

**ΤΕΙ ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΜΟΝΑΔΩΝ
ΥΓΕΙΑΣ & ΠΡΟΝΟΙΑΣ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΝΑΓΚΩΝ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΤΩΝ ΡΟΜΑ

Η περίπτωση του καταυλισμού Καρυδιάς Καλαμάτας

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ: ΔΡΟΥΜΠΑΛΗΣ ΦΩΤΙΟΣ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ: ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2000

ΤΕΙ ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΜΟΝΑΔΩΝ
ΥΓΕΙΑΣ & ΠΡΟΝΟΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΝΑΓΚΩΝ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΤΩΝ ΡΟΜΑ

Η περίπτωση του καταυλισμού Καρυδιάς Καλαμάτας

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ: ΔΡΟΥΜΠΑΛΗΣ ΦΩΤΙΟΣ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ: ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2000

Ευχαριστώ

τον καλό Θεό, με την παραχώρηση του οποίου ολοκληρώθηκε αυτή η εργασία, αλλά και όλους όσους με οποιονδήποτε τρόπο συνέδραμαν:

τον πνευματικό μου, π. Γεώργιο για την πρώτη μου γνωριμία με τον καταυλισμό της Καρυδιάς, για τις πληροφορίες και για τον ποιικιλότροπο στηριγμό που μου προσέφερε·

τους γονείς και τα αδέρφια μου για τις γνώσεις που μου μετέδωσαν, για τις διορθώσεις και υποδείξεις τους και για την προσφορά υλικής βοήθειας στη συγγραφή και τελική διαμόρφωση αυτής της εργασίας·

τον καθηγητή μου και εισηγητή της εργασίας κ. Δρούμπαλη Φ. για την ιδέα του θέματος και την πολύ σημαντική βοήθειά του σε όλα τα στάδια της προσπάθειας·

την «Αναπτυξιακή Καλαμάτας Α.Ε.» για τα πρακτικά που μου παραχώρησε·

τη Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης για τα βιβλία που εξασφάλισα από αυτή, τα σχετικά με τους Ρομά·

τους κκ. Τσιάκαλο Γ. και Χατζηνικολάου Α. για το χρόνο και τις πληροφορίες τους·

την κ. Χαστάογλου Β. για την ευγενική παραχώρηση της Μελέτης του Αρχιτεκτονικού Τμήματος του Α.Π.Θ., που έγινε στους Σοφάδες της Καρδίτσας·

τον κ. Δημητρακούδη Δ. για τις πληροφορίες που αφορούν τους Ρομά των Σερρών·

το Νομαρχιακό Σύμβουλο Μεσσηνίας κ. Σαμπαζιώτη Δ. για τις γραπτές πληροφορίες που μου προσέφερε·

τη Νομαρχιακή Επιτροπή Λαϊκής Επιμόρφωσης Μεσσηνίας και τον κ. Κατσαμπάνη Γ. για το χρόνο και τις δικές του πληροφορίες·

την κ. Τζαμουράνη Π., δασκάλα των μικρών Ρομά, για την πρώτη μου γνωριμία με αυτούς·

την Ι. Μητρόπολη Φλωρίνης για την πολύτιμη βοήθειά της και ειδικά τον πρωτοσύγκελο, π. Ιουστίνο Μπαρδάκα, τον πρεσβύτερο π. Δημοσθένη Παπαδόπουλο και τον αρχιτέκτονα κ. Σιούτη Σ.·

τους Ρομά της Φλώρινας για τη φιλοξενία και τις πληροφορίες τους·

τους Ρομά της Καρυδιάς, τους μικρούς για την αποδοχή, αγάπη και προσφορά τους και τους μεγάλους για τη φιλοξενία, το χρόνο και τις απαντήσεις τους. Ειδικά ευχαριστώ τον πρόεδρο του καταυλισμού κ. Αριστόπουλο Σ., για την άφογη συμπεριφορά του απέναντι στην εργασία και σε μένα.

Και βέβαια ευχαριστώ όλους αυτούς που αφανώς με στήριξαν, ηθικά, υλικά ή και με άλλον τρόπο, τους εξεταστές καθηγητές και τους αναγνώστες αυτού του πονήματος, των οποίων επικαλούμαι την επισείκεια.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τον Απρίλιο του 1999 πραγματοποιήθηκε στην Καλαμάτα μια ημερίδα με θέμα «Το κατοικείν των Ρομά». Μια προσέγγιση του θέματος αυτού, πρωτόπειρη, επιχειρείται εδώ, στα πλαίσια πτυχιακής εργασίας, πλέον. Η αρχική σύλληψη της ιδέας για τη συγγραφή αυτής της πτυχιακής οφείλεται στον επίκουρο καθηγητή και προϊστάμενο του τμήματος Διοίκησης Μονάδων Υγείας και Πρόνοιας του Τ.Ε.Ι. Καλαμάτας, κ. Δρούμπαλη Φώτιο. Το θέμα αυτό εμπίπτει στην κατηγορία των θεμάτων Πτυχιακών Εργασιών *προνοιακού περιεχομένου*, που απευθύνονται και αφορούν σε διάφορες ευπαθείς ομάδες όπως είναι κάποιες μειονότητες – ως μειονότητα με αρκετές ιδιαιτερότητες αντιμετωπίζονται και οι Ρομά.

Ο σκοπός αυτής της εργασίας είναι να εκμαιεύσει από τους Ρομά ενός συγκεκριμένου καταυλισμού τη γνώμη που αυτοί θα έχουν για το ιδανικό σπίτι, με αφορμή τις ενέργειες που γίνονται για την ίδρυση οικισμών, σε διάφορες περιοχές της χώρας. Για το έργο αυτό, απαραίτητο εργαλείο ήταν ένα ερωτηματολόγιο, αντίγραφο του οποίου συμπληρώθηκαν με απαντήσεις των ιδίων. Τα αποτελέσματα των απαντήσεων συντιθέμενα αποκαλύπτουν, πλέον, ποια είναι η πραγματική γνώμη των Ρομά για τη μορφή της κατοικίας που επιθυμούν. Προτού, όμως, φθάσουμε στο ερευνητικό κομμάτι, είναι απαραίτητη η γνωριμία των ανθρώπων αυτών μέσα από την ιστορία και τον ιδιαίτερο κοινωνικό τους χαρακτήρα.

Έτσι, η δομή της εργασίας απαιτούσε δύο μέρη, εκ των οποίων το πρώτο θα περιείχε όλα τα κεφάλαια που θα προσέγγιζαν τους Ρομά θεωρητικά, ενώ το δεύτερο θα καταγινόταν αποκλειστικά και μόνο με την έρευνα στον καταυλισμό της Καρυδιάς. Η τελική δομή της εργασίας, η οποία, στο μεγαλύτερο βαθμό, αντικατοπτρίζει τα βήματα που ακολουθήθηκαν για την συγγραφή του κειμένου, έχει ως εξής:

Α' Μέρος (5 κεφάλαια)

1° κεφάλαιο: Η γνωριμία με τους Ρομά είναι το πρώτο απαραίτητο στάδιο από το οποίο πρέπει να διαβεί ο αναγνώστης προκειμένου να κατατοπιστεί πάνω στο «αντικείμενο» που επεξεργαζόμαστε εδώ. Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται ο προσδιορισμός, κατά το δυνατόν, της ταυτότητας των Ρομά μέσα από τα υπάρχοντα γλωσσολογικά και άλλα στοιχεία, ενώ η ανασκόπηση της πορείας τους μέσα από την ιστορία είναι αρκετά ενδιαφέρουσα και μας τοποθετεί πιο ρεαλιστικά απέναντι στους Ρομά του χθες και του σήμερα.

2° κεφάλαιο: Περιγραφή του ιδιαίτερου κοινωνικού προσώπου των Ρομά. Μεταξύ των ευπαθών ομάδων που χρήζουν ιδιαίτερης μεταχείρισης, οι Ρομά ξεχωρίζουν. Οι παράγοντες που επέδρασαν στη διαμόρφωση του ιδιαίτερου χαρακτήρα των Ρομά αναφέρονται ενδεικτικά, και απαριθμούνται – στα πλαίσια της πτυχιακής – τα χαρακτηριστικά εκείνα που είναι κοινά στο μεγαλύτερο ποσοστό των ομάδων Ρομά, εντός και εκτός Ελλάδας (εξωτερικά χαρακτηριστικά, νοοτροπία, μορφωτικό επίπεδο, ηλικίες γάμου, ρόλος της οικογένειας, εργασιακές δραστηριότητες, γλώσσα κ.λπ.).

3° κεφάλαιο: Πλησιάζουμε περισσότερο στο θέμα που κυρίως μας ενδιαφέρει και που είναι η κατοικία των Ρομά. Επιχειρείται να καταγραφεί η ιστορική εξέλιξη της κατοικίας και των οικισμών τους και οι παράγοντες που επέδρασαν στη διαμόρφωση των εκάστοτε τύπων κατοικίας τους. Αναφέρονται οι συνήθειες τόποι διαμονής των Ρομά και κάποιες

προσπάθειες που έγιναν εκ μέρους των γκατζέ, σε κάποιες χώρες του εξωτερικού για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των σκηνιτών, στον 20^ο αιώνα.

4^ο κεφάλαιο: Ενέργειες που έγιναν αποκλειστικά στην Ελλάδα (παλαιότερα ή πρόσφατα) για βελτίωση της κατάστασης που παρουσιάζουν οι κατοικίες των Ελλήνων Ρομά. Αναφέρονται α) περιπτώσεις οικισμών που δημιουργήθηκαν με πρωτοβουλίες τοπικών – ιδιωτικών φορέων και β) οι ενέργειες που ξεκίνησαν από κάποιον κεντρικό σχεδιασμό ή αφορούν αντίστοιχες προτάσεις.

5^ο κεφάλαιο: Γνωριμία με τους Ρομά της Καρυδιάς Καλαμάτας. Περιγραφή, σε αδρές γραμμές, της κατάστασης που παρουσιάζει ο Νομός Μεσσηνίας σχετικά με τους Ρομά και με περισσότερη λεπτομέρεια περιγραφή του καταυλισμού και των Ρομά της Καρυδιάς. Αναφέρονται, επίσης, κάποια χαρακτηριστικά που συνθέτουν το ιδιαίτερο πρόσωπο των κατοίκων του καταυλισμού, τα οποία προέκυψαν από την αναστροφή της σπουδάστριάς με τους ανθρώπους αυτούς και αποτελούν, ουσιαστικά, την έκθεση των προσωπικών της παρατηρήσεων.

B' Μέρος (5 κεφάλαια)

1^ο κεφάλαιο: Υλικό- Μέθοδος, ήτοι σύνταξη του ερωτηματολογίου, επιλογή δείγματος και διεξαγωγή της έρευνας.

2^ο κεφάλαιο: Αποτελέσματα της έρευνας. Η παράθεση των αποτελεσμάτων γίνεται σε υποκεφάλαια, ο διαχωρισμός των οποίων βασίζεται στις τέσσερις ενότητες από τις οποίες αποτελούνται τα ερωτηματολόγια. Δηλαδή τα τέσσερα αυτά υποκεφάλαια αφορούν α) τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού, β) την τρέχουσα κατάσταση στις καλύψεις των Ρομά, γ) την μορφή (τόπο και τύπο) κατοικίας που επιθυμούν και δ) την οικονομική κατάσταση που φαίνεται να έχουν οι Ρομά.

3^ο κεφάλαιο: Συμπεράσματα. Και πάλι η έκθεση των συμπερασμάτων γίνεται σε ενότητες. Εκτός από τα υποκεφάλαια που βρίσκονται σε πλήρη αντιστοιχία με αυτά του 2^{ου} κεφαλαίου, υπάρχουν και κάποιες γενικές παρατηρήσεις και ορισμένα συγκεντρωτικά και συμπληρωματικά συμπεράσματα, που ανακύπτουν, ασφαλώς, από την προσωπική της σπουδάστριάς αξιολογική κρίση.

4^ο κεφάλαιο: Πριν από το κεφάλαιο των προτάσεων θεωρήθηκε σκόπιμο να παρεμβληθεί ένα κεφάλαιο με κάποιες παρατηρήσεις – συνδυαστικές σκέψεις – με αφορμή την αποτελεσματικότητα των ήδη εφαρμοσμένων λύσεων σχετικά με το πρόβλημα της κατοικίας και κάποια διαφορετική θεώρηση της έννοιας της κοινωνικής ένταξης των Ρομά.

5^ο κεφάλαιο: Εδώ παρατίθενται οι προτάσεις που κρίθηκαν ως οι καταλληλότερες για την περίπτωση των Ρομά της Καρυδιάς και την οριστική επίλυση του στεγαστικού τους προβλήματος, σε συνδυασμό με την ταυτόχρονη αντιμετώπιση του μεγαλύτερου προβλήματος, αυτού του κοινωνικού τους αποκλεισμού.

Για τη συλλογή στοιχείων η σπουδάστρια αποτάνθηκε σε αρκετούς φορείς που θα μπορούσαν να παράσχουν χρήσιμες πληροφορίες και θα καθιστούσαν περισσότερο λεπτομερείς τις αναφορές της σε ορισμένα θέματα. Από τους φορείς αυτούς άλλοι αρνήθηκαν ευσήμως ή μη να προσφέρουν τα αιτούμενα ενώ με κάποιους άλλους η συνεργασία δεν ευοδώθηκε για άλλους λόγους, ανεξαρτήτως της θελήσεως αμφοτέρων των πλευρών. Τα όσα γράφονται προέρχονται από τη σύνθεση πληροφοριών που ανευρέθησαν σε

διάφορα βιβλία ή άλλες γραπτές πηγές, ενώ οι προφορικές πληροφορίες επισημαίνονται, στα αντίστοιχα σημεία.

Κάποιες πληροφορίες που κρίθηκε ότι δεν ήταν απαραίτητο να ενταχθούν στο κύριο σώμα του κειμένου αλλά καλό ήταν να αναφερθούν, γράφτηκαν με τη μορφή υποσημείωσης, στο κάτω μέρος της εκάστοτε σελίδας. Σε διάφορα σημεία της εργασίας προστέθηκαν πίνακες που κάνουν πιο κατανοητά τα γραφόμενα ενώ όσες φωτογραφίες βρέθηκαν να ταιριάζουν με το κείμενο τοποθετήθηκαν στις θέσεις που θεωρήθηκαν κατάλληλες.

Το ερωτηματολόγιο που υποβλήθηκε στους Ρομά της Καρυδιάς παρατίθεται αυτούσιο, ενώ στο τέλος της εργασίας υπάρχει παράρτημα με το επιχειρησιακό πρόγραμμα που εκπόνησε το Γραφείο Κοινωνικών Υπηρεσιών της Νομαρχίας Μεσσηνίας. Η εργασία διαθέτει επίσης και παράρτημα φωτογραφιών, όχι μόνο από τον καταυλισμό της Καρυδιάς αλλά και από άλλες πηγές (περιοδικά, βιβλία, λευκώματα). Γιατί, άλλωστε, είναι γνωστό ότι «μια εικόνα είναι χίλιες λέξεις» ίσως, μάλιστα, στη συγκεκριμένη περίπτωση οι λέξεις να είναι πολύ περισσότερες.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
 ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ	
1. Προσδι-ορισμός των Ρομά - Ιστορικά στοιχεία	10
1.1. Ποιοι είναι οι Ρομά - Τα ονόματα και το όνομά τους	10
1.2. Στοιχεία που επιχειρούν να αποδείξουν την καταγωγή των Ρομά.....	15
1.3. Ιστορική αναδρομή.....	19
1.3.1. Περίοδος πρώτη: Η εμφάνιση, η αρχική πορεία (8 ^{ος} -11 ^{ος} αι.).....	19
1.3.2. Περίοδος δεύτερη: «Ο καιρός των Τσιγγάνων» (11 ^{ος} -15 ^{ος} αι.)...	20
1.3.3. Περίοδος τρίτη: Αποδοχή και απόρριψη. Η αρχή των δεινών (15 ^{ος} - 18 ^{ος} αι.)	21
1.3.4. Περίοδος τέταρτη: Οι Τσιγγάνοι δημιουργοί. Οι εκούσιες μεταναστεύσεις (18 ^{ος} - 20 ^{ος} αι.).....	23
1.3.5. Περίοδος πέμπτη - α΄ μισό του 20 ^{ου} αιώνα	25
1.3.6. Τελευταίες δεκαετίες.....	27
2. Κοινωνικά χαρακτηριστικά των Ρομά	32
2.1. Παράγοντες προσδιοριστικοί του κοινωνικού χαρακτήρα των Ρομά	32
2.2. Ιδιαιτερότητες των Ρομά.....	35
2.2.1. Εμφάνιση, εξωτερικά χαρακτηριστικά	35
2.2.2. Συνήθειες - Νοοτροπία	36
2.2.3. Κοινωνική οργάνωση.....	37
2.2.4. Οικογένεια	39
2.2.5. Γάμος.....	41
2.2.6. Θρήσκευμα	42
2.2.7. Γλώσσα	43
2.2.8. Εκπαίδευση - Μόρφωση.....	45
2.2.9. Εργασία	48
2.2.10. Υγειονομική κατάσταση των Ρομά	51
2.2.11. Θέση των Ρομά στην ευρύτερη κοινωνία - Κοινωνικός αποκλεισμός.....	52

3. Κατοικία των Ρομά	54
3.1. Ιστορική εξέλιξη της κατοικίας και των οικισμών των Ρομά.....	54
3.2. Παράγοντες που επέδρασαν στη διαμόρφωση της κατοικίας και των οικισμών των Ρομά	57
3.3. Χώροι διαμονής των Ρομά	61
3.3.1. Τύποι χώρων διαμονής των Ρομά.....	61
3.3.2. Προβλήματα των οικισμών των Ρομά	62
3.4. Ευαισθητοποίηση εκ μέρους των γκατζέ στον 20 ^ο αιώνα.....	65
3.4.1. ΑΓΓΛΙΑ	65
3.4.2. ΟΛΛΑΝΔΙΑ.....	66
3.4.3. ΙΣΠΑΝΙΑ	66
4. Οικισμοί Ρομά στην Ελλάδα - η ελληνική ευαισθητοποίηση.....	68
4.1. Επιμέρους περιπτώσεις ρόμικων οικισμών.....	68
4.1.1. Το παράδειγμα της Φλώρινας	68
4.1.2. Το παράδειγμα των Σερρών.....	70
4.1.3. Το παράδειγμα των Σοφάδων.....	71
4.2. Ενέργειες σε πανελλαδικό επίπεδο	73
5. Οι Ρομά της Μεσσηνίας	78
5.1. Γενικά: Ιστορικά στοιχεία - δημογραφική κατάσταση - ενέργειες των γκατζέ για τους Ρομά στη Μεσσηνία	78
5.2 Ο καταυλισμός Ρομά στην Καρυδιά.....	81
5.2.1. Θέση, δημιουργία και εικόνα του καταυλισμού.....	81
5.2.2. Το ιδιαίτερο πρόσωπο των κατοίκων του καταυλισμού.....	81
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ Β' ΜΕΡΟΥΣ	87
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	88
1. Έρευνα	89
1.1. Σκοπός της έρευνας - Στόχοι	89
1.2. Υλικό και Μέθοδος	90
1.2.1. Ερωτηματολόγιο	90
1.2.2. Διαδικασία επιλογής του δείγματος	91
1.2.3. Διεξαγωγή της έρευνας.....	94

2. Αποτελέσματα της έρευνας	95
2.1. Γενικά χαρακτηριστικά των κατοίκων, δημογραφικά, κοινωνικά.....	95
2.2. Η παρούσα κατάσταση των κατοικιών στον καταυλισμό της Καρυδιάς	100
2.3. Ποια είναι η ιδανική θέση και μορφή κατοικίας για τους Ρομά της Καρυδιάς	103
2.3.1. Θέση που προτιμούν για την κατοικία τους	103
2.3.2. Μορφή που επιθυμούν να έχει η κατοικία τους - χωροκατανομή - εξοπλισμός	107
2.4. Η οικονομική αντίληψη των Ρομά της Καρυδιάς	113
3. Συμπεράσματα	116
3.1. Ηλικία, γάμος, μορφωτικό επίπεδο	116
3.2. Η ιδιοκτησία των Ρομά και η κατάσταση στο εσωτερικό.....	117
3.3. Πού θα ήθελαν οι Ρομά να βρίσκεται το σπίτι τους.....	117
3.4. Πώς θα ήθελαν οι Ρομά να είναι το σπίτι τους.....	118
3.5. Οικονομικά στοιχεία	120
3.6. Γενικές παρατηρήσεις	121
3.7. Συγκεντρωτικά και συμπληρωματικά συμπεράσματα	121
4. Ένα κεφάλαιο πριν τις προτάσεις	123
4.1. Σκοπός και στόχοι των προτάσεων. Ποιες λύσεις έχουν προταθεί μέχρι τώρα	123
4.2. Κριτική των αποτελεσμάτων των μέχρι τώρα ενεργειών.....	124
5. Προτάσεις	126
5.1. Συστηματικό πρόγραμμα οριστικής ενσωμάτωσης	126
5.2. Εμβληματικές λύσεις του προκειμένου προβλήματος	129
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	130
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	132
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	133
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι	141
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ (ΞΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ)	152

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Καθώς ο κόσμος μας αντικρύζει με ποικίλους προγραμματισμούς την εποχή που πλησιάζει – το νέο αιώνα, τη νέα χιλιετία – στις σελίδες της ιστορίας του καταγράφονται συνεχώς γεγονότα και καταστάσεις, άλλοτε με αξιέπαινο και άλλοτε με απευκαταίο περιεχόμενο. Οι ποικίλες ομάδες που συνθέτουν τον πληθυσμό της γης αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, δέχονται και προσφέρουν στοιχεία πολιτισμικά, κοινωνικά, τεχνολογικά και λοιπά. Όμως, σαν εξωτερικοί παρατηρητές των εξελίξεων, με μια καταφανή αδυναμία σύμπραξης σ' αυτές και συν-απολαβής των θετικών αποτελεσμάτων που συνεπάγονται αυτές, στέκουν κάποιοι πληθυσμοί που είναι γνωστοί σ' όλον τον κόσμο, οι Ρομά.

Η συγγραφή μιας πτυχιακής εργασίας με αντικείμενο τους Ρομά θα ήταν, βέβαια, κάτι παράτολμο· φθάνει να σκεφθούμε ότι έχουν γραφτεί και γράφονται συνεχώς πολλά βιβλία, τα οποία εκφράζουν την αυξανόμενη ευαισθητοποίηση του υπόλοιπου κόσμου για τους Ρομά, πράγμα που είναι προς τιμήν του κόσμου αυτού. Ωστόσο, απομονώνοντας ένα από τα προβλήματα που τούτοι οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν, καθίσταται μάλλον εφικτή η επεξεργασία αυτού ως θέματος πτυχιακής εργασίας. Αυτό επιχειρήθηκε στις σελίδες που ακολουθούν.

Το θέμα της κατοικίας των Ρομά είναι ένα επίσης μεγάλο θέμα για το οποίο δεν μπορεί μια σπουδάστρια Δ.Μ.Υ.Π. να δώσει τη λύση. Μπορούν, όμως, να γίνουν κάποιες προτάσεις, που θα απορρέουν από την θεωρητική και ερευνητική προσέγγιση του θέματος. Τελικά, οι Ρομά χρειάζονται κατοικία ιδιαίτερης μορφής; Τι προτιμούν οι ίδιοι για τον τόπο και τύπο της κατοικίας τους; Ποια είναι, ακόμη, η σχέση των προτιμήσεών τους με την αλήθεια; Κάποιες απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά και σε κάποια άλλα, δίχως πλατειασμούς και μακρηγορίες, δίνονται παρακάτω. Η προσπάθεια που καταβλήθηκε εμπεριείχε σε ισομεγέθεις ποσότητες τους παράγοντες του ρεαλισμού και, ασφαλώς, της αποφυγής ρατσιστικών τοποθετήσεων – αυτό θα μπορούσε να λέγεται, ίσως, υποστήριξη της εθνικής ή εθνοτικής ισότητας. Τους ισχυρισμούς αυτούς θα επιβεβαιώσει ή θα διαψεύσει η προσωπική κρίση του κάθε αναγνώστη. Και τα συμπεράσματα που θα συνάξει ο καθένας θα αποδείξουν τη χρησιμότητα ή μη της εργασίας αυτής.

ΜΕΡΟΣ
ΠΡΩΤΟ

1. Προσδι-ορισμός των Ρομά – Ιστορικά στοιχεία

Το πρώτο αυτό κεφάλαιο της Εργασίας έχει ως στόχο την πρώτη μας επαφή με τους Ρομά, η οποία είναι απαραίτητη για την κατανόηση των όσων γράφονται παρακάτω.

1.1. Ποιοι είναι οι Ρομά – Τα ονόματα και το όνομά τους

*...Κι ήταν όλ' οι χαλκοπράσινοι
κι ήταν όλ' οι αφωρισμένοι
κι οι ερμούσπιτες κι οι αλλόφυλοι,
κι όλ' οι πλάνοι, κι όλ' οι ξένοι,
κι όλοι όσοι τους ντρέπεται το φώς,
κι όσοι, σαν τους βλέπει η μέρα,
τη φωτόλουστη όψη κρύφτει
και είναι όλοι οι γύφτοι, οι γύφτοι,
από πέρα πέρασμα για πέρα.*

(Κ. Παλαμάς, Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου -Λόγος Α')

Ρομ ή Ρομά είναι η διεθνής ονομασία αυτών που γνωρίζουμε ως Τσιγγάνους ή Γύφτους, στα ελληνικά, και με αντίστοιχα ονόματα σε άλλες γλώσσες¹. Εκτός από αυτά τα πιο γνωστά ονόματα, υπάρχουν και πάμπολλα άλλα, με τα οποία οι διάφοροι λαοί προσδιόρισαν αυτούς που, τρόπον τινά, αποτελούν το θέμα αυτής της μελέτης. Ποιοι είναι, όμως, οι Τσιγγάνοι ή Γύφτοι; Η προσπάθεια απάντησης βρiσκει πολλούς μελετητές να διαφωνούν, κυρίως ως προς δύο σημεία. Το πρώτο αφορά την καταγωγή αυτών των ομάδων και το δεύτερο εντοπίζεται στην ταύτιση ή όχι Τσιγγάνων και Γύφτων (προβληματισμός που εντοπίζεται κυρίως στην Ελλάδα).

Η πρώτη απόπειρα μελέτης, κατά τους περισσότερους ερευνητές, αρχίζει από την ονομασία των ανθρώπων αυτών. Και πράγματι, η ετυμολογική προσέγγιση των παραπάνω ονομάτων -όπως και των πολλών άλλων που έχουν προσδοθεί σ' αυτές τις ομάδες- θεωρήθηκε και αποδείχθηκε, κατά κανόνα, αρκετά αξιόπιστη μέθοδος, στα πρώτα στάδια της έρευνας. Έτσι, λοιπόν, τη λέξη «Τσιγγάνοι» τη συναντούμε για πρώτη φορά στο βίο του αγίου Γεωργίου του Αθωνίτη (γράφηκε το 1068 μ.Χ. στη Μονή Ιβήρων του Αγίου Όρους), με τη μορφή «Ατζίγγανοι»². Οι Βυζαντινοί χρησιμοποιούσαν, για την ακριβεία, τη λέξη «Ατσιγγανοι» η προηγούμενη μορφή αποτελούσε τη γεωργιανή απόδοση του ονόματος αυτού (καθότι οι μοναχοί που ίδρυσαν και ζούσαν τα χρόνια εκείνα στη μονή ήταν Γεωργιανοί). Το όνομα «Ατσιγγανοι» προήλθε, με τη σειρά του, από το προγενέστερο «Αθιγγανοι», επειδή οι εν λόγω ερευνώμενοι καταγίνονταν με μαγικές τέχνες και μαντείες που θύμιζαν παρόμοιες τελετές των αιρετικών Αθιγγάνων³. Μια άλλη παραβολή θέλει το

¹ Κάποιες από τις ξενόγλωσσες μεταφορές των ονομάτων «Τσιγγάνοι» και «Γύφτου» είναι οι εξής: Zingari, στα ιταλικά, Tsiganés στα γαλλικά, Zigeuner στα γερμανικά, Ziganί στα ρωσικά, Gígányok στα ουγγρικά, Zenky και Tchinguéné στα τουρκικά, ciganki στα σλαβικά κ.λπ., για το πρώτο, και Gypsies στα αγγλικά, Gypiti στα βουλγαρικά, Gitanos στα ισπανικά κ.λπ., για το δεύτερο.

² «Στο κείμενο αυτό αναφέρεται ότι το 1050 μ.Χ., επί Αυτοκράτορος Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου κατέκλυσαν την Κωνσταντινούπολη άγρια θηρία που καταβρόχθιζαν το κινήγι στο αυτοκρατορικό δάσος του Φιλοπάτιου. Ο αυτοκράτορας ζήτησε τη βοήθεια ενός "λαού Σαμαρειτών, απογόνων του Σίμωνος του Μάγου, οι οποίοι ονομάζονταν Ατζίγγανοι και ήταν γνωστοί για τις μαντείες και τα μαγικά τους". Αυτοί οι Ατζίγγανοι έστρωσαν κάτω μαγικά κομμάτια κρέας που σκότωσαν αμέσως τα άγρια θηρία...» (Agnus Fraser, *Οι Τσιγγάνοι*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1996, σ.54).

³ Αθιγγανοί: Έλληνες ή ελληνίζοντες αιρετικοί χριστιανοί του 8^{ου} μ.Χ. αι. Ονομάσθηκαν έτσι «ως μη θέλοντες τινι προσεγγίσει, από του θιγω (θηγάνω), οι γαρ την αίρεσιν ταύτην έχοντες ουδέν παρ' άλλου λαμβάνουσι», σύμφωνα με όσα αναφέρονται στο «Μεγάλο Ετυμολογικό». Οι Αθιγγανοί, άρα, ανήκαν σε αίρεση

όνομα «Αθιγγάνου» να σχετίζεται με τον χαρακτηρισμό «άθικτου» που προσέδωσαν οι τότε Άριοι κατακτητές στους παρσιες της ινδικής κοινωνίας⁴. Μια τρίτη υπόθεση θεωρεί το όνομα «Τσιγγάνου» ως προερχόμενο από το όνομα του Μογγόλου αυτοκράτορα Τζένγκις-Χαν⁵. Υπάρχουν, ωστόσο, και άλλες ερμηνείες, λιγότερο διαδεδομένες. Κατά τη μία από αυτές, το όνομα «Τσιγγάνοφ» προέρχεται από τη λέξη *τσενκ* που σημαίνει κάποιο μουσικό όργανο (πιθανόν καθάρα), και αποδίδεται στις μουσικές επιδόσεις των ανθρώπων αυτών (*τσενκί* = τραγουδιστές ή χορευτές). Η άλλη εκδοχή ετυμολογεί το όνομα από τη λέξη *Τσέγγιβάρ* (Zanzibar), που στα περσικά σημαίνει «χώρα μαύρων».

Προχωρώντας παρακάτω, στον κατάλογο των διαφορετικών προτάσεων προστίθενται και αυτές των λοιπών ονομάτων. «Γύφτου» ονομάστηκαν οι άνθρωποι αυτοί από το «Αιγύπτου», γιατί κάποιοι πίστεψαν ότι πράγματι, ως μελαψοί που ήταν, προέρχονταν από την Αίγυπτο (σ' αυτό συνηγορούσαν και οι σχέσεις των πραγματικών Αιγυπτίων με μαγείες και αποκρυφισμό). Κάποια χωρία της Π. Διαθήκης που αναφέρονται στη διασπορά των Αιγυπτίων ενίσχυσαν την άποψη ότι επρόκειτο πράγματι περί Αιγυπτίων και όχι κάποιου άλλου λαού⁶. Άλλωστε, και οι ίδιοι οι νομάδες, κατά τις ατέλειωτες περιπλανήσεις τους στον ευρωπαϊκό χώρο φανέρωναν ως πατρίδα τους την Αίγυπτο, σε μια ιστορία που πέρα από πειστικό παραμύθι (βλ. και σ. 16) κάποτε ήταν και αλήθεια: Μικρή Αίγυπτος ονομαζόταν μια περιοχή κοντά στη Μεθώνη της Μεσσηνίας, που ονομάστηκε έτσι λόγω του εύφορου κλίματος και των σκουρόχρωμων κατοίκων της⁷.

Σε κάθε τόπο από τον οποίο πέρασαν απέκτησαν και έναν ξεχωριστό χαρακτηρισμό, στη γλώσσα της κάθε χώρας, ο οποίος συχνά αντικατόπτριζε τη γνώμη των κατοίκων για την προέλευση των νομάδων. Στην Ελβετία και στην Ολλανδία τους ονόμαζαν *heiden* (ειδωλολάτρες)· στις βόρειες χώρες (Β. Γερμανία, Δανία, Σκανδιναβικές χώρες) τους ονόμαζαν *tattare* ή *tattern*⁸· στη Γαλλία τους ονόμαζαν *Βοημούς* (*Boémiens*, λέξη από την οποία

χριστιανική και δη σ' αυτή των Παυλικιανών, όπως βεβαιώνει ο Θεοφάνης ο Ομολογητής, ο Γενέσιος ο ιστοριογράφος και ο Θεοφάνης ο Νόννος (...) Πολλά σημαίνοντα πρόσωπα της τότε εποχής συγκαταλέγονταν μεταξύ των αιρετικών Αθιγγάνων, όπως ο Μιχαήλ ο Β' ο Τραυλός (Θεοφάνης και Γ. Κεδρηός), ο Νικηφόρος Α (803-811 μ.Χ.) και άλλοι πρίγκιπες, στρατηγοί, βαθμούχοι και μεγιστάνες (Από τη «Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια» του Π. Δρανδάκη)

⁴ Οι Άριοι ήταν αρχαίος λαός που εγκαταστάθηκε κατά τους προϊστορικούς χρόνους στο Ιράν και στη Βόρεια Ινδία. Βλ., επίσης, υκοσ..... Σχετικά με τους παρσιες, μεταξύ άλλων βρίσκουμε και τα εξής: «[...] Τα προνόμια των άλλων καστών βαιίνουν περιοριζόμενα, έως ότου καταλήγουν εις τους άνευ προνομίων και δικαιωμάτων πολίτας. Πρόκειται δια τους παρσιες, που ανέρχονται σήμερον εις 50 εκατομμύρια. Όταν οι Άριοι κατέλαβαν την Ινδιαν, εξεδίωξαν τους ιθαγενείς κατοίκους από τας ιδιοκτησίας των και τους ηνάγκασαν να εκδίδωνται μόνον εις τας "χυδαίας" καταπτερας χειρωνακτικής εργασίας. Τους εκήρυξαν, δε, άθικτους. Τους απεμόνωσαν, δηλαδή, από τας κάστας και τους απηγόρευσαν να έρχονται σε οιαδήποτε επαφή με τους άλλους κατοίκους. Ετέθησαν εκτός κοινωνίας και νόμου, έζων εις χωριστούς συνοικισμούς, έπιναν ακόμη και χωριστό νερό, δεν είχαν δε το δικαίωμα να θηρσκειούνται. Ουσιαστικώς ήσαν δούλοι ή δουλοπάροικοι, πωλούμενοι μαζί με τα κτήματα...» (Από την *Παγκόσμια Λαογραφική και Γεωγραφική Εγκυκλοπαίδεια*, Εκδ. Χ. Γιουβάνης & Σια Ο.Ε., Αθήνα 1967, τ. Γ', σελ. 39-40).

⁵ Βλ. Γιώργης Έξαρχος, *Αυτοί είναι οι Τσιγγάνοι*, εκδ. Γαβριηλίδη, Αθήνα 1996, σ. 156

⁶ Παλαιά Διαθήκη, προφ. Ιεζεκιήλ, κ', λ'.

⁷ Για περισσότερες εκδοχές σχετικά με την προέλευση της ονομασίας «Γύφτου», βλ. Γ. Έξαρχος, ό.π. σ. 151

⁸ Οι λέξεις αυτές προέρχονται από την ονομασία Τάτταροι, την οποία ένα λογοπαίγνιο του Άγγλου χρονικογράφου του 13^{ου} αι., Mathew Paris, μετατρέπει σε «Τάρταρου»: Τάτταροι ονομάζονταν οι Μογγόλοι, που χαρακτηρίστηκαν από τον Paris ως «απεχθές έθνος του σατανά που ξεπήδησε από τα Τάρταρα...». Πιθανόν, οι κάτοικοι των χωρών της Βόρειας Ευρώπης να θεώρησαν τους Τσιγγάνους συγγενεύοντες με τους Μογγόλους – Ταττάρους (Άλλωστε, κάποιες ομάδες τους παρουσιάζουν εξωτερικά μορφολογικά χαρακτηριστικά που μοιάζουν με αυτά των Μογγόλων – κάτι που πιθανόν να οφείλεται σε μεταξύ τους επιμιξίες).

προήλθε ο μέχρι σήμερα χρησιμοποιούμενος χαρακτηρισμός «μποέμ»⁹. Στην Ινδία ονομάζονταν *Náouar*, στη Συρία *Kouμπάντ* και *Κάουλι*, ενώ στην Περσία *Λούρι* ή *Λούλι*¹⁰.

Τα ονόματα αυτά ομαδοποιούσαν τους Τσιγγάνους σε μια κοινή «φυλή» - γιατί κάτι τέτοιο ήταν οι Τσιγγάνοι για τους άλλους ανθρώπους - ενώ αντίθετα, υπήρχαν και υπάρχουν πάρα πολλές άλλες ονομασίες τις οποίες χρησιμοποιούσαν ανέκαθεν οι Τσιγγάνοι για τον αυτοπροσδιορισμό τους¹¹. Έφθασαν, έτσι, να έχουν σήμερα πάμπολλα ονόματα, που χρησιμεύουν ως προσδιοριστικά του επαγγέλματος που επικρατεί στην κάθε ομάδα ή κάποιου άλλου χαρακτηριστικού. Κατά τον J.-P. Liégeois, η κατάταξη των Τσιγγάνων σε ομάδες και υποομάδες αντικατοπτρίζεται στον παρακάτω πίνακα.

ΟΜΑΔΑ	ΥΠΟΟΜΑΔΑ
Ρομ ¹²	Καλντεράσα Λοβάρρα Τσουράρα
Μανούς ή Σιντέ	Βασιλική Μανούς (Σιντέ της Γαλλίας) Γκατσικενέ Μανούς (Σιντέ της Γερμανίας) Πιεμοντέσι (Σιντέ της Ιταλίας) Πραζσικέ Μανούς (Σιντέ της Πρωσίας)
Καλέ	Καταλάνοι Ανδαλούσιοι

Σχήμα 1.1.1. Κύριες διαιρέσεις του τσιγγάνικου κορμού
Πηγή: Γ. Έξαρχος, ό.π. σ. 185

⁹ Η απόδοση του ονόματος οφείλεται σε δύο πιθανούς παράγοντες: είτε διότι οι πρώτες ειδήσεις για τους τότε Τσιγγάνους έφθασαν στη Γαλλία μέσω της Βοημίας, είτε διότι οι Τσιγγάνοι που μετέβησαν στη Γαλλία τότε συνοδεύονταν από Βοημούς.

¹⁰ Στην πραγματικότητα δεν είναι εξακριβωμένο το αν οι ομάδες που έφεραν τα ονόματα αυτά ήταν οι πρόγονοι των σημερινών Τσιγγάνων. Εκ μέρους των ερευνητών γίνονται εικασίες και παραλληλισμοί που τους οδηγούν στο συμπέρασμα αυτό.

¹¹ Στην πραγματικότητα, ο όρος «φυλή» δεν χρησιμοποιείται όταν πρόκειται να περιγραφούν παρόμοια με τους Τσιγγάνους σύνολα. Στο Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών της UNESCO βρίσκουμε τα εξής: «Φυλή (race): είναι μια έννοια που προέρχεται από τη βιολογία (biology) και τη φυσική ανθρωπολογία (physical anthropology) και αναφέρεται στην υποδιαίρεση ενός είδους (species). Η κοινωνιολογική χρήση του όρου φυλή συνδέεται μόνο μερικώς με αυτή τη βιολογική σημασία... [...] Δυστυχώς, στα ελληνικά δεν υπάρχει διαφορετική λέξη για την απόδοση της αγγλικής τριβι και η σύγχυση επιτείνεται με τα παράγωγα των δύο λέξεων - race και τριβι - που χρησιμοποιούνται συχνά με διασταυρούμενα νοήματα. Για να αποφευχθεί όσο το δυνατόν η σύγχυση, χωρίς η απόδοση του αγγλικού κειμένου να απομακρυνθεί σημαντικά από την καθιερωμένη χρήση των όρων στην Ελλάδα, ή να κατασκευασθούν δυσνόητοι όροι, προτιμήθηκε η ακόλουθη λύση: Η race μεταφράζεται σε φυλή, ενώ η τριβι αποδίδεται περιφραστικότερα και πιο εξειδικευμένα ως τοπική φυλή. Είναι, έτσι, φανερό, ότι ο πρώτος όρος αναφέρεται σε κάτι ποσοτικά πολύ πιο μεγάλο από τον δεύτερο. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι η λαϊκότερη λέξη «ράτσα» πλησιάζει περισσότερο στο νόημα του πρώτου όρου, ενώ η σπανιότερη λέξη «φυλή» θα μπορούσε να προταθεί για την αντικατάσταση του δεύτερου...» (Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών της UNESCO, εκδ. Ελληνική Παιδεία 1972, τ. Γ', σελ. 1046-1048). Ακόμη, σύμφωνα με τον ανθρωπολόγο Carlton Coon, οι άνθρωποι κληθυσμοί διακρίνονται σε πέντε φυλές: Καυκασιοειδείς (Νορβηγοί, Αλπικοί, Μεσόγειοι κ.ά.), Μογγολοειδείς (Κινέζοι, Ινδοί, Ιάπωνες, Εσκιμώοι κ.ά.), Κογκοειδείς, Καποειδείς (Νεγροειδείς, Νέγροι, Πυγμαίοι, Βουσαμάνοι) και Αυστραλοειδείς (Ιθαγενείς Αυστραλοί, Νεγρίτες, Παπούες, Τασμανοί) (Βιολογία Γ' Λυκείου, ΟΕΔΒ., Αθήνα 1990). Και με αυτόν τον τρόπο «ταξινόμησης» των ανθρώπινων φυλών, δεν συναντάται «φυλή» των Τσιγγάνων. Γενικά, όπου θα χρησιμοποιείται στο εξής ο όρος αυτός ή παράγωγά του θα μπαίνουν, κατά κανόνα σε εισαγωγικά.

¹² Το όνομα αυτό χρησιμοποιείται από κάποιους και για τους Ρομά - ή «Τσιγγάνους» - οι οποίοι προήλθαν από τις περιοχές των Βαλκανίων. Παρακάτω θα χρησιμοποιείται για να δηλώνει όλες τις ομάδες Τσιγγάνων.

Τα ονόματα είναι αυτά που χρησιμοποιούν οι ίδιοι οι Τσιγγάνοι για τον προσδιορισμό τους. Οι Ρομ (που σημειώνονται στον παραπάνω πίνακα) ονομάζουν τους Μανούς «Σιντούρια» και τους Καλέ «Ξιτανούρια».

Όσον αφορά το διαχωρισμό των Τσιγγάνων σε ομάδες και υποομάδες, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι υπάρχουν διαφωνίες μεταξύ των επιστημόνων και σε αυτό το θέμα. Συμφωνούν, όμως, όλοι, στην ερμηνεία των κυριότερων και περισσότερο αποδεκτών ονομάτων – που οφείλονται, άλλωστε, στην τσιγγάνικη γλώσσα. Επίσης, συμφωνούν και στην ετυμολογική ερμηνεία πολλών από τα ονόματα των υποομάδων (π.χ. οι Ματσβάγια προέρχονταν από την περιοχή Μάτσα της Σερβίας). Έτσι, Ρομ σημαίνει «άνθρωπος» ή «σύζυγος». Μανούς σημαίνει επίσης «άνθρωπος». Το όνομα Σιντέ (ή Σίντε ή Σίντι) το φέρουν πιθανότατα από το ινδικό *Sindhu*, που σημαίνει «κάτοικος της περιοχής του Ινδού ποταμού». Καλέ (ή Μελελέ) σημαίνει «μαύρος». Χοραχάνε Ρομά ονομάζονται οι Τσιγγάνοι που είναι μουσουλμάνοι. Για τις κύριες υποομάδες οι περισσότερο αποδεκτές ερμηνείες είναι οι εξής:

Καλντεράσα = Καζανοποιοί, γανωτήδες (καλντέρα= μικρό καζάνι, χύτρα)

Λοβάρα - Εμποροι αλόγων («Λο» στα ουγγρικά σημαίνει άλογο)

Τσουράρα - Κοσκινοποιοί («Τσιουρ» σημαίνει κόσκινο)

Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι όλοι οι Ρομά της γης μπορούν να προσδιορίσουν την υπο-ομάδα στην οποία ανήκουν ή να δώσουν μια λεπτομερή περιγραφή της «γενεαλογικής» τους θέσης.

Τα υπόλοιπα ονόματα που αποδίδονται στους Τσιγγάνους από τους μη-Τσιγγάνους, αντικατοπτρίζουν συχνά και τη γνώμη που είχαν οι τελευταίοι για την καταγωγή ή κάποια άλλη ιδιότητα των Τσιγγάνων¹³. Παραδείγματα τέτοιων ονομάτων είναι: Αρβανιτόγυφτοι, Αρκουδιάρηδες, Βλαχόγυφτοι, Βουλγαρόγυφτοι, Κατσιβελοί (από το *capitino* που σημαίνει φαύλος, ή από τη λέξη «κότσια» (σφιγκτήρες), εξ' ου και Κοτσιβελοί λέγονταν όσοι ήταν δήμειοι και χρησιμοποιούσαν τους σφιγκτήρες στο έργο του βασανισμού), Λαουτάρηδες, Ρουμανόγυφτοι, Σλαβόγυφτοι, Τσιλιγκιήδες (όσοι ασχολούνταν με το βάψιμο του ατσαλιού - «τσιλίκι»), κ.ά.¹⁴.

Κατά κανόνα, όμως, ονομάζονται από τους άλλους συλλήβδην «Τσιγγάνοι», ενώ αντίθετα υπάρχουν και αξιόλογες απόψεις επιστημόνων που υποστηρίζουν όχι μόνο ότι δεν ισχύει το γνωστό «όλοι οι Γύφτοι μια γενιά», αλλά ότι διαφέρουν ως προς την καταγωγή οι «Γύφτοι» από τους «Τσιγγάνους»¹⁵. Άλλωστε, ακόμη και αν καταλήξουμε τελικά στο ότι είναι όλοι κοινής καταγωγής, αυτή μας τη γνώμη δεν την ευστερνίζουν οι ίδιοι, καθώς η κάθε ομάδα Τσιγγάνων τοποθετεί τον εαυτό της σε συγκεκριμένη διακριτή θέση στο γενεαλογικό δέντρο του λαού¹⁶. Μάλιστα, κάποιες ομάδες πιστεύουν πως αυτοί είναι οι «νήσιοι» Τσιγγάνοι, οι «*chisto Rom*», όπως αυτο-ονομάζονται σε κάποιες περιοχές¹⁷. Παρά το ότι διαφωνούν, όμως, ως προς τις δικές τους ονομασίες, είναι κοινά παραδεκτό για όλες τις ομάδες τους ότι οι «άλλοι» όλοι έχουν ένα όνομα: *gadje* (γκατζέ, πληθυντικός του *gadjo*-γκατζό, που σημαίνει «άξεστο», «χωριάτης» κ.ά.), ενώ πιο γνωστό ίσως είναι το *balamo* (μπαλαμό, πληθ. *balame*-μπαλαμέ, λευκός-λευκοί ή «λαϊκός - λαϊκοί»).

¹³ Για κάποιες ακόμη καθαρά «τσιγγάνικες» ονομασίες γίνεται λόγος στο κεφ. 2, υποκεφ. 2.2.3.

¹⁴ Για περισσότερες ονομασίες και τις ερμηνείες τους βλ. Γ. Έξαρχος, ό.π. σ.30.

¹⁵ Θεωρείται, σε ορισμένες περιοχές της Ελλάδας τουλάχιστον, ότι η χρήση του όρου «Τσιγγάνοι» είναι ενδεικτική μη ύπαρξης ρατσιστικών τάσεων απέναντι τους. Αλλού, βέβαια, συναντάμε την ακριβώς αντίθετη άποψη. Βλ. Γ. Έξαρχος, ό.π. σ. 42 και Μιράντα Τερζοπούλου-Γιάννης Γεωργίου, *Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα. Ιστορία - Πολιτισμός*, εκδ. Γ.Γ.Α.Ε., Αθήνα 1998, σ. 40.

¹⁶ Κάποιες απαντήσεις των ίδιων των Ρομά σχετικά με την καταγωγή τους δίνονται στο βιβλίο του Γ. Έξαρχου, ό.π., σ.25

¹⁷ Διαδίκτυο, Gypsies of Kosovo

Οι χαρακτηρισμοί αλλάζουν από τόπο σε τόπο, με αποτέλεσμα να υπάρχουν και κάποιοι νομάδες οι οποίοι δεν έχουν καμία πραγματική σχέση με τους Τσιγγάνους, όμως συγγέονται με αυτούς.

Έτσι, γίνεται σαφές ότι «φυλετική» ή άλλης φύσεως συγγένεια είναι δύσκολο να εντοπιστεί μεταξύ των διαφόρων ομάδων Τσιγγάνων. Αν υπάρχει, θα αναφέρεται σε πληθυσμούς που ζουν στην ίδια γεωγραφική περιοχή, χωρίς και αυτό να αποτελεί κανόνα. Η λύση στο πρόβλημα του προσδιορισμού των «Τσιγγάνων», όχι τόσο από τους ίδιους όσο, κυρίως, από τους άλλους, δόθηκε το 1979, όταν οι απανταχού της γης Τσιγγάνοι έγιναν δεκτοί στους κόλπους του Ο.Η.Ε. με το όνομα «Διεθνής Ένωση Ρομάνι¹⁸». Θα μπορούσαμε να πούμε ότι πρόκειται για μια αντικατάσταση του ονόματος με το οποίο τους γνωρίζουν σε κάθε περιοχή, με τη διαφορά ότι το καινούργιο αυτό όνομα είναι περισσότερο οικείο σ' αυτούς, αφού προέρχεται από τη δική τους γλώσσα.

Το επίσημο όνομά τους, λοιπόν, είναι Ρομ-Ρομά, με αυτό θέλουν να τους αποκαλούν και αυτό θα χρησιμοποιούμε στο εξής, προκειμένου να αποδείξουμε ότι σεβόμαστε την επιλογή τους αυτή¹⁹.

¹⁸ Βλ. σ. 23

¹⁹ Θα χρησιμοποιείται όμως, και το όνομα «Τσιγγάνοι», στις περιόδους της ιστορικής αναδρομής και στις περιπτώσεις που τα γραφόμενα αφορούν έτη πριν το 1979, ή όπου αλλού η χρήση του όρου «Ρομ» δεν ενδείκνυται.

1.2. Στοιχεία που επιχειρούν να αποδείξουν την καταγωγή των Ρομά

«Η αληθινή ιστορία της φυλής των Τσιγγάνων βρίσκεται στη μελέτη του *ιδιώματός τους*», υποστήριζε ο σπουδαίος ακαδημαϊκός Αλέξανδρος Πασπάτης. Πάνω σ' αυτόν τον ισχυρισμό βασίστηκαν και οι αρχικές προσπάθειες ανεύρεσης των ριζών τους, η πρώτη από τις οποίες υπήρξε αυτή του Ανδρέα Μπορντ, στο βιβλίο του «Fyrst Boke of the Introduction of Knowledge» (ολοκληρώθηκε το 1542), όπου η γλώσσα των Ρομά, η ρομανί, καταγράφηκε ως «αιγυπτιακή γλώσσα». Παραβλέποντας την πρώτη νύξη περί «ινδικής» καταγωγής των Ρομά, η οποία –σύμφωνα με όσα ιστορικά στοιχεία υπάρχουν– διατυπώθηκε το 1422, μια εποχή που η λέξη «Ινδίες» κατελάμβανε μια ασαφή θέση στις μέχρι τότε κατακτηθείσες γνώσεις, συναντούμε μια αξιόλογη μελέτη το 1753-'54, από τον Ούγγρο πάστορα Ισβαν Βάλι, η οποία, για πρώτη φορά, κατέληγε στο συμπέρασμα της σχέσης των Τσιγγάνων με την Ινδία²⁰. Ακολουθεί το «γλωσσάρι ρομανό», το οποίο συνέταξε ο Ιάκωβος Μπρυάντ το 1776, όπου καταδεικνύεται η ύπαρξη αναλογίας μεταξύ των ρομανί και των ινδοϊρανικών γλωσσών, κυρίως. Την αμέσως επόμενη χρονιά (1777) ο Ιωάννης Ρούντιγκερ διεξήγαγε παρόμοια έρευνα στην Αγία Πετρούπολη, και συνεπέρανε ότι οι ίδιοι οι Τσιγγάνοι άξιζαν αντιμετώπιση καλύτερη από αυτή «για την οποία ο φωτισμένος αιώνας μας έπρεπε να ντρέπεται που την ανέχεται ακόμη»²¹. Τέλος, η σύνθεση όλων των παραπάνω γνωμών και συμπερασμάτων οφείλεται στο Γερμανό Χάινριχ Γκρέλλμαν από το Πανεπιστήμιο του Γκέτινγκεν, στο βιβλίο του «Οι Τσιγγάνοι» που δημοσιεύθηκε το 1783. Το έργο του αποτέλεσε σημαντικό υπόδειγμα για τις έρευνες μεταγενέστερων μελετητών. Το κυριότερο επίτευμά του ήταν ότι εδραίωσε την άποψη της ινδικής καταγωγής των Τσιγγάνων, αποκαθιστώντας την άγνωστη ή παρεξηγημένη ως τότε «εθνική» τους ταυτότητα (αν και οι χαρακτηρισμοί του για τους Τσιγγάνους, που δεν ήταν και οι πιο επιδοκιμαστικοί είναι υπεύθυνοι σε σημαντικό βαθμό για την αντιμετώπιση της οποίας έτυχαν για αιώνες οι άνθρωποι αυτοί).

Αξίζει, σ' αυτό το σημείο, να αναφερθούμε και στις τρεις καλύτερες μελέτες διαλέκτων που έχουν γραφτεί, μέχρι τώρα, και οι οποίες μας προσφέρουν σημαντικές πληροφορίες σχετικά με την καταγωγή της ρομανί. Η πρώτη (με χρονολογική σειρά) είναι η έρευνα του Αλ. Πασπάτη, για την οποία ο ερευνητής άντλησε πληροφορίες ζώντας ο ίδιος μέσα στις σκηνές των νομάδων Τσιγγάνων της Πόλης. Εκδόθηκε το 1870 με τον τίτλο «Études sur les Tchingianes» και αφορά τα ελληνικά ρομανί. Ακολουθεί το 1926 το έργο του Ιωάννη Σάμσον, στο οποίο καταγράφηκε η διάλεκτος των ρομανί που μιλούσαν (τότε, και πιθανόν και τώρα, με κάποιες διαφοροποιήσεις) στην Ουαλία. Τρίτη είναι η μελέτη της διαλέκτου των Καλντεράς, την οποία πραγματοποίησαν οι Σουηδοί Gjerdman και Ljunberg κατά τη δεκαετία του '40 και η οποία δημοσιεύθηκε το 1963²². Και οι τρεις αυτές μελέτες ενισχύουν την άποψη περί ινδικής προέλευσης των Τσιγγάνων, χρησιμοποιώντας ως αποδεικτικά στοιχεία τις ομοιότητες που παρουσιάζουν οι διάλεκτοί τους με κάποιες ινδικές γλώσσες. Ο πίνακας που ακολουθεί μάς παρέχει ένα δείγμα συγκριτικής γλωσσολογίας μεταξύ των διαλέκτων ρομανί που αναφέρθηκαν και των ινδικών γλωσσών χιντί και σανσκριτικής. Οι λέξεις που εμφανίζονται επιλέχθηκαν ως οι πιο σημαντικές και οι αναλογίες μεταξύ τους (στον οριζόντιο άξονα) τείνουν στην επίρρωση του παραπάνω ισχυρισμού (σημειώνουμε ότι τα γραμματικά σύμβολα έχουν χρησιμοποιηθεί αυτούσια από την πηγή).

²⁰ Βλ. A. Fraser, ό.π. σ. 201

²¹ A. Fraser, ό.π. σ. 203

²² A. Fraser, ό.π. σελ. 16-17

Μαζί με τις ελληνικές λέξεις, στην πρώτη στήλη εμφανίζονται και όσες αγγλικές φαίνονται να έχουν μικρή ή μεγάλη ομοιότητα με τις αντίστοιχες των λοιπών γλωσσών και διαλέκτων.

Ελληνικά	Σανσκριτικά	Χιντι	Ελληνικά ρομανί	Ουαλικά ρομανί	Ρομανί των Καλνταράς
μεγάλος [big]	vadra	baṛā	bāró	bārō	baró
αδελφός [brother]	bhrātṛ	bhaī	pral, plal	phal	pral
πίνω	ṛibati	ṛī-	ṛī-	ṛī-	ṛē-
πατέρας [father, dad]	tāta	tāt	dat, dad	dad	dad
μαλλιά	vāla	bāl	bal	bal	
κεφάλι	śiras	sir	seró, seró	śērō	seró
ζεστός, θερμός	tapta	tattā	tattó	tatō	tató
εγώ	māyā	maiñ	mē	mē	mē
άνθρωπος [man]	mānuṣa	mānuṣya	manūs	manūs	manūs
μύτη [nose]	nakka	nāk	nak	nakh	nakh
δικ-ός (our)	asmāka (δικό μας)	hamārā	amaró	amārō	amaró
βλέπω [(to) see]	dṛkṣati (βλέπει)	dēkh-	dik-	dikh-	dikh-
αδελφή	bhaginī	bahn	pen, ben	phen	phei
κοιμάμαι [(to) sleep]	svāpati (κοιμάται)	sōnā	sov-	sov-	sov-
ήλιος	gharmā (ζέστη)	ghām (ζέστη)	kam	kham	kham
νερό	rañiyā	rāñī	rañī	rāñī	rañī
εσύ	tunām	tū	tu	tū	tu

Σχήμα 1.2.1: Σύγκριση μεταξύ βασικών λέξεων κάποιων ινδικών γλωσσών και κάποιων ευρωπαϊκών διαλέκτων ρομανί.

Πηγή: A. Fraser, ό.π., σ. 21

Σήμερα, λοιπόν, γνωρίζουμε ότι, πράγματι, οι διάλεκτοι ρομανί έλκουν την καταγωγή τους από τις αρχαίες ινδικές γλώσσες²³. Άρα, πράγματι, οι Ρομά ανήκουν στην ινδοϊρανική ομοφυλία, όπως οι Πέρσες, κάποιοι ακόμη ασιατικοί, και οι περισσότεροι ευρωπαϊκοί λαοί²⁴.

²³ Υπάρχουν και πιο λεπτομερείς συσχετισμοί, όπως αυτός του Ινδού συγγραφέα Μάμπου Ραγεντραλάα Μίτρα, ο οποίος προσδιόρισε ως γνήσιους Ρομά τους σημερινούς Μπεντίγας της Βεγγάλης (βλ. Εγκυκλ. Π. Δρανόδακη).

²⁴ Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα χρησιμοποιήθηκε στην επιστήμη ο όρος «Άριου» (από το σανσκριτικό *arya*, «ευγενής») για να δηλώσει τα ινδοευρωπαϊκά (ή ινδογερμανικά) φύλα τα οποία είχαν να καταδείξουν μια μεταξύ

Πλην των γλωσσολογικών προσεγγίσεων πραγματοποιήθηκαν, επίσης, φυλετικές – ανθρωπολογικές μελέτες εκ των οποίων η σπουδαιότερη υπήρξε αυτή του Ευγένιου Πιττάρ (1937)²⁵. Ως αντικείμενο της μελέτης χρησιμοποίησε τους Τσιγγάνους των Βαλκανίων και τα πορίσματα αυτής ήταν πολύ επιδοκιμαστικά για αυτούς: οι Τσιγγάνοι αποδεικνύονταν πολύ ανώτεροι σε φυσική ομορφιά από πολλούς λαούς της Ευρώπης, πράγμα που έφερε τον Πιττάρ και την έρευνά του αντιμετώπους με δείκτες προγενεστέρων ερευνών, πιθανόν δε και με κάποιες προκαταλήψεις που επικρατούσαν – τότε, και ίσως επικρατούν ακόμη – απέναντι στους τσιγγάνικους πληθυσμούς. Τελικά, αποδείχθηκε ότι οι μελέτες που βασίζονται στο σχήμα του κρανίου (κάτι τέτοιο συμπεριλαμβανόταν στην έρευνα του Πιττάρ) δεν διαθέτουν στατιστική εγκυρότητα.

Άλλες απόπειρες απόδειξης της συγγένειας των Τσιγγάνων με τα αρχαία ινδικά φύλα εστίασαν τις προσπάθειές τους στη μελέτη των ομάδων αίματος²⁶. Αν και παρατηρήθηκαν ίδιες συχνότητες εμφάνισης κάποιων γονιδίων μεταξύ των συγκρινόμενων πληθυσμών, σε αντίθεση με αυτές των ευρωπαϊκών, οι πληροφορίες αυτές κατέληξαν να προσφέρουν περισσότερο ενδείξεις, παρά αποδείξεις. Ωστόσο, οι υποθέσεις που διατυπώθηκαν από όλες αυτές τις έρευνες, αναμφισβήτητα προσέδωσαν μεγαλύτερη βεβαιότητα στους ερευνώντες, όσον αφορά το ορθόν του προσανατολισμού τους.

Προχωρώντας σε εθνοτικούς παραλληλισμούς, βρίσκουμε τους Ρομά να θεωρούνται ως απόγονοι διαφόρων ομάδων. Τα ονόματα Ρομ, Ντομ, Λομ, συνδέονται με το σανσκριτικό *domba* και το σύγχρονο ινδικό *dom* ή *dum*, τα οποία αναφέρονται σε συγκεκριμένο σύμφυρμα φυλών. Πιθανόν, λοιπόν, να έχουν δραβιδική καταγωγή (αυτή η υπόθεση αναιρείται από άλλες μελέτες)²⁷. Άλλοι υποστηρίζουν ότι οι Ρομά είναι απόγονοι των Μπαντζαρά, μιας από τις «περιπλανώμενες φυλές εγκληματιών» της Ινδίας, αν και ελάχιστες ομοιότητες παρατηρούνται μεταξύ της γλώσσας τους και της ρομανί. Αντίθετα, κάποιιοι Ρομά που μελέτησαν οι ίδιοι το θέμα της καταγωγής τους, γοητεύτηκαν από κάποιες εικασίες που τους έβλεπαν ως απογόνους των ενδόξων πολεμιστών *Kshatriyas*, της δεύτερης από τις τέσσερις κάστες της ινδικής κοινωνίας²⁸. Βέβαια, όλοι οι ισχυρισμοί μπορούν να αμφισβητηθούν. Υπάρχουν, μάλιστα και ενστάσεις σχετικά με τους παραλληλισμούς που πραγματοποιήθηκαν μεταξύ των φυλετικών ομάδων που παρήλασαν από το ευρωπαϊκό, κυρίως, προσκήνιο. Από κάποιους μελετητές θεωρείται αρκετά αυθαίρετος ο συσχετισμός τους με τους Ρομά, και εξακολουθούν να υπάρχουν «διαμάχες» μεταξύ των ιστοριοδιφών,

τους γλωσσική συγγένεια. Στοιχεία αυτής της συγγένειας είχαν ήδη ανεύρει οι γλωσσολόγοι μεταξύ της γερμανικής και της περσικής γλώσσας, αλλά κυρίως η μελέτη της σανσκριτικής –δηλαδή της γλώσσας των ιερών βιβλίων των Ινδών- που έγινε γνωστή στην Ευρώπη το 18^ο αι. επέτρεψε στο Fr. Bopp να παράσχει επιστημονικές αποδείξεις της συγγένειας μεταξύ της σανσκριτικής, ελληνικής, λατινικής, περσικής και γερμανικής (ιδίως της γοτθικής) γλώσσας. Ο κύκλος των συγγενών γλωσσών, ευρινθείς με την κατάταξη σ' αυτόν και της κελτικής, ολαβικής, λιθουανικής, αρμενικής και της αλβανικής (τελευταία και της τοχαρικής), ονομάστηκε *Άριος* ή ινδοευρωπαϊκός κύκλος, και οι λαοί που μιλούν ή μιλούσαν αυτές τις γλώσσες (ζωντανές ή νεκρές), *Άρια* ή ινδοευρωπαϊκή ομοφυλία, είτε *Άριοι* ή *Ινδοευρωπαίοι*. Τελευταία, ο όρος «Άριος» χρησιμοποιείται ως δηλωτικό μόνο των Ινδών και Ιρανών (ινδογερμανοευρωπαϊκό ή ινδογερμανικό στέλεχος). (Εγκυκλοπαίδειες: Britannica, Π. Δρανδάκη)

²⁵ A. Fraser, ό.π. σ. 28

²⁶ A. Fraser, ό.π. σ. 30

²⁷ Με το όνομα «Δραβίδες» φέρονται όσοι ανήκουν στη μελανο-ινδική φυλετική ομάδα και θεωρούνται ως οι λιγότεροι διαφοροποιημένοι από τους μαύρους. Φαίνεται ότι οι Δραβίδες ήταν οι κάτοικοι της Βόρειας Ινδίας, πριν αυτή κατακτηθεί από τους Άριους. Ο όρος σήμερα έχει κυρίως γλωσσική σημασία. (Εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος»)

²⁸ «Αι κάσται οργανώθησαν από τους Άριους κατακτητάς, που εισέβαλαν και εκυρίευσαν την χώραν των Ινδιών προ 3-4.000 ετών, είναι δε τέσσαρες: Οι βραχμάνες (ιερείς, σοφοί και συγγραφείς), οι ξατρία (πολεμιστές, εγγενοί και υπερείς), οι μπαισία (έμποροι, γεωργοί) και οι σούντρα (τεχνίται, εργάται).» (Παγκόσμια Λεογραφική και Γεωγραφική Εγκυκλοπαίδεια, ό.π.)

όσον αφορά στην πραγματική ταυτότητα των πρώτων ομάδων από τις οποίες προήλθαν οι Ρομά που γνωρίζουμε σήμερα.

Μια προσπάθεια εγκυρότερη της ιστορικής προσέγγισης φάνηκε να είναι η λεγόμενη «λεξιλογική στατιστική» του Morris Swadesh, η οποία βαδίζοντας αντίθετα στο χρόνο, επιχείρησε να αποδείξει, με τη χρήση αριθμών και ποσοστών, τον τρόπο και το βαθμό διαφοροποίησης των «θυγατρικών» γλωσσών από μία αρχική που αποτέλεσε τον κοινό τους πρόγονο²⁹. Μέσα της μεθόδου στάθηκαν οι λέξεις και η υπόθεση ύπαρξης σταθερού ρυθμού αλλοίωσης / σταθερού ποσοστού διατήρησης αυτών. Τελικά, η μέθοδος αυτή μπορεί να προσφέρει σημαντικές πληροφορίες για τη χρονολογική τοποθέτηση των αρχικών ινδικών φύλων, από τα οποία προήλθαν οι σημερινοί πληθυσμοί, αν και δεν πρέπει να αγνοούνται οι πάμπολλες επιδράσεις τις οποίες δέχθηκαν αυτοί από τους λαούς με τους οποίους ήλθαν σε επαφή κατά τη διάρκεια των αιώνων, πραγματικότητα που καθιστά δυσχερέστερο το έργο αυτό.

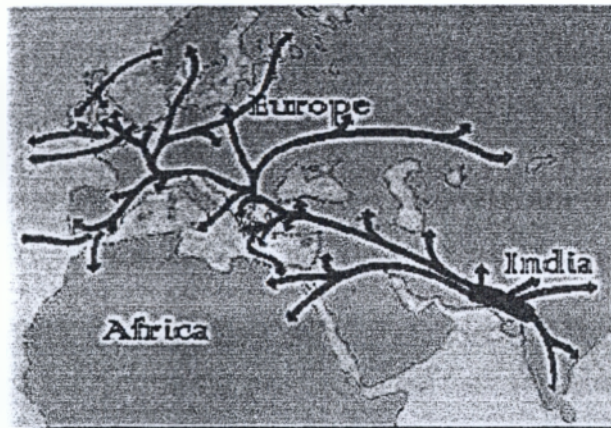
Μετά από όλα αυτά, θα πρέπει να τονίσουμε ότι παρά τις αξιόλογες προσπάθειες που έγιναν και γίνονται εκ μέρους των ιστορικών, το παραπέτασμα που καλύπτει την αλήθεια γύρω από την εξ' αρχής προέλευση των Ρομά δεν έχει αρθεί. Ακόμη και με όσα μας έχουν αποκαλυφθεί έως τώρα, βλέπουμε τα γεγονότα της ιστορίας «δι' εσόπτρου, εν αινίγματι». Ωστόσο, οι έρευνες συνεχίζονται και έχουν φέρει στο φως αρκετά στοιχεία τα οποία συντιθέμενα πλησιάζουν αρκετά σ' αυτό που θα μπορούσε να είναι η ιστορική αναδρομή του λαού αυτού, η οποία και ακολουθεί.

²⁹ A. Fraser, ό.π. σ. 35

1.3. Ιστορική αναδρομή³⁰

1.3.1. Περίοδος πρώτη: Η εμφάνιση, η αρχική πορεία (8^{ος} –11^{ος} αι.)³¹

Η ιδιαίτερη ιστορία αυτού του λαού αρχίζει όταν κατά τον 8^ο (με 9^ο) μ. Χ. αιώνα, πληθυσμιακά σύνολα του ίδιου ή διαφορετικών ινδικών φύλων εγκαταλείπουν τη γενέτειρά τους, βορειοδυτική Ινδία, και κατευθύνονται προς τα δυτικά. Η μέχρι τότε πορεία τους αποσιωπάται από τα ινδικά πεπραγμένα, και υποθέτουμε μια συμπόρευση με τις λοιπές ινδικές ομάδες, σε κάποια από τις κάστες αυτής της κοινωνίας – ή έξω από αυτές. Ωστόσο, τους αναγκάζει να αναχωρήσουν, ένας λόγος άγνωστος προς το παρόν· εικάζεται κάποιος πόλεμος ή λιμός ή κάποια αποτυχημένη επανάσταση³². Θα μπορούσε, ακόμη, να είναι η εισβολή των Αράβων στη χώρα (711 μ. Χ.) η αιτία της μετακίνησής τους. Η Περσία θα είναι ο πρώτος σταθμός τους. Θα ακολουθήσουν και άλλοι, καθώς η μετέπειτα ιστορία αυτών των ανθρώπων θα είναι, ουσιαστικά, η διασπορά τους ανά τον κόσμο, ως νομάδες πια.

Χάρτης 1.3.1: Γεωγραφική διασπορά των Ρομά ανά την γη
Πηγή: Διαδίκτυο, The Patrin Web Journal

Τα πρώτα περσικά κείμενα στα οποία εντοπίζονται κάποιες πληροφορίες χρονολογούνται από τον 10^ο και 11^ο μ.Χ. αι. Αναφέρονται σε νομάδες με το όνομα Ζοτ ή Λούρι, που είχαν κάποια κοινά χαρακτηριστικά με τους γνωστούς σημερινούς Ρομά, όμως τοποθετούν την εμφάνισή τους πολύ παλαιότερα από όσο μας αποκαλύπτει η μελέτη της γλώσσας³³. Ο λόγος είναι, πιθανόν, ότι τα κείμενα αυτά γράφτηκαν πολύ αργότερα από την

³⁰ Οι περισσότερες πληροφορίες για το κεφάλαιο της ιστορικής αναδρομής έχουν αντληθεί από το βιβλίο του Agnus Fraser, *Οι Τσιγγάνοι*.

³¹ Ο χωρισμός της ιστορικής αναδρομής σε περιόδους έγινε με βάση τα ιστορικά κείμενα που μελετήθηκαν, για να εξυπηρετήσει τη δομή της εργασίας.

³² Οι ερευνητές που μιλούν για επανάσταση δέχονται ότι πρόγονοι των σημερινών Ρομά προήλθαν από τους «εκτός κάσταρ», τους παρίες, οι οποίοι κατείχαν τη χειρότερη θέση στην ινδική κοινωνία. Αυτή είναι και η περισσότερο αποδεκτή άποψη.

³³ A. Fraser ό.π. σελ. 40-41

εμφάνιση των ομάδων αυτών στα περσικά εδάφη, πράγμα που επέτρεψε κατά κάποιον τρόπο τη χρονική τοποθέτησή τους ακόμη παλαιότερα, την εποχή του βασιλιά Μπαράμ – Γκουρ (420 – 438 μ. Χ.). Επομένως, στις αναφορές αυτές είναι πιθανόν να συγχέονται με άλλους νομαδικούς λαούς. Έτσι, η γλώσσα θα παραμείνει, ως πιο έγκυρος πληροφοριοδότης, ο κύριος βοηθός στην ιστορική μελέτη για αρκετό χρόνο ακόμη³⁴.

Η παραμονή των Ζοι ή Λούρι στην Περσία θα πρέπει να ήταν μακρόχρονη, γεγονός που καταφαίνεται από την παρουσία αρκετών περσικών και κάποιων αραβικών λέξεων στα ευρωπαϊκά ρομανί³⁵. Από την Περσία διασπείρονται σε διάφορες κατευθύνσεις: Ιράκ, Αρμενία, Συρία, Αίγυπτος, Κουρδιστάν της Μ. Ασίας, μέχρι τις αρχές του 9^{ου} αι. Κάθε ομάδα πια, ακολουθεί τη δική της πορεία. Οι Τσιγγάνοι που έφθασαν στην Αρμενία θα κατευθυνθούν, κυρίως, προς τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

Το έναυσμα για την αναχώρηση από τα εδάφη της Αρμενίας το έδωσαν, πιθανόν, οι συνεχείς πόλεμοι των Αρμενίων με τους Βυζαντινούς ή η εμφάνιση (αργότερα) και οι λεηλασίες των Σελτζούκων Τούρκων. Πάντως, βρίσκουμε τους μετανάστες να χτυπούν τις πύλες του Βυζαντίου γύρω στις αρχές του 11^{ου} αι.

1.3.2. Περίοδος δεύτερη: «Ο καιρός των Τσιγγάνων» (11^{ος} –15^{ος} αι.)

Το πρώτο κείμενο που αναφέρεται με σαφήνεια στους Τσιγγάνους είναι ο βίος του Αγίου Γεωργίου του Αθωνίτη, το 1068 μ. Χ.. Η στάση των Βυζαντινών δεν ήταν πολύ ευμενής απέναντί τους, λόγω της ενασχόλησης των ξένων με μαγικές τέχνες, πράγμα που αποδοκίμαζε η Εκκλησία³⁶. Αυτό, όμως, δεν εμποδίζει την περαιτέρω εξάπλωσή τους. Μεταγενέστερα κείμενα αφήνουν να εννοηθεί ότι η παρουσία των «Ατσιγγάνων» στην Ελλάδα περνούσε κάθε άλλο παρά απαρατήρητη, ενώ υπάρχουν αρκετές αναφορές σ' αυτούς από περιηγητές³⁷. Πριν τα τέλη του 14^{ου} αι. έχουν εγκατασταθεί σε όλες τις βαλκανικές χώρες: Βουλγαρία, Σερβία, Βλαχία, Μολδαβία. Παρακάτω θα αναφερθεί η αντιμετώπιση της οποίας έτυχαν σ' αυτές.

Μετά την κατάκτηση της Βουλγαρίας από τους Οθωμανούς, εισέρχονται στην Ουγγαρία, πιθανότατα στις αρχές του 15^{ου} αι. Ταυτόχρονα εξαπλώνονται σ' όλη την Ευρώπη: Βοημία, Ιταλία, Γαλλία, Γερμανία, Ισπανία. Οι μαρτυρίες, όμως, που υπάρχουν, μας πληροφορούν για μια εντελώς διαφορετική, από τη μέχρι τώρα, παρουσία. Τώρα, πια, οι Τσιγγάνοι – ή όπως αλλιώς συστήνονταν ή ονομαζόνταν από τους άλλους – εμφανίζονται ως οργανωμένες ομάδες προσκυνητών και, πραγματικά, τραβούν την προσοχή των Ευρωπαίων.

Είναι πολύ πιθανόν οι εμπειρίες των Τσιγγάνων από τη Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και οι γνώσεις που απέκτησαν, σε ό,τι αφορούσε το χριστιανικό κόσμο, να

³⁴ Για κάποιες αντιρρήσεις σχετικά με την εγκυρότητα του γλωσσολογικού «αλάνθαστου», βλ. Γ. Έξαρχος, ό.π., σ. 65

³⁵ «... Η αραβική επιβλήθηκε ως γλώσσα επίσημη στην Περσία, και σ' αυτό οφείλεται το γεγονός ότι για αιώνες, και μέχρι σήμερα ακόμη, οι επίσημοι τίτλοι και πολλοί άλλοι όροι είναι αραβικοί» (Από τη «Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια», ό.π.) Κάποιοι, αντίθετα με τις διαπιστώσεις της γλωσσολογίας, έχουν υποστηρίξει ότι η αναχώρηση των Τσιγγάνων από την Περσία έγινε πριν τις πρώτες επιδρομές των Αράβων. Σχετικά, βλ. Α. Fraser, ό.π. σ. 47.

³⁶ Στον 61^ο και 65^ο κανόνα της Συνόδου του Τρούλου ο Θεόδωρος Βαλααμών αναφέρεται με αρκετή σαφήνεια στους τότε «Τσιγγάνους» και στη συνήθεια που είχαν να ξεγελούν τους ανθρώπους με διάφορα τεχνάσματα (τα οποία ίσως εντάσσονταν μέσα στα πλαίσια του «μεγάλου κόλπου», βλ. σ. 18, υποσ. 42). Όσοι μιμούνταν αυτή τη συμπεριφορά, απειλούνταν με εξαστη αφορισμό. Βλ., επίσης, Α. Fraser, ό.π. σελ. 55-56.

³⁷ Ένας φραγκισκανός μοναχός περιγράφει (σε μια περιήγησή του στην Κρήτη το 1323) έναν λαό που έμοιαζε αρκετά με τους Τσιγγάνους. Στην Κέρκυρα, άλλωστε, οι Τσιγγάνοι κατάφεραν να αποτελέσουν (από τον 14^ο μέχρι το 18^ο αι.) ξεχωριστό φέουδο, γνωστό με το όνομα "Feudum Acinganoium", με ιδιοκτήτη τον Gianulí Habitabulo. Κάποιες άλλες πληροφορίες, όχι πάντα ιστορικού περιεχομένου μας παρέχουν κείμενα της εποχής εκείνης, όπως το έργο του βυζαντινού σατιρικού Μάζαρι, το «Επιδημία Μάζαρι εν Άδου». Βλ. Α. Fraser, ό.π., σ. 58.

ενέπνευσαν σε κάποιους την ιδέα της πιο εύκολης και – για τα δικά τους μέτρα, γιατί όχι; – πιο αξιοπρεπούς διαβίωσης. Γνωρίζοντας ότι οι προσκυνητές των Αγίων Τόπων τύγχαναν ευνοϊκής μεταχείρισης εκ μέρους των κατοίκων όλου του Βυζαντίου, άρχισαν να ακολουθούν το παράδειγμα αυτό³⁸. Έχοντας, λοιπόν, επικεφαλής κόμητες και δούκες, περιέρχονταν την Ευρώπη ζητώντας φιλοξενία και ελεημοσύνη. Το προσκύνημά τους, αρχικά, επρόκειτο να διαρκέσει επτά χρόνια και σκοπός του ήταν η εξιλέωση από το αμάρτημα που διέπραξαν οι πρόγονοί τους («από τη Μικρή Αίγυπτο») να απαρηθθούν τη χριστιανική πίστη. Υπήρχαν, ωστόσο, και άλλοι μύθοι τους οποίους διηγήθηκαν για να δικαιολογήσουν αυτό τους το εγχείρημα³⁹.

Ως αποδεικτικά του αληθούς των λόγων τους έφεραν κάποιες αυτοκρατορικές άδειες διέλευσης και επιστολές προστασίας από τον ίδιο τον Πάπα⁴⁰. Με την τακτική αυτή ταξίδευαν από τόπο σε τόπο, κατά κανόνα δίχως να εργάζονται, επιδιδόμενοι συχνά σε κλοπές, οι οποίες τις περισσότερες φορές έμεναν ατιμώρητες. Ήταν το «Μεγάλο κόλλο» του 15^{ου} αι., ίσως το μεγαλύτερο στη μέχρι τότε ιστορία των Τσιγγάνων⁴¹.

Μετακινούμενοι από τόπο σε τόπο οι Τσιγγάνοι κατάφεραν να διατηρήσουν την κατάσταση αυτή για αρκετά χρόνια. Οι ευσεβείς κάτοικοι της εκχριστιανισμένης Ευρώπης παρείχαν στους – παρασιτούντες – προσκυνητές τρόφιμα, χρήματα και ό,τι άλλο χρειαζόταν, εν ονόματι της ελεημοσύνης. Πολύ αποτελεσματικές αποδεικνύονταν, έτσι, οι επιστολές προστασίας, που εξασφάλιζαν, επίσης, στους κατόχους τους το δικαίωμα της αυτοδιαχείρισής τους και της εκ των έσω απονομής δικαιοσύνης.

1.3.3. Περίοδος τρίτη: Αποδοχή και απόρριψη. Η αρχή των δαινών (15^{ος} – 18^{ος} αι.)

Δεν ήταν, όμως, όλοι τόσο θετικά διατεθειμένοι απέναντί τους. Ήδη, από τα μέσα του 15^{ου} αι. αρκετές πόλεις της κεντρικής και δυτικής Ευρώπης αρχίζουν να εκφράζουν τη δυσαρέσκειά τους προς την εκμετάλλευση που αντιλαμβάνονται. Οι κάτοικοι προσφέρουν χρηματικά ποσά με σκοπό, πλέον, την απαλλαγή τους από τους ανεπιθύμητους επισκέπτες. Η πρώτη χώρα στην οποία ακολουθείται αυτή η τακτική είναι η Γερμανία (1468).

Το 1498 η Δίαιτα (το νομοθετικό σώμα της Γερμανικής Αυτοκρατορίας από το 12^ο αι. ως το 1806) εξέδωσε διάταγμα για την απέλαση των Τσιγγάνων, το οποίο ανανεώθηκε πολλές φορές, χωρίς, όμως, αποτέλεσμα. Οι συλλήψεις, τιμωρίες και απελάσεις των ξένων, αφ' ενός δεν έβρισκαν αντίσταση εκ μέρους τους, αφ' ετέρου αποδεικνύονταν άσκοπες, καθώς οι Τσιγγάνοι τελικά επέστρεφαν συχνά στον ίδιο τόπο. Παρά τη συρροή διαταγμάτων εναντίον τους, τα οποία επέβαλαν συχνά πολύ σκληρές ποινές, οι άνθρωποι αυτοί γνώριζαν τον τρόπο να καθιστούν αμφισβητήσιμο το κύρος ακόμη και βασιλικών διαταγών. Συνέχιζαν την ίδια ζωή, χωρίς να κρύβονται, προς το παρόν.

Η αλλαγή του ρεύματος συντελέστηκε περίπου τη ίδια περίοδο στις δυτικές χώρες. Στη Γαλλία από το 1453, στην Ισπανία μετά το 1470, στις κάτω χώρες από τη δεκαετία του

³⁸ Η Ελλάδα, ειδικά, αποτελούσε κομβικό σημείο γι' αυτά τα ταξίδια και οι Τσιγγάνοι της Ελλάδας είχαν αποκτήσει σημαντική λείρα. Βλ., επίσης, A. Fraser, ό.π. σ. 72.

³⁹ A. Fraser, ό.π. σελ. 80, 82, 85

⁴⁰ Μέχρι την εποχή που πραγματευόμαστε οι Τσιγγάνοι είχαν ήδη επεκταθεί προς τις ρωμαιοκαθολικές, περίξ του Βυζαντίου χώρες, όπου κατανόησαν το λαϊκό καθεστώς και την εμβέλεια της ισχύος του Πάπα. Βλ. και A. Fraser, ό.π. σ. 81

⁴¹ Στα ισπανικά ρομανί, η έκφραση «κοπαδό βαρό» σημαίνει «μεγάλο κόλλο» και με αυτήν εννοείται η τακτική που ακολουθούσαν κάποιοι Τσιγγάνοι για να αφαιρέσουν χρήματα από υποψήφια «θύματα». Βλ. και A. Fraser, ό.π. σ. 71.

1440, στην Ιταλία κατά τα τέλη του αιώνα. Το περιεχόμενο των διαταγμάτων στόχευε, αρχικά, στην απομάκρυνση των Τσιγγάνων ή στη μόνιμη εγκατάστασή τους αυτή θα επιτρεπόταν αν οι Τσιγγάνοι έβρισκαν αφεντικά ή αν αποφάσιζαν να ασκήσουν τιμίο εμπόριο – αποκλεισθέντων, ωστόσο, των ειδών που κατεξοχήν εμπορεύονταν αυτοί. Η κατάσταση εντείνεται συνεχώς σε όλες τις χώρες, σύμφωνα με τα στοιχεία που ανευρίσκονται στα αρχεία των πόλεων, εξαιρούνται, όμως, ορισμένες: Ουγγαρία, Τρανσυλβανία, Βλαχία, Μολδαβία. Στην πρώτη, οι Τσιγγάνοι αναδεικνύονται ως μουσικοί και τους καλούν για να παίξουν τα όργανά τους επί πληρωμή. Στις τρεις άλλες χώρες η τύχη τους είναι διαφορετική: μετατρέπονται σε δούλους και η ελευθερία τους αποκαθίσταται μόλις στα μέσα του 19^{ου} αι.⁴²

Η ένταση κορυφώνεται μέσα στο 16^ο αι., οπότε και το θέμα των Τσιγγάνων κατέχει πρωτεύουσα θέση στις νομοθετικές διαδικασίες. Στην Αγγλία και στη Σκωτία εκδίδεται το 1530 νόμος που αφορά τους Τσιγγάνους και απαγορεύει την είσοδό τους στο Βασίλειο. Το 1540 απελαύνονται αρκετοί από αυτούς στη Νορβηγία, η οποία επίσης έχει αρχίσει δικές της ενέργειες για την απομάκρυνσή τους, όπως και οι άλλες σκανδιναβικές χώρες. Οι επιστολές προστασίας συναντώνται πολύ σπάνια και οι Τσιγγάνοι αναγκάζονται να ταξιδεύουν σε μικρότερες ομάδες για να μη γίνουν εύκολα αντιληπτοί.

Η Πορτογαλία εγκαινιάζει τη μέθοδο του εκτοπισμού των νομάδων σε υπερατλαντικές αποικίες, ενώ τα μέτρα που λαμβάνονται εναντίον των ανθρώπων αυτών σε όλα τα μέρη γίνονται όλο και σκληρότερα: συλλήψεις των περιπλανώμενων Τσιγγάνων, απομάκρυνση των παιδιών από τους γονείς τους και εγκλεισμός σε ορφανοτροφεία, αποστολή των ανδρών στις γαλέρες, μαστιγώματα, ακρωτηριασμοί, απαγχονισμοί και άλλες τιμωρίες όσων δε συμμορφώνονταν προς τα διατάγματα. Φιλόσοφοι του διαφωτισμού και άλλοι ιστορικοί και χρονογράφοι εκφράζουν με την πένα τους τη γενική αντίδραση και ίσως αποστροφή του ευρωπαϊκού κόσμου. Ο Ντιντερό, στη *Εγκυκλοπαίδειά* του ορίζει τους Τσιγγάνους ως «αγύρτες οι οποίοι παριστάνουν ότι μαντεύουν τη μοίρα, διαβάζοντας το χέρι. Έχουν μεγάλο ταλέντο στο τραγούδι, στο χορό και στις κλοπές».

Μια απροσδόκητη ευμένεια προς τους μέχρι τότε διωκόμενους έδειξε κάποιος κόμης, στην Ουγγαρία πάλι, με το όνομα György Thujió, χορηγώντας τους μια άδεια διέλευσης, το 1616⁴³. Οι επόμενες νύξεις αντίδρασης στις ακραίες ποινές που επιβλήθηκαν θα γίνουν, πια, το 18^ο αι.: οι Τσιγγάνοι και άλλοι παρόμοιοι «ήταν σε τελευταία ανάλυση άνθρωποι και δεν μπορούσαν να κατοικήσουν κάπου ανάμεσα στον ουρανό και τη γη»⁴⁴. Επί βασιλείας της Μαρίας Θηρεσίας (1740–1780) σημειώνονται οι πρώτες προσπάθειες αφομοίωσης των Τσιγγάνων στην ουγγρική κοινωνία, που ξεκίνησαν με την επιβολή στους Τσιγγάνους ενός νέου ονόματος: «Νεοαγρότες». Η προσπάθεια να εξαλειφθεί το όνομα των Τσιγγάνων από το πρόσωπο της γης έπεσε στο κενό, όπως και όλες οι παράλληλες ενέργειες με το ίδιο περιεχόμενο, καθώς βρήκαν αντίθετους, τόσο τους ίδιους, όσο και τους κατοίκους των πόλεων και χωριών. Στην οθωμανική αυτοκρατορία και στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα οι Τσιγγάνοι φαίνεται ότι διατηρούσαν σχέσεις αρκετά καλές με τους Τούρκους.

⁴² Η κατάργηση της δουλοπαροικίας πραγματοποιήθηκε στην Τρανσυλβανία το 1848, στη Μολδαβία το 1856 και στη Βλαχία το 1864.

⁴³ A. Fraser, ό.π. σ. 166

⁴⁴ Από τα διατάγματα της εποχής και τα διάφορα άλλα κείμενα στα οποία γίνονται αναφορές σε Τσιγγάνους, αφήνεται να εννοηθεί ότι στους πληθυσμούς τους προσκολλόνταν και άλλα άτομα, μη-τσιγγάνικης καταγωγής και, συχνά, παρανομούντες. Αυτή η κατάσταση είχε σαν αποτέλεσμα δύο τινά: αφ' ενός κληθύνονταν οι ομάδες των Τσιγγάνων, γιατί συνήθως όσοι αυτομολούσαν προς την πλευρά τους ήταν ευπρόσδεκτοι, και αφ' ετέρου όσα μέλη αυτών των ομάδων συλλαμβάνονταν για κάποια κλοπή ή απάτη μπορούσαν να επικαλεστούν την ισχύ μιας υποτιθέμενης ή και πραγματικής ιθαγένειας. Σχετικά με τις εκδηλώσεις κατανόησης που αναφέρονται, βλ. A. Fraser, ό.π. σ. 164

Ωστόσο, η δραστηριοποίησή τους τους τοποθέτησε και μεταξύ των μελών της Φιλικής Εταιρείας, τέσσερα από τα οποία λέγεται ότι είχαν τσιγγάνικη καταγωγή⁴⁵.

Η συμπεριφορά των Τσιγγάνων στην Ευρώπη είχε αλλάξει σημαντικά σε σύγκριση με την αρχή της εμφάνισής τους. Πολλοί υποστήριξαν ότι δεν έχουν καμιά σχέση με τους πραγματικούς Τσιγγάνους, αλλά ότι οι τελευταίοι έφυγαν και αντικαταστάθηκαν από άθλιες ομάδες κλεφτών και εγκληματιών. Όποιοι και αν ήταν, όμως, σημασία έχει το ότι διατηρούσαν κάτι από τη διπλωματία και την ευφυΐα των πρώτων εκείνων Τσιγγάνων. Στην πραγματικότητα, κατάφεραν αρκετά συχνά να στρέφουν προς όφελός τους τον ρουιν των πραγμάτων. Η εφευρετικότητά τους τους οδήγησε στην ανακάλυψη τρόπων επιβίωσης μέσα στις σκληρές συνθήκες: πολλοί υπηρετούσαν στο στρατό, ακολουθούμενοι από τις οικογένειές τους, ενώ το πρόβλημα των διαβατηρίων για τις μετακινήσεις τους το έλυνε άριστα η πλαστογραφία⁴⁶.

1.3.4. Περίοδος τέταρτη: Οι Τσιγγάνοι δημιουργοί. Οι εκούσιες μεταναστεύσεις (18^{ος} – 20^{ος} αι.)

Μια περίοδος αλλαγής προς το καλύτερο της εικόνας των Τσιγγάνων φάνηκε να ακολουθεί τους μέχρι τότε διωγμούς. Η αρχή έγινε με κάποιες δειλές αντιδράσεις που συνοδεύτηκαν το 18^ο και 19^ο αι. από ενδείξεις ευαισθησίας εκ μέρους των γκατζέ. Τόσο στον τομέα της λογοτεχνίας όσο και της ποίησης, η τσιγγάνικη ζωή αποδεικνύεται πλούσια πηγή έμπνευσης για τους δημιουργούς ανάμεσα στους οποίους ξεχωρίζει ο Γεώργιος Μπόρροου για τα έργα του, τα οποία ήταν καρπός της προσωπικής του επαφής με διάφορες ομάδες Τσιγγάνων⁴⁷.

Στα μέσα, περίπου, του 19^{ου} αι. παρατηρείται αύξηση του ενδιαφέροντος για την ιστορία του λαού αυτού, ενώ τόσο η φιλολογία όσο και η γλωσσολογία διανθίζονται με μελέτες της ρομανί. Στα ονόματα που ακούγονται εξέχουσα θέση κατέχει του Σλοβένου γλωσσολόγου Φ. Μίκλοζιτς, λόγω της εκτεταμένης μελέτης που πραγματοποίησε πάνω στη γλώσσα των Τσιγγάνων. Ταυτόχρονα παρατηρούνται και κάποιες κινήσεις εκ μέρους της εκκλησίας, που φανερώνουν το ενδιαφέρον για την πνευματική κατάσταση των Τσιγγάνων, και επιχειρείται η καταπολέμηση της άγνοιας που τους διακατέχει περί της χριστιανικής πίστης, και η περαιτέρω διαφώτισή τους⁴⁸.

Αυτό, όμως, που κατά κύριο λόγο έδωσε στους Τσιγγάνους τη δυνατότητα να φτάσουν στο απόγειο της επιτυχίας τους εκείνη την εποχή ήταν το γνωστό, πια, σε όλους, μουσικό τους ταλέντο. Στην Ισπανία, Ουγγαρία, Ρωσία οι Τσιγγάνοι αναδεικνύονται μέσα

⁴⁵ Περιβαλλοντική Ομάδα 2^ο Γυμνασίου Καλαμάτας – Εργασία με θέμα: «Οι Τσιγγάνοι της Καλαμάτας», σχ. έτος 1999-2000

⁴⁶ A. Fraser, ό.π. σελ. 188-189

⁴⁷ Από τα έργα της εποχής διακρίνουμε τη *Gitanilla* (Γυφτοπούλα) του Cervantes, τους *Τσιγγάνους* του Πούσκιν, την *Κάρμεν* του Προσπέρ Μερμέ, τη *Γυφτοπούλα* του Παπαδιαμάντη, το *Βοτάνι της αγάπης* του Δροσίνη κ.ά). Το έργο του Μπόρροου "The Zingali" είναι μια περιγραφή των Τσιγγάνων της Ισπανίας, ενώ με τα έργα "Lavengro" (1851) και "Romany Rye" (1857) κατόρθωσε να αμφισβητήσει τα συγγραφικά δεδομένα σχετικά με το μέχρι τότε γνωστό πρόσωπο των Τσιγγάνων.

⁴⁸ Για περισσότερα στοιχεία που αφορούν σε δυτικές εκκλησίες, βλ. A. Fraser, ό.π. σελ. 209-210

από τον ιδιαίτερο χαρακτήρα που προσδίδουν στη μουσική και αναγνωρίζονται από όλους⁴⁹. Σήμερα, μάλιστα, συγκαταριθμούνται μεταξύ των συντελεστών της συγχροικής αναγέννησης.

Η βιομηχανική επανάσταση βρίσκει του Τσιγγάνους να συνεχίζουν τον ίδιο, κατά κανόνα, τρόπο ζωής, που καταχρηστικά θα μπορούσε να ονομαστεί «νομαδικός»⁵⁰. Η ανεξαρτησία την οποία επιδεικνύουν σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής τους δε θα επηρεαστεί, ενώ το πνεύμα της αναζήτησης θα τους οδηγήσει ήδη από τις αρχές του 19^{ου} αι. σε νέους τόπους, σε άγνωστες γι' αυτούς ηπείρους. Ένα κύμα μετανάστευσης από την Ευρώπη στις Η.Π.Α. πρωτοεξειδηλώθηκε το 1815, μεταφέροντας τους προγόνους των σημερινών Ρομά της Αμερικής⁵¹.

Ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος (1914) ανέστειλε τι υπερπόντιες μετακινήσεις των τσιγγάνικων πληθυσμών, οι οποίες συνεχίστηκαν αρκετά αργότερα (1970) με ομάδες που προέρχονταν από τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης. Όλο αυτό το χρονικό διάστημα (μέσα 19^{ου} έως αρχές 20^{ου} αι.) τσιγγάνικα σύνολα μετακινούνταν μεταξύ και των χωρών της Ευρώπης (Αγγλία, Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Πολωνία, Βαλκανικές και άλλες χώρες) με κατεύθυνση κυρίως προς τα δυτικά, και οργάνωση σε ομάδες μέχρι πενήντα ατόμων⁵². (Εξαιρέση αποτελούσαν οι Τσιγγάνοι τη Μολδαβίας και της Βλαχίας, οι οποίοι παρέμειναν ως δούλοι κάτω από απάνθρωπες συνθήκες μέχρι το 1856 και 1864 αντίστοιχα).

Η εντύπωση που προκαλούσαν στους Ευρωπαίους ήταν χαρακτηριστική: λόγω της ενδυμασίας τους τους γνώριζαν, βέβαια, όλοι, αν και οι εξ' ανατολής προερχόμενοι διέφεραν σημαντικά από τους δυτικούς ομο-«φύλους» τους, και αναγνωρίζονταν για τις επιδόσεις τους στα χειρωνακτικά και σε άλλα επαγγέλματα (σιδηρουργία, καλαθοπλεκτική, εμπόριο αλόγων κ.ά.). Ωστόσο, δεν μπορεί να έμενε άνευ σχολιασμού η προτίμηση που έδειχναν οι Τσιγγάνοι στην αυτοαπασχόληση, ούτε η τάση τους να αποφεύγουν τις στενές επαφές με τους γκατζέ.

⁴⁹ Χαρακτηριστικό της μουσικής των Ρομά είναι ότι μοιάζουν με περσικούς και τουρκικούς τρόπους οι οποίοι συγγενεύουν με τις αρχαίες ελληνικές αρμονίες του χρωματικού γένους. Επί κεφαλής πολλών μουσικών κομματιών, αντί για οποιαδήποτε άλλη ένδειξη αγωγής χρόνου βρίσκονται οι λέξεις *Zingaresco* ή *alla Zingara*, που σημαίνουν ότι το κομμάτι πρέπει να εκτελεστεί κατά τον χρόνο και το ύφος με τον τσιγγάνικο τρόπο.

⁵⁰ Οι πραγματικοί νομάδες έχουν κάποιο αρχηγό που αποφασίζει τη μετακίνηση και την εγκατάσταση. Στην περίπτωση των Ρομά η τακτική αυτή εγκαταλείφθηκε μέχρι την εποχή που εξετάζουμε. Στη συνέχεια, η χρήση του όρου θα γίνεται μόνο ελλείψει άλλου καταλληλότερου.

⁵¹ Οι τσιγγάνικοι πληθυσμοί που μεταφέρθηκαν ακούσια στα αμερικάνικα εδάφη, μερικούς αιώνες πριν, δεν φάνηκε να επέζησαν. Βλ. A. Fraser, ό.π. σ. 235. Αντίθετα, στη Βραζιλία οι Τσιγγάνοι που μεταφέρθηκαν από το 16^ο αιώνα κατέκτησαν σημαντικές θέσεις για την εποχή, φθάνοντας να ασχολούνται και με το δουλεμπόριο μαύρων. Βλ. Διαδίκτυο, *The Patrin Web Journal – The Roma (Gypsies) of Brazil*

⁵² A. Fraser, ό.π. σ. 233

1.3.5. Περίοδος πέμπτη – α' μισό του 20^{ου} αιώνα

*Εγώ είμ' απ' τη μεγάλη φυλή τ' αστεικού
που με πατάει το πόδι και του περιστεριού
(Από το Δωδεκάλογο, Στερνός Λόγος)*

Το τέλος, όμως, της περιόδου κατά την οποία οι Τσιγγάνοι απέλαβαν την καλύτερη μεταχείριση από τους «άλλους», πλησίασε· αν και σε όλο αυτό το διάστημα δεν απουσίαζαν οι αρνητικές εκδηλώσεις- μάλλον προετοιμαζαν το έδαφος για την ολοκληρωτική απόρριψη. Το ρεύμα του κοινωνικού δαρβινισμού που ωρίμασε μέσα στο 19^ο αι. άρχισε να αποφέρει καρπούς, κάθε άλλο παρά εύγευστους για του πρωταγωνιστές της ιστορίας⁵³. Οι Τσιγγάνοι θεωρήθηκαν μιγάδες και ως τέτοιοι κατατάσσονταν αυτόματα στις «κατώτερες» φυλές, τις προορισμένες για αφανισμό.

Η αρνητική στροφή αρχίζει από τις βόρειες χώρες, όπου η υποδοχή των Τσιγγάνων καθίσταται, σταδιακά, δυσκολότερη. Ωστόσο, πλην της εκδίωξης παρέχεται, αρχικά, ως εναλλακτική λύση η μόνιμη εγκατάστασή τους και η εγκατάλειψη του νομαδικού τρόπου ζωής. Καθώς φτάνουμε στον 20^ο αι. η νοοτροπία των δυτικοευρωπαίων προσανατολίζεται στην αποδοχή της επιβίωσης του ισχυρότερου. Οι Τσιγγάνοι άρχισαν να αποτελούν αντικείμενο συνεχούς αστυνομικής παρακολούθησης από το 1899, όταν συστήθηκε στη Γερμανία το Γραφείο Πληροφοριών για Τσιγγάνους, υπό τη διεύθυνση του Τμήματος Εγκληματικής Έρευνας. Στο Μόναχο (1905) αρχίζει η τήρηση ενός «βιβλίου των Τσιγγάνων», για να διευκολύνονται οι βαρβαρικές αστυνομικές αρχές στο έργο της εξολόθρευσης των ανεπιθύμητων επισκεπτών⁵⁴. Τα δυτικά κράτη είχαν, καθώς φαίνεται, κουραστεί να παίζουν το ρόλο των «ξενιστών»⁵⁵. Στην Αγγλία, στη Γαλλία και σε άλλες χώρες από τα πρώτα μέτρα που ελήφθησαν ήταν η καταγραφή των Τσιγγάνων σε παρόμοια βιβλία, αρχής γενομένης από τις παραμονές του 20^{ου} αι.

Οι Τσιγγάνοι, που, λόγω του Α' Παγκοσμίου Πολέμου αναγκάστηκαν να παραμείνουν στα ευρωπαϊκά εδάφη, αποτέλεσαν μετά από αυτόν ξεκάθαρο στόχο των εθνικιστικών τάσεων. Στην Ελβετία το 1926 τέθηκαν οι βάσεις για την αναγκαστική ενσωμάτωση στην κοινωνία των παιδιών των Τσιγγάνων. Μέθοδος ήταν η βίαιη απομάκρυνσή τους από τους γονείς και η υιοθεσία τους από άλλους.

Διάφορα άλλα μέτρα τέθηκαν σε εφαρμογή για την καταπολέμηση του «προβλήματος» - το οποίο ίσως, πράγματι, να είχε λάβει ανησυχητικές διαστάσεις για τους ιθαγενείς - και μέσα σ' αυτά ήταν, ασφαλώς, η απαγόρευση της εισόδου σε νομάδες, σε διάφορες κοινότητες. Αν, όμως, όλες οι παραπάνω ενέργειες δεν κατάφεραν να φτάσουν στον προτεθέντα στόχο, κάτι τέτοιο ευελπιστούσε να επιτύχει η διοίκηση των εθνικοσοσιαλιστών - ναζί - της Γερμανίας, καθώς προετοιμαζόταν ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος.

Σύμφωνα με την κυρίαρχη ιδεολογία, για να εξασφαλισθεί η καθαρότητα της «Αρίας» φυλής, έπρεπε να εξαλειφθούν όλοι οι άνθρωποι που έφεραν μικτό αίμα και δη οι μιγάδες Τσιγγάνοι, οι οποίοι κατά τις διακηρύξεις του Χάινριχ Χίμλερ ήταν πιο επιρρεπείς

⁵³ Κοινωνικός Δαρβινισμός: Ιδεολογικό ρεύμα, επηρεασμένο από το δαρβινισμό, που μεταφέρει τους βιολογικούς νόμους του δαρβινισμού στην κοινωνικο-οικονομική σφαίρα. Στηρίζεται σ' έναν παραλληλισμό ανάμεσα στη βιολογική και την κοινωνική εξέλιξη, θεωρώντας την τελευταία ως συνέχεια ή επανάληψη της πρώτης. Οι ερευνητές που υιοθετούν τον κοινωνικό δαρβινισμό εμπνέονται από τις βασικές αρχές του έργου του Μάλθους και του Σπένσερ. Θεωρούν την κοινωνία ως ένα μεγάλο οργανισμό που υπόκειται σε όλους απαραίτητα τους βιολογικούς νόμους που κυβερνούν και προσδιορίζουν τη συμπεριφορά και των ανθρώπινων πλασμάτων... (Εγκυκλ. Πάπυρος - Larousse - Britannica).

⁵⁴ A. Fraser, ό.π. σ. 254

⁵⁵ Ξενιστής οργανισμός μέσα ή πάνω στον οποίο ζει ένας άλλος οργανισμός, ως παράσιτο, ή ως το κατ' εξοχήν επωφελούμενο μέλος μιας συμβιωτικής σχέσης.

στο έγκλημα από τους άλλους⁵⁶. Ορίστηκαν τέσσερις κατηγορίες στις οποίες κατατάσσονταν οι Τσιγγάνοι με βάση την καθαρότητα τους αιματός τους και βέβαια ήταν πολύ λίγοι αυτοί που θεωρήθηκαν «καθαροί».

Το άμεσο μέλλον επιφύλασσε για τους υπόλοιπους, τους «ακοινώνητους» τη συγκέντρωση στα γνωστά στρατόπεδα των ναζί, από τα οποία δε διέφυγαν, τελικά, ούτε οι φυλετικά καθαροί⁵⁷. Η στέρωση ήταν ίσως η ελαφρότερη ποινή για όσους είχαν τσιγγάνικη καταγωγή, ενώ χρησιμοποιήθηκαν κατά κόρον τα κρεματόρια και οι θάλαμοι αερίων, όταν η αστία, η εξαντλητική σωματική εργασία ή οι ιατρικές κακοποιήσεις δεν επέφεραν τα επιθυμητά αποτελέσματα⁵⁸.

Τα πορίσματα, λοιπόν, των μέχρι τότε ερευνών που αποδείκνυαν την καταγωγή των Τσιγγάνων και τη συγγενείά τους με τους άλλους ινδοευρωπαϊκούς λαούς, έπεσαν σε αχρηστία καθ' όλο το διάστημα της ναζιστικής κυριαρχίας, όχι μόνο στη Γερμανία, αλλά και σε άλλες χώρες. Η τύχη των Τσιγγάνων λέγεται ότι ήταν πολύ χειρότερη από αυτή των Εβραίων. Κάποιες από τις ευρωπαϊκές χώρες έλαβαν μέτρα κατά της παρουσίας των Τσιγγάνων στα εδάφη τους πριν τη γερμανική κατοχή, τα οποία ασφαλώς εντάθηκαν κάτω από τις διαταγές του Γ' Ράιχ. Το ποσοστό των Ρομά που θανατώθηκαν από τους Ναζί, στις διάφορες χώρες, αλλά κυρίως στα στρατόπεδα συγκέντρωσης του Άουσβιτς, του Νταχάου και του Μπούχενβαλντ, εκείνη την περίοδο, υπολογίζεται γύρω στο 23,5% του τότε τσιγγάνικου ευρωπαϊκού πληθυσμού (ο συνολικός αριθμός τους ανέρχεται στο 1,5 εκ. ψυχών)⁵⁹.

Με την καύση του Β' Παγκοσμίου, διακόπηκαν και οι προσπάθειες των «ακραιφνών αρίων» να ολοκληρώσουν τη γενοκτονία των Τσιγγάνων, όπως και όλων εκείνων, που θεωρούνταν επικίνδυνοι για τη δική τους καθαρότητα. Το μέλλον τους επιφύλασσε μικρότερα προβλήματα, υπαρκτά όμως, αφού είχαν να αντιπαλαίσουν με τις χρονοβόρες γραφειοκρατικές διαδικασίες, όταν έβρισκαν έναν τόπο και τρόπο εγκατάστασης. Χώρες όπως η Πολωνία (στα εδάφη της οποίας κατοικούσαν πριν τον πόλεμο περίπου τρία εκατομμύρια Ρομά), που εφάρμοσε συστηματική πολιτική ενσωμάτωσης των Τσιγγάνων και η Ε.Σ.Σ.Δ. που ήδη από το διάστημα του μεσοπολέμου έδειξε κάποιο ενδιαφέρον γι' αυτούς, αποτελούν κάπως θετικά παραδείγματα⁶⁰. Οι περισσότεροι Τσιγγάνοι βρέθηκαν σε κομμουνιστικές, ανατολικές κυρίως, χώρες.

⁵⁶ Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αι. διατυπώθηκε και η θεωρία -που διαδόθηκε με μεγάλη επιμονή από τον κόμη ντε Γκομπινώ και αργότερα τον Τσόμπερλιν- περί «αρίας φυλής», που συμπεριλάμβανε τους λαούς που μιλούσαν ινδοευρωπαϊκές γλώσσες, στους οποίους οφειλόταν όλη η πρόοδος του ανθρωπίνου γένους, και οι οποίοι ήταν ουσιαστικά ανώτεροι από τους «Σημίτες», τους «Κίτρινους» και τους «Μαύρους» λαούς. (Οι ρίζες αυτής της κίνησης θα μπορούσαν να αποδοθούν εν μέρει, στην επίδραση που άσκησαν τα αντι-σημικά φυλλάδια του μουσικοσυνθέτη Ρίχαρντ Βάγκνερ, ενώ το βιβλίο του Χ. Γκρέλμανν για την καταγωγή των Ρομά έπαιξε επίσης πολύ σημαντικό ρόλο στη μετέπειτα αντιμετώπιση των ανθρώπων αυτών). Οι σκανδιναβικοί ή γερμανικοί λαοί θεωρήθηκαν ως οι πιο ακραιφνείς «Άριοι». Τη θεωρία αυτή, που αποκτηνύχθηκε από τους ανθρωπολόγους το β' τέταρτο του 20^{ου} αι. ενστερνίστηκαν ο Αδόλφος Χίτλερ και οι ναζί ανάγοντας την σε βασική αρχή της πολιτικής τους για να δικαιολογήσουν την εξόντωση των Εβραίων, των Ατσιγγανών και άλλων μη-αρίων φυλών. (Βλ. Εγκυκλοπαίδεια Britannica)

⁵⁷ A. Fraser, ό.π. σ. 267

⁵⁸ A. Fraser, ό.π. σελ. 267-268

⁵⁹ Βλ. Περιοδικό «Διαβάζω», αρ. 374, σ. 90. Άλλες πληροφορίες προσδιορίζουν τον αριθμό των θυμάτων σε 500.000 ανθρώπων.

⁶⁰ A. Fraser, ό.π. σελ. 278-279

1.3.6. Τελευταίες δεκαετίες

Στις ημέρες μας, οι διάφοροι υπολογισμοί που αφορούν τον πληθυσμό των Ρομά φανερώνουν ότι ο μεγαλύτερος αριθμός τους κατοικεί εκτός Ευρώπης. Μεταξύ, όμως, των χωρών τής ηπείρου αυτής, το μεγαλύτερο ποσοστό κατοίκων Ρομά εντοπίζεται στις ανατολικές χώρες. Δεν λησμονούμε, βέβαια, το γεγονός ότι οι Ρομά, εγκατεστημένοι ή μετακινούμενοι, δεν είναι στην πλειοψηφία τους εγγεγραμμένοι στους κατά τόπους δημοτικούς ή νομαρχιακούς καταλόγους, και έτσι οι υπάρχουσες πληροφορίες εμπεριέχουν και τον παράγοντα της προσωπικής εκτίμησης των μελετητών. Πάντως, οι Ρομά τοποθετούνται στην κατηγορία των μειονοτήτων από όλες τις στατιστικές μελέτες, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων όπου παρατηρούνται μεγαλύτεροι αριθμοί. Υποστηρίζεται ότι συνολικά, οι Ρομά που ζουν στην Ευρώπη ανέρχονται σε οκτώ (8) εκατομμύρια, περίπου, εκ των οποίων οι περισσότεροι ζουν στις ανατολικές χώρες. Ο παρακάτω πίνακας μας δίνει κάποια αριθμητικά στοιχεία (δεν υπάρχουν ακριβείς πληροφορίες για την αριθμητική κατάσταση των ρόμικων πληθυσμών στις άλλες ηπείρους)⁶¹.

ΕΥΡΩΠΗ	Ανατολικές χώρες	Αλβανία	60.000 - 70.000
		Βουλγαρία	800.000 - 2.000.000
		Γιουγκοσλαβία	750.000 - 1.000.000
		Ουγγαρία	600.000 - 80.0000
		Πολωνία	30.000 περίπου
		Ρουμανία	500.000 - 700.000
		Ρωσία	200.000 - 500.000
		Σλοβακία	400.000 περίπου
		Τσεχία	300.000 περίπου
		Δυτικές χώρες	Αυστρία
	Βέλγιο		10.000 - 16.000
	Γαλλία		100.000 - 230.000
	Γερμανία		70.000 - 150.000
	Δανία		2.000 - 4.000
	Ελβετία		75.000 - 80.000
	Ελλάδα		120.000 - 150.000
	Ηνωμένο Βασίλειο		80.000 - 110.000
	Ιρλανδία		12.000 - 25.000
	Ισπανία		500.000 - 700.000
	Ιταλία		60.000 - 100.000
	Νορβηγία		4.000 - 5.000
	Ολλανδία		40.000 - 50.000
	Πορτογαλία		30.000 - 90.000
	Σουηδία		5.000 - 10.000
	Φινλανδία		6.000 - 8.000
	ΑΜΕΡΙΚΗ		Καναδάς
		Τέξας	20.000 περίπου

Πίνακας 1.3.1.: Πληθυσμιακή κατάσταση των Ρομά στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες.
 Πηγές: α) Γ. Έξαρχος, ό.π., σελ. 50-51 β) Περιοδικό «Διαβάζω», αρ. 374, σελ. 94-98, γ) Διαδίκτυο

⁶¹ Θα μας επιτραπεί η χρήση παρόμοιων νεολογισμών όπως «ρόμικος», σε αντικατάσταση των σταδιακά καταργούμενων παραγώγων της λέξης «Τσιγγάνος»

Από τις χώρες αυτές στις οποίες κατέφυγαν οι Ρομά της Ευρώπης μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο, τη χειρότερη στάση απέναντί τους επέδειξε η Τσεχοσλοβακία. Στις σελίδες του διαδικτύου μπορεί κανείς να βρει ένα θλιβερό «αστείο» που ακούγεται στη σύγχρονη τσεχική Δημοκρατία:

«- Ποιο είναι το άκρον άωτον της κακής τύχης;

- Όταν μια ομάδα περιπλανώμενων Τσιγγάνων κάνει ωτοστόπ σε ένα λεωφορείο με σκιν-χεντς⁶²».

Οι ενέργειες που έγιναν στην Τσεχοσλοβακία για να δοθεί κάποια διέξοδος στο πρόβλημα της μετακίνησης των Τσιγγάνων δεν καρποφόρησαν. Προτάθηκαν μέχρι και ακραίες λύσεις. Μετά το διασκορπισμό και την πρόταση για απέλαση – επιστροφή των Τσιγγάνων στην Ινδία, ασκήθηκαν πολιτικές περιορισμού της γεννητικότητάς τους με κύριο μέσο τη στειρώση⁶³.

Όσον αφορά τη θέση των Τσιγγάνων στις άλλες χώρες δεν μπορούμε να εντοπίσουμε σημαντικές διαφορές, εκτός από τη Γιουγκοσλαβία, στην οποία τα προνόμια που δόθηκαν στους Τσιγγάνους είναι, ίσως, ανεπανάληπτα. Τους χορηγήθηκε ιθαγένεια (αναγνωρίστηκαν ως ξεχωριστή εθνότητα, “narodnost”, το 1981) και άρχισε να χρησιμοποιείται επίσημα ο όρος Rom αντί του μέχρι τότε Cigan. Λειτουργήσαν πιο συστηματικά και με περισσότερη επιτυχία τα τσιγγάνικα σωματεία, ενώ κάποιοι σταθμοί των ΜΜΕ άρχισαν να εκπέμπουν προγράμματα στα ρομανί.

Τα πιο πρόσφατα στοιχεία που υπάρχουν, ωστόσο, μας πληροφορούν για μια αλλαγή της κατάστασης στη Νέα Γιουγκοσλαβία, κατά τη διάρκεια, ιδιαιτέρως, του πολέμου στο Κοσσυφοπέδιο. Ρομά εντοπιζόνταν τόσο μεταξύ Σέρβων, όσο και Αλβανών, όντες κάποτε θύτες, αλλά τις περισσότερες φορές θύματα. Απόδειξη του παραπάνω λόγου μπορούν να αποτελέσουν οι πληροφορίες του I.W.P.R. (Institute for War and Peace Reporting) του Λονδίνου – αν, βέβαια, τις θεωρήσουμε αντικειμενικές και ορθές. Σύμφωνα με αυτές, 120.000 Ρομά εγκατέλειψαν το Κοσσυφοπέδιο από τα μέσα Ιουνίου 1999 και μετά.

Οι πρώτες προσπάθειες για μια από κοινού, πλέον, αντιμετώπιση εκ μέρους των κρατών, των προβλημάτων των Τσιγγάνων σημειώθηκαν προς το τέλος της δεκαετίας του '60. Από το 1969 το Συμβούλιο της Ευρώπης υιοθέτησε σειρά ψηφισμάτων που αφορούσαν στην κατάσταση των περιπλανώμενων Τσιγγάνων. Είκοσι εννέα χρόνια μετά τη διεθνή διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η αρμόδια επιτροπή του Ο.Η.Ε. καταπιάνεται με τις διακρίσεις σε βάρος των ανθρώπων αυτών. Από το 1979 αρχίζουν κινήσεις ευαισθητοποίησης σε διεθνές επίπεδο, επιστέγασμα των οποίων υπήρξε η αναγνώριση των ιδιαιτέρων προβλημάτων των Τσιγγάνων από τη Διάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη, δέκα χρόνια αργότερα. Τα προγράμματα για την αντιμετώπιση της φτώχειας συμπεριέλαβαν στους άμεσους αποδέκτες των πόρων τους και τους Ρομά.

Εκφράζοντας την επιθυμία των ιδίων των Ρομά, ιδρύθηκε το 1967 η «Διεθνής Επιτροπή Τσιγγάνων», η οποία οργάνωσε το πρώτο Παγκόσμιο Συνέδριο Τσιγγάνων το

⁶²Skinheads: σημαίνει κατά λέξη «ξυρισμένα κεφάλια» και χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει ακροδεξιούς νέους που συμμετέχουν σε εθνικιστικά κινήματα και συνήθως ξυρίζουν τα κεφάλια τους. Βλ. www.geocities.com/~patria/never-ending-question.htm

⁶³ A. Fraser, ό.π. σελ. 280-283

1971 στο Λονδίνο, με εκπροσώπους από 14 χώρες και παρατηρητές από αρκετές άλλες. Αυτή η επιτροπή μετονομάστηκε σε «Διεθνή Ένωση Ρομά», η οποία έγινε το μόνιμο αντιπροσωπευτικό και εκτελεστικό όργανο των Ρομά. Υιοθετήθηκε σημαία και εθνικός ύμνος, ενώ δημιουργήθηκαν πέντε επιτροπές, καθεμία από τις οποίες επιλαμβάνεται διαφορετικής φύσεως θέματα (κοινωνικών υποθέσεων, έρευνας για εγκλήματα πολέμου, γλώσσας, πολιτισμού και αρχαίων).

Το ενδιαφέρον για τους Ρομά, λοιπόν, αυξάνεται σε διεθνές επίπεδο (αν και υπάρχουν μαρτυρίες που μιλούν για συνέχιση της ρατσιστικής αντιμετώπισης από τους γκατζέ και κάποτε για διωγμούς σε βάρος τους, σε κάποιες χώρες). Ωστόσο, και εκεί όπου οι Ρομά δεν διώκονται, αντιμετωπίζουν πολλά άλλα προβλήματα, που αποτέλεσαν το έναυσμα για την ανάληψη κάποιων πρωτοβουλιών εκ μέρους ευαισθητοποιημένων γκατζέ ή Ρομά – οι οποίοι διέθεταν τα απαραίτητα προσόντα για να προβούν σε μια τέτοια κίνηση. Έτσι, σε όλα τα μέρη του πλανήτη όπου οι Ρομά είναι γνωστοί έχουν ιδρυθεί οργανισμοί, μη κυβερνητικής φύσεως, άλλοι πρόσφατα και άλλοι εδώ και χρόνια⁶⁴. Τα μέλη των οργανισμών αυτών – Ρομά ή γκατζέ – εργάζονται για την προάσπιση των δικαιωμάτων και συμφερόντων των Ρομά. Στην Ευρώπη λειτουργούν περισσότερες από τριακόσιες οργανώσεις υπέρ των Ρομά. Κάποιες από τις ευρωπαϊκές χώρες στις οποίες έχουν δημιουργηθεί τέτοιοι οργανισμοί είναι: Αγγλία (Ην. Βασίλειο), Αυστρία, Βέλγιο, Βουλγαρία, Γαλλία, Γερμανία, Ελβετία, Ελλάδα, Ισπανία, Ιρλανδία, Ιταλία, Κροατία, Κύπρος, Νορβηγία, Ουγγαρία, Πολωνία, Π.Γ.Δ.Μ., Ρουμανία, Σλοβακική Δημοκρατία, Σουηδία, Τσέχικη Δημοκρατία, Φινλανδία. Εκτός Ευρώπης συναντούμε οργανισμούς σε Αυστραλία, Η.Π.Α., Καναδά⁶⁵.

Ο μεγαλύτερος αριθμός τέτοιων φύσεως οργανισμών λειτουργεί στις χώρες της Ισπανίας, Αγγλίας (Ην. Βασίλειο), Γερμανίας, Τσεχίας και Ουγγαρίας. Στόχος τους είναι να συνεισφέρουν σε πολιτικές αλλαγές υπέρ των Ρομά, να επιτύχουν ένα ικανοποιητικό επίπεδο μόρφωσης για τους Ρομά – κάποιος εργάζεται αποκλειστικά για αυτό το σκοπό –, να προσφέρουν ενημέρωση πάνω σε θέματα υγείας και γενικά να μνήσουν τους Ρομά στα κοινωνικά δρώμενα. Οι κυριότεροι οργανισμοί που υπάρχουν στην Ελλάδα είναι: το Δίκτυο ΡΟΜ (περιοχή Θεσσαλονίκης), που παρέχει βοήθεια στους Ρομά σε θέματα που αφορούν τις σχέσεις τους με διοικητικές υπηρεσίες, το ελληνικό παράρτημα της ευρωπαϊκής οργάνωσης YRE (Youth against Racism in Europe – Νέοι ενάντια στο ρατσισμό, στην Ευρώπη), καθώς και το Κέντρο Υποστήριξης Γυναικών Ρομ, που λειτουργεί στην Αθήνα.

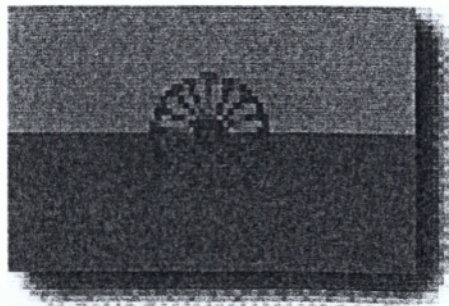
Υστερα από όσα γράφονται παραπάνω, συνάγεται το συμπέρασμα ότι η κατάσταση που ισχύει σε σχέση με τους Ρομά στο ευρωπαϊκό αλλά και στο ευρύτερο προσκήνιο χαρακτηρίζεται από τη σύγκρουση αντίθετων μεταξύ τους δυνάμεων. Αλλού οι Ρομά διώκονται από τους νέο-αναδυόμενους εθνικιστές και αλλού γίνονται δεκτοί και καταρτίζονται γι' αυτούς προγράμματα εκπαίδευσης και στέγασης⁶⁶. Οι προσπάθειες, εξ' άλλου, που γίνονται από διάφορα όργανα, συλλογικά και μη, για την διεθνή αναγνώριση των δικαιωμάτων των Ρομά θέτουν και κάποιες προϋποθέσεις οι οποίες πιθανόν να μη γίνουν δεκτές από τους ίδιους τους αποδέκτες – Ρομά. Μια τέτοια προϋπόθεση είναι η χρησιμοποίηση μόνο του όρου Ρομ για τον εθνικό προσδιορισμό τους, ανεξάρτητα από τη χώρα στην οποία ζουν. Και ένα παράδειγμα απόρριψης της πρότασης αυτής είναι αυτό των Ελλήνων Ρομά, οι οποίοι μέσω των εκπροσώπων τους αρνήθηκαν να αφαιρέσουν από την «εθνική» τους ταυτότητα την ονομασία «Ελληνας».

⁶⁴ Για παράδειγμα, στη Γαλλία ιδρύθηκε στη δεκαετία του '50 το «Διεθνές Τσιγγάνικο Κέντρο», ενώ το 1955 συστήθηκε η Εταιρεία Τσιγγάνικων Σπουδών, η οποία εκδίδει μέχρι σήμερα τριμηνιαίο περιοδικό. Βλ. Γ. Εξάρχος, ό.π. σ. 179.

⁶⁵ Διαδίκτυο, www.geocities.com/Paris/5121/orgs.htm

⁶⁶ Βλ. κεφάλαιο 3^ο, σελ. 42-57

Τελικά, όλα τα προβλήματα των Ρομά όλων των περιοχών της γης συνοψίζονται σε ένα αίτημα, που είναι αυτό της εξασφάλισης μόνιμης κατοικίας, και αυτό κυρίως, απασχολεί ή πρέπει να απασχολεί όλους όσους ενδιαφέρονται για τους Ρομά. Η επίλυση του προβλήματος αυτού, με το σωστό τρόπο, είναι αυτή που θα επιταχύνει την ενσωμάτωση των Ρομά στα κοινωνικά σύνολα, στα πλαίσια ή στα περιθώρια των οποίων αυτοί ζουν· αυτό είναι το σπουδαιότερο πρόβλημα, το οποίο παραμένει ακόμη άλυτο, κατά το μεγαλύτερο μέρος του, και οι συνέπειες επηρεάζουν, ασφαλώς, αμφότερες τις πλευρές. Το ποιος έχει τη μεγαλύτερη ευθύνη για την κατάσταση αυτή είναι ερώτημα του οποίου η απάντηση επαφίεται στην κρίση του καθενός. Είναι πολύ πιθανόν, ωστόσο, ότι η κυρίαρχη κοινωνία που περιβάλλει τους Ρομά να μην έλαβε σοβαρά υπόψη της τον ιδιαίτερο χαρακτήρα αυτών των ομάδων, γι' αυτό και οι λύσεις που προσπάθησε να δώσει, ως επί το πλείστον ναυάγησαν. Οι Ρομά – ή Τσιγγάνοι ή Γύφτοι – στην Ελλάδα και σ' όλη την υφήλιο, φέρνουν μέσα τους και μαζί τους έναν διαφορετικό κόσμο, έναν δικό τους χαρακτήρα, τον οποίο θα επιχειρήσουμε να καταδείξουμε στη συνέχεια.

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΣΗΜΑΙΑ ΤΩΝ ΡΟΜΑ

Η ιστορία των Ρομά, ενδεικτικά

I.

8^{ος} – 9^{ος} μ.Χ. αι. : Κάποιοι από τους παρίες της Ινδίας αρχίζουν την περιπλάνηση - διασπορά τους στον κόσμο. Πρώτος σταθμός η Περσία, δεύτερος η Αρμενία, τρίτος το Βυζάντιο.

II.

11^{ος} – 15^{ος} αι. : Οι Τσιγγάνοι ως προσκνητές περιδιαβαίνουν την Ευρώπη και απολαμβάνουν την ελεημοσύνη των χριστιανών.

III.

15^{ος} – 18^{ος} αι. : Οι ευρωπαίοι αρχίζουν να κουράζονται από τις συνεχείς εκδηλώσεις ελεημοσύνης. Λαμβάνονται μέτρα κατά των Τσιγγάνων, τα οποία γίνονται πολύ βαριά σε ορισμένες χώρες.

IV.

18^{ος} – 20^{ος} αι. : Το μουσικό ταλέντο των Τσιγγάνων τους δίνει τη δυνατότητα να αναδειχθούν σε κάποιες περιοχές. Αρχίζουν οι πρώτες – εκούσιες – μεταναστεύσεις τους σε υπερπόντιες χώρες.

V.

Πρώτο μισό του 20^{ου} αι. : Αναβιώνει η δυσμένεια της δυτικής Ευρώπης προς του Τσιγγάνους. Οι ρατσιστικές θεωρίες βρίσκουν την εφαρμογή τους στην προσπάθεια γενοκτονίας των Ρομά από τη ναζιστική Γερμανία.

VI.

Δεύτερο μισό του 20^{ου} αι. : Οι ρατσιστικές πεποιθήσεις διατηρούνται πολύ απειλητικά σε ορισμένες περιοχές. Γενικά, όμως, η στάση του κόσμου των γκατζέ βελτιώνεται αισθητά. Ιδρύονται σύλλογοι, οργανώσεις, λαμβάνεται μέριμνα για την επίτευξη της ενσωμάτωσης των Ρομά στην υπόλοιπη – εκάστοτε – κοινωνία.

2. Κοινωνικά χαρακτηριστικά των Ρομά

2.1. Παράγοντες προσδιοριστικοί του κοινωνικού χαρακτήρα των Ρομά

Μέσα στο πλούσιο μωσαϊκό των λαών που κατοικούν τον πλανήτη, ακόμη και μεταξύ αυτών που διακρίνονται για το μειονοτικό τους χαρακτήρα, οι Ρομά κατέχουν, αναμφίβολα, πρωτεύουσα θέση. Φέρονται ως κληρονόμοι μιας αρχαίας παρακαταθήκης, η οποία έχει υποστεί σημαντικές μεταλλαγές και προσαρμογές, διαμορφώνοντας μια ξεχωριστή εικόνα: τους Ρομά που γνωρίζουμε, ή δεν γνωρίζουμε, σήμερα. Κάποιοι από τους τελεστές που συμμετείχαν στη δημιουργία του ποικιλόμορφου αυτού αποτελέσματος πιθανόν να παραμένουν ακόμη ενεργοί: ανάμεσά τους διακρίνουμε: το γεωγραφικό χώρο μέσα στον οποίο ζουν και κινούνται οι Ρομά, τη χρονική στιγμή κατά την οποία έκαναν την εμφάνισή τους εκεί, το κοινωνικο-πολιτιστικό πλαίσιο που τους περιέβαλε και το βαθμό εγκατάστασής τους. Ο τελευταίος ίσως είναι ταυτόχρονα αίτιο και αποτέλεσμα, εξαρτώμενος και από τα παραπάνω.

Πριν προχωρήσουμε στην περιγραφή του ξεχωριστού προσώπου των Ρομά, σκόπιμη είναι μια μνεία στους προαναφερθέντες παράγοντες. Έτσι, λοιπόν, ο γεωγραφικός χώρος στον οποίο «εγκαταστάθηκαν» οι Τσιγγάνοι-πρόγονοι των σημερινών Ρομά διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στη δόμηση τους κοινωνικού τους προφίλ, καθώς όρισε τα βασικά χαρακτηριστικά αυτού μέσα από τις δυνατότητες επιβίωσης που παρείχε. Η σύγκριση μεταξύ των «Τσιγγάνων της θάλασσας Σούλου»⁶⁷ στις Φιλιππίνες, και των Ρομά της Ισπανίας (όπως και των περισσότερων ευρωπαϊκών χωρών) μπορεί να μας προσφέρει μια καταφανή απόδειξη του αληθούς των ανωτέρω λόγων.

Στον άλλο αντίποδα βρίσκονται το κοινωνικο-πολιτιστικό επίπεδο της κάθε περιοχής που υποδέχθηκε τους Ρομά και η χρονική στιγμή ή περίοδος κατά την οποία έγινε η πρώτη γνωριμία. Η συναναστροφή των Ρομά με τους γκατζέ είχε σαν αποτέλεσμα τη μετάδοση πολλών στοιχείων από τους δεύτερους στους πρώτους (καθώς οι Ρομά ήταν πάντοτε λιγότεροι και άρα μετείχαν της αδυναμίας της μειοψηφίας), πράγμα που εξαρτήθηκε και από τα τεκταινόμενα εκείνη την εποχή, στις διάφορες περιοχές. Ήδη αναφέρθηκε το πότε έκαναν την εμφάνισή τους οι Τσιγγάνοι της Ευρώπης, γεγονός που είχε άμεση επίπτωση στο μετέπειτα χαρακτήρα τους.

Έσχατος στον κατάλογο, ο βαθμός εγκατάστασης των Ρομά, θεωρήθηκε επίσης ως αίτιο που παράγει κάποια συγκεκριμένα κοινωνικά χαρακτηριστικά. Θα μπορούσαμε, όμως, να τον εκλάβουμε και ως ένα από τα χαρακτηριστικά αυτά, αποδεχόμενοι την αιτιότητα μόνο των προηγούμενων παραγόντων. Η επιλογή μεταξύ των δύο υποθέσεων θα εξαρτηθεί από την – κατά τη γνώμη μας – ευθνή των Ρομά για τις περιπλανήσεις τους: αν δεν επιλέξουμε εισερχόμεστε σε έναν κύκλο αιτίου – αποτελέσματος, αυτο-τροφοδοτούμενο και αδιάκοπο. Πάντως, κάποιες πληροφορίες σε ό,τι αφορά τους τρόπους εγκατάστασης των Ρομά, αξίζει να αναφέρουμε εδώ.

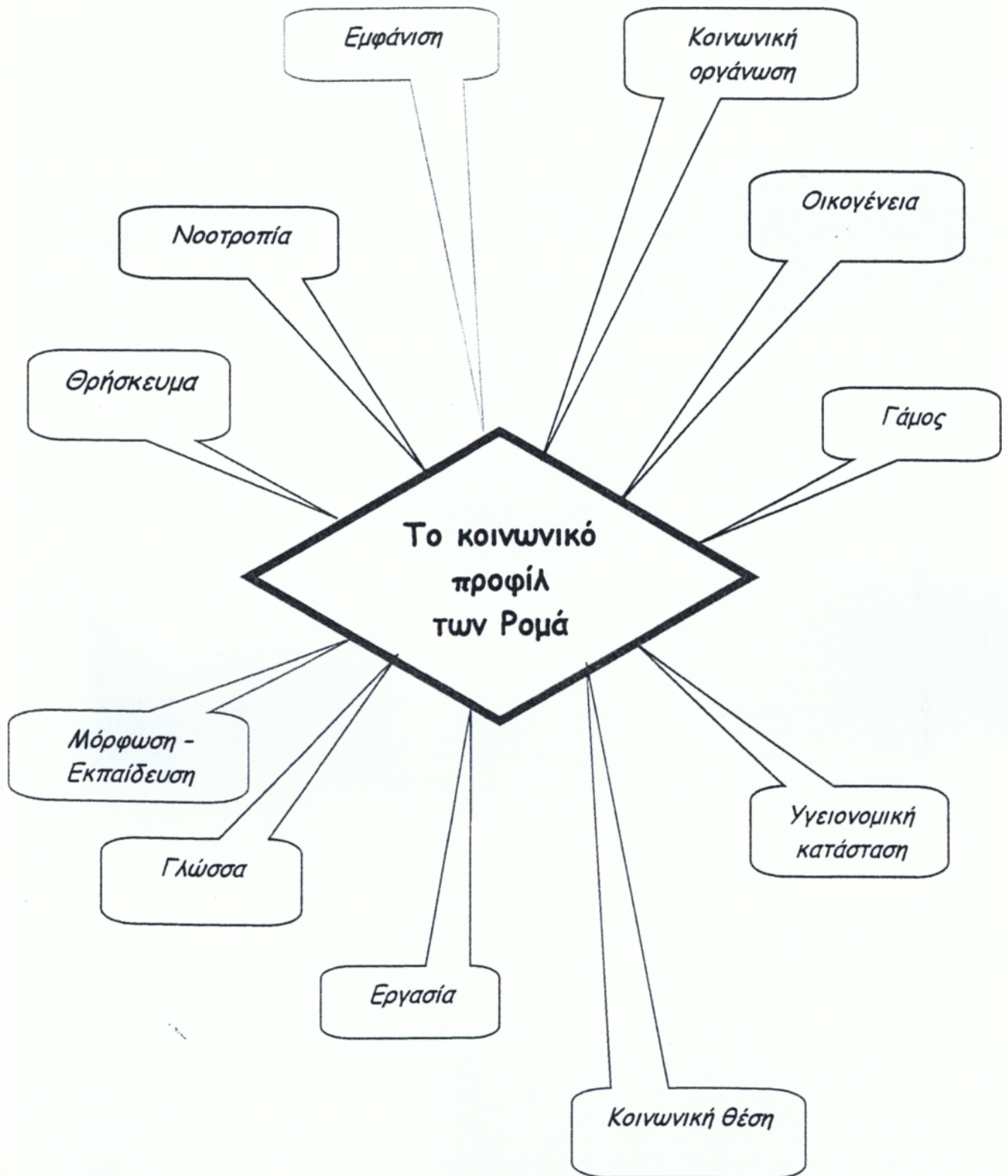
⁶⁷ Διαδίκτυο, www.abc.net.au/foreign/world/philip.htm.

Ανάλογα με τη συχνότητα μετακίνησής τους και τη μονιμότητα της κατοικίας τους οι Ρομά κατατάσσονται σε μια από τις εξής κατηγορίες: «νομάδες» (βλ. υποσημείωση 50), ημι-εγκατεστημένοι και πλήρως εγκατεστημένοι. Ως νομάδες χαρακτηρίζονται όσοι δεν διαθέτουν μόνιμη κατοικία, αλλά λόγω εργασίας (επίσης αποσπασματικής) ή και άλλων αναγκών, αποδύονται σε μια ζωή μετακίνησης, κατά το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν οι Ρομά που υπερτερούν των πρώτων, έχοντας στην ιδιοκτησία τους ή νοικιάζοντας κάποιο σπίτι, το οποίο, όμως, εγκαταλείπουν πολύ συχνά για να εργαστούν σε άλλους τόπους. Και εδραίοι είναι όσοι Ρομά διαθέτουν μόνιμη κατοικία και σταθερή εργασία, οπότε δεν χρειάζεται να μετακινούνται, αλλά αντίθετα κάποιοι από αυτούς έχουν ενσωματωθεί πλήρως στην υπόλοιπη κοινωνία, προσπαθώντας να επιτύχουν ένα καλύτερο επίπεδο ζωής γι' αυτούς και τα παιδιά τους⁶⁸. Περισσότερες λεπτομέρειες αναφέρονται στο 3^ο κεφάλαιο, το οποίο πραγματεύεται αποκλειστικά το θέμα της κατοικίας – άρα και του βαθμού εγκατάστασης – των Ρομά.

Έπειτα από όλα όσα αναφέρονται παραπάνω γίνεται σαφής η τεράστια ποικιλομορφία που χαρακτηρίζει τα κοινωνικά σύνολα που απαρτίζουν οι Ρομά όλου του κόσμου. Επίσης, είναι τόσες οι διαφορές που εντοπίζονται μεταξύ των πληθυσμών αυτών, ώστε να θεωρείται παράτολμο το να αποδίδουμε σε όλες τις ομάδες τα ίδια κοινωνικά χαρακτηριστικά. Οι πτυχές του κοινωνικού χαρακτήρα που δεν έχουν υποστεί σημαντικές αλλαγές από τη μία ομάδα στην άλλη είναι λίγες. Γι' αυτές, ακριβώς τις πτυχές θα γίνει λόγος στις παρακάτω σελίδες, δίχως να λησμονούμε ότι ούτε το κοινό όνομα ούτε ο κοινός τόπος εγκατάστασης μπορεί να συνταυτίσει διαφορετικούς μεταξύ τους πληθυσμούς.

Χάριν συντομίας και απερίττου θα περιοριστούμε στο οικείο παράδειγμα των Ελλήνων Ρομά, για να περιγράψουμε – κατά το δυνατόν – κάποιες από αυτές τις κοινωνικές ομάδες, δανειζόμενοι στοιχεία από άλλες περιπτώσεις μόνο όταν τα παρόντα δεν επαρκούν.

⁶⁸ Υπάρχουν, ωστόσο, και κάποιοι που υποστηρίζουν ότι η ενσωμάτωση ταυτίζεται ουσιαστικά με την αφομοίωση, δηλαδή την εξάλειψη της ρόμικης ταυτότητας. Βλ. *Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα. Ιστορία και Πολιτισμός*, Γ.Γ.Α.Ε., σ. 14.

Σχήμα 2.2.1.: Τα κοινωνικά χαρακτηριστικά (που θα εξετασθούν από τη ζωή) των Ρομά
 Πηγή: Ίδια έρευνα

2.2. Ιδιαιτερότητες των Ρομά

2.2.1. Εμφάνιση, εξωτερικά χαρακτηριστικά⁶⁹

Ένα από τα κύρια στοιχεία που λειτούργησαν ως σημαντικά (εδώ: δηλωτικά, προσδιοριστικά) της ιδιαιτερότητας των Ρομά έχει εναποθηκευτεί στην εν γένει διαγωγή τους και είναι, ασφαλώς, η μοναδική τους εμφάνιση⁷⁰. Βασικό συστατικό αυτής είναι ο τρόπος ντυσίματος, που καθιστά εύκολη την αναγνώριση κυρίως μιας Ρόμνι. Η χαρακτηριστική τους ενδυμασία (ξεχωρίζουν ιδίως οι γυναίκες με τα «τσιγγάνικα» φουστάνια τους, τα οποία ράβουν οι ίδιες) συνδυάζεται σχεδόν πάντα με εκδηλώσεις καλλωπισμού, ενώ η αδυναμία που δείχνουν στα κοσμήματα είναι επίσης κάτι που φέρουν από παλιά. Η τελευταία, μάλιστα, δεν υποχωρεί ούτε μπροστά στο ατημέλητο που κάποτε διακρίνει την υπόλοιπη παρουσία τους.

Τα ρούχα, τα χτενίσματα και ό,τι άλλο συναποτελεί την εμφάνιση ενός/μιας Ρομ/Ρόμνι, μαρτυρούν τη γνώμη που έχουν οι άνθρωποι αυτοί για τη θέση κάθε μέλους στην «ευρύτερη», δική τους, κοινωνία: αποπνέουν, τελικά, μια κατά βάθος αξιοπρέπεια, δυσεύρετη στις μέρες μας. Δύσκολα μπορεί να κατηγορηθεί κάποιος ή κάποια από αυτούς για άσεμνη ενδυμασία, ενώ αντίθετα, αν τηρούσαν όλοι τις προϋποθέσεις υγιεινής και καθαριότητας, θα υπερτερούσαν «εμφανισιακά» έναντι πολλών ομάδων γιατζέ.

Τα τελευταία χρόνια, το παραδοσιακό ντύσιμο διατηρείται, κυρίως, από τις μεγαλύτερες σε ηλικία γυναίκες, ενώ πολλές νέες έχουν αρχίσει να ντύνονται «ευρωπαϊκά». (Κάποια τοποθέτηση σχετικά με το θέμα του ντυσίματος βλέπε στο κεφάλαιο των προτάσεων.)

⁶⁹ Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της «φυλής» τους (χρώμα δέρματος, μαλλιών κ.λπ.) αντιμετωπίζονται ως βιολογικά και δεν καταγράφονται εδώ.

⁷⁰ Η ενδυμασία των γυναικών των Ρομά είναι ένα στοιχείο που κατά κάποιον τρόπο επιβεβαιώνει την υπόθεση προέλευσης των Ρομά από την Ινδία.

2.2.2. Συνήθειες – Νοοτροπία

Μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα των ομάδων των Ρομά μπορεί να μας προσφέρει η απαρίθμηση, εδώ, κάποιων χαρακτηριστικών έξεων, καθώς και στοιχείων της νοοτροπίας που τους διακρίνει.

Το κάπνισμα και το ποτό είναι συνήθειες που αποκτούν από την πολύ μικρή τους ηλικία, και μάλιστα φαίνεται να μεταφέρουν την τάση αυτή ως κληροδότημα από τους προγόνους τους, οι οποίοι επίσης λάτρευαν τον καπνό και το αλκοόλ. Αυτή τους η αδυναμία τους κάνει, ίσως, πιο ευάλωτους στη χρήση και άλλου είδους ναρκωτικών ουσιών (γεγονός που τους θέτει συχνά στο στόχαστρο των εξελίξεων, όσον αφορά τις σχέσεις των Ρομά με τους γκατζέ).

Οι επιδόσεις τους σε καλλιτεχνικές δραστηριότητες είναι γνωστές και έχει ήδη αναφερθεί η ώθηση που αυτές τους οι ικανότητες τους έδωσαν σε περασμένες εποχές. Αγαπούν πολύ το χορό και το τραγούδι ενώ πολλοί από τους Ρομά βιρτουόζους που αναδεικνύονται είναι αυτοδίδακτοι. Όλοι, επίσης, δείχνουν μια ιδιαίτερη αγάπη στο να βγαίνουν φωτογραφίες, «τάση» που φαίνεται να αποκτούν από πολύ μικροί. Και δεν ξεχνούμε την τηλεθέαση, η οποία βρίσκεται μέσα στις πιο αγαπημένες τους ασχολίες⁷¹.

Ένα ακόμη στοιχείο της όλης συμπεριφοράς τους που μπορούμε να παρατηρήσουμε είναι ότι όλοι τους είναι πολύ ευέξαπτοι και διαπληκτίζονται πολύ εύκολα. Αυτό, ασφαλώς, είναι χαρακτηριστικό που αποκτούν και τα μικρά παιδιά, από τα παιχνίδια των οποίων σπανίως απουσιάζουν οι καυγάδες.

Παρακάτω θα αναφερθεί η επαιτεία ως μέσο βιοπορισμού. Ουσιαστικά, όμως, αποτελεί στοιχείο της νοοτροπίας τους, πράγμα που αποκαλύπτεται από την συχνά ευκαιρως-ακαιρως πρόταση της χειρός. Επίσης, μια άλλη αρχαία επαγγελματική διέξοδος των γυναικών τους, η χειρομαντεία, θα μπορούσε εν μέρει να συγκαταλεχθεί στα στοιχεία του εθιμικού τους πολιτισμού, ο οποίος διατηρείται από γενιά σε γενιά μαζί με όλα τα συναφή στοιχεία του (φυλαχτά κ.λπ.).

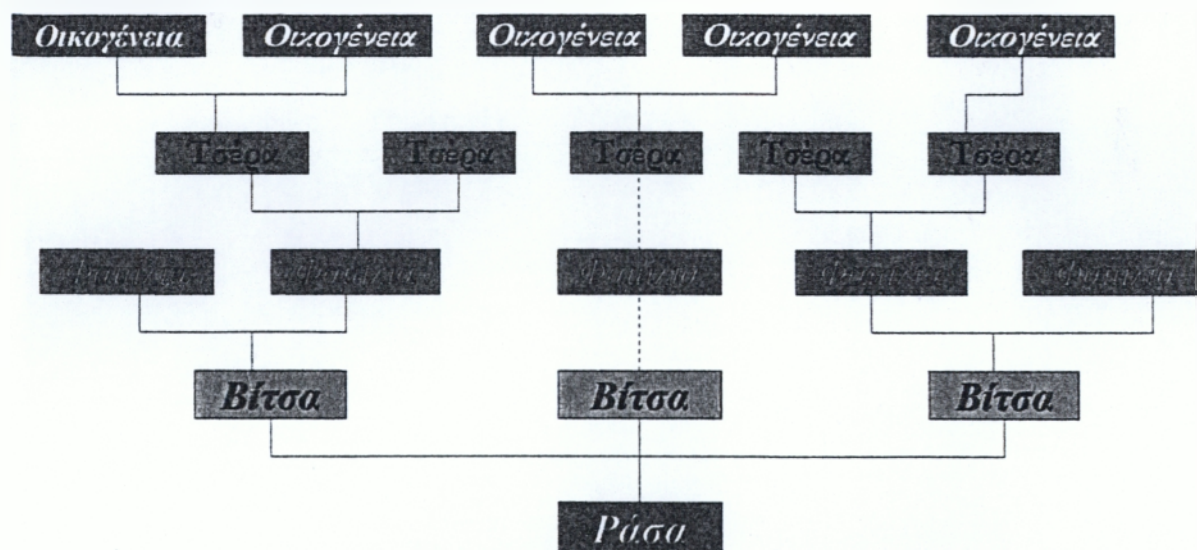
⁷¹ Η μανιώδης τηλεθέαση που χαρακτηρίζει εν συνόλω τους Ρομά είναι, προφανώς, αποτέλεσμα του χαμηλού, κατά κανόνα, μορφωτικού τους επιπέδου (για το οποίο θα γίνει λόγος σε παρακάτω παράγραφο), ενώ ταυτόχρονα μπορεί να θεωρηθεί ότι η τηλεόραση είναι ένας υποκατάστατος παράγοντας για τη μόρφωση την οποία στερούνται από άλλες πηγές.

2.2.3. Κοινωνική οργάνωση

Προκειμένου να απεικονίσουμε το οργανωτικό πρότυπο που ακολουθείται στα σύνολα των Ρομά θα αντλήσουμε τις πληροφορίες μας κυρίως από τους Ρομά των Βαλκανίων. Πιστεύεται ότι αυτός ο τύπος οργάνωσης επικρατεί στις περισσότερες ρόμικες κοινωνίες.

Ξεκινώντας από τον πυρήνα του συνόλου, την οικογένεια, θα κατευθυνθούμε προς τις μεγαλύτερες οργανωτικές μονάδες. Αμέσως επόμενη της οικογένειας είναι η λεγόμενη «τσέρα» (σημαίνει «σκηνή») και αποτελείται από τις στενά συνδεδεμένες οικογένειες που κατοικούν στο ίδιο σπίτι – ή σε διπλανά. Ακολουθεί η «φαμίλια», που ως διευρυμένη οικογένεια περιλαμβάνει συνήθως τρεις γενιές. Η «φάρα» ορίζεται ως ένα σύνολο από δέκα περίπου νοικοκυριά με συγγενή καταγωγή, πρόκειται, όμως, για υποδιαίρεση που μάλλον έχει αρχίσει να εγκαταλείπεται τελευταία, καθώς δεν εμφανίζεται στην πρόσφατη βιβλιογραφία. Μεγαλύτερη μονάδα είναι η «βίτσα» (γενιά) που φέρει ως χαρακτηριστικό το ιδιαίτερο όνομά της π.χ. οι Fripkulésti ονομάζονται έτσι γιατί κατάγονται από τον Fripkulo Michailovich, ενώ το όνομα μπορεί να οφείλεται και σε άλλη αιτία. Οι Ρομά που ανήκουν σε διαφορετικές «βίτσα» χρησιμοποιούν τα ονόματά τους για να προσδιοριστούν, ενώ ανήκοντας στην ίδια «φάρα» («τάσα» στα ρουμανικά σημαίνει «φυλή» και είναι η μεγαλύτερη υποδιαίρεση των εθνοτήτων τους) θεωρούνται εξίσου γνήσιοι Ρομά μεταξύ τους⁷².

Το παρακάτω σχήμα προσφέρει μια απεικόνιση του οργανωτικού προτύπου των κοινωνιών των Ρομά.

Σχήμα 2.2.3.1.: Σχηματική απεικόνιση οργανωτικού προτύπου ρόμικης κοινωνίας
 Πηγή: Ίδια έρευνα

Η διοίκηση των Ρομά και η εκπροσώπησή τους έχει αλλάξει χαρακτήρα. Παλαιότερα υπήρχαν «δούκεφ» και «κόμητεφ», αργότερα «βοεβόδεφ» και μέχρι πρόσφατα γινόταν λόγος για «βασιλιά των Τσιγγάνων». Ωστόσο, καθώς στη ζωή των Ρομά

⁷² Μερικά ονόματα βίτσα είναι τα εξής: Μπελκεστί, Ζιγκκερεστί, Παπινεστί, Γιονέσσι, Μιχαγιέσσι, Ζουρκόνι, κ.λπ. Τυχαίνει να συναντούμε τις ίδιες ονομασίες σε διαφορετικές χώρες, πράγμα που σημαίνει ότι μέλη της ίδιας βίτσα διασκορπίστηκαν σε διάφορα μέρη της γης.

παρασφύζουν κοινωνικο-πολιτισμικά στοιχεία από τους άλλους λαούς με τους οποίους συναναστρέφονται σε κάποιο βαθμό, προσαρμόζονται και οι διοικητικοί τους μηχανισμοί. Στην Ελλάδα, για παράδειγμα, η «μειοψηφία των Ρομά», όπως προτιμούν να ονομάζονται, διαθέτει για τις ομάδες που την απαρτίζουν εκπροσώπους που ονομάζονται, πλέον, «πρόεδροι». Δεν είναι απαραίτητα ηλικιωμένα άτομα, αλλά οπωσδήποτε απολαμβάνουν της εμπιστοσύνης των ομάδων τους. Ένας τέτοιος εκπρόσωπος ονομάζεται Romi baró, στη ρομανί: baró σημαίνει «μεγάλος».

Ένας άλλης μορφής συνασπισμός από διάφορα σύνολα και υποσύνολα (βίτσι ή φαμίλιες) των Ρομά είναι η κομπανία. Αυτή στηρίζεται στις εργασιακές σχέσεις όσων την αποτελούν και στοχεύει στην εξυπηρέτηση των οικονομικών συμφερόντων των μελών της. Τα μέλη αυτά δεν είναι απαραίτητα συγγενικής καταγωγής, μπορούν όμως να συγγενέψουν με γάμους των παιδιών τους. Στα πλαίσια της κομπανίας λαμβάνονται αποφάσεις για διάφορα θέματα, όχι μόνο οικονομικής αλλά και πολιτικής, κοινωνικής, ηθικής φύσεως. Για την επίλυση σημαντικών προβλημάτων συγκαλείται το *kris romani* (δικαστήριο: η λέξη *kris* προέρχεται από την ελληνική «κρίση»), όταν μια απλή συζήτηση (*dínápo*) δεν αρκεί. Το *kris* είναι ο ισχυρότερος θεσμός κοινωνικού ελέγχου και το σώμα που συγκεντρώνει τις αξίες της δικαιοσύνης και συνθέτει το τελετουργικό και τον σχηματισμό του δικαστηρίου της ομάδας. Οι ηλικιωμένοι άνδρες έχουν βαρύνουσα γνώμη στις αποφάσεις του δικαστηρίου, ενώ κάτι τέτοιο γινόταν –και ίσως γίνεται– με τις ηλικιωμένες γυναίκες (*phui dai*). Η ύψιστη ποινή που επιβάλλει το *kris* –που ασχολείται με όλες τις παραβάσεις του ρόμικου κώδικα – είναι η απαγόρευση επικοινωνίας με τα άλλα μέλη της ομάδας. Αυτή η απαγόρευση αίρεται μετά από απόφαση των γεροντότερων οπότε ακολουθεί γιορτή συμφιλίωσης.

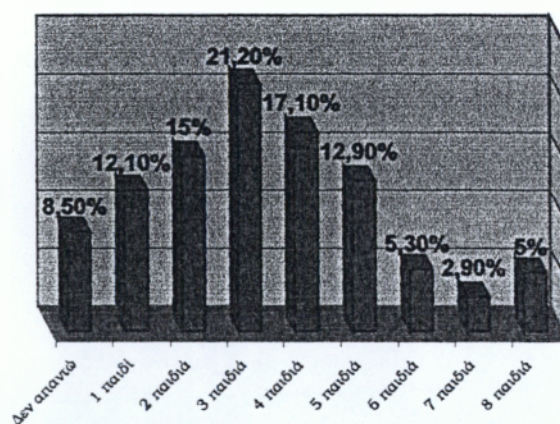
Η θέση της γυναίκας στο ευρύτερο σύνολο φαίνεται αρχικά υποδεέστερη αυτής του ανδρός. Σε αυτό το συμπέρασμα συνεπικουρούν οι απαγορεύσεις που αφορούν τη στενή συναναστροφή γυναικών – ανδρών και ακόμη το δικαίωμα της γυναίκας να εκφράζει τη γνώμη της στις συναθροίσεις του *kris*: της επιτρέπεται κάτι τέτοιο μόνο όταν έχει άμεση σχέση με το εξεταζόμενο ζήτημα. Ωστόσο, μια πιο προσεκτική ματιά θα μας πείσει περί του πόσο ισχυρή είναι πραγματικά η θέση των γυναικών, τόσο στα στενά πλαίσια του ρόμικου νοικοκυριού – το οποίο κατ' ουσίαν διοικούν – όσο και στα ευρύτερα πλαίσια της ομάδας.

Εξετάζοντας πιο επισταμένα τα διάφορα σύνολα των Ρομά, θα παρατηρήσει κανείς ότι αναπτύσσουν διάφορους εθιμοτυπικούς κανόνες, που δρουν ως διακριτικά στοιχεία αυτών. Ένα παράδειγμα είναι οι «βεντέτες» που διατηρούνται στους Ρομά της Αγγλίας, ή η συνήθεια «αποφυγής της βίας» που επικρατεί μεταξύ των Ρομά της Φινλανδίας (η οικογένεια που έφταιξε φεύγει από μόνη της, ενώ οι άλλοι Ρομά προσπαθούν να κρατήσουν μακριά της αυτούς που εμπλέκονται στη βεντέτα⁷³). Όλες, όμως οι φυλές των Ρομά διατηρούν στην κοινωνική τους οργάνωση δύο κύρια χαρακτηριστικά: α) το περίβλημα της ανδροκρατούμενης κοινωνίας, και στο βάθος το σεβασμό στη γνώμη και αξία των γυναικών και β) την τοποθέτησή τους απέναντι στους γκατζέ, τους οποίους αποφεύγουν να κάνουν μετόχους στα εσωτερικά θέματα της «φυλής» τους, προτιμώντας να διευθετούν μόνοι τα προβλήματά τους. Τα χαρακτηριστικά αυτά διαποτίζουν όλη τους τη δραστηριότητα και αποτελούν κοινά γνωρίσματα των περισσότερων ομάδων των Ρομά.

⁷³ Βλ. A.Fraser, ό.π., σελ 243-244

2.2.4. Οικογένεια

Η προσπάθεια ανεύρεσης των ερεισμάτων που συντήρησαν την παρουσία των Ρομά μέχρι σήμερα – και μέσα από πλήθος κακουχιών – θα μας οδηγήσει στον πυρήνα του συνόλου: την οικογένεια. Οι ρόμικες οικογένειες δικαιολογημένα καυχώνται για την ύπαρξη στο εσωτερικό τους ενωτικών δεσμών που μπορούν άφοβα να προταθούν και στις οικογένειες των γκατζέ. Οι περισσότερες από αυτές είναι πολυμελείς, αν και το μέγεθός τους έχει μειωθεί σε σύγκριση με παρελθόντα πρότυπα. Ωστόσο, κατά το μεγαλύτερο ποσοστό έχουν από τρία έως πέντε παιδιά, ενώ ο αριθμός των μελών τους αυξάνεται με το συνοπολογισμό και των γηραιότερων κι αυτό γιατί είθισται στους Ρομά, κάποιος γιος – ο μεγαλύτερος συνήθως – να μένει με τους γονείς του.

Σχήμα 2.2.4.1: Αριθμός μελών ρόμικης οικογένειας

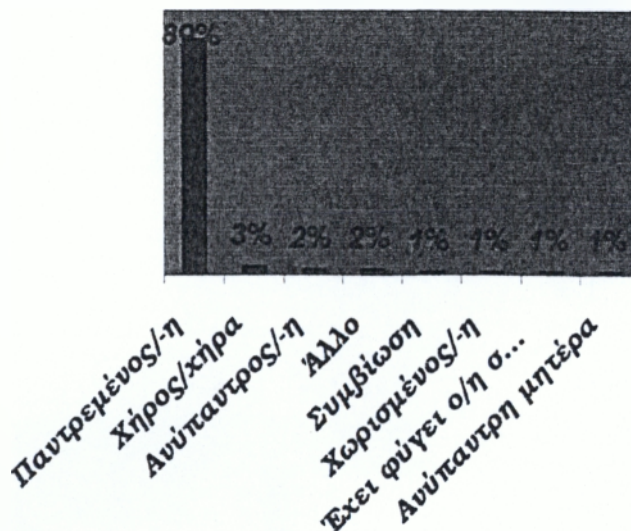
Πηγή: Έρευνα Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Τμήματος Φ.Π.Ψ. με θέμα: «Οικονομική, Κοινωνική και Πολιτισμική κατάσταση των Ελλήνων Ρομ»⁷⁴.

Η ζωή μέσα στο σπίτι ακολουθεί το πρότυπο της πατριαρχίας. Ο πατέρας – σύζυγος είναι επιφορτισμένος με τη λήψη των αποφάσεων, ακόμη και αν αυτές αφορούν το γάμο των παιδιών – που γίνεται όταν αυτά βρίσκονται, συνήθως, σε μικρή ηλικία⁷⁵. Το πιο έντονο χαρακτηριστικό της οικογένειας των Ρομά είναι ότι θεωρείται ως ο πιο κατάλληλος μηχανισμός που μπορεί να εφοδιάσει το παιδί με τις γνώσεις που απαιτούνται για να ανταπεξέλθει στις ανάγκες της ζωής (γι' αυτό, όπως θα δούμε παρακάτω, λειτουργεί συχνά ανταγωνιστικά απέναντι στο θεσμό του σχολείου). Μέσα στην οικογένεια το παιδί μαθητεύει κοντά στον πατέρα ή στη μητέρα και μνείται στην τέχνη που αργότερα θα είναι και δικό του επάγγελμα. Ταυτόχρονα, τα παιδιά των Ρομά αναλαμβάνουν από πολύ νωρίς την ευθύνη της συμπλήρωσης των οικονομικών πόρων της οικογένειας. Τα συνήθη επαγγέλματα στα οποία ασκούνται είναι το εμπόριο μικροαντικειμένων, λουλουδιών κ.ά., πλην της επαιτείας, η οποία συχνότατα, επίσης, θεωρείται «δουλειά». Στους ρόμικους πληθυσμούς, η οικογένεια αποτελεί ένα άμεσα ενεργό κομμάτι του συνόλου: έχει τεράστια σημασία η πατρική οικογένεια του

⁷⁴ Από την ίδια έρευνα αντλούνται και τα αριθμητικά στοιχεία που αναφέρονται στις παρακάτω σελίδες.

⁷⁵ Αυτό δικαιολογείται ικανοποιητικά, αν λάβουμε υπόψη μας το νεαρό της ηλικίας κατά την οποία οι Ρομά εισέρχονται στην παραγωγική διαδικασία. Ένας ακόμη λόγος είναι ότι δεν έχουν ουσιαστικά «χρονοβόρα» ενδιαφέροντα, όπως τα συνομήλικά τους παιδιά των γκατζέ: τα παιδιά των περισσότερων Ρομά δεν μαθητεύουν σε σχολεία.

καθενός, και επηρεάζει δραστικά την περαιτέρω πορεία του. Αυτό μάλιστα, αντικατοπτρίζεται και στην κοινωνική τους οργάνωση. Και τελικά, όσο δύσκολες και αν φαίνονται – και ίσως είναι– οι συνθήκες ζωής μέσα στη ρόμικη οικογένεια, ένας Ρομ δε θα προτιμούσε να ζει έξω από αυτήν. Τα παρακάτω ποσοστά φανερώνουν του λόγου το αληθές.

Σχήμα 2.2.4.2.: Οικογενειακή κατάσταση των «ενήλικων» (για τα δικά τους δεδομένα) Ρομά
 Πηγή: Έρευνα Φ.Π.Ψ.

2.2.5. Γάμος

Μια βασική διαφορά που προκύπτει από τη σύγκριση των οικογενειών των Ρομά και αυτών των γκατζέ είναι η ηλικία κατά την οποία θεωρούνται τα άτομα ώριμα και ικανά για να γίνουν οικογενειάρχες⁷⁶. Τα αγόρια αρραβωνιάζονται σε ηλικία 15 – 18 χρόνων, ενώ τα κορίτσια όταν είναι στα 12-16, συνήθως, ενώ ανάλογα με την περιοχή στην οποία βρίσκονται παρατηρούνται και μικρότερες ακόμη ηλικίες. Δεν λείπουν, βέβαια, και περιπτώσεις στις οποίες συνάπτεται γάμος σε μεγαλύτερη ηλικία (κάτι τέτοιο συναντάται συχνότερα τα τελευταία χρόνια, καθώς ένα μικρό ποσοστό κοριτσιών Ρομά παρακολουθεί μαθήματα σχολείου και διαφοροποιείται, έτσι, η πορεία τους από τη συνήθη). Πάντως, κατά κανόνα, το σύνολο των οικογενειάρχων Ρομά αποτελείται από άτομα ηλικίας 20-30 χρόνων.

Η επιλογή συντρόφου δεν είναι απόλυτα προσωπικό θέμα για έναν Ρομ. Πολύ μεγάλη βαρύτητα έχει η γνώμη των γονέων, η οποία συχνά επιβάλλεται. Γαμπρός ή νύφη μπορεί να γίνει ένα άτομο με ίδια καταγωγή, ενώ μια διαφορετική επιλογή σπανίζει, ιδίως για τις νέες. Το μεγάλο ποσοστό ενδογαμίας βοηθάει στη διατήρηση των πολιτισμικών στοιχείων που έχουν κληρονομήσει από τους προγόνους τους, κάποια από τα οποία είναι αξιόλογα (μεταξύ αυτών διακρίνουμε τη γλώσσα, για την οποία θα γίνει λόγος σε παρακάτω παράγραφο, ενώ η μουσική και ο χορός είναι οι χώροι της μεγαλύτερης καλλιτεχνικής τους έκφρασης).

Για το πρώτο ξεκίνημα του νέου ζευγαριού, καθώς και για το γαμήλιο γλέντι, η οικογένεια του γαμπρού προσφέρει στην οικογένεια της νύφης ένα χρηματικό ποσό, για να την «εξαγοράσει»⁷⁷. Ένας άλλος τρόπος «απόκτησης» την νύφης είναι η απαγωγή της, που λαμβάνει χώρα όταν ο νέος ή η νέα επιθυμεί να επιλέξει διαφορετικό σύντροφο.

Η τελετή του γάμου ακολουθεί τα θρησκευτικά πρότυπα που έχουν υιοθετήσει οι Ρομά στις διάφορες περιοχές, με πιθανές προσθήκες δικών τους παραδοσιακών στοιχείων. Οι γνωστοί και συγγενείς βοηθούν το νεαρό ζευγάρι με κάποια οικονομική προσφορά, ενώ η «τιμή» της νύφης είναι κάτι που απαιτείται, συνήθως, και «ανακαλύπτεται» με διάφορες εθιμικές διαδικασίες. Οι προοπτικές των νέων ρόμικων οικογενειών είναι τις περισσότερες φορές ευοίωνες, καθώς τα φαινόμενα διάλυσης ή εγκατάλειψης από τον/την σύζυγο παρατηρούνται σε πολύ μικρό ποσοστό. (βλ. και προηγούμενο πίνακα).

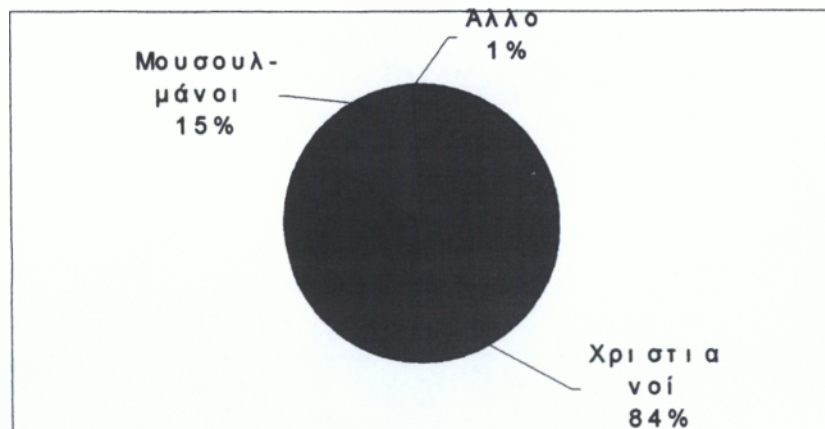
⁷⁶ Λέγοντας «γκατζέ» εδώ, εννοούμε κυρίως αυτούς με τους οποίους οι Ρομά βρίσκονται σε σχετικά συχνή επαφή, γιατί δεν αγνοούμε ότι υπάρχουν και φυλές που, χωρίς να έχουν καμία σχέση με τους Ρομά, ακολουθούν την ίδια τακτική, όσον αφορά την ηλικία γάμου, π.χ. κάποιες φυλές της Αφρικής.

⁷⁷ Αυτοί που θεωρούν διαφορετικούς τους «Τσιγγάνους» από τους «Γύφτους» εντοκίζουν διαφορά και σ' αυτό το θέμα, της προίκας: οι «Γύφτοι» δίνουν στις κόρες τους προίκα, σε αντίθεση με τους «Τσιγγάνους». Βλ. Γ. Εξ. ό.π., σελ. 59-60 και 61-62.

2.2.6. Θρήσκευμα

Η συναναστροφή των Ρομά με τους γκατζέ κάθε τόπου και κάθε εποχής, άφησε τα ίχνη της και στον τρόπο με τον οποίο εκφράζουν τη θρησκευτικότητά τους. Το αποτέλεσμα και σ' αυτή την περίπτωση είναι ποικιλόμορφο: συναντούμε Ρομά Χριστιανούς ορθόδοξους, ρωμαιοκαθολικούς, διαμαρτυρούμενους κ.ά., Ρομά Μουσουλμάνους, σε μικρότερο ποσοστό άθρησκους και σε κάποιες περιοχές της Ασίας, Ρομά – φορείς άλλων θρησκευτικών παραδόσεων.

Η έννοια του «Θεού» συναντάται συχνά στον τρόπο σκέψης των Ρομά – υπάρχουν πάντα εξαιρέσεις, βέβαια. Η πίστη ή θρησκεία που έχουν εγκλωπωθεί γίνεται εμφανής στις περισσότερες φάσεις – σταθμούς της ζωής τους: στη γέννηση, στο γάμο, στο θάνατο. Διατηρώντας κάποιες προγονικές εθιμοτυπίες που κοσμούν τις μεγάλες γιορτές τους, προσφέρουν ένα ξεχωριστό απάνθισμα τελετουργιών.

Σχήμα 2.2.6. 1.: Θρήσκευμα των Ρομά στην Ελλάδα
Πηγή: Έρευνα Φ.Π.Ψ.

Στην Ελλάδα, κατά το μεγαλύτερο ποσοστό τους οι Ρομά είναι ορθόδοξοι Χριστιανοί (84,1%), ενώ οι Μουσουλμάνοι αποτελούν το 15% του συνόλου και το υπόλοιπο 0,9% εναγκαλίζεται κάποια άλλη θρησκεία. Όσον αφορά τους Χριστιανούς, ανάλογα με τις ενέργειες των κατά τόπους Ι. Μητροπόλεων και εθελοντών ιερέων ή λαϊκών, και πάντα σε σχέση με την διάθεση των ιδίων, οι Ρομά αποκτούν στους καταυλισμούς τους – ή στις συνοικίες τους – ορθόδοξους ναούς ή μικρά εκκλησάκια. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Ι. Μητροπόλεως Φλωρίνης, στην οποία ο τέως Μητροπολίτης Αυγουστίνος ανέλαβε την πρωτοβουλία για τη βάφτιση των εκεί διαμενόντων νομάδων και την εγκατάστασή τους σε δικό τους οικισμό⁷⁸. Οι ορθόδοξοι Ρομά βαθύτατα ευλαβούνται και τιμούν την Παναγία και από τους αγίους τον Άγιο Γεώργιο και οργανώνουν μεγάλα πανηγύρια και συχνά προσκυνήματα για τις εορτές αυτές⁷⁹.

⁷⁸ Είναι αλήθεια, ωστόσο, ότι οι Ρομά διατηρούν στα πλαίσια της μεταξύ τους συναναστροφής και τα ονόματα που δίνουν στα παιδιά τους μόλις γεννιούνται, και που είναι της δικής τους γλώσσας ονόματα, π.χ. κάποιος μπορεί να λέγεται Γιώργος για τους γκατζέ και Γιάς για τους Ρομά. Για τους Ρομά της Φλώρινας γίνεται λόγος σε ξεχωριστό κεφάλαιο, παρακάτω (4.1.1.).

⁷⁹ Χαρακτηριστικό είναι ότι κολλές γυναίκες Ρόμιν «τάζουν» να βαφτίσουν τα παιδιά τους στην Παναγία της Τήνου, και κάθε καλοκαίρι επισκέπτονται πλήθη από αυτές το ναό. Αλλού οι Ρομά τιμούν ιδιαίτερα άλλους αγίους, όπως τον Άγιο – Σύμο (Άγιο Συμεών), ή τον Άγιο Γρηγόριο (δυτική Βλαχία).

2.2.7. Γλώσσα

Από τα στοιχεία που συνθέτουν την πολιτισμική εικόνα ενός λαού, η γλώσσα είναι το σπουδαιότερο, γιατί ταυτόχρονα προσδιορίζει και την εθνική του ταυτότητα και τοποθετεί το λαό αυτό στο ιστορικό και εθνο-πολιτικό γίγνεσθαι. Ασφαλώς και για τους Ρομά ισχύει το ίδιο, μόνο που η δική τους γλώσσα, η ρομανί ή ρομανές αποδείχθηκε πολύ πιο χρήσιμο εργαλείο για τους ερευνητές-τοιγανολόγους.

Σε προηγούμενο κεφάλαιο αναφέρθηκε ο ρόλος της ρομανί ως ενδεικτικό και στη συνέχεια αποδεικτικό στοιχείο της καταγωγής των Ρομά, καθώς και το ενδιαφέρον που προκάλεσε σε πολλούς επιστήμονες η μελέτη της. Επίσης έχουμε μιλήσει για «διαλέκτους» ρομανί, πράγμα που σημαίνει ότι η γλώσσα αυτή έχει υποστεί πολλές αλλαγές κατά τη διέλευση των Ρομά από το χωροχρόνο της Ευρώπης, κυρίως. Σύμφωνα με τον Φ. Μίκλοζιτς, οι διάλεκτοι της ρομανί ανέρχονταν στον αριθμό 13, ανάλογα με τις περιοχές στις οποίες εντοπίζονταν αυτοί. Σήμερα οι επιστήμονες μιλούν για 60 διαλέκτους της ρομανί.

Η κατάταξη που πραγματοποιείται στη ρομανί δεν γίνεται μόνο με βάση γεωγραφικά κριτήρια, γιατί όπως είδαμε, τα σύνορα των χωρών δεν αποτέλεσαν ικανά εμπόδια για τους Ρομά μέχρι σήμερα. Μια από τις θεωρίες που διατυπώθηκαν, κατατάσσει τις διαλέκτους της ρομανί ως εξής:

1. Χάσι ρομανί. Είναι η γνήσια ρομανί που χρησιμοποιείται από την πλειονότητα των Ρομά και υποδιαιρείται σε τρεις επιμέρους διαλέκτους, ήτοι
 - α. Τη βαλκανο-καρπαθο-βαλτική, που διακρίνεται στη βαλκανική, την καρπαθική και τη βαλτική διάλεκτο
 - β. Την κουρμπέτ-τσεργκάρ, που ομιλείται από τους νομάδες, κυρίως, στα Βαλκάνια
 - γ. Τη διάλεκτο των Καλντεράς, καλντερασκανή λεγόμενη, που είναι η πιο διαδεδομένη από όλες, αφού τη μιλούν οι Ρομά σε Ευρώπη, Η.Π.Α., Λατινική Αμερική.
2. Σιντικανή-μανουσκανή διάλεκτος, με στοιχεία από τη γερμανική γλώσσα.
3. Διάλεκτοι που χαρακτηρίζονται για την ύπαρξη σ' αυτές πολλών γκατζικανών στοιχείων με υπολειμματικό, ουσιαστικά λεξιλόγιο ρομανί. (Παράδειγμα αποτελεί η *καλό*, που προήλθε από το πάντρεμα ρομάνικου λεξιλογίου με ισπανική γραμματική.) Σε ορισμένες περιπτώσεις, έχουν προκύψει διάλεκτοι με καταφανή την επίδραση της γκατζικανής γλώσσας, τόσο στο λεξιλόγιο όσο και στη σύνταξη των προτάσεων. Για παράδειγμα, στα ντόρτικα των Ρομά του Καρπενησίου συναντούμε προτάσεις όπως: «σύρε να λάβα λίγο χαλιόν για να μαντό γιατί ύστερα θα βέλα οι μπαλαμέ» (Πήγαινε να πάρεις λίγο ψωμί για να φάμε, γιατί ύστερα θα έρθουν οι «λαϊκοί»)⁸⁰.

Ένας από τους λόγους που οδήγησαν σ' αυτή την κατάσταση είναι και το φαινόμενο της διγλωσσίας που παρατηρείται στη ζωή των Ρομά, από τότε που έγιναν γνωστοί στον κόσμο. Οι Ρομά, αναγκασμένοι να συνυπάρξουν με τους γκατζέ έστω για μικρά χρονικά διαστήματα, και προκειμένου να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους, επέλεξαν να μαθαίνουν και τη «γκατζικανή» γλώσσα. Και αυτή την τακτική ακολουθούν μέχρι και σήμερα, ως τρόπο ζωής, πλέον άλλωστε, κάτι διαφορετικό θα καθιστούσε

⁸⁰ Βλ. Μιράντα Τερζοπούλου, Γιάννης Γεωργίου, *Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα. Ιστορία-Πολιτισμός*, Γ.Γ.Λ.Ε., Αθήνα 1998.

ευκολότερο και αμεσότερο τον αποκλεισμό τους από τους γκατζέ (για τον οποίο θα κάνουμε λόγο σε παρακάτω κεφάλαιο). Είναι, επίσης, χαρακτηριστικό ότι το αποτέλεσμα των επιδράσεων που υπέστη η γλώσσα είναι τέτοιο, ώστε να μην είναι πάντοτε εφικτό το να συνεννοηθούν μεταξύ τους Ρομά που ανήκουν σε διαφορετική γλωσσική-διαλεκτική ομάδα. Οι Ρομά που παραμένουν λιγότερο ενταγμένοι στην ευρύτερη κοινωνία που τους περιβάλλει, έχουν διατηρήσει πιο ανόθευτα τα στοιχεία της γλώσσας που κληρονόμησαν, καθώς δεν χρησιμοποιούν άλλη από τη ρομανί.

Αξιοσημείωτα είναι τα ίχνη που άφησε η ελληνική γλώσσα στη ρομανί, πράγμα που αποδεικνύεται από την ύπαρξη αρκετών ελληνικών ή ελληνικής ρίζας λέξεων σε διάφορες διαλέκτους της δεύτερης. Κάποιες από τις ελληνικές λέξεις που χρησιμοποιούνται είναι: καρφίν (καρφί), λουλούντι, ζουμί (σουπά), κρις (δικαστήριο, κρίση), κάποιιο αριθμοί κ.ά. Ακόμη, για να δηλώσουν την πορεία τους, το ταξίδι –κάτι που είναι συνικρασμένο με τη μέχρι τώρα ζωή τους- χρησιμοποιούν τη λέξη *Drom*, που προέρχεται από την ελληνική λέξη «δρόμος». Κατά τον Μέσσιγκ η επίδραση της ελληνικής στη ρομανί γλώσσα εντοπίζεται στα εξής επίπεδα: φωνολογικό (ελληνική προφορά σε ρομανί λέξεις), μορφολογικό (ελληνικές καταλήξεις σε ρομανί λέξεις) και δάνεια λέξεων και ιδιωματισμών⁸¹. Έχουμε αναφερθεί ήδη στην ύπαρξη και αραβικών και περσικών στοιχείων στη ρομανί, σε αντίθεση με την παντελή απουσία τουρκικών (και κάνουμε αυτήν την επισήμανση, γιατί συναναστράφηκαν οι Ρομά με τους Τούρκους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και θα ήταν δικαιολογημένη μια τέτοια επίδραση). Υπάρχουν, όμως, και οι λεγόμενοι «Τουρκόγυφτοι», οι οποίοι κατέχουν πολύ καλά την τουρκική.

Η ρομανί είναι μια γλώσσα προφορική, η οποία μεταδίδεται «από στόμα σε στόμα», από γενιά σε γενιά. Δεν μπορεί κάποιος να μάθει τη ρομανί, εκτός αν ζήσει με τους Ρομά. Λειτουργεί, θα λέγαμε, και σαν ένας αμυντικός μηχανισμός της μειονότητας. Ίσως αυτός ο προφορικός χαρακτήρας να είναι και ο λόγος για τον οποίο διασώζεται η ρομανί τόσους αιώνες⁸². Η απουσία, όμως, γραπτών κανόνων στη ρομανί, απ' ενός μεν είχε σαν αποτέλεσμα την αδυναμία διάσωσης γραπτών ιστορικών πληροφοριών των Ρομά, απ' άλλου δε την διαιώνιση μιας παράδοσης αναλφάβητων ανθρώπων, που για τον λόγο αυτό δεν μπορούν να πορευθούν με τους ρυθμούς της υπόλοιπης κοινωνίας.

Για να ξεπεραστεί αυτό το εμπόδιο, και εκφράζοντας την επιθυμία των περισσότερων Ρομά του κόσμου για κοινή γραπτή γλώσσα, έχει συσταθεί μια επιστημονική επιτροπή, η οποία εργάζεται για την πραγματοποίηση αυτού του σχεδίου. Ήδη από χρόνια λειτουργεί στο Δουβλίνο το Ευρωπαϊκό Γραφείο Υποστήριξης Μειονοτικών και λιγότερο διαδεδομένων γλωσσών. Το ποθούμενο είναι η ανάδειξη της ρομανί σε διεθνή γλώσσα, στόχος που συναντά ήδη αρκετές δυσκολίες. Η πιο επικρατούσα άποψη είναι αυτή της καθιέρωσης κάποιων προτύπων, στα οποία θα συγκλίνουν όλες οι διάλεκτοι ρομανί, προκειμένου να μπορούν να συνεννοούνται οι Ρομά κάθε γλωσσικής μερίδας μεταξύ τους. Θα μπορούν, όμως, οι διάφορες ομάδες να διατηρούν ταυτόχρονα και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της διαλέκτου τους. Αυτή είναι η άποψη που υποστήριξε και το Πανευρωπαϊκό Συνέδριο των Ρομά που πραγματοποιήθηκε στη Σεβίλλη το Μάιο του 1994, υπογραμμίζοντας την ανάγκη να υπάρξει η μεγαλύτερη δυνατή συσχέτιση μεταξύ των ρομάνικων διαλέκτων⁸³. Από το βαθμό επίτευξης αυτού του στόχου θα κριθεί και η περαιτέρω πορεία της αποδοχής, ενσωμάτωσης και συνεχούς προόδου των ρόμικων πληθυσμών.

⁸¹ Ο Αμερικανός γλωσσολόγος Γκόρντον Μέσσιγκ μελέτησε τη διάλεκτο των Ρομά της Αγίας Βαρβάρας Αιγάλεω, τη δεκαετία του '70.

⁸² Κάτι ανάλογο με την κινέζικη γλώσσα, που αν και είναι από τις πιο πρωτόγονες (υπάρχουν μονοσύλλαβες και δισύλλαβες λέξεις μόνο) διατηρήθηκε αυτούσια, ακριβώς επειδή δεν υπάρχουν γράμματα, αλλά βασίζεται στους προφορικούς κανόνες.

⁸³ Εδώ εννοούνται οι διάλεκτοι της ρομανί.

2.2.8. Εκπαίδευση – Μόρφωση

Ο προφορικός χαρακτήρας της ρομανί, οι πάμπολλες διάλεκτοι αυτής καθώς και η όχι πολύ καλή γνώση της εκάστοτε γκατζικανής γλώσσας, συντέλεσαν στο να αναπαράγονται για αιώνες γενιές Ρόμηδων λειτουργικά αναλφάβητων. Βέβαια, μόρφωση δεν είναι μόνο αυτή που προέρχεται από τα γράμματα. Το συγκεκριμένο, όμως, κομμάτι του κεφαλαίου θα περιοριστεί σ' αυτήν ακριβώς τη μόρφωση, η οποία οφείλεται στη συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία.

α) Αίτια του αναλφαβητισμού

Σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας που διεξήχθη από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, το 70% των Ελλήνων Ρομά δεν έχει παρακολουθήσει ποτέ μαθήματα σχολείου. Το ποσοστό των παιδιών που τελείωσαν την υποχρεωτική εκπαίδευση είναι πολύ μικρό: 10% πήγαν στο Δημοτικό και 2,1% στο Γυμνάσιο, ενώ το Λύκειο το τελείωσε μόλις το 0,9% του πληθυσμού που ρωτήθηκε. Η αιτία για την οποία διαιωνίζεται η κατάσταση αυτή αναζητήθηκε, και διαπιστώθηκε ότι τα εμπόδια που παρακωλύουν την ένταξη των Ρομά στα εκπαιδευτικά προγράμματα είναι πολύ δύσκολο να ξεπεραστούν. Από τους Ρομά που απάντησαν στην ερώτηση «γιατί δεν παρακολουθήσατε τα μαθήματα του σχολείου», το μεγαλύτερο ποσοστό έδωσε την απάντηση ότι «βγήκε για δουλειά» (28,8%). Οι συνεχείς μετακινήσεις λόγω εργασίας, συνεπώς, είναι ένας από τους πρώτους λόγους. Άλλωστε, έχει αναφερθεί παραπάνω ότι για την κουλτούρα των Ρομά ο θεσμός του σχολείου είναι κάτι περιττό, καθώς η οικογένεια θεωρείται πως μπορεί – γιατί, ίσως, κάποτε μπορούσε – να παράσχει στο νέο βλαστό της τα απαραίτητα εφόδια για τη ζωή. Μάλιστα, σε κάποιους πληθυσμούς Ρομά, όποιος πηγαίνει στο σχολείο αποκόπτεται από την ομάδα πιθανόν, η προσπάθεια για μόρφωση να αντιμετωπίζεται σαν επιθυμία για προσχώρηση στον κόσμο των γκατζέ. Τα παιδιά των Ρομά δεν πηγαίνουν, λοιπόν, στο σχολείο, επειδή οι γονείς τους δεν τους έμαθαν να πηγαίνουν (άλλωστε, το 20% των ερωτηθέντων αυτήν ακριβώς την απάντηση έδωσε ως ερμηνεία της αποχής τους από το σχολείο: «Τότε οι Τσιγγάνοι δεν πήγαιναν στο σχολείο»).

Ωστόσο, προγενέστερη έρευνα του Ελληνικού Κέντρου Διαπολιτισμικής Ψυχιατρικής και Περιθάλψης αποκάλυψε ότι στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι Ρομά θέλουν να μορφωθούν τα παιδιά τους (99,5%), ενώ το 98,5% θεωρεί τη μόρφωση απαραίτητο εφόδιο.

Το γεγονός ότι στα σχολεία των γκατζέ οι Ρομά δεν μπορούν να ακούσουν κάτι για τη δική τους ιστορία, τον δικό τους πολιτισμό και τρόπο ζωής, δρα ως ανασταλτικός παράγοντας για την προσέγγιση αυτού του χώρου. Αλλά και όσοι Ρομά αποφάσισαν να στείλουν τα παιδιά τους στο σχολείο – μετά από παρότρυνση κάποιων γκατζέ, συνήθως – είχαν πολλούς λόγους για να σταματήσουν κάτι τέτοιο. Τα τσιγγανόπουλα δυσκολεύτηκαν, καταρχήν, στην εκμάθηση της γκατζικανής γλώσσας. Τα όσα διδάσκονται στο σχολείο δεν φαίνονται να τους αφορούν. Τα ενδιαφέροντα των παιδιών αυτών είναι τελείως διαφορετικά από τους γκατζέ συνομηλικούς τους. Ποσοστό 1,2% των ερωτηθέντων Ρομά απάντησαν ότι δεν πήγαν στο σχολείο γιατί ήθελαν να παντρευτούν. Ένας Ρομ μαθαίνει από νωρίς μια τέχνη, το πώς να κερδίζει το μισθό του, και όχι γνώσεις που θα έχουν μακροπρόθεσμα αποτελέσματα – ακόμα και αν αυτά είναι κατά πολύ ανώτερα.

Η επιθυμία διατήρησης της απόστασης ασφαλείας από τους γκατζέ, που για κάποιους είναι συγκαλυμμένη ξενοφοβία, ενισχύεται από τις αντιδράσεις των τελευταίων, όταν τα τσιγγανόπουλα πηγαίνουν στο σχολείο μαζί με τα άλλα παιδιά. Έχουν σημειωθεί πολλές περιπτώσεις δασκάλων που αρνήθηκαν να αναλάβουν τάξη με τσιγγανόπαιδες, διαμαρτυρίες γονέων – που κάποτε εκφράζουν ρατσισμό και κάποτε μέριμνα για τις προφυλάξεις υγιεινής – και η δικαιολογημένη, εκ μέρους των παιδιών, τάση αποκλεισμού των «διαφορετικών» μελών της τάξης. Οι ίδιοι οι γονείς Ρομά προβάλλουν συχνά ως αιτίες, εκτός από τα παραπάνω, την οικονομική τους δυσχέρεια – για αγορά σχολικού εξοπλισμού, κατάλληλης ενδυμασίας – ή την απόσταση του σχολείου από τον καταυλισμό ή οικισμό στον οποίο ζουν.

Ωστόσο, υπάρχουν αρκετοί και αρκετές Ρομά που με διάφορους τρόπους και αρωγούς ξεπέρασαν τις δυσκολίες αυτές και εντάχθηκαν στην εκπαιδευτική διαδικασία, φθάνοντας και σε υψηλόβαθμες θέσεις του εκπαιδευτικού κορμού (καθηγητές σχολείων, Πανεπιστημίων, διαφόρων Σχολών). Για παράδειγμα, ένας πρόεδρος της Ακαδημίας Επιστημών της Ρουμανίας, ο Μίρον Νικουλέσκου (καθηγητής των μαθηματικών) είναι Ρομ, όπως επίσης ρόμικης καταγωγής είναι και ο διευθυντής της Φιλαρμονικής Ορχήστρας της Ρουμανίας, Τον Βόϊκου⁴⁴.

β) Συνέπειες του αναλφαβητισμού

Οι συνέπειες του αναλφαβητισμού διαποτίζουν όλο το βίο των Ρομά, ξεκινώντας από τη ζωή μέσα στην ομάδα και φθάνοντας στη θέση τους στην ευρύτερη κοινωνία. Ένας αναλφάβητος Ρομ δεν μπορεί να εξυπηρετηθεί σε βασικά θέματα: δεν μπορεί να διαβάσει τα ονόματα των προϊόντων σε ένα κατάστημα, τις συνταγές και επιστημόσεις πάνω στα φάρμακα, να ενημερωθεί μέσα από εφημερίδες και περιοδικά, να μορφωθεί διαβάζοντας βιβλία κ.λπ. Οι Ρομά δεν γνωρίζουν, συχνά, τις μεθόδους για να βελτιώσουν οι ίδιοι τις συνθήκες διαβίωσής τους, ενώ κάτι τέτοιο είναι περισσότερο εφικτό για κάποιον που γνωρίζει ανάγνωση και γραφή. Ταυτόχρονα είναι αδύνατο να ενημερωθούν για θέματα που τους αφορούν, εφ' όσον δεν μπορούν να διαβάσουν εφημερίδες και περιοδικά, ενώ το φάσμα των ενδιαφερόντων τους δεν μπορεί να περιλαμβάνει τη μελέτη βιβλίων, κάτι που θα τους εφοδίαζε με χρήσιμες γνώσεις. Συνεπώς το βιοτικό και πνευματικό-μορφωτικό τους επίπεδο βρίσκεται σε πολύ χαμηλό σημείο. Και αυτό επηρεάζει και τη σχέση τους με την παραγωγική διαδικασία.

Μέχρι τώρα ελάχιστα είναι τα παραδείγματα των Ρομά που μπόρεσαν να διεκδικήσουν μια θέση στους εργασιακούς χώρους που σημειώνουν άνθηση και να λάβουν ενεργό ρόλο στα κοινωνικο-πολιτικά δρώμενα. Όταν κάτι τέτοιο καθίσταται σταδιακά δύσκολο για τους γκατζέ, που κατά κανόνα μεγαλώνουν μέσα στα σχολεία, είναι ευνόητο πως για τους Ρομά, που αγνοούν την προσφορά του θεσμού του σχολείου, μια τέτοια προσδοκία φαίνεται ουτοπική. Διαιωνίζεται, έτσι, μια παράδοση ζωής στο περιθώριο του κόσμου, κάτι που πολλοί Ρομά και γκατζέ θέλουν να εξαλειφθεί ως κατάσταση, αλλά κυρίως ως νοοτροπία.

γ) Προσπάθειες που έχουν γίνει – προτεινόμενες λύσεις

Η πρώτη προσπάθεια ένταξης των Ρομά στον εκπαιδευτικό κορμό έγιναν, κατά τα γεγραμμένα, στη Σκωτία του 19^{ου} αιώνα, στην Πρωσία και στην Αγγλία, όμως όλες είχαν την ίδια τύχη. Ακόμη και στις περιπτώσεις που φαινόταν να ολοκληρώνεται το έργο

⁴⁴ Βλ. Γ. Έξαρχος, ό.π., σ. 201

της αποδέσμευσης των Ρομά από τον πλάνητα βλο – γιατί αυτό αποτελούσε προϋπόθεση για την παρακολούθηση των μαθημάτων – τελικά αυτοί επέστρεφαν στην παλιά τους ζωή. Φθάνουμε, έτσι, στις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αι., οπότε σημειώνονται και πάλι κάποιες κινήσεις εκ μέρους των γκατζέ για επιμόρφωση των Ρομά, κινήσεις που οργανώνονται περισσότερο με το πέρασμα του χρόνου. Η αρχή, βέβαια, στοχεύει στους μικρούς Ρομά, στα παιδιά. Πιστεύεται, και ορθά, ότι για να επιτευχθεί ο επιθυμητός σκοπός πρέπει να τεθούν οι βάσεις στην πολύ μικρή ηλικία των Ρομά, χωρίς να αμελείται η επιμόρφωση και των ενηλίκων – όταν αυτοί είναι διατεθειμένοι.

Σε αρκετές χώρες της Ευρώπης έχουν σημειωθεί τέτοιες προσπάθειες. Στην Ελλάδα, ιδρύθηκαν σχολεία για τσιγγανόπαιδες στην Καρδίτσα, στο Δενδροπόταμο και στον Εύοσμο Θεσσαλονίκης, στην Αγία Βαρβάρα Αττικής, στη Θήβα και σε άλλες περιοχές. Οι περισσότερες προσπάθειες κατευθύνονται από το Υπουργείο Παιδείας, το οποίο, μάλιστα, ανέθεσε στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων την εφαρμογή του «Προγράμματος Εκπαίδευσης Τσιγγανοπαιδών», που απευθύνεται στο μεγαλύτερο δυνατό ποσοστό των Ρομά. Κάποιες προσπάθειες, ωστόσο, ξεκινούν και από άλλους φορείς (Ν.Ε.Λ.Ε., ιδιώτες). Στην Καλαμάτα τελευταία λειτούργησε – δυστυχώς, για κάποιο διάστημα μόνο – σχολείο για τα τσιγγανόπουλα του καταυλισμού της Καρυδιάς (θα γίνει εκτενέστερη αναφορά παρακάτω). Ταυτόχρονα, η Γενική Γραμματεία Αθλητισμού έχει εφαρμόσει αθλητικά προγράμματα στα οποία συμμετείχαν μικτές ομάδες, από παιδιά Ελλήνων και Ελλήνων Ρομά, με αρκετή επιτυχία.

Αξίζει να αναφέρουμε εδώ ότι η Ελλάδα συνεργάζεται με την Ισπανία και την Πορτογαλία στο εκπαιδευτικό – πολιτιστικό σχήμα «Πρόκληση», το οποίο στοχεύει στην εκπαίδευση «Τσιγγάνων – Συνδέσμων» για την ευκολότερη προσέγγιση των Ρομά⁸⁵. Εκτός αυτού, προτείνονται και άλλες λύσεις – των οποίων η αποτελεσματικότητα θα αποδειχθεί συν τω χρόνω – που αφορούν τον τύπο του σχολείου που θα μπορούσε να απορροφήσει τους μικρούς Ρομά. Η ύπαρξη αποκλειστικά «τσιγγάνικου» σχολείου θεωρείται ως προσωρινή λύση, ενώ από τις επιτροπές της Ευρωπαϊκής Ένωσης συζητείται η ίδρυση «διαπολιτισμικών σχολείων», όπου οι τσιγγανόπαιδες θα διδάσκονται και στοιχεία της δικής τους ιστορίας και του δικού τους πολιτισμού. Το «μετακινούμενο σχολείο» θα ακολουθεί τους νομάδες Ρομά στις περιπλανήσεις τους, μεταδίδοντας ταυτόχρονα στα παιδιά τους τις απαραίτητες γνώσεις⁸⁶. Μια άλλη πρόταση είναι η χορήγηση στους μικρούς Ρομά βιβλιαρίων μέσω των οποίων αναγνωρίζεται η ιδιότητα του «μετακινούμενου» μαθητή. Το κατά πόσο θα αποδειχθούν αποτελεσματικοί αυτοί οι χειρισμοί εξαρτάται, ασφαλώς, και από την ανταπόκριση των Ρομά. Γεγονός είναι, ωστόσο, ότι τα τελευταία χρόνια ολοένα και αυξάνεται η επιθυμία των Ρομά να μορφωθούν, κυρίως τα παιδιά τους, καθώς συνειδητοποιούν ότι είναι ο μόνος τρόπος για να ελπίζουν σε ένα καλύτερο μέλλον.

⁸⁵ Πρόκειται για πρόσωπα που έχουν συνήθως ρόμνη καταγωγή και «εκπαιδεύονται» στο έργο της διαμεσολάβησης μεταξύ Ρομά και γκατζέ προκειμένου να επιτευχθεί η σωστή συνεργασία και βελτίωση της κατάστασης των Ρομά.

⁸⁶ Το πρώτο ξεκίνημα μιας τέτοιας προσπάθειας έγινε στην Αγγλία το 1968, όταν ιδρύθηκαν κινητά σχολεία (Romano Drom), που ακολουθούσαν στα ταξίδια τα караβάνια των κατασκηνωτών Ρομά. Τέτοιας μορφής σχολείο θα μπορεί να εξυπηρετεί όχι μόνο τους νομάδες αλλά και ομάδες επαγγελματιών που επίσης μετακινούνται για λόγους εργασίας, όπως τους εργαζόμενους σε τσίρκο.

2.2.9. Εργασία

Στην εργασιακή ζωή των Ρομά ένας βασικός άξονας πάνω στον οποίο εκτυλίσσονται οι σχέσεις τους είναι και πάλι η διάκριση μεταξύ των ιδίων και των γκατζέ. Σύμφωνα με την επικρατούσα αντίληψη-ψυχολογία, θεωρείται ανέντιμο ένας Ρομ να κερδίζει χρήματα από τους ομοφύλους του Ρομά, ενώ αντίθετα οι γκατζέ αποτελούν τη μόνη επιτρεπτή πηγή εισοδήματος. Από τους τελευταίους, ωστόσο, οι Ρομά διατηρούσαν ανέκαθεν μια απόσταση «ασφαλείας», δείχνοντας έντονη προτίμηση στην αυτοαπασχόληση. Αυτός ο μη-συγχρωτισμός εξηγείται όχι μόνο λόγω της απόρριψης που βίωναν και βιώνουν οι Ρομά εκ μέρους των γκατζέ. Οι ίδιοι οι Ρομά θεωρούν τους γκατζέ εξ' ορισμού ακάθαρτους. «Ματιμέ» στη γλώσσα των νοτιοευρωπαϊκών Ρομά σημαίνει «ακάθαρτος» (προέρχεται από την ελληνική λέξη «μιαρό»), και ως τέτοιοι αντιμετωπίζονται οι γκατζέ και καθετί που σχετίζεται με αυτούς, από φαγητό μέχρι τόπο κατοικίας.

Κάποιοι υποστηρίζουν ότι οι Ρομά δεν αντέχουν στη μονοτονία της μισθωτής εργασίας, γι' αυτό και προτιμούν τα ελεύθερα επαγγέλματα. Παράλληλα, η ενασχόληση με το εργασιακό αντικείμενο, μέσα στο νοητό χώρο της οικογένειας, και η συνέχιση του επαγγέλματος από τα παιδιά, εξηγούν σε ένα βαθμό την ανεξαρτησία αυτή των Ρομά.

Οι πιο πρόσφατες, ωστόσο, γενιές των Ρομά αναπτύσσουν μια σταδιακά διαφοροποιούμενη νοοτροπία σχετικά με τα επαγγέλματά τους. Κάποιοι από αυτούς αποφασίζουν να επιδοθούν σε πιο σταθερή εργασία – και έτσι γίνονται μισθωτοί. Άλλοι καταφεύγουν στη μισθωτή εργασία μη έχοντας άδεια άσκησης επαγγέλματος, ή απόντων των απαραίτητων μέσων για να εργαστούν ως ελεύθεροι επαγγελματίες. Πάντως, αρκετοί Ρομά (το 25% του δείγματος που εξέτασε η έρευνα του Φ.Π.Ψ. Ιωαννίνων) δηλώνουν ότι έχουν επιλέξει το επάγγελμά τους – ελεύθερο η μη – λόγω έλλειψης άλλης εναλλακτικής λύσης.

Τα επαγγέλματα στα οποία επιδίδονται οι Ρομά, παλιά και νεότερα, φαίνονται στον πίνακα της επόμενης σελίδας.

Τα επαγγέλματα που φαίνονται σε εμάς ξένα προς την ιδιότητα των Ρομά, τα ασκούν Ρομά σε άλλες χώρες. Ας μη λησμονούμε ότι και τα επαγγέλματα είναι από εκείνα τα χαρακτηριστικά του κοινωνικού προσώπου που επηρεάζονται από τον τόπο διαμονής και από την εκεί επικρατούσα κατάσταση. Άλλωστε, σε κάποιες περιοχές του πλανήτη, οι ευκαιρίες που δόθηκαν στους Ρομά ήταν περισσότερες και έχουν ανέλθει σε σημαντικές θέσεις της κοινωνικής, πολιτικής και λοιπής δραστηριότητας.

Κατά κανόνα, όμως, οι επαγγελματικές διέξοδοι που ακολουθούν οι Ρομά στις διάφορες περιοχές δεν καταφέρνουν να τους εξασφαλίσουν τους αναγκαίους πόρους για μια αξιοπρεπή διαβίωση, με αποτέλεσμα να ζουν κατά το μεγαλύτερο ποσοστό τους κάτω από το όριο της φτώχειας. Ίσως αυτός να είναι και ο λόγος για τον οποίον κάποιοι Ρομά επιδίδονται σε άλλης μορφής επαγγελματικές ασχολίες. Ο λόγος γίνεται εδώ για τα λιγότερο τίμια επαγγέλματα, όπως το εμπόριο ναρκωτικών που αποδίδεται και σε ένα μικρό ποσοστό των Ρομά, συνάμα με το «εμπόριο» παιδιών⁸⁷. Ακολουθεί η επαιτεία, η τέχνη της οποίας φημολογείται ότι διδάσκεται και μάλιστα λέγεται ότι για κάποιους από αυτούς που την εξασκούν αποφέρει σημαντικά κέρδη.

Το γεγονός ότι υπάρχει μεταξύ των Ρομά ένας μεγάλος αριθμός λειτουργικά αναλφάβητων αποτελεί κατά κοινή ομολογία το σημαντικότερο εμπόδιο για την εξασφάλιση μιας πιο κερδοφόρας και χρήσιμης εργασίας, η οποία θα μπορεί και να παράσχει στις

⁸⁷ Η πληροφόρηση αυτή χρησιμοποιήθηκε από παλιά ως «παιδαγωγικό» μέσο, ή απλούστερα ως φόβητρο για τα άτακτα παιδιά. «Θα σε πάρει ο Γύφτος» είναι μια γνωστή έκφραση των μεγάλων προς τους μικρούς γκατζέ.

Είδος Εργασίας	Αυτο-απασχόληση	Μισθωτή Εργασία
Τύποι Επαγγελμάτων	<p>ΕΜΠΟΡΟΙ</p> <ul style="list-style-type: none"> - Γυρολόγοι (χαλιά, ρούχα, καρέκλες εξοχής κ.ά) - Πλανόδιοι έμποροι τροφίμων (φρούτα, λαχανικά κ.ά) - Ζωέμποροι - Μικροπωλητές (χαρτομάνηλα, λουλούδια, μικρο-αντικείμενα) - Πωλητές σε παζάρια (ρούχα, παπούτσια, υφάσματα). Είναι γνωστό το παζάρι που λειτουργεί κάθε Σάββατο στην Καλαμάτα. - Καταστηματάρχες (σε περισσότερο ανεπτυγμένους συνοικισμούς Ρομά) - κ.λπ. 	<p>ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ</p> <ul style="list-style-type: none"> - Υπάλληλοι σε εργοστάσια - Εποχιακοί εργάτες σε χωράφια - Προσωπικό καθαριότητας - κ.λπ.
	<p>Αυτοαπασχόληση</p> <p>ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ</p> <ul style="list-style-type: none"> - Μουσικοί - Τραγουδιστές-τραγουδίστριες - Χορευτές-χορεύτριες - Λούστροι - Πρακτικοί θεραπευτές - Οδοντίατροι - Γιατροί - Ψαράδες - Δύτες - κ.λπ. 	<p>Μισθωτή εργασία</p> <p>ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΤΟΜΕΑΣ</p> <ul style="list-style-type: none"> - Υπάλληλοι σε δημόσιες υπηρεσίες - Στρατιωτικοί - Δάσκαλοι - Καθηγητές - κ.λπ.
Τύποι Επαγγελμάτων	<p>ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΤΣΙΓΓΑΝΙΚΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ</p> <ul style="list-style-type: none"> - Παλιατζήδες - Σιδηρουργοί-χαλκουργοί - Ακονιστές-γανωματήδες - Καλαθοπλέκτες - Χειρομάντες - κ.λπ. 	

Σχήμα 2.2.9.1: Επαγγέλματα των Ρομά
 Πηγή: Ίδια έρευνα

οικογένειές τους τα προς το ζην. Είναι γνωστό ότι οι απαιτήσεις του εργασιακού χώρου έχουν αυξηθεί αρκετά. Για τις εργασίες στο δημόσιο τομέα απαιτείται τουλάχιστον υποχρεωτική εκπαίδευση (Απολυτήριο Δημοτικού), κάτι που οι περισσότεροι Ρομά στερούνται: κατά συνέπεια αποκλείονται από τους καταλόγους των υποψηφίων. Εξάλλου, στον ιδιωτικό τομέα, όπου παρατηρείται μεγαλύτερη ευελιξία, υπεισέρχεται ο παράγοντας «εμπιστοσύνη» εκ μέρους των γκατζέ, και έτσι οι Ρομά πολύ δύσκολα επιλέγονται μεταξύ ισοβαθμούντων – ως προς τα τυπικά προσόντα. Προτιμώνται τότε μόνο, όταν είναι πολύ φθηνότεροι από τους άλλους, κατά τη δική τους διαπίστωση, όπως αποκαλύπτει και η έρευνα του Φ.Π.Ψ. Ιωαννίνων.

Γεγονός είναι, πάντως, ότι η αλλαγή των μεθόδων της παραγωγικής διαδικασίας, ήτοι η βιομηχανοποίησή της συνάμα με την αστικοποίηση της ζωής, συντέλεσαν στον παραγκωνισμό κάποιων από τα παραδοσιακά ταιγγάνικα επαγγέλματα, που αποτελούσαν ανεκτούς οικονομικούς πόρους. Η πρώτη εμφανής αντίδραση των Ρομά στην αλλαγή αυτή υπήρξε η χρησιμοποίηση προς όφελός τους της τεχνολογίας και των νέων αναγκών. Η άμαξα αντικαταστάθηκε από το αυτοκίνητο, στα εμπορεύσιμα είδη προστέθηκαν τα πλέον χρησιμοποιούμενα (π.χ. πλαστικές καρτέλες και τραπέζια, που δεν υπήρχαν παλιότερα). Έτσι, οι Ρομά στρέφονται – εκόντες-άκοντες – προς νέες κατευθύνσεις και οι διέξοδοι που ανοίγονται μπροστά τους δεν περιορίζονται στο στενό πλαίσιο των καλλιτεχνικών τους κλίσεων. Καθώς οι νεότερες γενιές αποκτούν – έστω με αργά βήματα – επιπλέον προσόντα (παρακολουθούν τα μαθήματα του σχολείου και κάποιοι φθάνουν μέχρι το Πανεπιστήμιο) επιλέγουν να διαχωρίσουν την πορεία τους από αυτή των γονέων τους. Ενσωματώνονται, λοιπόν, στην ευρύτερη κοινωνία, ωφελώντας τόσο τον εαυτό τους όσο και τους ομοφύλους τους. Είναι ευνόητο το πόσα μπορεί να προσφέρει ένας Ρομ/μία Ρόμι ως Δάσκαλος/Δασκάλα, Κοινωνιολόγος, Γιατρός κ.λπ.

Ίσως, τελικά, φθάσουμε σε ένα σημείο όπου η αρχική του παρόντος κεφαλαίου διατύπωση αίρεται, κάτι τέτοιο, όμως, είναι λιγότερο σημαντικό μπροστά στο έργο που μπορούν να προσφέρουν αυτά τα στελέχη της κοινωνίας: θα μπορούσαμε να τους χαρακτηρίσουμε ως τους απαραίτητους «καταλύτες» που θα επιταχύνουν την ενσωμάτωση των ρόμικων πληθυσμών στα λοιπά σύνολα.

2.2.10. Υγειονομική κατάσταση των Ρομά

Η πρόοδος ενός λαού καταφαίνεται και από τις μεθόδους που αυτός έχει αναπτύξει προκειμένου να βελτιωθούν οι συνθήκες διαβίωσής του. Απότοκο γεγονός είναι η άνοδος του προσδόκιμου επιβίωσης, όσο ανακαλύπτονται θεραπείες για τις διάφορες ασθένειες. Κάτι τέτοιο, όμως, δεν φαίνεται να έχει επιτευχθεί από τους Ρομά που γνωρίζουμε κατά κανόνα. Οι Γιατροί του Κόσμου διεξήγαγαν έρευνα σε διάφορους οικισμούς Ρομά, για χρονικό διάστημα περίπου τριών ετών, και τα πορίσματα αυτής φανερώνουν ότι οι Ρομά υστερούν κατά πολύ σε υγειονομικές προφυλάξεις, ιδιαιτέρως όσοι εγκαταβιούν σε καταυλισμούς (σκηές).

Είναι γνωστές στους περισσότερους οι συνθήκες μέσα στις οποίες ζουν οι Ρομά σκηνίτες, συνθήκες που χαρακτηρίζονται από παντελή απουσία όλων εκείνων των διευκολύνσεων που για τους γκατζέ θεωρούνται απολύτως απαραίτητες. Ιδιαίτερη αναφορά για τις συνθήκες της κατοικίας τους θα γίνει σε παρακάτω κεφάλαιο. Εδώ θα κάνουμε λόγο για την υγιεινή που αφορά τους ίδιους. Και αρχικά θα πρέπει να αναφερθεί ότι οι Ρομά, όσοι είναι πολιτογραφημένοι και έχουν πρόσβαση στο Σύστημα Υγείας, δεν γνωρίζουν πώς να χρησιμοποιήσουν τις υπηρεσίες του συστήματος, καθώς τους λείπει η απαραίτητη υγειονομική εκπαίδευση.

Η αντίληψη που επικρατεί είναι ότι οι Ρομά είναι ανθεκτικοί στις κακουχίες, λόγω της σκληραγωγίας στην οποία εξασκούνται από τη μικρή τους ηλικία. Μάλιστα έχει υποστηριχθεί από κάποιους ότι είναι ευεργετική η συνήθεια των Ρομά να κυκλοφορούν με γυμνά πόδια, γιατί έτσι αποφεύγονται οι καρδιοπάθειες. Ωστόσο, η έρευνα του Φ.Π.Ψ. οδηγεί σε διαφορετικά συμπεράσματα. Συγκεκριμένα, οι Ρομά αποδεικνύονται πολύ ευάλωτοι στις διάφορες ασθένειες, ειδικά στις μεταδοτικές. Από τους πληθυσμούς που εξέτασε η παραπάνω έρευνα, το 90% είχε νοσήσει από ηπατίτιδα Α, το 60% από ηπατίτιδα Β και το 18% ήταν φορείς του ιού. Χαρακτηριστικό είναι ότι σπανίζουν οι γέροντες και οι γερόντισσες στους ρόμικους πληθυσμούς· ο λόγος είναι, σαφώς, ότι πεθαίνουν αρκετά και αρκετοί νέοι.

Διάφορες δερματικές παθήσεις δεν λείπουν από το φάσμα των ασθενειών που προσβάλλουν τους Ρομά, ενώ χρόνιος είναι ο χαρακτήρας των πνευμονικών, καρδιαγγειακών, ορθοπεδικών και σε μεγάλο βαθμό νευρο-ψυχιατρικών νοσημάτων (τα τελευταία εμφανίζονται πολύ συχνά στις γυναίκες, πολλές από τις οποίες καταναλώνουν ψυχιατρικά φάρμακα ιαλώς ή κακώς). Η πρόληψη των διαφόρων ασθενειών είναι ανύπαρκτη. Οι οδοντιατρικές παθήσεις εμφανίζονται στο 100% του πληθυσμού. Ελάχιστα είναι τα παιδιά που ολοκλήρωσαν το πρόγραμμα απαραίτητου εμβολιασμού, ενώ ένας λόγος που εξηγεί την πολυτεκνία τους είναι η μέχρι πρότινος ή και νυν παρούσα άγνοια του τρόπου σύλληψης των παιδιών.

Είναι σπάνιο φαινόμενο να λαμβάνεται μέριμνα από ένα ρόμικο νοικοκυριό για την σωστή ιατροφαρμακευτική περιθαλψη των μελών του, και ο λόγος είναι ότι δεν υπάρχει η απαιτούμενη γνώση για κάτι τέτοιο. Γι' αυτό, οι διάφορες εθελοντικές οργανώσεις, όπως αυτή που αναφέραμε, καθώς και άλλοι ιδιωτικοί ή κρατικοί φορείς (Τοπική Αυτοδιοίκηση), πραγματοποιούν εμβολιασμούς, ενημέρωση των Ρομά πάνω σε θέματα υγιεινής, και παρέχουν υπηρεσίες υγείας, στο βαθμό που είναι εφικτό. Βέβαια, οι προσπάθειες αυτές δεν έχουν λάβει τον ευρύ χαρακτήρα που πρέπει. Προς το σκοπό αυτό κινούνται τα διάφορα δίκτυα και οι εθελοντικές οργανώσεις, μέσα από την καταγραφή των προβλημάτων των Ρομά και τον συντονισμό των προσπαθειών τους σε πανευρωπαϊκό επίπεδο.

2.2.11. Θέση των Ρομά στην ευρύτερη κοινωνία – Κοινωνικός αποκλεισμός

Μετά από την παραπάνω, σχετικά συνοπτική αναφορά των ιδιαίτερων κοινωνικών χαρακτηριστικών των Ρομά, το κεφάλαιο θα κλείσει με τη διαπίστωση της πραγματικής θέσης που οι άνθρωποι αυτοί κατέχουν μέσα στα ευρύτερα κοινωνικά σύνολα. Η γνώμη των «άλλων» καθρεφτίζεται πολύ καθαρά στα δημοτικά τραγούδια, στα ποιήματα και στις παροιμίες, που ο λαός συνέθεσε εμπνεόμενος από την παρουσία των Ρομά, των «Τσιγγάνων» ή «Γύφτων» - ή όπως αλλιώς τους ονόμασαν σε κάθε περιοχή. Και αποκαλύπτεται από αυτά η θετική ή αρνητική τοποθέτηση των γκατζέ απέναντι στους Ρομά.

Είναι αλήθεια ότι οι σχέσεις των ομάδων αυτών ανέκαθεν υπήρξαν εύθραυστες, καθώς οι Ρομά λειτουργούσαν κανούμενοι από την ψυχολογία την μειονότητας, και οι γκατζέ προσπαθούσαν να διαφυλάξουν τα συμφέροντά τους που φαίνονταν να διακυβεύονται. Σήμερα η κατάσταση δεν έχει αλλάξει πολύ. Ίσως άλλαξε η ισχύς της κάθε ομάδας ή ίσως κάθε κατηγορία να έχει ευρυνθεί ώστε να συμπεριλάβει και άλλες υπο-ομάδες. Έτσι, σήμερα, συναντούμε Ρομά σε διάφορα επίπεδα της κοινωνικής ζωής. Υπάρχουν Ρομά, όσοι ζουν σε καταυλισμούς κυρίως, οι οποίοι βρίσκονται απωθημένοι στο περιθώριο του κόσμου, αντιμετωπίζοντας κατά κανόνα την αδιαφορία των γκατζέ. Υπάρχουν και αυτοί που έχουν ενταχθεί ικανοποιητικά στην υπόλοιπη κοινωνική δραστηριότητα, και είναι όσοι ζουν σε κανονικά σπίτια, σε γειτονιές ή οικισμούς, και εργάζονται ως πλανόδιοι έμποροι, ως καταστηματάρχες κ.λπ.. Σε ορισμένες περιοχές η πρόοδος των Ρομά έχει επεκταθεί και στο χώρο της εκπαίδευσης, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να σπουδάσουν και να αποκτήσουν τυπικά και ουσιαστικά προσόντα ισότιμα με τους γκατζέ συνανθρώπους τους (παραδείγματα αποτελούν οι Ρομά του Δενδροποτάμου στη Θεσ/νίκη, οι Ρομά της Φλώρινας που θα αναφερθούν παρακάτω, οι Ρομά της Αγίας Βαρβάρας στην Αθήνα, κ.ά.).

Ωστόσο, η βαθιά ριζωμένη προκατάληψη που έχει για αιώνες ζυμωθεί με τη φιλοσοφία των γκατζέ (Ελλήνων και ξένων) και με τη νοοτροπία των Ρομά, διαφαίνεται από την κατά κανόνα επιφυλακτική συναναστροφή των ομάδων Ρομά και γκατζέ, ακόμη και αυτών που κατέχουν τη βέλτιστη θέση μεταξύ των ομοίων τους. Ένα ακόμη κώλυμα για την απρόσκοπτη αποδοχή των Ρομά από το ισχυρότερο σύνολο των γκατζέ είναι η σχέση τους με την πολιτεία. Οι περισσότεροι είναι άγνωστοι γι' αυτήν, καθώς δεν έχουν εγγραφεί στους καταλόγους του Δήμου ή της Νομαρχίας όπου τυπικά ανήκουν⁸⁸. Ελάχιστοι είναι αυτοί που μπορούν να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους (π.χ. να ασκήσουν το δικαίωμα της ψήφου), ενώ από την άλλη φαίνεται δίκαιο σ' αυτούς να αποφεύγουν με τη μη-πολιτογράφησή τους τις συνακόλουθες υποχρεώσεις (π.χ. στρατιωτική θητεία)⁸⁹. Άλλωστε, οι συνθήκες διαβίωσής τους, για τις οποίες θα γίνει λόγος στο επόμενο κεφάλαιο, είναι για την πλειοψηφία τους άθλιες, καθώς δεν μπορούν οι περισσότεροι να ξεπεράσουν με τα έσοδά τους το όριο της φτώχειας (τα κέρδη από τις εργασίες των περισσότερων δεν είναι συνήθως αρκετά για την ικανοποίηση των αναγκών που για τους γκατζέ θεωρούνται άμεσης προτεραιότητας).

Είναι αλήθεια, βέβαια, πως αμφότερες οι πλευρές έχουν επιχειρήματα για να στηρίξουν την εκάστοτε στάση τους. Οι Ρομά (73,2% του δείγματος που εξετάστηκε για την έρευνα του Φ.Π.Ψ.) αντιλαμβάνονται την προκατάληψη εκ μέρους των άλλων και διαπιστώνεται, γενικά, ότι δεν μπορούν να κάνουν πολλά πράγματα για να βελτιώσουν τη ζωή τους. Η σχεδόν παντελής απουσία τους από όλες τις εκδηλώσεις της κοινωνικής ζωής είναι κάτι που δικαιώνεται χάρη και στην αδιαφορία και κάποτε στη δυσμένεια των γκατζέ.

⁸⁸ Οι Έλληνες Ρομά απέκτησαν ελληνικές ταυτότητες το 1978.

⁸⁹ Σχετικά με τα δικαιώματα ψήφου - εκλογής, υπάρχει ένα παράδειγμα από τη γειτονική Γιουγκοσλαβία: στην Π.Γ.Δ.Μ., συγκεκριμένα, οι εκλογές το 1990 ανέδειξαν μεταξύ των βουλευτών και τον ρόμικης καταγωγής Faik Abdi, πρόεδρο του κόμματος της «Πλήρους χειραφέτησης των Ρομά».

Οι γκατζέ, από την άλλη, επιστρατεύουν παραδείγματα με αρνητική, για τους Ρομά, χροιά (όπως αυτό που θα αναφερθεί για τους Ρομά των Σερρών, παρακάτω) για να δικαιολογήσουν την αρνητική, συνήθως, στάση τους. Οι περισσότερες σχέσεις που προβάλλεται να έχουν οι Ρομά, ως λαός, με τους γκατζέ, τουλάχιστον από το οικείο ελληνικό παράδειγμα, εντοπίζονται στις συνδιαλλαγές με τις αστυνομικές αρχές. Το αποτέλεσμα τελικά, δεν είναι καθόλου ενθαρρυντικό για τους Ρομά: είτε σκληνίτες, είτε μόνιμοι κάτοικοι σε οικισμό, μειονεκτούντες ή αυτόνομοι πολίτες μέσα στον κυρίαρχο κοινωνικό ιστό, βιώνουν την απομάκρυνση από τους άλλους.

Ωστόσο, το μεγαλύτερο βάρος της ευθύνης δεν μπορεί παρά να επιρριφθεί στην κοινωνία που περιβάλλει τους Ρομά. Το θέμα του κοινωνικού αποκλεισμού των τελευταίων, εκτός του ότι δρα ανασταλτικά στη δυνατότητα ανάπτυξης και προόδου της συγκεκριμένης μερίδας του πληθυσμού, αποτελεί για το σύνολο της κοινωνίας ένα πολύ σοβαρό μειονέκτημα.

Και ως τέτοιο πρέπει να αντιμετωπιστεί από όλους τους ανθρώπους, Ρομά ή γκατζέ, οποιασδήποτε ισχύος, θέσης, αρμοδιότητας. Για την επίτευξη αυτού του στόχου και την έξοδο αμφοτέρων των πλευρών από το φαύλο κύκλο της αλληλοκατηγορίας, σημαντικές είναι οι κινητοποιήσεις των ευαισθητοποιημένων φορέων, κυβερνητικών ή μη, ιδιωτικών, εθελοντικών κ.ά., οι οποίοι σε πανευρωπαϊκό και ίσως παγκόσμιο επίπεδο άρχισαν τις τελευταίες δεκαετίες να δραστηριοποιούνται. (Κάποια γνώμη για τις ενέργειες αυτές διατυπώνεται στο 4^ο κεφάλαιο του Β' Μέρους της Εργασίας) Υπάρχουν, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, και γόνοι της ρόμικης φυλής που εργάζονται προς αυτήν ακριβώς την κατεύθυνση: να κάνουν τους ομοφίλους τους και τους εαυτούς τους μετόχους στα όσα διεκτραγωδούνται υπέρ ή κατά των Ρομά, να συντελέσουν ώστε οι ανά την γην παρίες και εξέχοντες να αποθέσουν «τον παλαιόν άνθρωπον» επιλέγοντας την αρμονική συμβίωση και κοινή ευημερία.

3. Κατοικία των Ρομά

Αυτό το κεφάλαιο στοχεύει στην ομαλή ένταξη μας στο δεύτερο μέρος της Εργασίας, στο ερευνητικό κομμάτι. Ο λόγος που γίνεται εδώ στηρίζεται στο σκεπτικό ότι το πρόβλημα της κατοικίας των Ρομά είναι στενά συνυφασμένο με το θέμα του γενικού κοινωνικού αποκλεισμού τους. Το θέμα της κατοικίας των Ρομά πιθανόν να μην αποτελεί τη ρίζα του προβλήματος που καταδείχθηκε παραπάνω όμως, μέσα από την σε βάθος μελέτη του θέματος αυτού, μπορούν να φανερωθούν διέξοδοι στο παρόν πρόβλημα, πιθανότατα οι προτιμότερες και ασφαλέστερες.

Παρακάτω θα αναφερθούν όσα στοιχεία βρήκαμε να αφορούν την κατοικία των Ρομά γενικά, από τότε που εμφανίστηκαν στο προσκήνιο της Ευρώπης μέχρι σήμερα. Επίσης, θα αναφερθούμε και στους παράγοντες που διαμόρφωσαν τον εκάστοτε τύπο κατοικίας, καθώς και τους προβληματισμούς και τις ενέργειες του κόσμου των γκατζέ για βελτίωση των συνθηκών κατοικίας των εγκατεστημένων ή μετακινούμενων Ρομά.

3.1. Ιστορική εξέλιξη της κατοικίας και των οικισμών των Ρομά.

Αν παρακολουθήσουμε, κατά το δυνατόν, την πορεία των Ρομά από τότε που εγκατέλειψαν τη γενέτειρά τους και άρχισαν να περιπλανώνται στον κόσμο, θα διαπιστώσουμε ότι η πρώτη μορφή κατοικία που υποχρεωτικά χρησιμοποιούσαν ήταν η σκηνή. Πιθανότατα και στην Ινδία, από την οποία ξεκίνησε η διασπορά τους, να κατοικούσαν σε παρόμοια καταλύματα. Οι σκηνές τους αποκτούσαν και διαφορετικό τύπο, ανάλογα με την περιοχή στην οποία ζούσαν τον περισσότερο καιρό. Έτσι, το κοινωνικό – πολιτισμικό σκηνικό επηρέαζε την κατασκευή των φορητών σπιτιών των Ρομά, ενώ σημαντικός καθοριστικός παράγοντας αποδεικνυόταν οι καιρικές συνθήκες τις οποίες αντίκρουζαν. Από τις ιστορικές αναφορές που διασώζονται σε αρχεία διαφόρων πόλεων, παίρνουμε την πληροφορία ότι οι σκηνές των Ρομά ήταν άλλοτε κωνοειδείς και άλλοτε είχαν το σχήμα λυόμενης παράγκας. Τα υλικά τους ήταν καλάμια, φλοιοί δένδρων ή ξύλα.

Σε άλλες αναφορές διαβάζουμε ότι όπου οι Ρομά διώκονταν για διάφορους λόγους αναγκάζονταν να σκάβουν καταφύγια μέσα στη γη, ενώ κάποτε έχτιζαν και καλύβια – μια πιο βελτιωμένη μορφή κατοικίας από τη σκηνή⁹⁰. Τα χρόνια της συστηματικής οικονομικής εκμετάλλευσής τους από ηγεμόνες και φεουδάρχες, η κατοικία των Ρομά ήταν ασφαλώς σταθερή και πιθανότατα είχε την ίδια με την παραπάνω μορφή.

Κατά το τελευταίο τέταρτο του 18^{ου} αιώνα, βρίσκουμε κάποιες ακόμη πληροφορίες, για την πρώτη απόπειρα ίδρυσης «τσιγγάνικου χωριού». Επρόκειτο για έναν απομονωμένο οικισμό κοντά στο Νορντχάουζεν της Σαξονίας, που δημιουργήθηκε από τον Φρειδερίκο το Μέγα της Πρωσίας, το 1775. Ο οικισμός έπαψε να υφίσταται το 1830, αποδεικνύοντας ότι η απομόνωση οδήγησε τους εναπομείναντες Τσιγγάνους σε πτωχοκομεία (τους ενήλικες) και άσυλα (τα παιδιά)⁹¹.

Υπήρχαν, ωστόσο, και κάποιες περιοχές στις οποίες οι Ρομά αναγκάζονταν να διαλέξουν ανάμεσα σε έναν συμβατικό ρυθμό ζωής, σαν αυτόν που ακολουθούσε η κοινωνία των γκατζέ, ή στον εξανδραποδισμό τους και την αποστολή τους σε μακρινούς τόπους⁹². Όσοι επέλεξαν την πρώτη λύση ζούσαν, πια, σε σπίτια όπως αυτά των υπολοίπων, ανάλογα με τον τόπο όπου βρίσκονταν. Οι υπόλοιποι συνέχιζαν τη ζωή τους μέσα σε άθλιες καλύβες

⁹⁰ Έχουμε ήδη αναφέρει ότι αλλού οι Ρομά διώκονταν για να χρησιμοποιούνται ως δούλοι και αλλού οι κάτοικοι επιθυμούσαν να τους απομακρύνουν από τις περιοχές τους.

⁹¹ A. Fraser, ό.π. σ. 169

⁹² A. Fraser, ό.π. σ. 178

όπου τους έβαζαν τα «καφεντιά» τους ή τύχαιναν μεταχείρισης όμοιας με των άλλων δούλων που στέλνονταν στις αποικίες, στις γαλέρες ή στα φρούρια.

Ακριβώς την ίδια χρονιά που έπαψε να υπάρχει το τσιγγάνικο χωριό στην Πρωσία, σημειώθηκε μια παρόμοια κίνηση στη Σκωτία, από τον Ιωάννη Μπαιρντ, ιερέα της εκκλησίας του Κερκ Γιέθλομ (μια περιοχή κοντά στα σύνορα με την Αγγλία). Στόχος του Μπαιρντ ήταν να βελτιώσει τον ήδη υπάρχοντα οικισμό, με απώτερο σκοπό τη μόρφωση των παιδιών μέσα από τις παρακολουθήσεις του σχολείου, πράγμα που θα τους έδινε τη δυνατότητα να βρουν ευκολότερα κάποια δουλειά. Το αποτέλεσμα ήταν οι Ρομά του Κερκ Γιέθλομ να σταματήσουν τις μετακινήσεις τους μετά από μερικά χρόνια. Άλλες προσπάθειες για εδραιοποίηση των Ρομά, έγιναν και στην Αγγλία και σε άλλες περιοχές, με πολύ περιορισμένα, όμως, αποτελέσματα⁹³.

Φθάνοντας στους τελευταίους αιώνες βρίσκουμε τους Ρομά να ακολουθούν τον ίδιο, σχεδόν, τρόπο ζωής με αυτόν των προγόνων τους. Κύρια κατοικία τους εξακολουθούν να είναι οι σκηνές, οι οποίες μετακινούνται μαζί με τους ιδιοκτήτες τους, πάνω σε άμαξες και κάρα που τα τραβούν άλογα⁹⁴. Άλλοι στήνουν παραπήγματα ή καλύβια – αυτοί που κάνουν λιγότερες μετακινήσεις – ενώ υπάρχουν και αυτοί που εγκατέλειψαν τον νομαδικό τρόπο ζωής και εγκαταστάθηκαν σε σπίτια, όπως οι γκατζέ. Η εγκατάσταση των Ρομά έχει προχωρήσει (τέλη 19^{ου} - αρχές 20^{ου} αιώνα) κατά πολύ στην Ισπανία και στην Ουγγαρία. Στην πρώτη χώρα οι τύποι κατοικίας ποικίλουν από τα γνωστά σπίτια μέχρι τις σκηνές ή σπηλιές σκαμμένες σε λόφους⁹⁵. Στην Ουγγαρία, επίσης, υπάρχουν στοιχεία που αποδεικνύουν ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των Ρομά που ζούσαν την εποχή εκείνη στη χώρα ήταν εδραίοι.

Στις περισσότερες περιοχές οι Ρομά προτιμούσαν να στήνουν τις σκηνές τους έξω από τις πόλεις, συχνά σε ερημικούς τόπους, ή να δημιουργούν γειτονιές δικές τους («μπάριο» στην Ισπανία, περιφερειακές περιοχές, δηλαδή), διατηρώντας κάποιο βαθμό αμιγούς πληθυσμιακής σύνθεσης. Υπήρχαν ακόμη και ομάδες Ρομά που διατηρούσαν τις παραδοσιακές κατοικίες τους (σκηνές), αλλά ήταν μόνιμα εγκατεστημένοι στους οικισμούς τους, όλον τον χρόνο, ή μετακινούνταν ελάχιστα φορές. Ωστόσο, στην Αγγλία του 19^{ου} συναντούμε και άστεγους Ρομά, οι οποίοι, όπως δείχνουν διάφορα έγγραφα, είχαν το δικαίωμα να καταλύουν στα υπάρχοντα, τότε, άσυλα.

Την εποχή αυτή εμφανίζονται και τα πρώτα τροχόσπιτα, ενώ πολύ μεγάλη εξάπλωση γνώρισαν λίγο αργότερα οι άμαξες των Ρομά, οι γνωστές «νατδος», που έφθασαν να χρησιμοποιούνται και από τους γκατζέ για ταξίδια αναψυχής.

⁹³ Βλ. A. Fraser, ό.π. σ. 209. Επίσης, ένα ακόμη παράδειγμα βρίσκουμε στην Ουγγαρία. Οι πολύ επισταμένες προσπάθειες του Γιόζεφ Κάρλ Λούντβιχ (1833-1905), εγγονού της Μαρίας Θηρεσίας, οδήγησαν στη δημιουργία ενός οικισμού Τσιγγάνων, σε δικό του κτήμα και με δικά του έξοδα. Τελικά, όταν η «κηδεμονία» του διακόπηκε, οι Τσιγγάνοι διασκορπίστηκαν. A. Fraser, ό.π. σ. 219

⁹⁴ Στο βιβλίο του Rouqueville, «Voyage dans la Grèce», Paris 1820, τ. 2, σ. 458, βρίσκουμε μια περιγραφή για τους Ρομά της Βοσνίας: «Συναντά κανείς ξύλινες καλύβες σκεπασμένες με φλοιούς δένδρων, στηριγμένες επάνω σε τροχούς, τις οποίες έσυραν από τόπο σε τόπο δέκα έως δώδεκα βόδια, ενώ ολόκληρη η οικογένεια ακολουθούσε την κινητή της κατοικία με τα πόδια.»

⁹⁵ Οι σπηλιές αυτές, αφού εφοδιάστηκαν αργότερα με παροχές ηλεκτρικού ρεύματος, εγκαταστάσεις ύδρευσης και τηλεφώνου, και χρησιμοποιήθηκαν ως κατοικίες ευκατάστατων τραγουδιστών και χορευτών του φλαμένκο, έγιναν στη συνέχεια τουριστικά αξιοθέατα. Βλ. A. Fraser, ό.π. σ. 218

Μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο, βρίσκουμε τους Ρομά να ζουν σε αυτοκίνητα τροχόσπιτα, και πάλι να μετακινούνται. Ακόμη και σήμερα, πάντως, η σκηνή παραμένει ο βασικός τύπος κατοικίας για τους περιπλανώμενους Ρομά, οι οποίοι τις μεταφέρουν πάνω στα αυτοκίνητα ή τα φορτηγά τους. Τα υλικά έχουν διαφοροποιηθεί – δεν χρησιμοποιούνται, πια, καλάμια ή ξύλα για τις σκηνές, τουλάχιστον στις πιο πολιτισμένες κοινωνίες – και γίνεται χρήση πιο ανθεκτικών και εύχρηστων υλικών (σκληρά πανιά ή νάιλον). Κάποιοι, βέβαια, χρησιμοποιούν τα οχήματά τους και ως καταλύματα.

Οι παράγοντες που επηρέασαν κάθε φορά τη διαμόρφωση του τύπου κατοικίας των Ρομά, έγινε προσπάθεια να εκτεθούν στη συνέχεια.

3.2. Παράγοντες που επέδρασαν στη διαμόρφωση της κατοικίας και των οικισμών των Ρομά

Είναι πολύ πιθανόν, οι αρχαίοι πρόγονοι των Ρομά, που τόλμησαν τη μεγάλη έξοδο από την πατρίδα τους, να μην μπορούσαν να προβλέψουν τη χρονική διάρκεια της περιπλάνησής τους. Ωστόσο, ακόμα και αν έλπιζαν ότι το ταξίδι τους θα έληγε σύντομα, πιθανότατα προνόησαν να εφοδιαστούν με κατοικίες που θα τους εξυπηρετούσαν όσο το δυνατόν περισσότερο στο μεγάλο ταξίδι τους: οι κατοικίες αυτές ήταν, μάλλον, οι σκηνές. Ασφαλώς, η μορφή των σκηνών άλλαξε από τότε, και οι παράγοντες που συνέβαλαν σ' αυτή την αλλαγή ήταν τόσο εσωτερικοί όσο και εξωτερικοί. «Εσωτερικοί» παράγοντες είναι οι ανάγκες που θέλησαν κάθε φορά να ικανοποιήσουν οι Ρομά ενώ «εξωτερικοί» είναι οι επιδράσεις του περιβάλλοντος των γκατζέ⁹⁶.

Εξικινώντας από τους εσωτερικούς προσδιοριστικούς παράγοντες, η πρώτη ανάγκη που έπρεπε να καλύψουν ήταν, σαφώς, η προστασία από τις καιρικές συνθήκες. Επομένως η γεωγραφική τοποθέτηση της χώρας που τους υποδέχθηκε επέδρασε σημαντικά στη μορφή που πήραν οι σκηνές ή οι καλύβες τους, και αυτό φαίνεται από τα υλικά που χρησιμοποιούσαν και χρησιμοποιούν⁹⁷. (Το κλίμα της κάθε περιοχής θα μπορούσε, βέβαια, να ενταχθεί και στην κατηγορία των «εξωτερικών» παραγόντων, σε μια υποδιαίρεση «γεωγραφικών» τέτοιων). Το είδος εργασίας τους, που όπως γνωρίζουμε έχει κατά κανόνα χαρακτήρα οικογενειακό, είναι ένας άλλος προσδιοριστικός παράγοντας. Σε ορισμένες περιπτώσεις, το επάγγελμα των Ρομά απαιτούσε και απαιτεί ξεχωριστό χώρο, αν και συχνά η κατοικία τους διαμορφώνεται κατάλληλα⁹⁸.

Οι συνθήκες υγιεινής δεν φαίνεται να περιλαμβάνονταν μέσα στους παράγοντες που επηρέασαν την κατοικία των Ρομά. Βέβαια, η κατάσταση που αντικρύζουμε στην εποχή μας – με την απουσία έστω και στοιχειωδών προφυλάξεων για την υγεία – οφείλεται όχι μόνο σε πιθανή άγνοια αλλά και σε αδυναμία πλήρωσης των εν λόγω προϋποθέσεων για ασφαλή διαβίωση⁹⁹. Στη διαπίστωση αυτή, ωστόσο, ενίστανται αρκετές εξαιρέσεις, που όμως επιβεβαιώνουν τον κανόνα, ενώ υπάρχουν και περιπτώσεις Ρομά των οποίων οι κατοικίες τώρα πια έχουν αποσχιστεί από το ευρέως διαδεδομένο πρότυπο.

Αυτό που μπορούμε, επίσης, να αντιληφθούμε παρατηρώντας τις κατοικίες των σημερινών Ρομά – και έτσι υποθέτοντας την κατάσταση του παρελθόντος – είναι ότι οι ανάγκες που επιλέγουν να ικανοποιήσουν τα μέλη ενός ρόμικου νοικοκυριού διαφέρουν κατά πολύ από αυτές ενός αντίστοιχου νοικοκυριού των γκατζέ. Λόγω των μετακινήσεων και των περιορισμένων οικονομικών πόρων, ένα παραδοσιακό ρόμικο σπίτι

⁹⁶ Οι παράγοντες που απαριθμούνται εδώ είναι οι περισσότερο ενδεικτικοί, κατά την κρίση της σπουδαστριας και στα πλαίσια της Εργασίας αυτής. Πιθανόν να υπάρχουν και άλλοι, οι οποίοι να επηρέασαν τη μορφή της κατοικίας των Ρομά, διαφορετικοί στην κάθε περιοχή.

⁹⁷ Ωστόσο, ο βαθμός κατά τον οποίο καταφέρνουν οι Ρομά να ξεπεράσουν τα προβλήματα που τους δημιουργούν οι καιρικές συνθήκες δεν είναι τόσο μεγάλος, και αυτό φαίνεται από το χαρακτηρισμό που δίνουν στο χειμώνα: «Ο μεγάλος εχθρός των Τσιγγάνων».

⁹⁸ Στη «Γυφτοπούλα» του Παπαδιαμάντη περιγράφεται ως κατοικία της οικογένειας των Τσιγγάνων, ένα σπήλαιο, το οποίο τους χρησίμευε ταυτόχρονα και ως εργαστήριο σιδηρουργικής.

⁹⁹ Όμως, και στα μέρη της Ινδίας μπορούμε να διαπιστώσουμε μια άγνοια ή αδιαφορία περί των προφυλάξεων υγιεινής, κάτι που πιθανότατα γινόταν από καιλιά και δεν οφείλεται τόσο σε αδυναμία εξασφάλισης καλύτερων συνθηκών αλλά μάλλον σε κάποια διαιωνιζόμενη νοοτροπία. Ο παραλληλισμός αυτός στηρίζεται στην παραδοχή της ινδικής καταγωγής των πρώτων Ρομά.

δεν περιλαμβάνει, συνήθως, χώρο για το πλύσιμο των ρούχων – αυτό γίνεται έξω από το σπίτι, κατά κανόνα – ενώ ακόμη και για μπάνιο-τουαλέτα συνήθως υπάρχει κάποιος χώρος εξωτερικός ή δεν υπάρχει κανένας χώρος. Στα σπίτια τους δεν υπάρχουν ηλεκτρικές, υδραυλικές κ.λπ. εγκαταστάσεις, τουλάχιστον με τη μορφή που τις συναντούμε στα σπίτια των γκατζέ.

Ταυτόχρονα, τα μέλη της ρόμικης κοινωνίας που ζουν και μεγαλώνουν με τις παραδόσεις των προγόνων τους έχουν τέτοια ενδιαφέροντα που δεν απαιτούν ξεχωριστό, προσωπικό χώρο για τον καθένα. Η ύπαρξη παιδικού δωματίου, βιβλιοθήκης-γραφείου και άλλων χώρων που συναντώνται στα σπίτια των γκατζέ, για τους Ρομά αποτελούν πολυτέλειες – μάλιστα, ένα από τα προβλήματα που συχνά αντιμετωπίζουν είναι η έλλειψη και εξωτερικού ακόμη χώρου, όπου να μπορούν να παίξουν τα παιδιά τους.

Αντίθετα, πρέπει να ληφθεί μέριμνα για την κατά το δυνατόν ευκολότερη στέγαση των πολυμελών, συνήθως, οικογενειών τους. Οι Ρομά «σχεδιάζουν» μόνοι τους τις κατοικίες τους, με πρότυπα λιτά, που εξυπηρετούν τις απολύτως βασικές ανάγκες¹⁰⁰. Ως αιτιολογικό της μορφής κατοικίας που συναντάται στις κοινωνίες των Ρομά θα μπορούσε να προβληθεί η οικονομική τους κατάσταση ως γνωστόν, ένα μεγάλο ποσοστό των Ρομά ζει πολύ κοντά στο όριο της φτώχειας. Ωστόσο, δεν απουσιάζουν οι περιπτώσεις ευκατάστατων Ρόμηδων που δεν αποχωρίζονται την παράδοση του σκηνίτη. Θα μπορούσε, συνεπώς, να θεωρηθεί κάποιος τον τύπο κατοικίας ως αναπόσπαστη ψηφίδα της αιωνόβιας κουλτούρας τους, ενώ από ομο- «φύλους» τους ή γκατζέ δίνονται, σε ορισμένες περιπτώσεις, άλλες ερμηνείες του φαινομένου αυτού.

Ένας ακόμη εσωτερικός προσδιοριστικός παράγοντας, και ίσως σπουδαιότερος από τους άλλους, θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι ακριβώς αυτή η «παράδοσή» τους, μιας ζωής μετακίνησης. Οι πρόγονοι των Ρομά δεν είχαν ποτέ έναν σταθερό τόπο εγκατάστασης που να λειτουργεί ως πρότυπο και στόχος στη ζωή τους – οι Ρομά που ήταν μόνιμα εγκατεστημένοι σε έναν τόπο έζησαν σε πολύ καλές εποχές, οι σημερινοί απόγονοί τους δεν γνωρίζουν κανένα στοιχείο από τη ζωή τους εκείνη, οπότε δεν μπορεί αυτή να λειτουργήσει ως πρότυπο για το σήμερα και στόχος για το αύριο.

Τελικά, ο όρος «ανάγκη» αλλάζει έννοια και περιεχόμενο από τη μία εποχή στην άλλη και είναι σίγουρο ότι οι ανάγκες των σημερινών Ρομά πολύ απέχουν από αυτές των παλαιών προγόνων τους. Σαφώς, οι Ρομά της εποχής μας έχουν ανάγκες αν όχι ακριβώς ίδιες, πάντως παράλληλες με αυτές των υπολοίπων – γκατζέ – μελών του συνόλου, αλλά αυτό που διαφέρει είναι η δυνατότητα που – για διάφορους λόγους – έχουν ώστε να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους αυτές. Για το θέμα αυτό θα γίνει λόγος σε παρακάτω κεφάλαιο.

Οι εξωτερικοί παράγοντες που επέδρασαν στη διαμόρφωση του τύπου κατοικίας των Ρομά μπορούν να διακριθούν σε κοινωνικούς και τεχνολογικούς. Οι πρώτοι αφορούν τις σχέσεις των Ρομά με τους γκατζέ. Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η αντιμετώπιση της οποίας τύγγαναν οι Ρομά εκ μέρους των υπολοίπων, τους ανάγκαζε σε κάποιο βαθμό να μετακινούνται. Συνεπώς, ο μετακινούμενος τύπος κατοικίας των Ρομά επηρεάστηκε από τη συμπεριφορά των γκατζέ απέναντι σ' αυτούς. Άλλωστε, όπως θα δούμε παρακάτω, και οι

¹⁰⁰ Μια άλλη αποστολή της κατοικίας των Ρομά ήταν να διατηρήσει – πράγμα που πέτυχε – για αιώνες τη σπουδαιότητα που έχει για όλους τους Ρομά ο θεσμός της οικογένειας. Γι' αυτό βλέπουμε και σήμερα πως, παρά τις δυσχέρειες, όλοι οι Ρομά επιλέγουν να ζουν μαζί με τις οικογένειές τους, ακόμη και αν μετακινούνται και ζουν σε σκηνές.

πρώτες προσπάθειες που ξεκίνησαν από πρωτοβουλίες των γκατζέ, για μόνιμη εγκατάσταση των Ρομά, υλοποιήθηκαν σε οικισμούς έξω από τις πόλεις και τα χωριά. Ταυτόχρονα, όπως αναφέρεται και σε προηγούμενο κεφάλαιο, οι ίδιοι οι Ρομά επιθυμούσαν σε κάποιο βαθμό να διατηρούν μια απόσταση από τους γκατζέ – στα πλαίσια της αντιμετώπισής τους ως *παπίπέ* – γεγονός που τροφοδοτούσε τη νοστροπία της μετακίνησης.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι ο τόπος κατοικίας εξαρτήθηκε και εξαρτάται από το κοινωνικο-πολιτισμικό πλαίσιο της περιοχής μέσα στα πλαίσια της οποίας επέλεξαν να ζήσουν. Έτσι, είναι εύλογο ότι θα υπάρχει διαφορά μεταξύ της κατοικίας των Ρομά της νότιας Ευρώπης και αυτών του Καναδά. Ανάλογα, θα διαφέρει αρκετά η κατοικία των Ρομά που ζουν στις Σκανδιναβικές χώρες από αυτή των Ρομά της Ταϊλάνδης, των οποίων η ζωή συνδέεται άμεσα με τη θάλασσα και είχαν για κατοικίες τους τις βάρκες (συνήθεια που εγκαταλείπουν, σταδιακά, τα τελευταία χρόνια, προωθούμενοι προς τη στεριά)¹⁰¹.

Τα φαινόμενα της αστικοποίησης και βιομηχανοποίησης, αν και δεν επηρέασαν τους Ρομά στον ίδιο βαθμό με τους γκατζέ, επέδρασαν, ωστόσο, στη διαμόρφωση της κατοικίας τους, και στη δημιουργία των οικισμών τους. Η εγκατάλειψη της υπαίθρου, με την οποία ισοδυναμούσε η έκρηξη της αστυφιλίας, είχε αντίκτυπο στις εργασίες και των Ρομά. Κάποιοι από αυτούς – λίγοι, έστω, και σε χώρες του εξωτερικού, αν όχι στην Ελλάδα – αναγκάζονταν να εγκατασταθούν στις πόλεις, μεταφέροντας εκεί το εμπόριό τους – ενώ και οι αγρότες στρέφονταν προς άλλες κατευθύνσεις – μαζί με την οικογένειά τους, σε διαφορετικό τύπο κατοικίας. Η κυριότερη, όμως, επίδραση των φαινομένων αυτών στην κατοικία των Ρομά ήταν η μεγέθυνση της αντίθεσης μεταξύ των δικών τους σπιτιών και αυτών των γειτόνων τους γκατζέ, γιατί τα σπίτια των τελευταίων συνεχώς άλλαζαν μορφή, ενώ τα δικά τους παρέμεναν να θυμίζουν τη ζωή παλαιότερων εποχών.

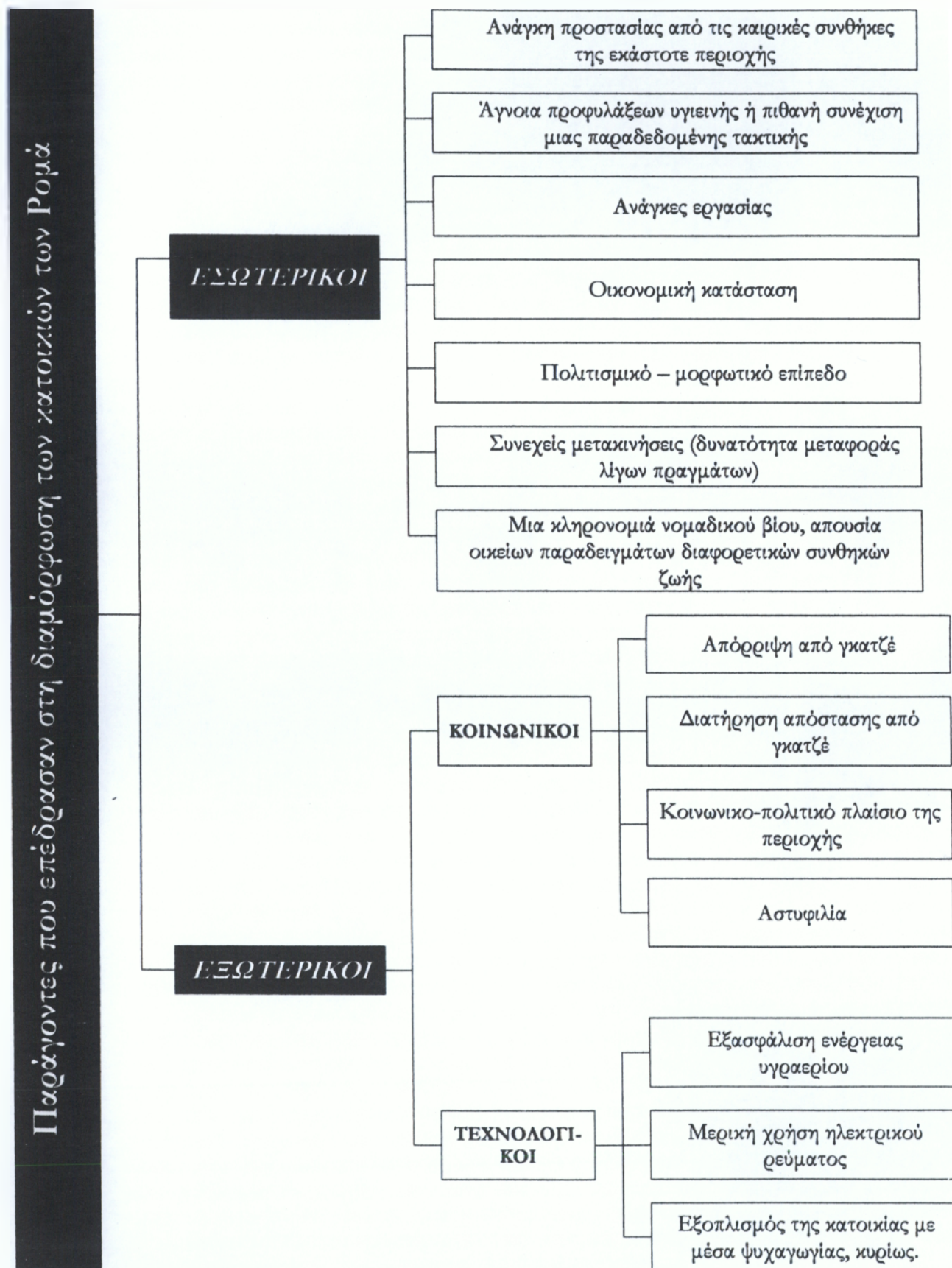

Στην κατηγορία των τεχνολογικών παραγόντων παρατηρούμε ότι ο εκσυγχρονισμός στους διάφορους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας δεν επηρέασε σημαντικά τους Ρομά, οι οποίοι από τις αλλαγές που παρουσιάζονταν κάθε φορά επέλεξαν αυτές που θα μπορούσαν να προσαρμόσουν στον παρόντα τρόπο ζωής τους. Το φωτισμό στις κατοικίες τους τη νύχτα εξασφαλίζουν με λάμπες υγραερίου (λίγοι έχουν, ακόμη, λυχνάρια με λάδι) ενώ αρκετοί είναι αυτοί που χρησιμοποιούν γεννήτριες ηλεκτρικού ρεύματος, όχι, όμως, για εργασίες που απαιτούν μεγάλες ποσότητες ενέργειας, όπως είναι το μαγειρέυμα, όπου και πάλι χρησιμοποιούνται φιάλες υγραερίου.

Πολύ συχνά θα δούμε στις μέρες μας να υπάρχει στα σπίτια τους ραδιόφωνο και τηλεόραση, ενώ πολύ σπάνια συναντούμε άλλου είδους ηλεκτρικές συσκευές (π.χ. ψυγείο, πλυντήριο), η κατοχή των οποίων όχι μόνο δυσχεραίνει τις μετακινήσεις τους αλλά και προϋποθέτει για τη λειτουργία τους την ύπαρξη και άλλων διευκολύνσεων (π.χ. υδροδότηση, ηλεκτροδότηση), που δεν μπορούν οι Ρομά να τις εξασφαλίσουν για τα σπίτια τους.

Παρακάτω επιχειρείται μια συνοπτική περιγραφή των καταυλισμών Ρομά που συναντούμε στην Ελλάδα.

¹⁰¹ Βλ. Διαδίκτυο, www.AsianDiverOnline.com – Sea Gypsies of Thailand.htm. Η πραγματική σχέση αυτών των Τσιγγάνων με τους Ρομά δεν είναι, βέβαια, αποδεδειγμένη και τα εξωτερικά βιολογικά χαρακτηριστικά δεν προσομοιάζουν με αυτά των γνωστών Ρομά. Πιθανόν οι πρώτοι να ονομάζονται έτσι γιατί η ιστορία των προγόνων τους να είχε κάποιες ομοιότητες με αυτή των Τσιγγάνων που εξετάζουμε.

Σχήμα 3.2.1.: Οι παράγοντες που επέδρασαν στη διαμόρφωση του τύπου κατοικίας των Ρομά, σχηματικά.

Πηγή: Ίδια έρευνα

3.3. Χώροι διαμονής των Ρομά

*«Ωσθ' υγιεινή ποιείν την κατοικίαν»
(Στράβων)*

Στην εισαγωγή του 2^{ου} κεφαλαίου έγινε σύντομη αναφορά στο βαθμό εγκατάστασης των Ρομά, θεωρώντας τον ταυτόχρονα ως αίτιο που διαμορφώνει κάποια κοινωνικά χαρακτηριστικά και ως αποτέλεσμα των υπολοίπων αιτιών. Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζονται οι χώροι διαμονής των Ρομά υπό το πρίσμα της αποδοχής και άλλων κριτηρίων, όπως: τη μονιμότητα του χώρου διαμονής, τη μονιμότητα των κελυφών¹⁰², το βαθμό ένταξης του χώρου διαμονής στον υπόλοιπο αστικό ιστό, καθώς και την εποχιακότητα ή μη της χρήσης του χώρου αυτού ως σύνολο. Σύμφωνα, λοιπόν, με τα παραπάνω κριτήρια, οι τόποι διαμονής των Ρομά μπορούν να διακριθούν σε τέσσερις γενικούς τύπους¹⁰³.

3.3.1. Τύποι χώρων διαμονής των Ρομά

α) Εποχιακοί ή /και μετακινούμενοι καταυλισμοί. Οι ομάδες που κατοικούν στους καταυλισμούς αυτούς μετακινούνται πολύ συχνά και ως εκ τούτου χρησιμοποιούν ως κατοικίες πρόχειρα καταλύματα (παραπήγματα, σκηές) τα οποία μεταφέρουν από τόπο σε τόπο. Ο χώρος που τους υποδέχεται κάθε φορά βρίσκεται στη διάθεσή τους για το χρονικό διάστημα που τους επιτρέπει ο ιδιοκτήτης της γης. Σπάνια παρατηρείται το φαινόμενο της εγκατάστασής τους στον ίδιο τόπο για μεγάλο χρονικό διάστημα (αυτό εξαρτάται και από την ανοχή του ιδιοκτήτη και από τις επαγγελματικές τους ανάγκες) και ακόμη πιο σπάνια συναντώνται στις περιοχές αυτές οι κατάλληλες συνθήκες για την υποδοχή πληθυσμών.

Υπάρχουν και οι μετακινούμενοι αλλά όχι εποχιακοί καταυλισμοί. Αυτοί αποτελούνται από εδραιωμένες οικογένειες Ρομά, οι οποίες μετακινούνται λόγω του ότι εκδιώχθηκαν από τη μόνιμη θέση τους και δεν βρίσκουν εύκολα μια νέα θέση εγκατάστασης. Αυτοί οι καταυλισμοί προσομοιάζουν αρκετά με την επόμενη κατηγορία.

β) Αμιγείς μόνιμοι καταυλισμοί. Πρόκειται για συγκροτημένους, μόνιμους ως προς τη θέση, χώρους διαμονής, με καταλύματα πρόχειρης μορφής, κυρίως (καλύβες, παράγκες και, πιο σπάνια, τσαντήρια). Οι καταυλισμοί αυτοί χρησιμοποιούνται όλον τον χρόνο, ακόμη και αν κάποια τμήματα των πληθυσμών τους μετακινούνται εποχιακά. Οι ομάδες που διαμένουν στους χώρους αυτούς αντιμετωπίζουν τα μεγαλύτερα οικιστικά και στεγαστικά προβλήματα.

γ) Μικτοί μόνιμοι καταυλισμοί. Είναι οι γειτονιές που κατοικούνται αποκλειστικά ή κατά κύριο λόγο από ρόμικα νοικοκυριά. Στις περιοχές αυτές απαντώνται σπίτια και καταλύματα πρόχειρης μορφής η τοποθέτησή τους μέσα στον καταυλισμό είναι είτε διάσπαρτη είτε σε διακριτές θέσεις για κάθε κατηγορία κατοικίας. Η εγκατάσταση στους τόπους αυτούς είναι συχνά αυθαίρετη, ενώ ταυτόχρονα παρατηρούνται και στεγαστικά προβλήματα, κυρίως στα πρόχειρα καταλύματα (κελύφη) και λιγότερο στα κανονικά σπίτια.

¹⁰² Ορίζονται και έτσι οι κατοικίες που δεν είναι κανονικά σπίτια.

¹⁰³ Πιθανόν, για τις ανάγκες άλλων μελετών να γίνουν περισσότερες κατηγοριοποιήσεις. Η παρούσα ομαδοποίηση ευελπιστεί να καλύψει τις ανάγκες αυτού του κοινού, και κολλά από τα στοιχεία έχουν αντληθεί από τα πορίσματα της πανελλήνιας καταγραφής των χώρων διαμονής των Ρομά, που έγινε σε επιλεγμένες περιοχές με τη συνδρομή των Ν.Ε.Λ.Ε. Τα πορίσματα αυτά παρουσιάστηκαν στα πλαίσια της ημερίδας που πραγματοποιήθηκε στην Καλαμάτα, με θέμα «Το κατοικείν των Ρομά».

δ) Γειτονιές. Διαφέρουν από την προηγούμενη κατηγορία στο ότι η μορφή κατοικίας που κυριαρχεί είναι αυτή των κανονικών κατασκευών· οι κατοικίες πρόχειρης μορφής σπανίζουν, ωστόσο κατά περίπτωση μπορεί να παρατηρούνται ελλείψεις και προβλήματα πολεοδομικής οργάνωσης και κάποτε και στεγαστικής υποδομής – όπως, άλλωστε, και σε περιοχές που δεν κατοικούνται από Ρομά αλλά είναι υποβαθμισμένες.

Εκτός από τις περιπτώσεις που αναφέρονται παραπάνω, ομάδες ρόμικων οικογενειών συναντώνται και σε άλλες περιοχές, δεν μπορούν, όμως, να συστήσουν ένα διακριτό τμήμα της γειτονιάς, είτε διότι είναι εγκατεσπαρμένοι σ' αυτήν είτε διότι είναι λίγοι αριθμητικά. Βέβαια, τα προβλήματα δεν παύουν να υπάρχουν, γιατί συνήθως οι περιοχές στις οποίες επιλέγουν να εγκατασταθούν οι Ρομά χαρακτηρίζονται από χαμηλή αναπτυξιακή στάθμη.

Η έννοια του καταυλισμού συναντήθηκε και θα συναντηθεί σε πολλά ακόμη σημεία της εργασίας, γι' αυτό σκόπιμο είναι να δοθεί κάποιος μορφή ορισμός. Έτσι, ως *καταυλισμός* ορίζεται «η συγκέντρωση και κύρια διαμονή περισσότερων από είκοσι οικογενειών, με κοινά κοινωνικά χαρακτηριστικά, σε χώρο που ιδιοκτησιακά δεν τους ανήκει και στον οποίο αποστερούνται, κατά κανόνα, των προϋποθέσεων για ασφαλή και υγιεινή διαβίωση»¹⁰⁴. Στην ελληνική επικράτεια υπάρχουν σήμερα περίπου εβδομήντα καταυλισμοί σκηνιτών Ρομά, στους οποίους διαβιούν εκατό έως εκατόν είκοσι χιλιάδες Ελλήνων Ρομά¹⁰⁵.

Οι συνθήκες που επικρατούν σε έναν τυπικό καταυλισμό Ρομά δεν συμβαδίζουν με την ανάπτυξη που, αντίθετα, παρατηρείται στη ζωή των γκατζέ. Ασφαλώς, αν κάποιος συγκρίνει την παρούσα κατάσταση με αυτή των σκηνιτών πριν από κάποιες δεκαετίες, θα διαπιστώσει μεγάλη διαφορά – αυτό ομολογούν και οι ίδιοι οι Ρομά, που έζησαν και σε προηγούμενες εποχές και στη σημερινή. Ωστόσο, το χάσμα μεταξύ του τρόπου ζωής των Ρομά και αυτού των γκατζέ είναι πολύ αισθητό και έγκειται στις διαπιστώσεις που γίνονται παρακάτω. Οι διαπιστώσεις αυτές ομαδοποιούνται σε δύο κατηγορίες, οι οποίες αφορούν στα θέματα της χωροθέτησης και της τεχνικής υποδομής των καταυλισμών των Ρομά.

3.3.2. Προβλήματα των οικισμών των Ρομά

Προβλήματα χωροθέτησης. Το πρώτο σημείο που παρατηρούμε σχετικά με τους καταυλισμούς των Ρομά είναι ο τόπος στον οποίον είναι εγκατεστημένοι αυτοί. Κατά κανόνα πρόκειται για περιοχές που κρίνονται ακατάλληλες για οικιστική χρήση. Ακατάλληλη έχει χαρακτηριστεί μια θέση όταν πλημμυρίζει λόγω των φυσικών χαρακτηριστικών του εδάφους της, διαρρέεται από ανοιχτές αποχετευτικές οδούς ή γειτνιάζει με άλλη εστία μόλυνσης, όταν υπάρχουν κατολισθήσεις, δηλαδή όταν συνυπάρχει ασυμβίβαστη χρήση. Τέτοιες περιοχές είναι τα σφαγεία, οι χωματερές, οι βιομηχανικές περιοχές εργοστασίων (όπου ο κίνδυνος αυξάνεται από τα καυσαέρια και τα απόβλητα), περιοχές δίπλα σε αυτοκινητόδρομους ή σιδηροδρομικές γραμμές και άλλες παρόμοιες θέσεις. Στις ακατάλληλες αυτές θέσεις βρίσκονται περίπου οι μισοί αμιγείς μόνιμοι καταυλισμοί που

¹⁰⁴ Βλ. εφημερίδα «Ελευθεροτυπία», Αφιέρωμα στους Ρομά, 11/03/00

¹⁰⁵ Υπάρχουν και καταυλισμοί που φιλοξενούν όχι μόνο Ρομά, αλλά και άλλες μειονότητες, όπως πρόσφυγες, αλλοδαπός μετανάστες κ.ά. Σε όλους τους καταυλισμούς υπάρχουν κοινά σημεία, εμείς, όμως, θα ασχοληθούμε μόνο με τους καταυλισμούς των Ρομά, τους οποίους αφορά η εργασία αυτή.

έχουν καταγραφεί, ενώ είναι λιγότερες οι γειτονιές ή οι μικτοί μόνιμοι καταυλισμοί που έχουν τοποθετηθεί σε τέτοιες περιοχές.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό των περιοχών όπου εγκαθίστανται οι καταυλισμοί των Ρομά είναι η μεγάλη απόστασή τους από τα – πλησιέστερα, κάθε φορά – αστικά κέντρα. Πρόκειται για θέσεις που βρίσκονται συνήθως έξω από τις πόλεις ή τα χωριά – κατά το παλαιότερο πρότυπο –, που με τον τρόπο αυτό συμπράττουν στο έργο του κοινωνικού αποκλεισμού των ομάδων αυτών. Το 10% των αμιγών καταυλισμών, για παράδειγμα, βρίσκεται σε απόσταση μεγαλύτερη του ενός χιλιομέτρου από τις αντίστοιχες αστικές περιοχές. Επιπρόσθετα, οι τοποθεσίες αυτές βρίσκονται εκτός σχεδίου πόλεως, με αποτέλεσμα η όποια ενέργεια για ανέγερση κατοικιών να είναι αυθαίρετη. Οι περισσότεροι από τους αμιγείς καταυλισμούς και το 40% των μικτών μόνιμων καταυλισμών αντιμετωπίζουν αυτό το πρόβλημα, ενώ για τις γειτονιές το ποσοστό ανέρχεται στο 30%.

Τέταρτο – και τελευταίο για την παρουσίαση αυτή – χαρακτηριστικό του χώρου υποδοχής των καταυλισμών των Ρομά είναι ότι δεν ανήκει στους ίδιους αλλά σε δημόσιους, δημοτικούς ή ιδιωτικούς φορείς. Η συντριπτική πλειοψηφία των αμιγών μόνιμων καταυλισμών υπάγεται στην πρώτη κατηγορία, καθώς οι πληθυσμοί τους εγκαθίστανται σε περιοχές που αποτελούν ιδιοκτησία του δημοσίου (γήπεδα, κυρίως). Υπάρχουν αρκετοί μικτοί μόνιμοι καταυλισμοί (στις περιπτώσεις αυτές τα γήπεδα καταλαμβάνονται από τα πρόχειρα καταλύματα) και ακόμη λιγότερες γειτονιές, στις οποίες χρησιμοποιούνται τέτοιες εκτάσεις του δημοσίου. Συχνά, όμως, οι εκτάσεις αυτές κατατάσσονται στις ακατάλληλες για υποδοχή πληθυσμών.

Προβλήματα τεχνικής υποδομής. Έγινε σαφές από τα παραπάνω ότι από τις κατηγορίες που αναφέρθηκαν (σχετικά με τους τύπους διαμονής των Ρομά), σε πλεονεκτικότερη θέση βρίσκονται οι γειτονιές. Στους καταυλισμούς παρατηρούνται τα περισσότερα προβλήματα, τα οποία λαμβάνουν μεγαλύτερες διαστάσεις όταν ελεεκταθούμε και στον τομέα των έργων υποδομής, των οποίων η απουσία είναι σχεδόν παντελής. Στις κατασκηνώσεις αυτές των Ρομά, ως κατοικίες χρησιμοποιούνται σκηνές ή παραπήγματα, φτιαγμένα με υλικά που αναφέρθηκαν παραπάνω. Κάποτε ως καταλύματα χρησιμεύουν και τα φορτηγά, που τον υπόλοιπο καιρό μεταφέρουν τα είδη που εμπορεύονται οι Ρομά. Κάποια ιδιαίτερη αναφορά σχετικά με τις ανέσεις τις οποίες στερούνται οι κατοικίες των Ρομά, έχει γίνει στο κεφάλαιο 3, υποκεφάλαιο 3.2..

Στις σκηνές η ηλεκτροδότηση (όταν υπάρχει) γίνεται με γεννήτριες ή με τη χρησιμοποίηση της μπαταρίας του αυτοκινήτου, ενώ οι συνδέσεις με κάποιο δίκτυο που παρατηρούνται σπάνια, είτε θα είναι παράνομες είτε θα εξυπηρετούνται από την ηλεκτροδότηση του επαρχιακού ή τοπικού δικτύου. Στους καταυλισμούς δεν υπάρχει, επίσης, υδροδότηση. Η παροχή νερού γίνεται από κάποια κοινόχρηστη βρύση και η μεταφορά του στα καταλύματα γίνεται εξωτερικά, δίχως τη χρήση σωλήνων. Έχουν καταγραφεί και περιπτώσεις στις οποίες η απόσταση του καταυλισμού από την πλησιέστερη πηγή πόσιμου νερού προϋποθέτει την ύπαρξη αυτοκινήτου για τη μεταφορά του νερού στον καταυλισμό.

Η παντελής απουσία αποχετευτικού δικτύου είναι ένας ακόμη αρνητικός παράγοντας της ζωής στους καταυλισμούς. Οι βόθροι που τυχόν αναφέρονται είναι αυτοσχέδιοι λάκκοι που καθιστούν ακόμη πιο επισφαλείς τις συνθήκες υγιεινής. Πολύ συχνά θα δούμε να υπάρχουν σκουπίδια στους δρόμους των καταυλισμών των Ρομά, και ένας λόγος – όχι, βέβαια, ο μοναδικός – που εξηγεί το φαινόμενο είναι η απουσία κάδων απορριμμάτων και υπηρεσιών συλλογής και αποκομιδής των σκουπιδιών. Αποτέλεσμα όλων των παραπάνω είναι να κινδυνεύει η ζωή των μικρών και των ηλικιωμένων, κυρίως, Ρομά,

από κάθε είδους μολύνσεις, που προέρχονται από βλαβερές ουσίες, μολυσματικά ζώα και άγνοια των προφυλάξεων υγιεινής¹⁰⁶.

Επιπλέον, κάποιοι καταυλισμοί δεν διαθέτουν στρωμένους δρόμους, με αποτέλεσμα, το χειμώνα να πλημμυρίζουν οι δρόμοι αυτοί από λάσπες και νερά. Όπου υπάρχουν δρόμοι, αυτοί έχουν κατασκευαστεί για άλλο λόγο αλλά εξυπηρετούν και τους κατοίκους του καταυλισμού. Όσον αφορά άλλες διευκολύνσεις, όπως οι τηλεφωνικές συνδέσεις, δεν απαντώνται ούτε με τη μορφή του τηλεφωνικού θαλάμου. Στα τρία τέταρτα των αμιγών μόνιμων καταυλισμών δεν υπάρχουν τηλεφωνικές γραμμές.

Γενικά, η μορφή που παρουσιάζουν οι καταυλισμοί των Ρομά, δρα ως αποτρεπτικός παράγοντας για το πλησίασμα από τους γκατζέ, ενώ το σπουδαιότερο αρνητικό αποτέλεσμα είναι η διαβίωση ενός μεγάλου αριθμού Ελλήνων πολιτών σε πρωτόγονες συνθήκες¹⁰⁷. Οι ίδιοι οι Ρομά, στο μεγαλύτερο ποσοστό τους ενδιαφέρονται για μόνιμη εγκατάσταση, για κανονικά σπίτια. Τα τελευταία χρόνια έχουν σημειωθεί αρκετά ενδιαφέρουσες προσπάθειες από τις πολιτείες των γκατζέ για βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των Ρομά, με προγράμματα ίδρυσης οργανωμένων οικισμών, που θα παρέχουν στους ανθρώπους αυτούς τη δυνατότητα μιας καλύτερης ποιότητας ζωής. Στην επόμενη παράγραφο παρατίθενται οι ενδεικτικότερες από αυτές τις προσπάθειες.

¹⁰⁶ Βλ. και κεφ. 2, υποκεφ. 2.10..

¹⁰⁷ Παρόμοια κατάσταση παρουσιάζουν οι Ρομά και σε πολλές άλλες χώρες. Παρακάτω αναφέρονται οι προσπάθειες που έγιναν σε κάποιες περιοχές για αναβάθμιση του τρόπου ζωής των Ρομά.

3.4. Ευαισθητοποίηση εκ μέρους των γκατζέ¹⁰⁸ στον 20^ο αιώνα.

Σύμφωνα με το άρθρο 17, της διακήρυξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών «κάθε άνθρωπος έχει το δικαίωμα της κατοχής ιδιοκτησίας, μόνος ή μαζί με άλλους» και «κανείς δε θα στερηθεί την περιουσία του αυθαιρέτως»¹⁰⁹. Ακολουθώντας παράλληλα και τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, οι χώρες της Ευρώπης προσπάθησαν να δώσουν λύση στο πρόβλημα των μετακινήσεων και της εγκατάστασης των Ρομά. Παρακάτω θα αναφερθούν ενδεικτικά οι προσπάθειες που έκαναν τρεις ευρωπαϊκές χώρες. (Δεν θα αναφερθούν οι ενέργειες που ναυάγησαν αλλά μόνο όσες είχαν θετικά αποτελέσματα).

3.4.1. ΑΓΓΛΙΑ¹¹⁰

Το Δεκέμβριο του 1966 ιδρύεται το πρώτο «Τσιγγάνικο Συμβούλιο», και συμπεριλαμβάνοντας στους κόλπους του όλους τους περιπλανώμενους («Travellers»), απαιτεί:

1. Ανοικτές τις περιοχές κατασκηνώσεων σε όλες τις επαρχίες, για όλους τους Travellers,
2. Ίσα δικαιώματα στη μόρφωση, στην εργασία και στην κατοικία
3. Ισοτιμία, που θα προέρχεται από το σεβασμό μεταξύ των Ρομά και των εγκατεστημένων γειτόνων τους¹¹¹.

Το 1968 προωθήθηκε μια νέα νομοθετική διάταξη για τους καταυλισμούς, σύμφωνα με την οποία έπρεπε οι επαρχίες και οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης του Λονδίνου να παράσχουν τοποθεσίες για όλους τους Ρομά που θα έρχονταν στην περιοχή τους. Τελικά, από το 1968 –αν και δεν ήταν επιτυχημένες όλες οι ρυθμίσεις επί του θέματος– το ποσοστό των νομάδων Travellers που ήταν νόμιμα εγκατεστημένοι σε καταυλισμούς, αυξήθηκε από 10% σε 62% περίπου. Το 1990 αποφασίστηκε η χρηματοδότηση των δαπανών για τις κατασκηνώσεις των Ρομά, από τον κρατικό προϋπολογισμό – και όχι από κάθε τοπική κοινότητα, πλέον¹¹². Το 1994 το Υπουργείο Περιβάλλοντος της Αγγλίας υπολόγισε ότι στη χώρα υπήρχαν 5951 τροχόσπιτα σε δημόσιες τοποθεσίες, 3271 σε νόμιμες ιδιωτικές περιοχές, και μόνο 3838 που ήταν εγκατεστημένα σε μη εγκεκριμένες κατασκηνώσεις. Μέχρι το 1997 οι νόμιμα αναγνωρισμένες περιοχές για εγκατάσταση νομάδων ανέρχονταν περίπου στις 50, και εντοπιζόνταν στην Ουαλία, Σκωτία και Βόρεια Ιρλανδία. Συνολικά για το Ηνωμένο Βασίλειο, οι περιοχές αυτές θα μπορούσαν να υποδεχθούν 10.000 περίπου τροχόσπιτα Travellers, μεταξύ των οποίων και πολλές οικογένειες Ρομά.

¹⁰⁸ Σ' αυτό το κεφάλαιο θα αναφερθούν μόνο οι ενέργειες που σημειώθηκαν σε κάποιες ξένες ευρωπαϊκές χώρες. Όσα αφορούν στις προσπάθειες της ελληνικής πλευράς καταγράφονται σε ξεχωριστό κεφάλαιο (4^ο).

¹⁰⁹ Το άρθρο αυτό υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 10 Δεκεμβρίου του 1948. Βλ. διαδίκτυο, www.geocities.com/Paris/5121/unrights.htm

¹¹⁰ Διαδίκτυο, The Patrin Web Journal – Roma (Gypsies) in the United Kingdom

¹¹¹ Στους Travellers περιλαμβάνονται όχι μόνο Ρομά αλλά και άλλες μειονοτικές ομάδες που διαφέρουν αισθητά από τους Ρομά, τόσο στην καταγωγή όσο και στην κουλτούρα.

¹¹² Χρησιμοποιείται η ελληνική λέξη «κατασκήνωση» σε αντικατάσταση της αγγλικής λέξης “camping” που συναντάται στη βιβλιογραφία.

3.4.2. ΟΛΛΑΝΔΙΑ¹¹³

Από το 1918 η Εθνική κυβέρνηση της Ολλανδίας είχε θεσπίσει νόμους που αφορούσαν την πολιτική για τους Ρομά/Travellers¹¹⁴. Το 1968 το ολλανδικό κοινοβούλιο αποφάσισε τη δημιουργία πενήντα τεσσάρων (54) μεγάλων κατασκηνώσεων για Ρομά/Travellers, οι πενήντα από τις οποίες θα διέθεταν χώρο για περισσότερα από εκατό (100) κτίσματα. Οι ίδιοι οι Ρομά δεν είχαν συμμετοχή στη λήψη των αποφάσεων. Το 1976 αναθεωρήθηκε ο νόμος του '68 και αποφασίστηκε η δημιουργία κατασκηνώσεων μικρότερης χωρητικότητας (δεκαπέντε θέσεων το καθένα).

Στη δεκαετία του '80, στη συνέχεια, δημιουργήθηκαν αρκετές κατασκηνώσεις Ρομά, με συνεργασία της κυβέρνησης και της τοπικής αυτοδιοίκησης, ωστόσο, όμως, με απουσία των ίδιων των Ρομά. Ο βαθμός επιτυχίας των προσπαθειών εξαρτήθηκε από την επιλογή του χώρου εγκατάστασης. Κάποιες τοποθεσίες επιλέχθηκαν γιατί εκεί διέμεναν για πολύ καιρό Ρομά, και στις περιπτώσεις αυτές το αποτέλεσμα ήταν πολύ θετικό. Αντίθετα, εκεί που η επιλογή εξυπηρετούσε τις τοπικές κοινότητες και αρχές, ανέκυψαν σημαντικά προβλήματα, καθώς κλήθηκαν να ζήσουν στην ίδια περιοχή διαφορετικές ομάδες νομάδων Ρομά, με διαφορετικές συνήθειες. Σ' αυτές τις κατασκηνώσεις χρειάστηκε η μεσολάβηση και συνεργασία και εκπροσώπων των ίδιων των Ρομά/Travellers.

Από το Μάρτιο του '99 οι Ρομά/Travellers της Ολλανδίας θεωρούνται ισότιμοι με τα υπόλοιπα μέλη της ολλανδικής κοινωνίας και υπόκεινται στους ίδιους νόμους με τους υπολοίπους δημότες της κάθε περιοχής της χώρας. Η μόνιμη εγκατάσταση είχε ως αποτέλεσμα να καρποφορήσουν και άλλες παράλληλες προσπάθειες. Τα παιδιά τους παρακολουθούν τα μαθήματα των σχολείων και ένα σημαντικό ποσοστό από αυτά μπορεί να διεκδικήσει κάποια θέση στην παραγωγική διαδικασία.

3.4.3. ΙΣΠΑΝΙΑ

Η κατάσταση στην Ισπανία μέχρι πριν από μερικά χρόνια ήταν – και πιθανόν συνεχίζει σε κάποιο βαθμό να είναι – πολύ κακή, όσον αφορά τους Ρομά. Αν και υπάρχει μια μερίδα τους που ακολουθεί συστηματικά τους ρυθμούς της υπόλοιπης κοινωνίας, ένα σημαντικό ποσοστό τους διαβίει σε άθλιες συνθήκες.

Το πρώτο ξεκίνημα για τη βελτίωση της κατάστασης αυτής έγινε από την αυτόνομη κοινότητα της Μαδρίτης και τη δημοτική αρχή, το 1997. Η πρώτη απόφαση που λήφθηκε αφορούσε την κατοικία και στόχευε στη μετεγκατάσταση των πληθυσμών (όχι μόνο Ρομά αλλά και άλλων περιθωριακών ομάδων με παρόμοια χαρακτηριστικά) από τους καταυλισμούς στα σπίτια. Το έργο το ανέλαβε η ένωση C.P.M. (που ασχολείται με τους περιθωριοποιημένους πληθυσμούς) και από τις τρεις βασικές κατευθύνσεις του προγράμματος, το πρόβλημα της στέγασης ήταν το πρώτο που έπρεπε να λυθεί (η εκπαίδευση και η επαγγελματική κατάρτιση ήταν τα άλλα δύο).

Αρχικά έγιναν αγορές κατοικιών, μετά από έλεγχο των απαιτούμενων προδιαγραφών, τις οποίες η C.P.M. προσέφερε στις ρόμικες οικογένειες έναντι συμβολικού ενοικίου. Συνυπολογίζοντας και κάποια σπίτια που προσέφερε η τοπική αυτοδιοίκηση, το σύνολο των κατοικιών που απέκτησαν οι Ρομά μέσα στο '97 ήταν 259. Επιδίωξη των

¹¹³ Τις πληροφορίες για τα παραδείγματα της Ολλανδίας και της Ισπανίας αντήλασε από τα πρακτικά της ημερίδας που πραγματοποιήθηκε στην Καλαμάτα, με θέμα «Το κατοικείν των Ρόμα», τον Απρίλιο του '99.

¹¹⁴ Με τον όρο αυτό εννοούνται οι περιπλανώμενοι Ρομά, δεδομένου ότι υπάρχουν και κάποιοι που είναι μόνιμα εγκατεστημένοι.

αρμοδίων ήταν, κατά το δυνατόν, σε κάθε πολυκατοικία το 10% των ενοίκων να είναι Ρομά. Ανάλογη τακτική ακολουθήθηκε και σε σχέση με τα σπίτια σε τετράγωνα και γειτονιές.

Οι ενέργειες του κοινωνικού φορέα περιλαμβάνουν προετοιμασία των γκατζέ κατοίκων για υποδοχή των ρόμικων οικογενειών καθώς και συνεντεύξεις των Ρομά – με θέμα τις προσδοκίες και προοπτικές τους – και πληροφόρησή τους σχετικά με τις νέες συνθήκες διαβίωσης. Οι εργασίες της C.P.M. συνεχίζονται και, εκτός από την επίλυση του άμεσου προβλήματος της κατοικίας, έχουν τεθεί παράλληλοι στόχοι που αφορούν την εκπαίδευση των τσιγγανοπαίδων, προγράμματα αλφαριθμητισμού για ενήλικες, αντιμετώπιση του προβλήματος των ναρκωτικών στις ομάδες των Ρομά, βελτίωση συνθηκών εργασίας και προσφορά εναλλακτικών επαγγελματικών επιλογών για τους νέους Ρομά, κ.ά.¹¹⁵.

¹¹⁵ Δεν υπάρχει κάποια κριτική των αποτελεσμάτων των ενεργειών της C.P.M., κατά αντιστοιχία με τις ενέργειες της Ολλανδίας, και ο λόγος είναι ότι η Ισπανία άρχισε την προσπάθεια αρκετά αργότερα.

4. Οικισμοί Ρομά στην Ελλάδα – η ελληνική ευαισθητοποίηση

Το κεφάλαιο αυτό αναφέρεται αποκλειστικά στη σχέση της Ελλάδας με τους Ρομά κατοίκους της. Αρχικά γίνεται αναφορά σε κάποιες περιπτώσεις οικισμών Ρομά που εντοπίζονται στην ελληνική επικράτεια. Οι οικισμοί αυτοί επιλέχθηκαν από πλήθος άλλων ως περισσότερο ενδεικτικές περιπτώσεις, τόσο της ποικιλομορφίας όσο και της βιωσιμότητας και προσαρμοστικότητας που διακρίνει τις διάφορες ομάδες Ρομά στον ελλαδικό χώρο. Στη συνέχεια καταγράφονται οι ενέργειες που έχουν σημειωθεί σε πανελλαδικό επίπεδο και οι οποίες αποσκοπούν στη βελτίωση του προβλήματος της κατοικίας των Ελλήνων Ρομά.

4.1. Επιμέρους περιπτώσεις ρόμικων οικισμών

4.1.1. Το παράδειγμα της Φλώρινας¹¹⁶.

Η πρώτη προσπάθεια που έγινε στην Ελλάδα για στέγαση των Ρομά σε μόνιμη βάση χρονολογείται προ τριακονταετίας, περίπου, και εντοπίζεται στο Ν. Φλώρινας. Αρχικά, ο τέως Μητροπολίτης Φλώρινας κ. Αυγουστίνος Καντιώτης ανέλαβε την πρωτοβουλία για την προσέγγιση των «Αθιγγάνων» που ζούσαν κάτω από άθλιες συνθήκες, στην περιοχή «Τσιφλίκι». Με τη συγκατάθεση των ιδίων των Ρομά, άρχισε η συστηματική τους κατήχηση από ιερείς και συνεργάτες της Μητροπόλεως, προσπάθεια που σκοπό – αλλά όχι τέλος – είχε τη βάπτισμα των Ρομά, οι οποίοι πρωτίτερα έφεραν μουσουλμανικά ονόματα και, τρόπον τινά, ασπάζονταν τη μουσουλμανική θρησκεία. Οι Ρομά δέχθηκαν να γίνουν χριστιανοί, όλοι πλην ενός¹¹⁷. Έκτοτε ο οικισμός ονομάζεται από τους Φλωρινιώτες «οικισμός νεοφωτιστών».

Συνεχίζοντας, αργότερα, την προσπάθεια ένταξης των Ρομά στα πλαίσια της ευρύτερης κοινωνίας των Φλωρινιωτών, η Μητρόπολη καταπιάστηκε με την ικανοποίηση της άμεσης ανάγκης για μόνιμη και αξιοπρεπή εγκατάσταση των Ρομά. Προς τον σκοπό αυτό απευθύνθηκαν εκκλήσεις προς όλους τους πιστούς της Φλώρινας – παράλληλα με την κύρια χρηματοδότηση από τη Μητρόπολη Φλωρίνης –, ενώ πολύ σημαντική ήταν η οικονομική – και όχι μόνο – βοήθεια που προσέφεραν πολλοί από τους εκτός της Φλώρινας μπαλαμέ που ήταν παρόντες στη βάπτισμα (ανάδοχοι, εκδρομείς κ.ά). Σημειώνουμε ότι πολλά από τα πρόσωπα που συνεργάστηκαν στο έργο αυτό, όπως και ο επιβλέπων μηχανικός κ. Σ. Σιούτης, προσέφεραν τις υπηρεσίες τους εθελοντικά.

Ο οικισμός δημιουργήθηκε σε σύντομο, σχετικά, διάστημα, σε οικόπεδο που παραχωρήθηκε από το Δήμο στη Μητρόπολη, και το οποίο επεκτάθηκε με την αγορά από τη Μητρόπολη κάποιου ακόμη τμήματος γης. Στα έξι (6) συνολικά στρέμματα που συγκεντρώθηκαν, κατασκευάστηκαν είκοσι υπερυψωμένες ισόγειες μονοκατοικίες, με σχέδια

¹¹⁶ Κάποιες πληροφορίες για τον οικισμό των Ρομά και τους ίδιους τους Ρομά της Φλώρινας αντλήθηκαν από τεύχη των περιοδικών «Σάλπιγξ της Ορθοδοξίας» και «Χριστιανική Σπίθα», που εκδίδει η Ι. Μητρόπολη Φλωρίνης και Εορδαίας, και τα οποία ευγενώς παραχωρήθηκαν από τον πρωτοσύγκελο της Μητροπόλεως, κ. Ιουστίνο Μπαρδάκα. Σημαντική υπήρξε η προσφορά πληροφοριών από τον πολιτικό μηχανικό κ. Στέφανο Σιούτη. Πάρα πολύ μεγάλη, τέλος, ήταν η προσφορά του κ. Δημοσθένη Παπαδόπουλου, εφημέριου του Ι. Ναού Αγίας Παρασκευής – ο οποίος είναι ο ενοριακός ναός του συνοικισμού – και από τη δική του βοήθεια και τις πληροφορίες προήλθε ο κυριότερος όγκος στοιχείων του παρόντος κεφαλαίου, ενώ ίδια παρατήρηση και προσωπική συζήτηση με τους Ρομά κατέστησαν εφικτή την ασφαλή αναφορά στα θέματα που αφορούν την κατοικία και κάποιες από τις συνθήκες των Ρομά της περιοχής αυτής.

¹¹⁷ Μάλιστα, από τότε που βαφτίστηκαν έχουν εγκαταλείψει τελείως τα μουσουλμανικά ονόματα, τα οποία διατηρούνται σε άλλες περιοχές, όπως αναφέρεται στο κεφ. 2, υποκεφ. 2.2.6 – Θρήσκειμα. Αντίθετα, η συνήθεια αυτή παρατηρείται και μεταξύ των Ρομά της Καρυδιάς (βλ. κεφ. 5, υποκεφ. 5.2.2- Οι Ρομά της Καρυδιάς).

που εκπονήθηκαν χωρίς ειδική μελέτη για τις συνήθειες που είχαν – και μέχρι και σήμερα διατηρούν – οι πρώτοι εκείνοι Ρομά (π.χ. το ότι προτιμούν να κάθονται κάτω, να τρώνε στο «σοφρά» κ.λπ.). Ωστόσο αυτό δεν αποτέλεσε κώλυμα για την ομαλή και γρήγορη προσαρμογή των Ρομά στις νέες τους κατοικίες, καθμία από τις οποίες περιλάμβανε σαλόνι-τραπεζαρία, δωμάτιο, κουζίνα και βεράντα. Επίσης υπήρχε και κάποιο κομμάτι γης πίσω από το σπίτι (για να χρησιμοποιηθεί ως κήπος ή για τα ζώα που είχαν κάποιοι Ρομά). Τα σπίτια είχαν όλες τις απαιτούμενες διευκολύνσεις (παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, ύδρευση – αποχέτευση, θερμάστρες), ενώ τοποθετήθηκε τηλέφωνο στο σπίτι του προέδρου του οικισμού – τον οποίο όρισε ο τότε Μητροπολίτης – για να εξυπηρετούνται οι ανάγκες όλων των οικογενειών. Στον χώρο του οικισμού ανεγέρθηκε, επίσης, και μικρός ναός της Αγίας Ειρήνης, ενώ συν τω χρόνω ιδρύθηκε μοναστήρι, με το ναό του Αγίου Αυγουστίνου, δίπλα στο ανατολικό σύνορο του οικισμού.

Σήμερα, τα περισσότερα σπίτια των Ρομά έχουν εφοδιαστεί με εγκαταστάσεις κεντρικής θέρμανσης και τηλεφώνου και η εικόνα που παρουσιάζουν ορισμένα, εξωτερικά και εσωτερικά, είναι πολύ θετική. Παρατηρείται, όμως, ταυτόχρονα, να έχουν σκεπαστεί όλοι οι εξωτερικοί χώροι του σπιτιού (βεράντες, κήποι) και χρησιμοποιούνται ως δωμάτια. Αυτό είναι και το πιο αξιοπρόσεκτο σημείο στην περίπτωση του οικισμού αυτού. Και λόγος για το φαινόμενο αυτό είναι ότι όσοι Ρομά γεννήθηκαν στον οικισμό από το '68 και μετά, ζουν μέσα στα ίδια αυτά σπίτια, μαζί με τις οικογένειες που έχουν δημιουργήσει. Κάθε κατοικία έχει φθάσει να φιλοξενεί, πλέον, δύο ή τρεις, τουλάχιστον, οικογένειες (κάθε παιδί που παντρεύεται μένει μέσα στο σπίτι των γονέων του μαζί με τη νέα του οικογένεια). Στα έξι αυτά στρέμματα, στις ισόγειες μονοκατοικίες, ζει σήμερα ένας πληθυσμός σχεδόν τετραπλάσιος από τον αρχικό. Ωστόσο, λόγος για τον συνωστισμό αυτό και τις αναπόφευκτες προστριβές που δημιουργούνται, δεν είναι πιθανές οικονομικές δυσχέρειες των Ρομά, σύμφωνα με τις μαρτυρίες μπαλαμέ κατοίκων της Φλώρινας.

Η Μητρόπολη Φλωρίνης υποσχέθηκε στο παρελθόν τη δημιουργία νέων κατοικιών για τις οικογένειες που δημιουργήθηκαν, υπόσχεση που δεν υλοποιείται λόγω οικονομικών δυσκολιών ή ίσως άλλων προτεραιοτήτων. Έγινε στη συνέχεια κάποια πρόταση στους Ρομά, να αγοράσουν οι ίδιοι οικοπέδα και να χρηματοδοτήσει η Μητρόπολη την κατασκευή των σπιτιών τους, όμως αυτοί δεν τη δέχθηκαν. Έτσι, μέχρι σήμερα κανένας Ρομ δεν αποφασίζει να εγκαταλείψει τον οικισμό, παρά το ότι οι περισσότεροι ομολογούν ότι θα προτιμούσαν να ζουν σε γειτονιά με μπαλαμέ γείτονες, και κάτι τέτοιο συμπληρώνουν πως θα ήταν, ίσως, καλύτερο να είχε γίνει από την αρχή.

Μια προσπάθεια για την αποσυμφόρηση της περιοχής και επίλυση του προβλήματος αυτού έγινε εκ μέρους του Δήμου Φλωρίνης, με την διάθεση ενός σημαντικού κονδυλίου για την ίδρυση ενός νέου οικισμού στην περιοχή Αρμενοχώρι. Τα νέα σπίτια που επρόκειτο να χτιστούν για τους Ρομά θα ήταν αρκετά ευρύχωρα και με λιγότερες ατέλειες από τα πρώτα. Η μεταφορά, όμως, στο Αρμενοχώρι δεν ευοδώθηκε λόγω των αντιδράσεων των περιοίκων – κατοίκων του χωριού. Έτσι η ιδέα της μεταφοράς του οικισμού στο Αρμενοχώρι έχει πλέον οριστικά εγκαταλειφθεί.

Είναι αναμφισβήτητο ότι μέσα στα τριάντα δύο χρόνια που μεσολάβησαν από την πρώτη και μόνιμη, πλέον, εγκατάσταση των Ρομά στα νέα τους σπίτια, η ζωή τους έχει αλλάξει σημαντικά: όλα τα παιδιά παρακολουθούν τα μαθήματα του Δημοτικού σχολείου – ελάχιστα συνεχίζουν στο Γυμνάσιο – , οι νέοι υπηρετούν τη θητεία τους στο στρατό, όλοι

είναι πλέον δημότες της Φλώρινας, ασκούν τα πολιτικά τους δικαιώματα (δικαίωμα ψήφου κ.ά) και γενικά συγχρωτίζονται με τους μπαλαμέ πολύ περισσότερο από πριν. Ταυτόχρονα έχει επηρεαστεί και η εμφάνισή τους, καθώς με την πάροδο των ετών έχουν αλλάξει και τα βιολογικά τους χαρακτηριστικά και είναι πολύ συχνό το φαινόμενο κάποιου /-ας Ρομ /Ρόμνι με ανοιχτόχρωμο δέρμα και ξανθά μαλλιά. Μόνο οι γυναίκες και τα κορίτσια του οικισμού ξεχωρίζουν για τη ρόμικη καταγωγή τους, λόγω της ενδυμασίας τους την οποία δεν αλλάζουν.

Ωστόσο, η περιοχή στην οποία ζουν θεωρείται αρκετά υποβαθμισμένη. Οι ίδιοι οι Ρομά δεν αποφασίζουν μόνοι τους να φύγουν από τον οικισμό και να εγκατασταθούν σε μια γειτονιά με μπαλαμέ. Ο καλύτερος τρόπος, όπως υποστηρίζουν, για την συντομότερη ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία της Φλώρινας θα ήταν η διασπορά τους ανά την πόλη, η εγκατάσταση της κάθε οικογένειας σε γειτονιά όπου θα ζούσαν κυρίως μπαλαμέ. Έτσι θα είχε αποφευχθεί η δημιουργία του «γκέτο» που παρατηρείται σήμερα και θα είχε επιτευχθεί σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό η κοινωνική τους ένταξη.

4.1.2. Το παράδειγμα των Σερρών¹¹⁸

Μια αρκετά διαφορετική περίπτωση καταυλισμού Ρομά απαντάται στην πόλη των Σερρών, και συγκεκριμένα στο Τ.Ε.Ι. της πόλης. Αρκετά χρόνια προτού η περιοχή αγοραστεί από το Τ.Ε.Ι. ένας μικρός αριθμός οικογενειών Ρομά είχε εγκατασταθεί στον χώρο που τότε ανήκε στο Δήμο Σερρών. Κατά τη διάρκεια της ανέγερσης των εγκαταστάσεων του Ιδρύματος οι Ρομά δεν εκδιώχθηκαν από την περιοχή. Σήμερα ο καταυλισμός τους βρίσκεται μέσα σε χώρο που αποτελεί ιδιοκτησία του Τ.Ε.Ι. Σερρών. Από τότε που το θέμα άρχισε να αντιμετωπίζεται ως πρόβλημα, έγιναν κάποιες αγωγές εναντίον των Ρομά της περιοχής, χωρίς την ανάμειξη της Αστυνομίας. Το αποτέλεσμα ήταν οι Ρομά να φύγουν από την περιοχή για πολύ μικρό χρονικό διάστημα. Γκρέμισαν, μάλιστα, τις παράγκες τους – ενέργεια από την οποία δικαιώθηκαν αποζημίωσης – αλλά επέστρεψαν πάλι.

Ο χώρος αυτός αποτελεί σημείο συνάντησης πολλών Ρομά, από διάφορες περιοχές της Ελλάδας (ένδειξη και ταυτόχρονα απόδειξη για αυτόν τον ισχυρισμό αποτελούν τα αυτοκίνητα που επισκέπτονται πολύ συχνά τον οικισμό). Είναι αλήθεια ότι οι λιγοστές (είκοσι, περίπου) οικογένειες που ζουν στον καταυλισμό δεν είναι επιθυμητές στην περιοχή. Προκειμένου να μεταφερθεί ο καταυλισμός σε άλλη τοποθεσία, το Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. παραχώρησε 400 εκατομμύρια δραχμές για την ίδρυση οικισμού σε οικόπεδο που εκχώρησε ο Δήμος Σερρών. Οι αντιδράσεις, όμως, των περιόικων – γκατζέ και Ρομά – δεν επέτρεψαν την υλοποίηση του σχεδίου αυτού. Άλλωστε, ούτε οι ίδιοι οι Ρομά θέλουν να εγκαταλείψουν τον χώρο. Λόγος είναι, πιθανόν, η δυνατότητά τους να διενεργούν κάποιες παράνομες δοσοληψίες, (σύμφωνα με όσα φημολογούνται) δίχως να διώκονται, καθόσον επικαλούνται το πανεπιστημιακό άσυλο.

¹¹⁸ Τις πληροφορίες για την περίπτωση του οικισμού αυτού προσέφερε ευγενώς ο τέως Πρόεδρος και νυν καθηγητής του ΤΕΙ Σερρών, κ. Δημ. Δημητρακούδης

4.1.3. Το παράδειγμα των Σοφάδων

Μετά το 1960, δίπλα στην πόλη της Καρδίτσας δημιουργήθηκε ένας καταυλισμός, ο οποίος φιλοξένησε και φιλοξενεί Έλληνες Ρομά και που αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης από επιστημονική ομάδα, αρκετά χρόνια αργότερα. Ο οικισμός αυτός των Ρομά, σύμφωνα με τις διαπιστώσεις των μελετητών, αποτελείται κατά κύριο λόγο από εδραίους Ρομά, οι οποίοι τα τελευταία είκοσι πέντε χρόνια έχουν ενταχθεί σε μεγάλο βαθμό στη ζωή της πόλης (υπάρχουν, ωστόσο, και πολλές αντιρρήσεις εκ μέρους κάποιων γκατζέ, σ' αυτό το θέμα). Από τις συνεντεύξεις που έδωσαν οι κάτοικοι του καταυλισμού φανερώνεται η επιθυμία τους για μόνιμη εγκατάστασή τους.

Η μορφή που έχουν οι κατοικίες των Ρομά και τα υλικά με τα οποία έχουν κατασκευαστεί, φαίνονται παρακάτω:

Τύπος κατασκευής	Υλικά κατασκευής
Κανονικές κατασκευές Τέντες – αυτοκίνητα Τζαλατίνες	Τούβλα – τσιμεντόλιθοι Ξύλα και λαμαρίνες Νάιλον

Σχήμα 3.4.1: Τύποι και υλικά κατασκευής των κατοικιών των Ρομά στους Σοφάδες Καρδίτσας
Πηγή: Μελέτη του Τμήματος Αρχιτεκτονικής του Α.Π.Θ., 1993-'94

Το ποσοστό των κανονικών κατασκευών είναι πολύ μικρό σε σχέση με το σύνολο των οικημάτων. Μάλιστα, κάποιοι από τους κατοίκους χτίζουν μόνοι τους (με τις οικογένειές τους) όχι μόνο τις πρόχειρες αλλά και τις κανονικές κατασκευές. Η πρώτη φορά που σημειώθηκε κάποια επίσημη προσπάθεια για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης στον καταυλισμό ήταν το 1993, όταν η «Αναπτυξιακή Καρδίτσας (ΑΝ.ΚΑ.Α.Ε.)», σε συνεργασία με το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης εκπόνησαν ένα Πρόγραμμα αναβάθμισης συνθηκών κατοικίας, στα πλαίσια της κοινοτικής πρωτοβουλίας HORIZON¹¹⁹. Τα πρώτα βήματα που ακολουθήθηκαν στόχευαν στη συλλογή στοιχείων που αφορούσαν τη δημογραφική, οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική κατάσταση των κατοίκων του καταυλισμού, ενώ έγινε επιτόπια έρευνα και αποτύπωση της οργάνωσης και των τύπων κατοικίας που υπήρχαν εκεί. Αποτέλεσμα της εργασίας ήταν η σύνταξη μιας σειράς προτάσεων εναλλακτικών στρατηγικών για την επίλυση των οικιστικών προβλημάτων του ρόμικου πληθυσμού που κατοικεί στην περιοχή των Σοφάδων.

Μερικά χρόνια αργότερα το πρόβλημα της κατοικίας των Ρομά απασχόλησε, πλέον, επίσημα την ελληνική πολιτεία, η οποία αποφάσισε τη δημιουργία οικισμού για τους Ρομά των Σοφάδων. Η πολεοδομική μελέτη και η μελέτη των έργων υποδομής του οικισμού ανατέθηκαν στη Δ.Ε.Π.Ο.Σ., η οποία ανέλαβε το έργο αυτό σε συνεργασία με τον Ο.Ε.Κ. (Οργανισμός Εργατικής Κατοικίας). Το μέγεθος του οικισμού που προτάθηκε και έχει σχεδιαστεί είναι τόσο ώστε να περιλαμβάνει εκατόν πενήντα (150) κατοικίες, χώρους για σχολείο, νηπιαγωγείο, βρεφονηπιακό σταθμό, εκκλησία, παιδικές χαρές, πλατείες, αθλοπαιδιές, εμπορικά κέντρα, κοινόχρηστο πράσινο κ.λπ. Ο Ο.Ε.Κ. ανέλαβε επίσης την εκπόνηση της πλήρους μελέτης των δύο τύπων κατοικιών που θα κατασκευασθούν στον οικισμό, καθώς και την ευθύνη και το οικονομικό βάρος της δημοπράτησης, της επίβλεψης και της κατασκευής του συγκεκριμένου έργου.

¹¹⁹ Επιστημονικός υπεύθυνος του προγράμματος ήταν ο κ. Γ. Τσιάκαλος, Δασκάλος και Καθηγητής του Α.Π.Θ., ενώ η ολοκληρωμένη καταγραφή της μελέτης (Αύγουστος 1994) οφείλεται στην κ. Βίλμα Χαστάογλου, Αρχιτέκτονα – Κοινωνιολόγο και Επίκουρη Καθηγήτρια του Α.Π.Θ.

Σύμφωνα με το σχέδιο που έχει καταρτισθεί, τα εκατόν πενήντα οικόπεδα μέσα στα οποία θα γίνει η ανοικοδόμηση των σπιτιών, θα έχουν εμβαδόν 400 τ.μ. το καθένα. Για κάθε σπίτι προβλέπεται η ύπαρξη εξωτερικού χώρου (αυλής) και χώρου μετακίνησης και στάθμευσης του αυτοκινήτου – δεδομένου ότι οι περισσότερες οικογένειες Ρομά χρησιμοποιούν τα αυτοκίνητά τους με τρόπο πολύ διαφορετικό από τους γκατζέ. Οι κατοικίες που σχεδιάστηκαν είναι ισόγειες και έχει ληφθεί μέριμνα για την άνετη εγκατάσταση των πολυμελών ρόμικων οικογενειών. Επίσης υπάρχει, σύμφωνα με τη μελέτη, δυνατότητα μεγέθυνσης της κατοικίας με την προσθήκη και πρώτου ορόφου (η στέγη που προβλέπεται από το σχέδιο θα μπορεί να αφαιρεθεί).

Τα οικόπεδα που θα χρησιμοποιηθούν, μαζί με άλλα πεντακόσια πενήντα (συνολικά επτακόσια) έχουν παραχωρηθεί από το Δήμο Καρδίτσας, για τη δημιουργία του πρώτου αυτού οικισμού και για τη σταδιακή διάθεση των υπολοίπων σε οικογένειες Ρομά, είτε για αυτοστέγαση είτε στα πλαίσια της υλοποίησης μεταγενέστερων στεγαστικών Προγραμμάτων. Όλα τα απαιτούμενα έργα υποδομής (δίκτυα ύδρευσης, ηλεκτροφωτισμού, αποχέτευσης ομβρίων υδάτων και λυμάτων) έχουν προβλεφθεί και θα κατασκευασθούν από τον Ο.Ε.Κ. για όλη την έκταση του οικισμού, ώστε να εξασφαλιστεί η δυνατότητα διατήρησης του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων σε ικανοποιητικό σημείο.

Για την επιτυχή ολοκλήρωση του καταρτισθέντος σχεδίου, απαραίτητος παράγοντας είναι, ασφαλώς, η συνδρομή ειδικών κοινωνικών επιστημόνων. Έργο τους θα είναι η προετοιμασία των ρόμικων οικογενειών για την εγκατάστασή τους στον οικισμό και επιπλέον η, μετά την εγκατάσταση, συνεχής παρακολούθηση του τρόπου ζωής, ώστε με τις δικές τους συντονιστικές προσπάθειες να καταστεί σταδιακά ομαλή η διαβίωση μέσα στον οικισμό.

Όμως, σύμφωνα με τον κανονισμό του Ο.Ε.Κ., οι Ρομά δεν συγκαταριθμούνται μεταξύ των δικαιούχων του, καθώς δεν συμπληρώνουν τον αριθμό των ημερομισθίων που απαιτείται και δεν καταβάλλουν τις απαραίτητες εισφορές. Για το λόγο αυτό, αν και έχει ετοιμαστεί ο φάκελος δημοπράτησης του έργου ανέγερσης των εκατόν πενήντα κατοικιών και έχει εκδοθεί η οικοδομική άδεια, δεν είναι δυνατόν να αρχίσουν οι εργασίες για την κατασκευή του εν λόγω οικισμού, πριν συγκεντρωθούν οι πόροι για την κάλυψη του κόστους κατασκευής του. Η εξασφάλιση των αναγκαίων οικονομικών πόρων θα γίνει είτε με χρηματική παροχή, εκ μέρους του Δημοσίου, είτε με την παραχώρηση της κυριότητας ακινήτων αξίας ίσης ή μεγαλύτερης από το οικονομικό αντάλλαγμα που θα συμφωνηθεί. Επαφίεται, κατά το μεγαλύτερο μέρος του το έργο αυτό, στην τοπική αυτοδιοίκηση της περιοχής, η οποία και θα προβεί στην παραχώρηση των απαιτούμενων εδαφικών εκτάσεων στον Ο.Ε.Κ. Μέχρι τώρα, αυτός είναι ο λόγος που παρακωλύει την υλοποίηση των ήδη εκπονηθέντων σχεδίων.

4.2. Ενέργειες σε πανελλαδικό επίπεδο

Το πρόβλημα του «κατοικείν», όπως συνηθίζεται να λέγεται τελευταία, των ανά την Ελλάδα Ρομά, άρχισε να απασχολεί επίσημα την πολιτεία μόλις το 1996¹²⁰. Την ίδια, περίπου, χρονική περίοδο, η επίσημη πολιτεία και κάποιοι Ο.Τ.Α. – οι οποίοι φιλοξενούσαν στις περιοχές τους καταυλισμούς Ρομά – εξεδήλωσαν το ενδιαφέρον τους για τη κατάληψη κατάλληλου προγράμματος που θα εξυπηρετούσε τις άμεσες ανάγκες των Ελλήνων Ρομά. Σε συνεργασία με το ΔΙΚΤΥΟ ROM και άλλους φορείς μη-κυβερνητικούς, επιχειρήθηκε η από κοινού αντιμετώπιση των πολυποίικων προβλημάτων των Ρομά, με βασικά κατευθυντήρια δόγματα τα εξής: α) τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης, κυρίως σε υφιστάμενους μόνιμους καταυλισμούς στους οποίους εγκαθίστανται έκτακτα και οι κατά καιρούς μετακινούμενοι Ρομά, και β) την αντιμετώπιση της μόνιμης ένταξής τους στον κοινωνικό ιστό, με συγκεκριμένες οικιστικές και άλλες παρεμβάσεις.

Η συνεργασία και ο συντονισμός των ενεργειών των παραπάνω φορέων ήταν και είναι οι βασικοί συστατικοί παράγοντες της προσπάθειας αυτής, η οποία έχει να επιδείξει ως εναρκτήρια διαβήματα τα παραδείγματα κάποιων «ώριμων» περιπτώσεων: Σοφάδες Καρδίτσας, Εύσομος Θεσσαλονίκης, Διδυμότειχο, Σάππες, Αγρίνιο, Ν. Ιωνία Βόλου. Για τις δύο πρώτες περιοχές θα γίνει εκτενέστερη αναφορά παρακάτω. Επίσης δρομολογήθηκαν οι διαδικασίες για τη μετεγκατάσταση πληθυσμών σε κατάλληλα διαμορφωμένους οικισμούς, στους νομούς: Μεσσηνίας (σε δύο περιοχές, αρχικά, στη Μεσσήνη και στην Καλαμάτα), Δωδεκανήσου (Δήμος Ρόδου) και Ηρακλείου Κρήτης (Δήμος Αλικαρνασσού).

Έναρξη της προσπάθειας.

Τον Αύγουστο του 1997 η Διεύθυνση Οικιστικής Πολιτικής και Κατοικίας του Υπουργείου Χωροταξίας-Περιβάλλοντος και Δημοσίων Έργων (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.) ανέθεσε στο Τμήμα Ερευνών της Δ.Ε.Π.Ο.Σ. (Δημόσια Επιχείρηση Πολεοδομικού Σχεδιασμού) την εκπόνηση μελέτης σχεδίου Προγράμματος για την αντιμετώπιση των άμεσων οικιστικών προβλημάτων των Ελλήνων Ρομά. Για την επίτευξη της επιθυμητής αναβάθμισης της κατοικίας των Ρομά, έπρεπε οι αρχικές θεωρητικές κατευθύνσεις να πληρούν τέσσερις προϋποθέσεις:

- α) Σεβασμό στην πολιτισμική ταυτότητα και στη διαφορετική κουλτούρα των Ελλήνων Ρομά,
- β) αναγνώριση του δικαιώματος μετακίνησής τους – τουλάχιστον κατά τη διάρκεια των πρώτων και μεγαλύτερων περιόδων εφαρμογής του προγράμματος – και την κατ' επιλογήν τους εγκατάσταση σε διάφορες περιοχές,
- γ) συμμετοχή των αποδεκτών των προγραμμάτων στο σχεδιασμό και στις αποφάσεις που τους αφορούν (σε κεντρικό και κυρίως τοπικό επίπεδο) και
- δ) αποφυγή επιδείνωσης των παρόντων συνθηκών διαβίωσης.

Το άτυπο, προς το παρόν, συντονιστικό όργανο που είναι αρμόδιο να προωθήσει τις εφικτές λύσεις στο προκείμενο πρόβλημα, έχει υιοθετήσει δύο διαφορετικές αλλά και παράλληλες τακτικές. Η πρώτη αφορά τις χρηματοδοτικές παρεμβάσεις, για την ανακούφιση

¹²⁰ Και παλαιότερα, την περίοδο της επταετίας σημειώθηκε κάποια θετική για τους Ρομά κίνηση, όταν τους δόθηκαν άδειες αγοράς ημιφορητών αυτοκινήτων και εγκατάστασης, αλλά η επίσημη πολιτεία δεν ασχολήθηκε εκισταμένα με το θέμα της κατοικίας τους.

ειδικών περιπτώσεων (όπως στους οικισμούς Διδυμοτείχου, Δενδροποτάμου, Θήβας, Αιτωλικού, Ζεφυρίου, Μεσσήνης) που χρήζουν άμεσης βοήθειας, και η δεύτερη επεκτείνεται στον καθορισμό μιας γενικότερης μακροπρόθεσμης οικιστικής πολιτικής, με γνώμονα τη μελέτη της Δ.Ε.Π.Ο.Σ. και παραμέτρους τους επιμέρους σχεδιασμούς που θα προκύψουν από τις ιδιαίτερες συνθήκες και ανάγκες της περιφέρειας.

Το θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο κινούνται οι διαδικασίες για την επίλυση των στεγαστικών προβλημάτων στη χώρα μας – και μάλιστα για το θέμα μόνιμης κατοικίας– περιλαμβάνει: αφ' ενός το σχεδιασμό Στεγαστικού Προγράμματος από το Υπουργείο Υγείας-Πρόνοιας ή κάποιον άλλο κρατικό φορέα, και αφ' ετέρου την έγκριση του εκάστοτε Τοπικού Ρυμοτομικού Σχεδίου (την αρμοδιότητα για την τελευταία έχουν πλέον οι περιφέρειες σύμφωνα με το Ν.2647/98, που εκχωρεί και άλλες παρόμοιες αρμοδιότητες στους Ο.Τ.Α., όπως τον έλεγχο τήρησης των διατάξεων για το υπαίθριο εμπόριο). Όσον αφορά την προσωρινή διαμονή, ισχύει από το '83 η υγειονομική διάταξη Α5/696, για την «οργανωμένη εγκατάσταση νομάδων», η οποία είναι η μοναδική ρύθμιση που αφορά τους καταυλισμούς των νομάδων Ρομά, αν και είναι αρκετά αναχρονιστική¹²¹. Η διάταξη αυτή παρέχει τη δυνατότητα άμεσης παρέμβασης, πάνω σε θέματα οικιστικής αποκατάστασης, στις κατά τόπους Νομαρχίες. Η διαδικασία που εφαρμόζεται μέχρι σήμερα είναι αυτή του επείγοντος κρατικού στεγαστικού προγράμματος, σύμφωνα με όσα ορίζονται στο άρθρο 8 του Ν.1512/85 (το τροποποιημένο άρθρο 26 του Ν.1337/83).

Οι πιο πρόσφατες ρυθμίσεις έχουν εμπλουτίσει το νομοθετικό πλαίσιο με τρία πολύ σημαντικά εργαλεία. Πρόκειται για τους νόμους 2508/97 και 2646/98 («Ανάπτυξη του Εθνικού Συστήματος Κοινωνικής Φροντίδας») και το ειδικό πρόγραμμα της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ΕΠΤΑ.

Το σχέδιο για τον Αυτοδιαχειριζόμενο Οικισμό Γκόνου (Καταυλισμός Δενδροποτάμου)

Τον Αύγουστο του 1998 οι δύομισι χιλιάδες Ρομά που ζούσαν στον καταυλισμό του Ευόσμου αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την περιοχή. Δύο εβδομάδες αργότερα εγκαταστάθηκαν, με άδεια της Νομαρχίας, κοντά στο Γαλλικό ποταμό. Εκεί, το γραφείο εποπτείας της Νομαρχίας Θεσσαλονίκης κατέγραψε τον Ιούλιο του 1999 εκατόν πενήντα δύο σκηνές, εκ των οποίων οι ενενήντα είχαν καταστραφεί από τους σφοδρούς ανέμους. Η Νομαρχία Θεσ/νίκης είχε αποφασίσει ήδη τη μετεγκατάσταση των κατοίκων του καταυλισμού στο στρατόπεδο Γκόνου, από το οποίο το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας παραχώρησε για το σκοπό αυτό εκατόν πενήντα (150) και διακόσια (200) στρέμματα εδάφους. Παράλληλα, το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας ανέλαβε τη χορήγηση τριακοσίων (300) και διακοσίων ογδόντα (280) εκατομμυρίων, προκειμένου να δημιουργηθούν οι κατάλληλες υποδομές για την εγκατάσταση – μόνιμη, πια – των Ρομά του Ευόσμου στο νέο τους οικισμό.

Στον αυτοδιαχειριζόμενο αυτό οικισμό των Ρομά, προβλέπεται η ύπαρξη κατάλληλων υποδομών όπου εκτός από κανονική κατοικία για κάθε οικογένεια, θα εξασφαλίζεται η παροχή υπηρεσιών ιατρικής, εκπαιδευτικής, επιμορφωτικής, πολιτιστικής κ.λπ. φύσεως. Προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα ποικίλα προβλήματα που υπάρχουν, έχει συσταθεί μια επιτροπή – προσωρινή – η οποία είναι υπεύθυνη τόσο για τα άμεσα θέματα όσο και για την επικείμενη μετεγκατάσταση. Ως μέλη της επιτροπής συμμετέχουν και εκπρόσωποι εθελοντικών και μη-κυβερνητικών οργανώσεων, όπως το Δίκτυο ΡΟΜ και οι Γιατροί του Κόσμου, οι οποίοι εργάζονται στον καταυλισμό εδώ και τρία χρόνια (κάποια ενδεικτικά στοιχεία από τις διαπιστώσεις τους έχουν αναφερθεί στην παράγραφο 2.2.10.).

¹²¹ Βλέπε παράρτημα

Ταυτόχρονα πραγματοποιούνται συχνές επισκέψεις στον καταυλισμό από τα μέλη του Γραφείου Εποπτείας της Νομαρχίας. Οι επισκέψεις αυτές στοχεύουν στην εκμείωση των στοιχείων που θα χρησιμεύσουν ως κατευθυντήριοι άξονες για την οικιακή και λοιπή μεταρρύθμιση της ζωής των Ελλήνων Ρομά, όσων είναι μόνιμα εγκατεστημένοι στον καταυλισμό αλλά και όσων θα θελήσουν αργότερα να εγκατασταθούν.

Η πρόταση για τον αυτοδιαχειριζόμενο οικισμό Γκόνου ευελπιστεί να συμπεριλάβει και όλους τους άλλους καταυλισμούς. Συγκεκριμένα, πέντε, κυρίως, φορείς συνεργάστηκαν και κατήρτισαν ένα προσχέδιο πρότασης νόμου, το οποίο αφορά τους αυτοδιαχειριζόμενους οικισμούς. Το σχέδιο αυτό προέκυψε ύστερα από πενταετή εθελοντική εργασία του δικτύου POM με τους Ρομά των καταυλισμών Μενεμένης και Ευόσμου. Οι κύριοι φορείς είναι:

Δίκτυο POM

Γιατροί του Κόσμου

Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι

Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου

Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Θεσσαλονίκης,

ενώ προσέφεραν την αρωγή τους το 6^ο Δημοτικό σχολείο Ευόσμου, η ένωση Αριστερών Νέων και ο Σύλλογος Σκηνιτών Ρομά Νέας Αλικαρνασσού Κρήτης «Ελπίδα»¹²².

Σύμφωνα με το προτεινόμενο θεσμικό πλαίσιο, απαραίτητη για την ομαλή λειτουργία των οικισμών αυτών είναι η εκπλήρωση δεκατριών (13) προϋποθέσεων που αφορούν στεγαστικά και άλλα θέματα. Οι Οργανισμοί Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης σε κάθε περιοχή επιφορτίζονται με την ευθύνη της εκπόνησης σχεδίου αυτοδιαχειριζόμενου οικισμού (επιλογή χώρου – δημοσίου ή απαλλοτριωμένου –, μελέτη με γνώμονα τις δεκατρείς προϋποθέσεις, υλοποίηση της μελέτης με χρηματοδότηση από τα Υπουργεία Εθνικής Άμυνας και Υγείας-Πρόνοιας ή από ευρωπαϊκά κονδύλια). Μέσα στις υποχρεώσεις της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης θα είναι επίσης και η σύσταση Ειδικού Γραφείου Εποπτείας, στο οποίο θα συμμετέχουν εκπρόσωποι του πληθυσμού και πιθανόν και εκπρόσωποι μη-κυβερνητικών οργανώσεων (όπως αυτών που αναφέρονται παραπάνω) και μέλη της πρωτοβάθμιας Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Στόχος του Γραφείου θα είναι η συνδρομή στο Συμβούλιο Διαχείρισης του οικισμού. Από κοινού το Γραφείο Εποπτείας και το Συμβούλιο Διαχείρισης θα αποφασίζουν κάθε φορά ποιες οικογένειες και πόσο θα διαμένουν στις κατοικίες του οικισμού (ο χώρος του οποίου θα παραμένει στην ιδιοκτησία του Δημοσίου).

Οι δεκατρείς προϋποθέσεις, οι οποίες θεωρείται ότι πρέπει να πληρούνται ταυτόχρονα, με τη δυνατότητα των κατά τόπους αρμοδίων να προσθέσουν και άλλες προτάσεις – ανάλογα με τις ιδιαίτερες ανάγκες της περιοχής και του πληθυσμού – είναι οι παρακάτω.

1. Χωροθέτηση οικοπέδων για κάθε οικογένεια (τουλάχιστον 200 τ.μ.). Διαμόρφωση δρόμων και κοινόχρηστων χώρων.
2. Υδροδοσία για κάθε κατάλυμα με τον αντίστοιχο μετρητή από τον εκάστοτε οργανισμό ύδρευσης.
3. Ηλεκτροδότηση (με όλες τις προϋποθέσεις ασφάλειας) για κάθε κατάλυμα με τον αντίστοιχο μετρητή από τον εκάστοτε οργανισμό ηλεκτροδότησης.
4. Κατασκευή αποχετευτικού δικτύου με δυνατότητα σύνδεσης με κάθε κατάλυμα (ώστε να υπάρχει η δυνατότητα κατασκευής τουαλέτας για κάθε κατάλυμα). Συνεργασία με τον εκάστοτε οργανισμό αποχέτευσης ομβρίων υδάτων.

¹²² Τις πληροφορίες αυτές αντλήσαμε από το αφιέρωμα της εφημερίδας «Ελευθεροτυπία», 11/03/00.

5. Τοποθέτηση κάδων σε κοινόχρηστους χώρους του οικισμού και τακτική αποκομιδή των σκουπιδιών.

6. Λεωφορειακή σύνδεση με τακτική γραμμή του εκάστοτε οργανισμού αστικών συγκοινωνιών.

7. Λεωφορειακή σύνδεση με το σχολείο των παιδιών σχολικής ηλικίας, με ευθύνη της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης και τοποθέτηση δύο (2) εκπαιδευμένων συνοδών ανά 40 παιδιά.

8. Δημιουργία ιατρείου, το οποίο θα λειτουργεί σε καθημερινή βάση με οργανική θέση αγροτικού ή αποσπασμένου ιατρού και αντίστοιχου ιατρικού προσωπικού.

9. Δημιουργία χώρου θρησκευτικής λατρείας και τοποθέτηση οργανικού ιερούργου σε συνεργασία με την αντίστοιχη θρησκευτική αρχή, εφ' όσον εκφράσει παρόμοιο αίτημα ο πληθυσμός. Δημιουργία χώρων αθλοπαιδιών και πολιτιστικών εκδηλώσεων.

10. Συμβούλιο διαχείρισης από τον ίδιο τον πληθυσμό (με ευθύνη για τους κοινόχρηστους χώρους, την καθαριότητα, τον έλεγχο της δόμησης, τη διαμόρφωση του εσωτερικού κανονισμού του οικισμού με την επικουρία του Ειδικού Γραφείου Εποπτείας, την εκπροσώπηση, την αλληλεγγύη στις οικονομικώς ασθενέστερες οικογένειες).

11. Έλεγχος του εσωτερικού κανονισμού του οικισμού από το Συμβούλιο Διαχείρισης με την επικουρία του Ειδικού Γραφείου Εποπτείας.

12. Διερεύνηση τρόπου επίλυσης του εκπαιδευτικού αποκλεισμού των παιδιών σχολικής ηλικίας του καταυλισμού (ένταξη τους στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και συνάρτηση με την ιδιαιτερότητα που έχουν ως δίγλωσσοι και κοινωνικά αποκλεισμένοι πληθυσμοί). Προπαρασκευαστικές τάξεις και θεσμός επισκέπτη δασκάλου σε σχολείο εκτός του οικισμού για τα παιδιά σχολικής ηλικίας. Απογευματινό επιμορφωτικό σχολείο ενηλίκων στον οικισμό (υπάρχει και συγκεκριμένη εκπαιδευτική πρόταση του δικτύουΡΟΜ).

13. Διερεύνηση από το Ειδικό Γραφείο Εποπτείας: α) τρόπων επαγγελματικής επιμόρφωσης και κατάρτισης και β) τρόπων ένταξης σε παραγωγικές διαδικασίες των άνεργων ή υποαπασχολούμενων μελών των πληθυσμών.

Εκτός από το Ειδικό Γραφείο Εποπτείας προτάθηκε και η δημιουργία ενός Γενικού Γραφείου Εποπτείας Αυτοδιαχειριζόμενων Οικισμών, στο οποίο θα συμμετέχουν:

- Ένας σύμβουλος του πρωθυπουργού αρμόδιος για θέματα ποιότητας ζωής
- Εκπρόσωποι των Υπουργείων Εσωτερικών, Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., Υγείας – Πρόνοιας, Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων
- Εκπρόσωποι των Ρομά
- Πιθανόν, εκπρόσωποι των μη-κυβερνητικών οργανώσεων

Σκοπός του Γενικού Γραφείου θα είναι η εποπτεία, ο έλεγχος και η έγκριση των προτάσεων των εκάστοτε Νομαρχιών, σχετικά με τους αυτοδιαχειριζόμενους οικισμούς, και παράλληλα η εποπτεία και ο έλεγχος των Ειδικών Γραφείων Εποπτείας, του κάθε οικισμού.

Στα αρχικά στάδια επίλυσης του έντονου οικιστικού προβλήματος των Ελλήνων Ρομά, προτάθηκαν οι παρακάτω μορφές στεγαστικής και οικιστικής αρωγής¹²³:

α) Δωρεάν ή έντονα επιχορηγούμενη παροχή οικοπέδων με υποδομή, και επεκτάσιμη μικρής μονάδας κατοικίας-πυρήνα, με ή χωρίς υποχρέωση αποπληρωμής ευνοϊκού στεγαστικού δανείου.

¹²³ Οι προτάσεις διατυπώθηκαν από τους Δημ. Εμμανουήλ και Έφη Στρουσοπούλου, κολεοδόμους του Τμήματος Ερευνών της Δ.Ε.Π.Ο.Σ., στην ημερίδα με θέμα «Το κατοικείν των Ρομά».

β) Παροχή έτοιμης κατοικίας από το παλαιό και φθηνό οικιστικό απόθεμα της περιοχής, με επιχορήγηση και με ή χωρίς υποχρέωση αποπληρωμής ευνοϊκού στεγαστικού δανείου.

γ) Επιχορήγηση για τη βελτίωση υφιστάμενης κατοικίας (προσθήκη μπάνιου, επισκευές κ.λπ.)

δ) Πολεοδομικές βελτιώσεις και παροχή υποδομής σε υφιστάμενους οικισμούς.

ε) Δημιουργία οργανωμένων χώρων προσωρινής παραμονής «διερχομένων» ή εποχιακών επισκεπτών, είτε αυτόνομα είτε ως μέρος μόνιμου οικισμού.

Αν και οι προτάσεις για τον αυτοδιαχειριζόμενο οικισμό Γκόνου, και για τον οικισμό των Σοφάδων, όπως και οι λύσεις που προτείνονται για τα αρχικά στάδια επίλυσης του στεγαστικού και οικιστικού προβλήματος των Ρομά στη χώρα μας έχουν κριθεί αρκετά ικανοποιητικές, η εκκίνηση των έργων καθυστερεί. Οι λόγοι είναι ποικίλοι: δυστοκία στις νομοθετικές διαδικασίες, απουσία συντονισμού των ενεργειών των κατά τόπους αρμόδιων φορέων, όχι πρόθυμη ανταπόκριση κάποιων Ο.Τ.Α. στις προσκλήσεις για επίλυση του προβλήματος.

Ωστόσο, η υποβολή προτάσεων οι οποίες να στηρίζονται στην ιδίους όμμασι παρακολούθηση της ζωής στους καταυλισμούς και στη συστηματική ενασχόληση με το θέμα αυτό, είναι πάντοτε ευπρόσδεκτη. Μια τέτοια προσπάθεια επιχειρείται να παρουσιαστεί στο δεύτερο μέρος της εργασίας αυτής, το οποίο ασχολείται αποκλειστικά με τον καταυλισμό Καρυδιάς Καλαμάτας. Η προσπάθεια αυτή λαμβάνει υπόψη τη γνώμη των ίδιων των Ρομά σχετικά με την ιδανική γι' αυτούς κατοικία και σκοπός της είναι να προσθέσει κάποιες ακόμη προτάσεις στον κατάλογο των ήδη υπαρχόντων.

Το αμέσως επόμενο κεφάλαιο χρησιμεύει για μια γνωριμία με τους Ρομά της Μεσσηνίας και ειδικά με αυτούς της Καρυδιάς. Είναι το κομμάτι της προπαρασκευής για το Β' Μέρος, την έρευνα.

5. Οι Ρομά της Μεσσηνίας

5.1. Γενικά: Ιστορικά στοιχεία - δημογραφική κατάσταση - ενέργειες των γκατζέ για τους Ρομά στη Μεσσηνία

Τα ιστορικά στοιχεία και άλλες πληροφορίες που διασώζονται τοποθετούν την πρώτη εμφάνιση των Ρομά στη Μεσσηνία γύρω στον 15^ο αι. (βλ. και πρώτο κεφάλαιο)¹²⁴. Διανύοντας τους αιώνες, η πορεία τους δεν φαίνεται να διαφοροποιείται σημαντικά από αυτή των υπολοίπων Ελλήνων¹²⁵. Φθάνουμε, έτσι, στη σημερινή εποχή για να πραγματοποιούμε την κατάσταση που, ως πρόβλημα, πλέον, αντιμετωπίζουν αμφότερες οι πλευρές, των Ρομά και των μπαλαμέ¹²⁶.

Τα τελευταία χρόνια, κατά κοινή ομολογία, το θέμα των Ρομά διεκδικεί μια από τις θέσεις επείγοντος προβληματισμού στις συζητήσεις και διασκέψεις των αρμοδίων φορέων. Ο πολύμορφος χαρακτήρας του αγγίζει πολλά, αν όχι όλα τα επίπεδα κοινωνικής ζωής: κατοικία, εργασία, εκπαίδευση, υγειονομική κατάσταση, προσδόκιμο επιβίωσης κ.ά. Η χώρα της Μεσσηνίας φιλοξενεί στα εδάφη της έναν σημαντικό αριθμό Ρομά, οι οποίοι – πλην των περιόδων μετακίνησης – κατανέμονται στους τέσσερις δήμους: Καλαμάτας, Μεσσήνης, Μελιγαλά και Φιλιατρών. Οι αριθμητικές πληροφορίες που προκύπτουν από τις απογραφές των Δήμων προσδιορίζουν τα παρακάτω μεγέθη για τους πληθυσμούς.

Δήμοι	Αριθμός οικογενειών	Αριθμός ατόμων
Καλαμάτας (και Ασπρόχωμα)	51	359
Μεσσήνης	68	402
Μελιγαλά	12	227
Φιλιατρών	Δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία	400 (περίπου)

Σχήμα 1.1.1.: Πληθυσμοί Ρομά σε διάφορες περιοχές της Μεσσηνίας

Πηγή: Επιχειρησιακό πρόγραμμα Νομαρχίας Μεσσηνίας για την κατοικία των Ρομά Μεσσηνίας

Η Μεσσηνία θα μπορούσε να καυχηθεί για την, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, σύσσωμη ευαισθητοποίηση των πολιτών της πάνω στο θέμα αυτό. Πριν καταπιαστούμε με το κύριο θέμα που είναι η κατοικία, θα αναφερθούμε συνοπτικά στις κινήσεις που αφορούν τις λοιπές κατευθύνσεις.

α) Εκπαίδευση

Ξεκινώντας από τον τομέα της εκπαίδευσης, υπάρχουν αρκετά σημεία που τραβούν την προσοχή μας. Οι πρώτες απόπειρες για τη έναρξη αλφαριθμητισμού των Ρομά τοποθετούνται προ δεκαπενταετίας, με κύριο υπεύθυνο τη Ν.Ε.Λ.Ε.. Οι προσπάθειες δεν

¹²⁴ Θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως τέτοιες και οι πηγές της «Γυφτοπούλας» του Παπαδιαμάντη.

¹²⁵ Η καταγραφή περισσότερων τέτοιων πληροφοριών θα απαιτούσε ξεχωριστή προσπάθεια, που δεν εντάσσεται στα αντικείμενα κλάσσια της εργασίας αυτής.

¹²⁶ Θα χρησιμοποιείται ο όρος «μπαλαμέ» αντί του «γκατζέ» γιατί συνηθίζεται περισσότερο από τους Ρομά της Μεσσηνίας.

καρποφόρησαν. Το 1995 η «Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και κατά του Ρατσισμού» ανέλαβε την πρωτοβουλία οργάνωσης μιας προσπάθειας εκπαίδευσης των τσιγγανοπαίδων της Καρυδιάς και της Αγίας Τριάδας. Μέθοδος ήταν η φοίτηση των παιδιών σε τρεις προπαρασκευαστικές τάξεις, στα 16^ο, 14^ο και 6^ο Δημοτικά σχολεία, με σκοπό την περαιτέρω απορρόφησή τους από τις κανονικές τάξεις του Δημοτικού, ανάλογα με το επίπεδο γνώσεων στο οποίο θα έχουν ανέλθει. Και αυτή η προσπάθεια έτυχε της ίδια κατάληξης με την προηγούμενη. Ως λόγος θεωρήθηκε η δυσκολία πρόσβασης των παιδιών στα σχολεία. Αρχικά χρησιμοποιήθηκε κάποιο λεωφορείο της Νομαρχίας και στη συνέχεια επιτράπη η δωρεάν μεταφορά των παιδιών με λεωφορεία του υπεραστικού Κ.Τ.Ε.Λ. και με τη συνοδεία ενός γονέα. Οι γονείς δεν προσφέρονταν πάντοτε για συνοδοί, λόγω των εργασιών τους και τα παιδιά ήταν πρωτόπειρα στη χρησιμοποίηση των λεωφορείων. Ένας ακόμη αποτρεπτικός λόγος για τους μικρούς και μεγαλύτερους Ρομά, ήταν και ο υποχρεωτικός εμβολιασμός, τον οποίο αντιμετώπισαν με δυσπιστία και, πιθανόν, φόβο. Τελικά επιβίωσε μόνον η τάξη του 16^{ου} Δημοτικού, με παιδιά προερχόμενα από τον οικισμό της Αγίας Τριάδος.

Φθάνοντας στο καλοκαίρι του 1999 (26/08/99) η Ν.Ε.Λ.Ε. καταπιάνεται και πάλι με το θέμα του αλφαριθμητισμού των Ρομά. Σε συνεργασία με την Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και με τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση οργανώνεται ένα οκτάμηνο σχολικό έτος (ολοκληρώνεται πριν το Πάσχα του 2000). Οι τρεις εκπαιδευτικοί του προγράμματος (δύο δασκάλες και ένας δάσκαλος) παραδίδουν μαθήματα στα τσιγγανόπουλα μέσα σε λυόμενη αίθουσα, που παραχωρήθηκε από τον Τομέα Αποκατάστασης Σεισμοπλήκτων (Τ.Α.Σ.) και εγκαταστάθηκε στον καταυλισμό της Καρυδιάς. Η απόδοση του προγράμματος υπήρξε ιδιαίτερα ικανοποιητική. Τα παιδιά (δύο τμήματα, ένα πρωινό με παιδιά ηλικίας 7-12 χρόνων και ένα απογευματινό με παιδιά ηλικίας 12-17 χρόνων) διδάχθηκαν και έμαθαν τους μηχανισμούς κωδικοποίησης της γραφής, ανάγνωσης και αριθμησης. Το σπουδαιότερο όφελος, όμως, που αποκόμισαν υπήρξε η κατανόηση της σπουδαιότητας και αναγκαιότητας της μόρφωσής τους.

β) Άλλες κοινωνικές δραστηριότητες

Το λυόμενο σχολείο της Καρυδιάς αποτέλεσε χώρο υποδοχής και άλλων δραστηριοτήτων. Συγκεκριμένα, το Κέντρο Ενημέρωσης, Πληροφόρησης και Ευαισθητοποίησης για Ψυχοδραστικές Ουσίες (Κ.Ε.Π.Ε.Ψ.Ο.) της Καλαμάτας, με υπεύθυνη την κ. Σπερώνη, οργάνωσε ένα πρόγραμμα για τους νέους Ρομά, που σκοπό έχει την ενημέρωση και πρόληψη της εξάρτησης των νέων από ψυχοδραστικές εξαρτησιογόνες ουσίες. Επιχειρήθηκε η διοχέτευση της ενεργητικότητας των νέων σε δημιουργικές ενασχολήσεις που ανέπτυσαν τις δυνατότητες του κάθε νέου: χειροτεχνία, ζωγραφική, προγραμματικές ασκήσεις. Ένας από τους στόχους του Κ.Ε.Π.Ε.Ψ.Ο. είναι να προσφέρει γνώσεις πάνω στην προληπτική ιατρική, στην υγιεινή διαβίωση και άλλα πεδία γνώσης που πλέον είναι συνυφασμένα με αυτό που θεωρείται εύρυθμη κοινωνική ζωή.

γ) Το θέμα της κατοικίας

Η πρόσφατη έρευνα του Φ.Π.Ψ. τμήματος του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων απέδειξε ότι η φήμη που κυκλοφορεί για τη νοοτροπία της μετακίνησης των Ρομά, σύμφωνα με την οποία οι τελευταίοι ευαρεστούνται σ' αυτόν τον τρόπο ζωής, είναι ένας μύθος αρκετά ανθεκτικός στο χρόνο. Η πλειοψηφία των Ρομά επιθυμεί τη μόνιμη εγκατάσταση, πράγμα που εμποδίζεται ως τώρα από πολλούς παράγοντες – τμήματα ενός φαύλου κύκλου.

Στο νομό Μεσσηνίας, οι πρώτες προσπάθειες διάσπασης του κύκλου αυτού σημειώνονται μετά το Μάρτιο του 1997. Μέχρι τότε, τα αρμόδια – για τα θέματα που αφορούν γενικά τους Ρομά – υπουργεία εξεδήλωναν την αδυναμία τους να χρηματοδοτήσουν οποιαδήποτε προσπάθεια. Άλλωστε, η τοπική κοινωνία μπορεί να ελπίζει μόνο σε μια παρέμβαση που θα αποτελούσε μέρος ενός γενικότερου εθνικού σχεδιασμού, σύμφωνα με τις διαβεβαιώσεις των νομαρχιακών οργάνων για χρηματοδοτική πενία.

Στις 12 Αυγούστου του '97 συνήλθε η Επιτροπή Κοινωνικών Υποθέσεων, με τους εξής φορείς: Δήμος Καλαμάτας, Δ. Μεσσήνης, Δ. Φιλιατρών και Δ. Μελιγαλά, Κτηματική Υπηρεσία, Δασαρχείο, τοπικά Συμβούλια των περιοχών και Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και κατά του Ρατσισμού. Αποτέλεσμα της σύσκεψης ήταν η απόφαση να οριοθετηθούν στο Ν. Μεσσηνίας τέσσερις καταυλισμοί, ένας για κάθε δήμο (από τους παραπάνω). Ο Δ. Φιλιατρών δεν εξεδήλωσε προθυμία να συμμετάσχει στο σχέδιο αυτό και κατά συνέπεια συμφωνήθηκε η δημιουργία τριών καταυλισμών, με αρχική χρηματοδότηση αυτών της Καλαμάτας και της Μεσσήνης.

Συγκεκριμένα για τη Μεσσήνη, ο Δήμος επρόκειτο να παραχωρήσει κάποια δημόσια κτήματα στην παραλία της Μεσσήνης (Μπούκα), τα οποία, όμως, κρίθηκαν ακατάλληλα. Σαν εναλλακτική λύση προτάθηκε η αγορά από το Δ. Μεσσήνης 120 στρεμμάτων γης στην περιοχή Μπούκα-Ανάληψη. Παράλληλα το Νομαρχιακό Συμβούλιο της Μεσσηνίας έχει εκπονήσει επιχειρησιακό πρόγραμμα για τους Ρομά των περιοχών, με πρόβλεψη για την προσωρινή εγκατάσταση των διερχόμενων ομάδων σκηνιτών. Σύμφωνα με το πρόγραμμα αυτό, το ελάχιστο κόστος για τη δημιουργία των οικισμών στις τρεις περιοχές φαίνεται παρακάτω ¹²⁷:

Περιοχή (ευρύτερη)	Ελάχιστο κόστος δημιουργίας οικισμού
Καλαμάτας	461.000.000
Μεσσήνης	386.000.000
Μελιγαλά	321.000.000

Σχήμα 1.1.2.: Ελάχιστο κόστος δημιουργίας οικισμών σε οριοθετημένες περιοχές της Μεσσηνίας
Πηγή: Επιχειρησιακό πρόγραμμα Νομαρχίας Μεσσηνίας για την κατοικία των Ρομά Μεσσηνίας

¹²⁷ Στο παράρτημα που βρίσκεται στο τέλος της εργασίας παρατίθεται αυτούσιο το επιχειρησιακό πρόγραμμα, όπως παραχωρήθηκε από το Νομαρχιακό Σύμβουλο της Μεσσηνίας, κ. Δημήτριο Σαμπαζιώτη.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΡΟΜΑ ΚΑΡΥΔΙΑΣ

(ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΧΗ ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ)

ΣΗΜΕΙΩΣΗ:

Ο αριθμός και η θέσεις των κατοικιών αφορούν τον Ιούλιο του 2000.

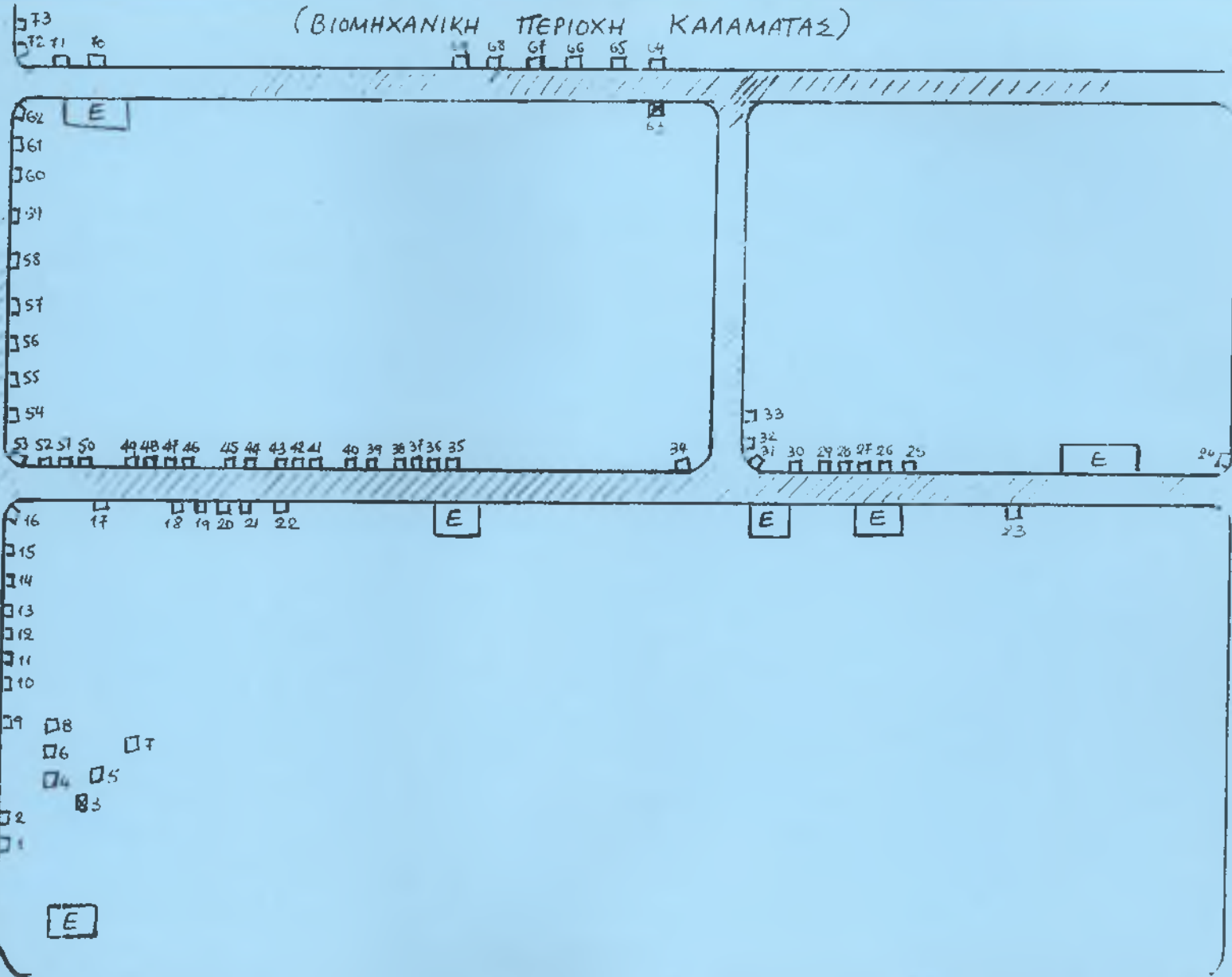
Πιθανόν να αλλάζουν μετά από μετακινήσεις

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

□ : κατοικίες Ρομά

Ε : Εργοστάσιο - Ιδιωτική Επιχείρηση

⊠ : εγκαταλελειμμένες κατοικίες Ρομά

ΑΕΡΟΔΡΟΜΙΟ - ΜΕΣΣΗΝΗ

← ΠΡΟΣ →

ΑΣΤΡΟΧΩΜΑ - ΚΑΛΑΜΑΤΑ

5.2 Ο καταυλισμός Ρομά στην Καρυδιά

5.2.1. Θέση, δημιουργία και εικόνα του καταυλισμού

Το Δεκέμβριο του 1994 οι σκηνίτες που ζούσαν στην περιοχή του ποταμού Παμμίσου, που βρίσκεται στο μέσον της διαδρομής Καλαμάτας – Μεσσήνης, αναγκάστηκαν λόγω θεομηνίας να εγκαταλείψουν τον τόπο αυτόν, αναζητώντας κάποιον πιο ασφαλή. Ως τέτοιος θεωρήθηκε η βιομηχανική περιοχή της Καλαμάτας, που είναι γνωστή με το όνομα «Καρυδιά». Η περιοχή αυτή ανήκει στην Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Ανάπτυξης (Ε.Τ.Β.Α.) και με τη διαχείρισή της είναι επιφορτισμένη η Αναπτυξιακή Δημοτική Επιχείρηση Καλαμάτας (Α.Δ.Ε.Κ.). Από την πλευρά των Ε.Τ.Β.Α. και Α.Δ.Ε.Κ. εκδηλώθηκαν αρκετές αντιδράσεις για την αυθαίρετη εγκατάσταση των Ρομά εκεί, ενώ καταβλήθηκε προσπάθεια εκδίωξής τους.

Τελικά οι Ρομά παρέμειναν στην περιοχή, έπειτα από παραχώρηση του τότε Νομάρχη Μεσσηνίας κ. Φωτέα και του τότε Περιφερειακού Διευθυντή κ. Σταφυλά, ενώ σημειωτέα είναι και η παρέμβαση της Επιτροπής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και κατά του ρατσισμού. Η ίδια Επιτροπή υπέβαλε αίτηση στη Νομαρχία για δραστηριοποίηση πάνω στο θέμα της μόνιμης εγκατάστασης των Ρομά. Το γραφείο Κοινωνικών Υπηρεσιών ανέλαβε τη δρομολόγηση της υπόθεσης, με την υποβολή του σχεδίου που αναφέρθηκε ήδη.

Η κατάσταση που παρουσιάζει ο καταυλισμός των Ρομά στην Καρυδιά δεν διαφέρει από την γενική περιγραφή των καταυλισμών που έγινε στο κεφάλαιο 3, υποκεφάλαιο 3.3.. Πρόκειται για έναν αμιγή μόνιμο καταυλισμό, του οποίου τα προβλήματα που διαπιστώνονται εκ πρώτης όψεως είναι η απουσία δικτύων υδροδότησης, αποχέτευσης και ηλεκτροδότησης. Δεν υπάρχουν κάδοι απορριμμάτων, οι δρόμοι δεν είναι καθαροί, οι κάτοικοι συμβιβάζονται με την αδιάλειπτη παρουσία των εντόμων, κυρίως το καλοκαίρι. Σε όλες σχεδόν τις παράγκες του καταυλισμού κυκλοφορούν κατσαρίδες, ποντίκια, φίδια.

Όλες οι παράγκες αποτελούνται από έναν ενιαίο χώρο μέσα στον οποίο διαβιούν όλα τα μέλη της οικογένειας (δεν υπάρχουν ξεχωριστά δωμάτια για γονείς και παιδιά). Ελάχιστα σπίτια έχουν στρωμένο κάτω τσιμέντο, στα περισσότερα υπάρχει χώμα ή χαλίκι. Τα πράγματα του νοικοκυριού βρίσκονται τοποθετημένα πάνω σε πάγκους – δεν υπάρχουν ντουλάπια – ενώ τα ρούχα τοποθετούνται μαζί με τα σκεπάσματα (σεντόνια, κουβέρτες κ.λπ.).

Στις σελίδες του επόμενου κεφαλαίου παρατίθεται το ερωτηματολόγιο που υποβλήθηκε σε κατοίκους του καταυλισμού, από την επεξεργασία των απαντήσεων του οποίου προκύπτουν περισσότερο λεπτομερή στοιχεία για τις συνθήκες διαβίωσης στον καταυλισμό αυτό. Η παρουσίαση αυτή συνοδεύεται και από φωτογραφικό υλικό.

5.2.2. Το ιδιαίτερο πρόσωπο των κατοίκων του καταυλισμού

Πλησιάζοντας λίγο περισσότερο τους Ρομά – τους κατοίκους της Καρυδιάς εν προκειμένω – μπορεί κανείς να διαπιστώσει πολλά, θετικά γι' αυτούς στοιχεία. Βέβαια, τα

όσα αναφέρονται παρακάτω έχουν προκύψει από την προσωπική εμπειρία της επαφής με τους Ρομά της Καρυδιάς και, αναπόφευκτα, εμπεριέχουν κάποιες προσωπικές αξιολογικές κρίσεις: πιθανόν, κάποιος άλλος παρατηρητής να δει τα πράγματα διαφορετικά.

Το πρώτο χαρακτηριστικό που διαπίστωσε η γράφουσα υπήρξε η φιλοξενία των ανθρώπων αυτών και οι, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, ανεπιφύλακτες εκδηλώσεις αποδοχής¹²⁸.

Από κάποια στιγμή και ύστερα παρατηρήθηκαν οι πρώτες αντιδράσεις καχυποψίας που συνοδεύτηκαν από άρνηση της συνεργασίας – στάση αναμενόμενη λόγω της άγνοιας που είχαν οι άνθρωποι αυτοί για τη χρησιμότητα της εργασίας και το ρόλο της ερευνώσης. Δεν λησμονούνται, όμως, τα πρόσωπα που φάνηκαν πολύ συνεργάσιμα και βοήθησαν σημαντικά με τη στάση τους τη σπουδάστρια.

Πολλά από τα στοιχεία που αναφέρονται γενικά για τους Ρομά επαληθεύονται και από τον πληθυσμό της Καρυδιάς. Πλην των πληροφοριών που προκύπτουν ως συμπεράσματα από την επεξεργασία των ερωτηματολογίων, αξίζει εδώ να γίνει μια αναφορά σε άλλα χαρακτηριστικά που απλά παρατηρήθηκαν. Όπως και σε άλλους οικισμούς της Ελλάδας και του υπόλοιπου κόσμου, τα βιολογικά χαρακτηριστικά των Ρομά έχουν αλλάξει, με αποτέλεσμα να συναντούμε και στην Καρυδιά πολλά άτομα με ανοιχτόχρωμα στοιχεία, ανθρώπους που εξωτερικά προσδιορίζονται ως «Ρομά» μόνο από την ενδυμασία ή το ατημέλητο της εμφάνισής τους. Συμβαίνει, ακόμη, σε μια οικογένεια να υπάρχουν αδέρφια ξανθά και μελαχρινά, τα οποία δεν μοιάζουν καθόλου μεταξύ τους.

Τα τελευταία χρόνια, και κυρίως όσοι Ρομά συγχρωτίζονται με τους μπαλαμέ, έχουν επηρεαστεί σε κάποιες από τις συνήθειές τους. Οι μεγαλύτερες γυναίκες εξακολουθούν, βέβαια, να διατηρούν τα παραδοσιακά στοιχεία της ενδυμασίας τους: ράβουν μόνες τους τα τσιγγάνικα φουστάνια τους ή τα αγοράζουν από πλανόδιους εμπόρους που έρχονται από άλλες πόλεις, χτενίζονται με το δικό τους τρόπο, βάζουν έντονα τα μαλλιά τους (μάλιστα, σπάνια θα συναντήσει κανείς γυναίκα – «Ρόμνη» ή κορίτσι – «τσά» με κομμένα κοντά μαλλιά. Ωστόσο, οι νεότερες γενιές έχουν επηρεαστεί από τον τρόπο εμφάνισης των μπαλαμέ, και αυτό το συμπέρασμα συνάγεται αν παρατηρήσει κανείς τα αγόρια και τα κορίτσια που πηγαίνουν στο σχολείο.

Οι Ρομά της Καρυδιάς, εκτός από «Ρομά» λέγονται και «Ρουπέ». Είναι μια διάκριση από τις λοιπές ομάδες Ρομά, όπως είναι οι «Ρλίε» (καλαθοποιοί), τα «Χαντούρια» (αυτοί που πωλούν ρούχα, σκευή μαγειρικής) κ.ά. Το «Ρουπέ» πιθανόν να προέρχεται από το όνομα κάποιου παλιού Ρομ. Στους μπαλαμέ, αν ερωτηθούν, ιδιαίτερα τα παιδιά, λένε πως είναι «Γύφτοι» και η γλώσσα τους είναι η «γύφτικη»· στη δική τους διάλεκτο, η δική τους γλώσσα ονομάζεται «ρομανανέ». Οι περισσότεροι μιλούν τη «μπαλαμανέ» πολύ καλά, ενώ κάποιες αλλαγές σε ορισμένες λέξεις ακούγονται συχνά, όπως «φρέγμα», «αυτοκίνηκο» κ.λπ.

Οι εργασιακές ασχολίες των Ρομά της Καρυδιάς είναι το εμπόριο φρούτων, λιγότερο το εμπόριο ρούχων, αγροτικές εργασίες (κυρίως συγκομιδή καρπών), το «μεροκάματο», όπως λένε οι ίδιοι. Οι περισσότεροι διαθέτουν αυτοκίνητο – κάποιες οικογένειες, μάλιστα, έχουν δύο – γιατί αυτό αποτελεί απαραίτητο εργαλείο για τις δουλειές

¹²⁸ Μάλιστα, αυτό αποτέλεσε αρχικά και μια πρακτική δυσκολία, καθώς πολλοί ήταν αυτοί που συγκεντρώνονταν γύρω από τη σπουδάστρια και τον / την ερωτώμενο / -η, προκειμένου να καταλάβουν περί τίνος θέματος πρόκειται. Πολύ συχνές ήταν οι παρεμβάσεις τους, ώστε να καθίσταται δύσκολη η αντικειμενική συμπλήρωση των απαντήσεων. Μετά από μερικές επισκέψεις το φαινόμενο περιορίστηκε και σχεδόν εξαλείφθηκε.

τους, ενώ η κινητή τηλεφωνία αποδεικνύεται στη δική τους περίπτωση πάρα πολύ χρήσιμη. Είναι, όπως όλοι οι Ρομά, μανιώδεις τηλεθεατές – οπωσδήποτε στα προγράμματα της τηλεόρασης αποδίδεται σε μεγάλο βαθμό η εύκολη μάθηση της ελληνικής γλώσσας – ενώ αγαπούν πολύ τη μουσική, αν και δεν παίζουν οι ίδιοι μουσικά όργανα. Τα παιδιά τους μαθαίνουν να χειρίζονται τη φωνή τους από πολύ μικρά, με τον χαρακτηριστικό τσιγγάνικο τρόπο.

Ιδιαίτερη εντύπωση προκάλεσε και η εξής διαπίστωση, η οποία αναφέρθηκε και στο κεφάλαιο 2, υποκεφάλαιο 2.2.6.: οι Ρομά, κατά κανόνα, φέρουν δύο ονόματα. Το ένα είναι αυτό με το οποίο συστήνονται στους μπαλαμέ και με το οποίο έχουν βαφτιστεί, ενώ το άλλο μπορεί να είναι: α) το υποκοριστικό του ίδιου ονόματος (π.χ. Ελένη – Νίτσα), που θεωρείται, ωστόσο, διαφορετικό όνομα, β) ένα άλλο όνομα της «μπαλαμανέσ» γλώσσας (π.χ. Παναγιώτα – Όλγα) ή γ) ένα όνομα σε άλλη γλώσσα (π.χ. Γιώργος – Ιμπραήμ). Μόλις γεννιέται ένα παιδί, του δίνουν το όνομα με το οποίο θα το βαφτίσουν, ενώ του προσδίδουν παράλληλα και ένα «παρατσούκλ», και συνήθως ζητούν για τα παιδιά τους αναδόχους μπαλαμέ, ενώ κάποτε γίνονται ανάδοχοι και μέλη της δικής τους, της ρόμικης κοινωνίας. Υπάρχουν, ακόμη, παιδιά έως και δέκα χρόνων, τα οποία δεν έχουν βαφτιστεί.

Επίσης χαρακτηριστικό είναι ότι σε ένα μεγάλο ποσοστό ζευγαριών, νέων και μεγαλύτερων, η σύζυγος είναι μεγαλύτερη σε ηλικία από τον σύζυγο. Ίσως η αιτία για την προτίμηση αυτή να είναι η ίδια με αυτή για την οποία κάποιες από τις ομάδες των μη – Ρομά, στην υπόλοιπη Ελλάδα ακολουθούσαν την ίδια τακτική¹²⁹. Επίσης, ίσως να είναι οι σκληρές συνθήκες κάτω από τις οποίες ζουν, η αιτία που κάνει τις νέες κοπέλες να δείχνουν σε ηλικία ακόμη και δέκα χρόνια μεγαλύτερες από όσο είναι. Και τα άτομα τρίτης ηλικίας που ζουν στον καταυλισμό είναι ελάχιστα σε σχέση με τα λοιπά.

Οι περισσότεροι Ρομά της Καρυδιάς είναι εγγεγραμμένοι στους δημοτικούς καταλόγους της Καλαμάτας και της Μεσσήνης. Στην πλειοψηφία τους οι οικογένειές τους είναι πολύτεκνες – τουλάχιστον αυτές που δεν είναι νεοσύστατες, με ελάχιστες εξαιρέσεις. Η εκπροσώπηση των κατοίκων του καταυλισμού προς τον κόσμο των μπαλαμέ γίνεται τα τελευταία πέντε χρόνια από τον πρόεδρο του καταυλισμού, τον κ. Σταύρο Αριστόπουλο (επίσης πολύτεκνο, πατέρα έντεκα παιδιών). Ο κ. Αριστόπουλος δεν έχει εκλεγεί με τις γνωστές σε εμάς διαδικασίες, ωστόσο είναι σημαντικό ότι απολαμβάνει την εμπιστοσύνη των κατοίκων του καταυλισμού του.

Ο οικισμός της Καρυδιάς είναι, θα λέγαμε, μια μικρογραφία της ευρύτερης κοινωνίας, αρκετά «αυκνή» σε ορισμένα σημεία – χαρακτηριστες ανθρώπων – και με τις δικές της ιδιαιτερότητες. Υπάρχουν πολλές γυναίκες – λιγότερο ή περισσότερο ηλικιωμένες – οι οποίες ασχολούνται με τη χειρομαντεία, φτιάχνουν «φυλακτικά», λένε «το φλυτζάνι» και τη μοίρα. Πιστεύουν πολύ στο «μάτι» – το φοβούνται αρκετά – ενώ από την άλλη είναι πάντα πρόθυμες να κάνουν φιλοφρονήσεις, στη δική τους γλώσσα ή στη μπαλαμανέσ. Όταν γίνεται κάποια φιλονικία μέσα στον καταυλισμό, τρέχουν όλοι να τη δουν και, πιθανότατα, να βοηθήσουν στη διακοπή της.

Εκτός αυτών, στον οικισμό παρατηρούνται και αρκετά μεγάλες συχνότητες κωφών, εκ γενετής ή λόγω ατυχημάτων, ενώ εμφανίζονται και κάποιες ασθένειες οι οποίες πλέον αποφεύγονται στις περισσότερο αναβαθμισμένες κοινωνίες – π.χ. πόνος του αυτιού που οφείλεται σε αυξημένη συγκέντρωση σμήγματος (κεριού). Επίσης αρκετές είναι οι περιπτώσεις εγκαυμάτων και άλλων ατυχημάτων, που αποτελούν το λόγο για τον οποίο οι Ρομά επισκέπτονται συχνά το νοσοκομείο, ενώ δεν απουσιάζουν οι περιπτώσεις ατόμων με

¹²⁹ Σε κάποια χωριά, π.χ. των Γιαννιτσών, οι σλαβόφωνοι Έλληνες πάντρευαν τις κόρες τους με μικρότερους σε ηλικία νέους, με το σκεπτικό να μεγαλώνουν τα κορίτσια τα παιδιά του ζευγαριού, όσον καιρό ο σύζυγος θα υπηρετεί τη θητεία του στο στρατό.

διανοητικές παθήσεις. Τα περισσότερα παιδιά κυκλοφορούν στον καταυλισμό ξυπόλητα – ιδίως αυτά που είναι πολύ μικρά, τα οποία συνήθως μένουν και γυμνά – σε αντίθεση με τη σεμνότητα που επιδεικνύουν κατά κανόνα, όταν μεγαλώνουν.

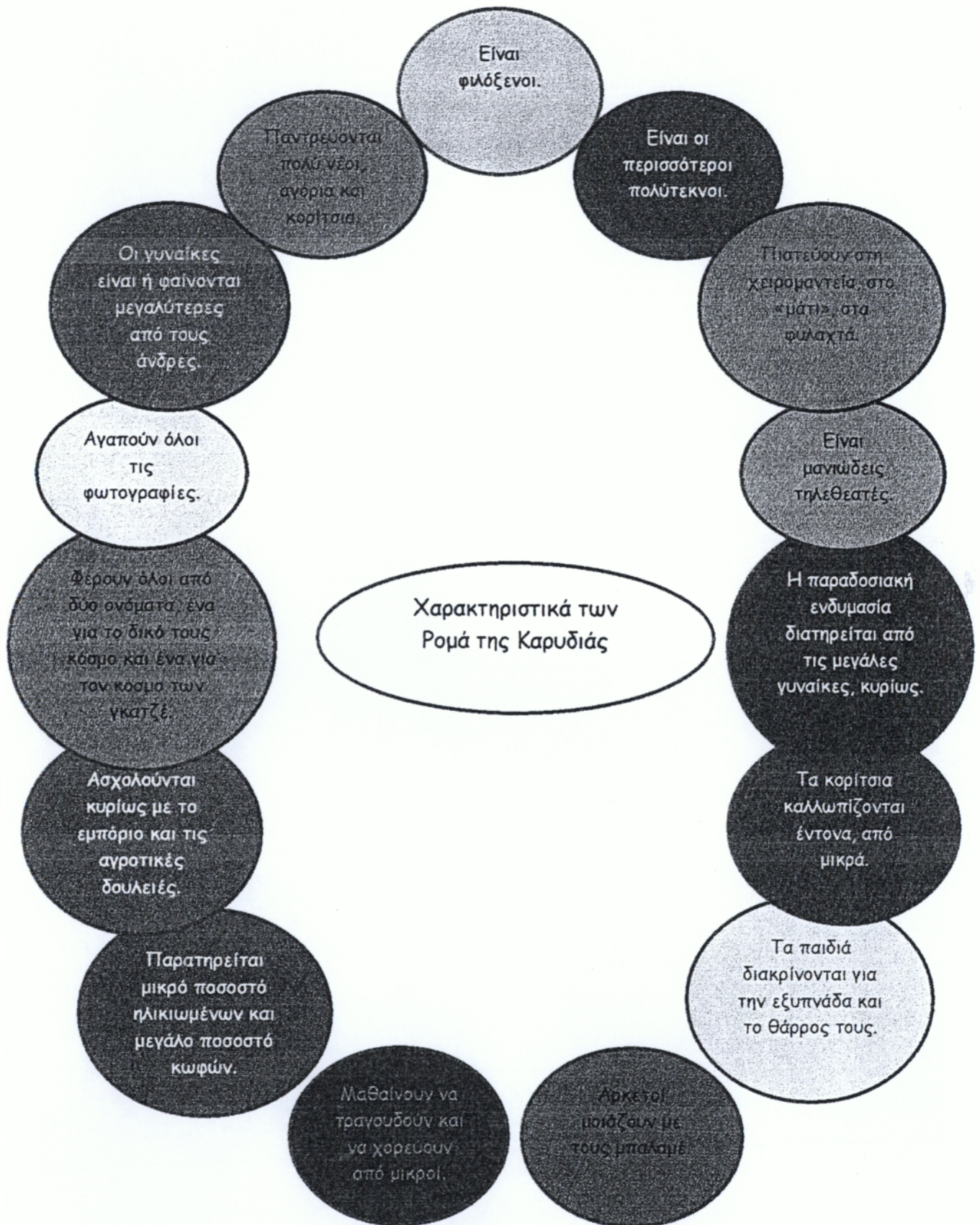
Τα παιδιά των Ρομά επέδειξαν μια ιδιαίτερως φιλόξενη συμπεριφορά, και δη αυτά που έχουν παρακολουθήσει τα μαθήματα του σχολείου, παιδιά που αποπνέουν έναν επιτυχημένο συνδυασμό του μητρικού τους ταμπεραμέντου και των εκδηλώσεων πολιτισμού που διδάχθηκαν. Χαρακτηριστική είναι η έλλειψη φόβου που τα διακρίνει, το θάρρος τους να μιλούνε με τους μεγαλύτερους, είτε Ρομά είτε μπαλαμέ. Τα παιδιά αυτά γεμίζουν τις ώρες της ημέρας τους με παιχνίδι, τραγούδια, χορό, δουλειές πλάι στους γονείς τους. Αγαπούν πολύ την ιδέα του σχολείου – και τη δασκάλα τους – και ρωτούν συνεχώς πότε θα αρχίσει και πάλι, παρά το ότι οι προδιαγραφές του λυόμενου επιδέχονται πολλές βελτιώσεις – αυτό, άλλωστε, είναι κάτι που απασχολεί, κατά κανόνα, τους μεγάλους και όχι τους μικρούς. Κάποια από τα παιδιά του καταυλισμού έχουν παρακολουθήσει ή και παρακολουθούν κανονικά τα μαθήματα σε σχολεία της Μεσσηνίας ή της Καλαμάτας.

Οι μικροί Ρομά της Καρυδιάς δεν έχουν τα ενδιαφέροντα που έχουν τα παιδιά των μπαλαμέ, στην ίδια ηλικία. Ούτε βιβλία διαβάζουν, ούτε ομαδικά παιχνίδια γνωρίζουν πολλά, ούτε οι δημιουργικές τους ασχολίες καταλαμβάνουν μεγάλο φάσμα επιλογών. Έχουν μεγάλη άνεση σε όλα τα σπίτια των Ρομά, ακόμη και αν αυτοί δεν είναι συγγενείς τους, ενώ η προσφορά τους στη σπουδάστρια ήταν πολύτιμη καθ' όλη τη διάρκεια των επισκέψεων αυτής στον καταυλισμό. Τα παιδιά, γνωρίζοντας όλους τους κατοίκους του καταυλισμού παρείχαν στη σπουδάστρια τις πληροφορίες που ήταν απαραίτητες για την εργασία της, όπως: ποιοι κάθονται στη συγκεκριμένη παράγκα, ποιος /-ποια είναι ο /η σύζυγος του συγκεκριμένου προσώπου, αν τη συγκεκριμένη στιγμή υπάρχει κάποιος από τα πρόσωπα που πρόκειται να ερωτηθούν, στο σπίτι αυτό, ακόμη και αν θα ήταν – ίσως – προτιμότερο να αποφευχθεί η συνέντευξη με κάποια άτομα. Τα παιδιά συνόδευαν τη σπουδάστρια συνεχώς, στις κάποτε μεγάλες αποστάσεις μέσα στον καταυλισμό, σε όλα τα σπίτια που αυτή επισκεπτόταν.

Πολύ αξιοπρόσεκτο, τέλος, είναι ότι όλοι, από τον πιο μικρό μέχρι τον πιο μεγάλο, αγαπούν να βγαίνουν φωτογραφίες, γεγονός που κατέστησε εφικτό τον εφοδιασμό της εργασίας με πλούσιο φωτογραφικό υλικό. Κάποιες λεπτομέρειες που αφορούν το ιδιαίτερο κοινωνικό προφίλ των Ρομά της Καρυδιάς θεωρήθηκε σκόπιμο να αντληθούν από τα ερωτηματολόγια που κλήθηκαν να συμπληρώσουν οι ίδιοι. Έτσι προέκυψαν ως αποτελέσματα από τις απαντήσεις που έδωσαν, η συνολική αξιολόγηση των οποίων γίνεται σε παρακάτω κεφάλαιο.

Στην επόμενη σελίδα δίνονται τα περισσότερα ενδεικτικά από τα παραπάνω χαρακτηριστικά σε σχηματική εικόνα, για ευκολότερη ανάγνωση.

ΜΕΡΟΣ
ΔΕΥΤΕΡΟ
ΕΡΕΥΝΑ

*για τις ανάγκες κατοικίας
των Ρομά της Καρυδιάς*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ Β' ΜΕΡΟΥΣ

Το ολοένα αυξανόμενο ενδιαφέρον του κόσμου των γκατζέ για την κατάσταση του κόσμου των Ρομά εστιάζεται αρχικά και κυρίως στο σπουδαιότατο θέμα της κατοικίας. Οι Ρομά της γης ζουν, κατά κανόνα, σε συνθήκες άθλιες και ταπεινωτικές για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Οι Ρομά της Ελλάδας, εξίσου, μοιάζουν να έχουν ταχθεί για να διατηρούν ζωντανή τη μνήμη παμπάλαιων εποχών. Οι Ρομά της Καρυδιάς στην Καλαμάτα φαίνεται να επιθυμούν όλο και περισσότερο μια ικανοποιητική λύση στο σημαντικό πρόβλημα της κατοικίας τους. Οι συζητήσεις και έρευνες των Ελλήνων γκατζέ για τους Ρομά και μαζί με τους Ρομά αποφέρουν ως καρπό την απόφαση για την ίδρυση μόνιμων ρομικών οικισμών.

Η απόφαση για τη δημιουργία των νέων αυτών οικισμών στην ελληνική επικράτεια αποτελεί, δίχως αμφιβολία, ένα βήμα για την προσέγγιση των Ρομά από τους υπόλοιπους κατοίκους της χώρας. Ωστόσο, οι ενέργειες που ακολουθούνται κάθε φορά, όπως και οι τύποι των κατοικιών που πρόκειται να κατασκευασθούν, αποφασίζονται χωρίς την συμμετοχή των ιδίων των ενδιαφερομένων. Η έρευνα που ακολουθεί έχει ως σκοπό να φανερώσει ποια είναι η γνώμη των Ρομά ενός καταυλισμού της χώρας, σχετικά με το σπίτι που θα ήθελαν να αποκτήσουν. Το ερωτηματολόγιο που υποβλήθηκε στους Ρομά της Καρυδιάς προσπαθεί να ανακαλύψει ποιες είναι οι ανάγκες κατοικίας που έχουν οι άνθρωποι αυτοί.

Σε όλη τη διαδικασία που ακολουθείται παρακάτω, δε λησμονείται ότι σκοπός κάθε μελέτης που ευελπιστεί να θεωρηθεί επιστημονική δεν είναι το να αποδείξει κάτι αλλά τι να φέρει στο φως αυτό που αποτελεί, απλά, την πραγματικότητα.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ερωτήθηκαν πενήντα (50) άτομα, 23 άνδρες και 27 γυναίκες, με μέση ηλικία τα 42 χρόνια. Η πλειοψηφία των κατοίκων βρίσκεται στην ηλικία των 21-45 χρόνων (34% γυναίκες και 24% άνδρες). Ο κύριος λόγος για τον οποίον ζουν στην Καρυδιά είναι η έλλειψη χρημάτων (70%), ενώ εμφανίζονται σε μικρότερα ποσοστά και λόγοι όπως «εδώ ζούσαν οι γονείς μου» (2%), «εξυπηρετούμαι στις μετακινήσεις μου λόγω δουλειάς» (6%), «εδώ είναι τα Ρομά» (2%). Το 58% του δείγματος μένουν μόνιμα στον καταυλισμό ενώ το 42% μετακινούνται κατά τη διάρκεια του χρόνου. Το 34% των ερωτηθέντων δήλωσαν ότι προτιμούν να ζουν μέσα στην πόλη (πρώτη επιλογή) ενώ για δεύτερη επιλογή το 40% προτιμούν γύρω από την πόλη. Για τους περισσότερους (42%) δεν έχει σημασία το ποιοι θα είναι οι γείτονές τους, ενώ 34% από αυτούς προτιμούν για γείτονες μόνο μπαλαμέ και 4% θέλουν μόνο Ρομά γείτονες. Επίσης, τα τρία σπουδαιότερα «ατίρια» που επιθυμούν να βρίσκονται κοντά στα σπίτια τους είναι: 1^ο σχολείο (30%) και εκκλησία (30%), 2^ο εκκλησία (32%) και νοσοκομείο (34%).

Όλες οι παράγκες στην Καρυδιά αποτελούνται από ξύλα και πανιά, ενώ το 98% αυτών έχουν νάιλον και 42% χρησιμοποιούν κόντρα πλακέ. Ο τύπος του σπιτιού που επιθυμούν είναι μονοκατοικία για το 60% του δείγματος ενώ για το 34% δεν έχει σημασία. Οι περισσότεροι (58%) θέλουν στα σπίτια τους να υπάρχουν ξεχωριστά δωμάτια για γονείς – αγόρια και κορίτσια – παππούδες, ενώ για το 14% δεν έχει σημασία το να έχουν ξεχωριστά δωμάτια τα αγόρια από τα κορίτσια. Το πρώτο σπουδαιότερο πράγμα που επιθυμούν να υπάρχει στα σπίτια τους είναι η υδροδότηση (προτιμάται από το 74%), το δεύτερο είναι ο ηλεκτρισμός (62%) και το τρίτο είναι το τηλέφωνο (32%). Από τα εξαρτήματα οικιακού εξοπλισμού, οι επιλογές παρουσίασαν κοντινά μεταξύ τους ποσοστά. Στο σπίτι τους επιθυμούν να ζει μόνο η δική τους οικογένεια, δίχως γονείς – πεθερικά – άλλους συγγενείς (78%).

Το 58% των Ρομά πιστεύουν ότι δεν υπάρχει καμία πιθανότητα να ζουν κάποιος πλούσιος ομόφυλοί τους σε παράγκες, ενώ ένα ποσοστό 34% δηλώνουν ότι κάτι τέτοιο συμβαίνει σίγουρα. Το 92% αυτών θα προτιμούσαν να υπήρχε η δυνατότητα να τους παραχωρηθεί κάποιο έτοιμο σπίτι, ενώ το 8% προτιμούν να τους δοθούν χρήματα. Ο λόγος για τον οποίον δεν έχουν δική τους γη είναι η έλλειψη χρημάτων (90%), ενώ δόθηκαν και παράλληλες απαντήσεις όπως «δεν είχαν γη ούτε οι γονείς μου» (4%) και «προτίμησα να αγοράσω αυτοκίνητο» (8%).

1. Έρευνα

1.1. Σκοπός της έρευνας – Στόχοι

Ο σκοπός αυτής της έρευνας έχει ήδη αναφερθεί στην εισαγωγή της εργασίας: αναζητείται η μορφή που πρέπει να έχει ένα σπίτι για να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των Ρομά και στην ιδέα που έχουν για τον ιδανικό τύπο κατοικίας τους. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, τέθηκαν ορισμένοι στόχοι, κάτω από την επίβλεψη και καθοδήγηση του εισηγητού καθηγητού κ. Δρούμπαλη Φ.. Οι στόχοι αυτοί είναι οι εξής:

- α) Γνωριμία με το ιδιαίτερο πρόσωπο των Ρομά της Καρυδιάς μέσα στο πλαίσιο των ιδιαιτεροτήτων των Ρομά του κόσμου.
- β) Προσδιορισμός των χαρακτηριστικών που εμφανίζουν οι κατοικίες τους σήμερα, στην Καρυδιά.
- γ) Εντοπισμός τυχόν ιδιαίτερων αναγκών που οι άνθρωποι αυτοί έχουν, ανάγκες που αφορούν την κατοικία και απαιτούν για την ικανοποίησή τους συγκεκριμένη μορφή σπιτιού.
- δ) Διαπίστωση, κατά το δυνατόν, κάποιων βαθύτερων στοιχείων του κοινωνικού χαρακτήρα και της οικονομικής τους νοοτροπίας, τα οποία θα μπορούν ίσως να υποδείξουν τους πραγματικούς λόγους για τους οποίους οι Ρομά διαβιών σε τέτοια καταλύματα. Δηλαδή, εντοπισμός της βαρύτητας των παραγόντων που συν-δημιουργούν την παρούσα κατάσταση σχετικά με τις κατοικίες και τον τρόπο ζωής των Ρομά.
- ε) Προσδιορισμός του τύπου κατοικίας που δείχνουν να προτιμούν οι Ρομά. Πρόκειται, παράλληλα, για εξέταση της ποιότητας που μπορούν να προσφέρουν στους Ρομά οι κατοικίες που ο κόσμος των γκατζέ αποφασίζει να τους παράσχει, με τον τύπο και στον τόπο που προτείνεται να γίνει κάτι τέτοιο.

Οι στόχοι αυτοί κρίθηκαν ικανοί να επιτευχθούν, σε κάποιο βαθμό, μέσα από τη συμπλήρωση ερωτηματολογίων. Το ερωτηματολόγιο, που καταρτίστηκε με την επίβλεψη και τις υποδείξεις του εισηγητού καθηγητού, επιχειρήθηκε να ανταποκρίνεται στις παραπάνω προσδοκίες της έρευνας αυτής.

1.2. Υλικό και Μέθοδος

Στο «υλικό» της έρευνας θα μπορούσαμε να πούμε, βέβαια, ότι εντάσσεται και ο πληθυσμός που αποτελεί αντικείμενο της συγκεκριμένης μελέτης. Ωστόσο, το κύριο εργαλείο για την πραγματοποίηση της έρευνας αυτής ήταν το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε.

1.2.1. Ερωτηματολόγιο

Για την επίτευξη του σκοπού της εργασίας, απαραίτητη ήταν η σύνταξη – ανώνυμου– ερωτηματολογίου, το οποίο να επιχειρεί την άντληση πληροφοριών σχετικά με: α) δημογραφικά – γενικά χαρακτηριστικά των Ρομά της Καρυδιάς (φύλο, ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, εργασία κ.λπ.), β) την τρέχουσα κατάσταση της κατοικίας τους, γ) το πώς θα ήθελαν να είναι η κατοικία τους. Στην τρίτη κατηγορία υπάρχουν ερωτήσεις σχετικά με τον τόπο όπου θα προτιμούσαν να βρίσκεται το σπίτι τους, και άλλες που αντλούν πληροφορίες για τη χωροκατανομή του σπιτιού και πιθανές ιδιαίτερες ανάγκες που θα ήθελαν οι άνθρωποι αυτοί να ικανοποιήσουν. Κάποιες ερωτήσεις που αφορούν το γενικότερο σκεπτικό των Ρομά για την ιδιοκτησία (γη – κατοικία – χρήματα) προστέθηκαν, ενταγμένες σε μια τέταρτη, θα λέγαμε, ενότητα, με σκοπό τη διαπίστωση της «οικονομικής» νοοτροπίας και διαχείρισης των ανθρώπων αυτών.

Ασφαλώς, πολύ σπουδαίο παράγοντα για την κατάρτιση του ερωτηματολογίου αποτέλεσε και ο πληθυσμός τον οποίο αφορά και προς τον οποίο απευθύνεται η έρευνα. Λαμβάνεται υπόψη το μέγεθος του δείγματος που πρόκειται να εξετασθεί και η ηλικία των ατόμων, καθώς επίσης και η δυνατότητά τους να απαντήσουν στις συγκεκριμένες ερωτήσεις, οι οποίες πρέπει να γίνουν όσο το δυνατόν πιο κατανοητές. Τα επόμενα βήματα, μέχρι την τελική διαμόρφωση του ερωτηματολογίου, απαιτούν τον υπολογισμό τόσο των χαρακτηριστικών/ δυνατοτήτων του δείγματος όσο και των αναγκών και ιδιαιτεροτήτων που θέλαμε να εντοπίσουμε.

1.2.1.1. Πιλοτική εφαρμογή του ερωτηματολογίου – Συμπεράσματα και αλλαγές

Το αρχικό ερωτηματολόγιο υποβλήθηκε δοκιμαστικά σε τέσσερα άτομα, δύο άνδρες και δύο γυναίκες, και τα προβλήματα που εντοπίστηκαν αφορούσαν τόσο την κατανόηση ορισμένων ερωτήσεων όσο και την έννοια και τη χρησιμότητα άλλων. Έτσι, η αρχική μορφή του ερωτηματολογίου υπέστη αρκετές διορθώσεις. Οι ερωτήσεις ήταν γραμμένες στον πληθυντικό ευγενείας, πράγμα που ξένιζε αρκετά τους Ρομά – δεν ταιριάζει και τόσο στο δικό τους τρόπο ομιλίας. Το τελικό, διορθωμένο ερωτηματολόγιο περιλάμβανε ερωτήσεις διατυπωμένες με ενικό αριθμό. Κάποιες ερωτήσεις παραλείφθηκαν τελείως ενώ σε άλλες έγιναν αλλαγές¹³⁰. Οι αλλαγές αυτές στηρίχθηκαν, κυρίως, στο μορφωτικό επίπεδο των ανθρώπων που καλούνταν να απαντήσουν. Ορισμένες ερωτήσεις,

¹³⁰ Στο πρώτο ερωτηματολόγιο υπήρχε και η ερώτηση «έχετε αυτοκίνητο;», η οποία δεν θεωρήθηκε να εξυπηρετεί το σκοπό της εργασίας. Ωστόσο, η ερώτηση αυτή από κάποιο σημείο της έρευνας και ύστερα άρχισε να γίνεται προφορικά, όταν δεν ήταν ήδη γνωστή η απάντηση, γιατί κάποιοι ερωτώμενοι δεν κατανοούσαν την ακριβή έννοια της ερώτησης 49. Βλ. παρουσίαση αποτελεσμάτων.

συνεπώς, έγιναν πιο απλές στη γλώσσα ενώ άλλες έγιναν πιο απλές στο σκεπτικό¹³¹. Συγκεκριμένα:

1. Η ερώτηση: « Ποιες είναι οι επαγγελματικές σας ασχολίες» πήρε τη μορφή «Τι δουλειά κάνεις για να ζήσεις»

2. Η ερώτηση 30 του τελικού ερωτηματολογίου είχε αρχικά τη μορφή: «Βαθμολογείτε από το 1 μέχρι το 6 τις παρακάτω περιοχές ως επιλογή θέσης της κατοικίας σας»

3. Ομοίως, οι ερωτήσεις 31, 32, 33, 35, 40 και 44 ζητούσαν ιεράρχηση των απαντήσεων (από το 1 μέχρι το 6, το 8 κ.λπ.) δηλαδή βαθμολόγηση με βάση το προσωπικό κριτήριο του καθενός. Αυτές μετατράπηκαν στη μορφή που έχουν στο τελικό ερωτηματολόγιο, με περιορισμένο αριθμό επιλογών, για μεγαλύτερη ευκολία στην κατανόηση.

4. Οι λέξεις «μέλη», «κατοικία» «διαθέτω» αντικαταστάθηκαν από τις λέξεις «άτομα», «σπίτι», «έχω».

Στο νέο, βελτιωμένο ερωτηματολόγιο έγιναν και κάποιες ακόμη αλλαγές. Εκεί όπου οι επιλογές είναι πολλές, χρησιμοποιούνται μικρά στίτσα, δίπλα από κάθε μία (π.χ. για την τηλεόραση, τη ντουλάπα, το ψυγείο, το τηλέφωνο κ.λπ.). Σκοπός είναι η διευκόλυνση των ερωτώμενων με τη χρησιμοποίηση της παρατήρησης, ως υποκατάστατου των γραμματικών γνώσεων που απουσιάζουν.

Επίσης, καταβάλλεται προσπάθεια να μη γίνει αισθητός στους ερωτώμενους ο χωρισμός του ερωτηματολογίου σε ενότητες, για να εξασφαλιστεί, κατά το δυνατόν, το πιο αντικειμενικό αποτέλεσμα. Έτσι, κάποιες ερωτήσεις τοποθετούνται σε διαφορετική θέση/ενότητα από αυτήν που υπαγορεύει το περιεχόμενό τους, ενώ παράλληλα κάποιες ερωτήσεις επαναλαμβάνονται, διατυπωμένες με διαφορετική μορφή, προκειμένου να διαπιστωθεί η ορθότητα των πρώτων· αυτό γίνεται στις ερωτήσεις που θεωρείται ότι εξυπηρετούν σημαντικά το σκοπό της εργασίας.

Η επαναδιατύπωση και βελτίωση των ερωτήσεων έγινε με τη βοήθεια του εισηγητού καθηγητού – ο οποίος πρότεινε και την υποβολή ορισμένων άλλων. Το ερωτηματολόγιο με την τελική του μορφή δίνεται στο τέλος του βιβλίου.

1.2.2. Διαδικασία επιλογής του δείγματος

Η επιλογή του σωστού δείγματος, ποσοτικά και ποιοτικά, ήταν το επόμενο απαραίτητο βήμα για την πραγματοποίηση της έρευνας. Η πορεία που ακολουθήθηκε για το σκοπό αυτό ήταν η εξής:

Αρχικά τέθηκε ως στόχος ο υπολογισμός, κατά προσέγγιση, του μεγέθους του πληθυσμού που κατοικούσε στον καταυλισμό την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας – γιατί ο αριθμός αυτός μεταβάλλεται με τις μετακινήσεις κατά τη διάρκεια του χρόνου. Σύμφωνα με τις πληροφορίες του προέδρου του καταυλισμού, κ. Σταύρου Αριστόπουλου, οι κάτοικοι της Καρυδιάς την περίοδο εκείνη έφθαναν τα 450 – 500 άτομα, ενώ ήταν κατά πολύ περισσότεροι αυτοί που έλειπαν σε άλλες περιοχές για δουλειά.

¹³¹ Πολλές από τις αλλαγές αυτές υποδείχθηκαν από τον υπεύθυνο καθηγητή, πριν ακόμη εφαρμοστεί πλοτικά το ερωτηματολόγιο.

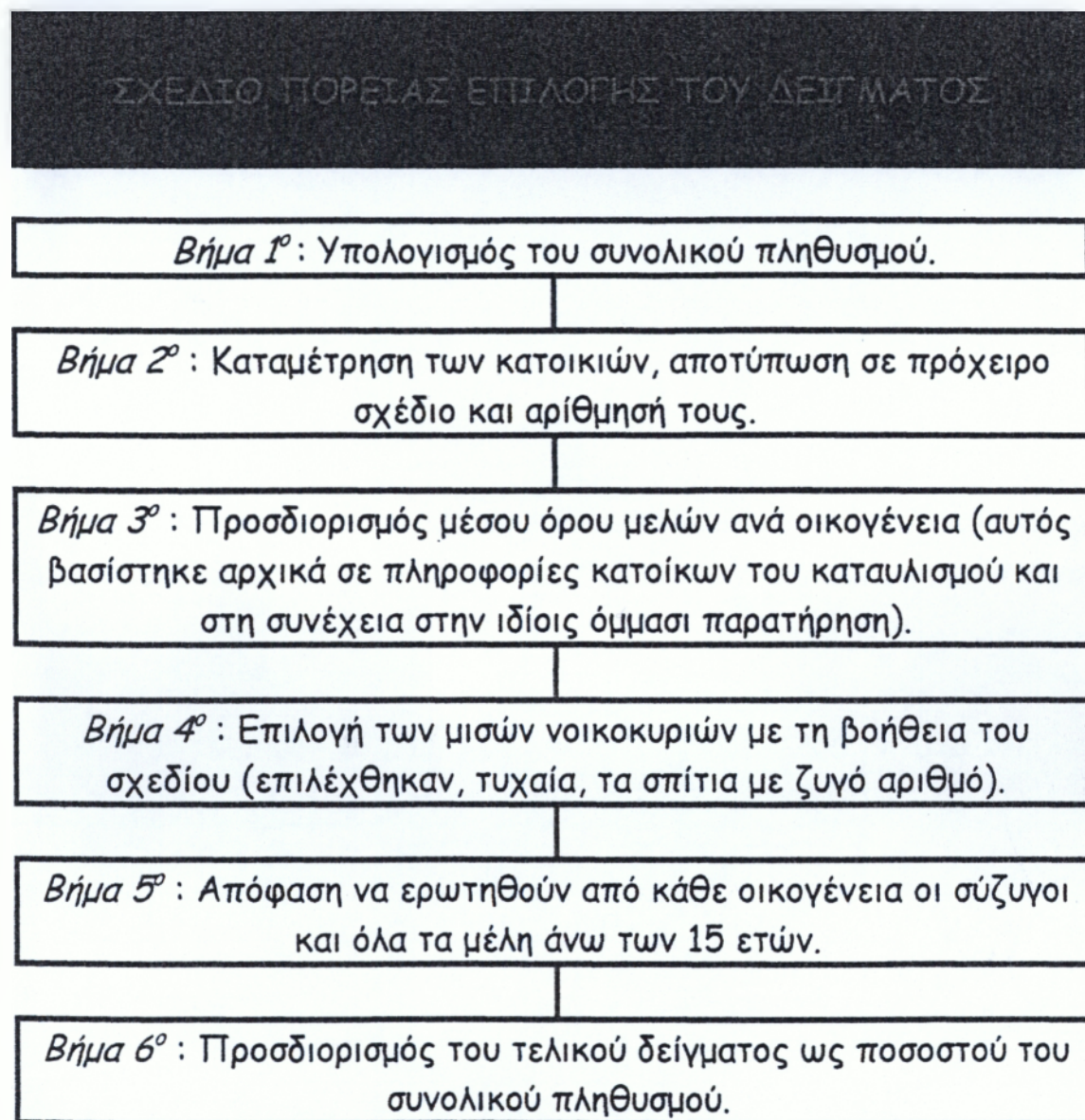
Για την εξασφάλιση μεγαλύτερης εγυαρτότητας έγινε υπολογισμός του μεγέθους του πληθυσμού με ταυτόχρονο προσδιορισμό του αριθμού των κατοικιών. Συγκεκριμένα, η αρχική καταμέτρηση έδειχνε ότι οι κατοικίες ανέρχονταν στις 74, εκ των οποίων οι 66 κατοικούνταν. Αποτυπώθηκε σε πρόχειρο σχέδιο η εικόνα του καταυλισμού με μορφή κάτοψης (με υπολογισμούς όχι βέβαια επιστημονικούς, απλά τέτοιους που να εξυπηρετούσαν τις ανάγκες της εργασίας) και δόθηκε αρίθμηση στις καλύβες. Αυτό που υπολειπόταν ήταν η γνώση του μέσου όρου μελών των οικογενειών. Υπολογίζοντας με μέσο όρο 8 άτομα (σύμφωνα με πληροφορίες κατοίκων του καταυλισμού), οι κάτοικοι εκείνη την περίοδο ανέρχονταν στους 528.

Προκειμένου να επιλεγεί ένα δείγμα αρκετά αντιπροσωπευτικό, αποφασίστηκε – με τις υποδείξεις του εισηγητού – να ερωτηθούν μέλη των μισών νοικοκυριών που ζούσαν στην Καρυδιά και συγκεκριμένα: οι σύζυγοι-γονείς και όσα από τα λοιπά μέλη θα είχαν ηλικία άνω των 15 ετών. Αν, δηλαδή, τα μέλη αυτά ανέρχονταν περίπου στα 3 για κάθε οικογένεια, τότε από κάθε σπίτι θα έπρεπε να ερωτηθούν πέντε άτομα, περίπου. Τα μισά σπίτια του καταυλισμού ήταν τότε 33 στον αριθμό, άρα αυτοί που επρόκειτο να ερωτηθούν θα ήταν 165 συνολικά. Υπολογίζοντας τον αριθμό αυτό ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού προέκυψε ότι το δείγμα θα αποτελούσε το 31,25% των κατοίκων.

. Για να εξασφαλισθεί ο τυχαίος χαρακτήρας του δείγματος, προτάθηκε από τον εισηγητή καθηγητή να επιλεγθούν όλες οι παράγκες που, σύμφωνα με το σχέδιο, θα είχαν μονό αριθμό ή όλες όσες θα είχαν ζυγό αριθμό. Αποφασίστηκε να ερωτηθούν οι άνθρωποι που ζούσαν στις καλύβες με ζυγό αριθμό. Όμως, κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων ο αριθμός αυτός μεταβαλλόταν, καθώς κάποιες οικογένειες εγκατέλειπαν προσωρινά τον καταυλισμό λόγω επαγγελματικών αναγκών.

Καθώς άρχισε η έρευνα, ο μέσος όρος μελών της κάθε οικογένειας προέκυψε να είναι μειωμένος σε πέντε, περίπου, άτομα. Συνεπώς, το σύνολο των κατοίκων του καταυλισμού περιοριζόταν σε 330 άτομα. Το 30% του αριθμού αυτού ανερχόταν, πλέον, σε εκατό, περίπου, άτομα. Έτσι, λοιπόν, επρόκειτο να ερωτηθούν εκατό άτομα, άνω των δεκαπέντε ετών. Όμως, το τελικό δείγμα περιορίστηκε κι άλλο, καθώς κατέστη ανέφικτη η συνάντηση πολλών από τους κατοίκους του καταυλισμού – κυρίως των ανδρών /συζύγων – ενώ κάποιιοι άλλοι αρνήθηκαν τη συνεργασία, σε αντίθεση με την προθυμία την οποία επέδειξαν κατά τις πρώτες επισκέψεις της σπουδάστριας. Έτσι, ο αριθμός των ερωτηματολογίων που συγκεντρώθηκαν είναι, τελικά, ίσος με 50. Λαμβάνοντας υπόψη τη συνεχή μείωση του πληθυσμού – η οποία είναι περισσότερο έντονη κατά το μήνα Ιούλιο – και υπολογίζοντας τους Ρομά σε 300 άτομα, περίπου, το τελικό δείγμα αποτέλεσε το 16,67% του πληθυσμού της Καρυδιάς.

Παρακάτω φαίνονται σχηματικά τα βήματα που ακολουθήθηκαν για την τελική επιλογή του δείγματος.

Σχήμα 1.2.2.1.: Το σχέδιο της πορείας που ακολουθήθηκε για την επιλογή του τελικού δείγματος.
Πηγή: Ίδια έρευνα.

1.2.3. Διεξαγωγή της έρευνας

Η έρευνα άρχισε να διεξάγεται στον καταυλισμό της Καρυδιάς στις 10 Ιουλίου.

Η σπουδάστρια επισκεπτόταν τον καταυλισμό καθημερινά, πλην του Σαββάτου, από τις 09.00 ή 09.30 το πρωί μέχρι το μεσημέρι και τα απογεύματα της Δευτέρας και Τρίτης. Τα ερωτηματολόγια τα συμπλήρωνε η σπουδάστρια, αφού οι Ρομά κατανοούσαν τις ερωτήσεις και απαντούσαν προφορικά.

Παρά το γεγονός ότι διορθώθηκαν τα λάθη του αρχικού ερωτηματολογίου, αρκετοί από τους ερωτώμενους συνάντησαν δυσκολίες στην κατανόηση των ερωτήσεων – αυτό οφείλεται και στη δυνατότητά τους να καταλαβαίνουν και να μιλούν την ελληνική γλώσσα. Άλλωστε, δεν ξεχνούμε ότι πρόκειται για έναν πληθυσμό με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, γεγονός που δυσχεραίνει ακόμη περισσότερο μια οποιαδήποτε παρόμοια προσπάθεια. Έτσι, κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων χρειάστηκε συχνά να αλλάξει η διατύπωσή τους για να γίνουν αυτές πιο κατανοητές από τους Ρομά. Επιστρατεύθηκαν πολλά παραδείγματα και χρησιμοποιήθηκαν εξωγλωσσικά στοιχεία (κινήσεις με τα χέρια που διευκρίνιζαν περισσότερο την ερώτηση). Στο παρακάτω κεφάλαιο είναι γραμμένες όλες αυτές οι αλλαγές.

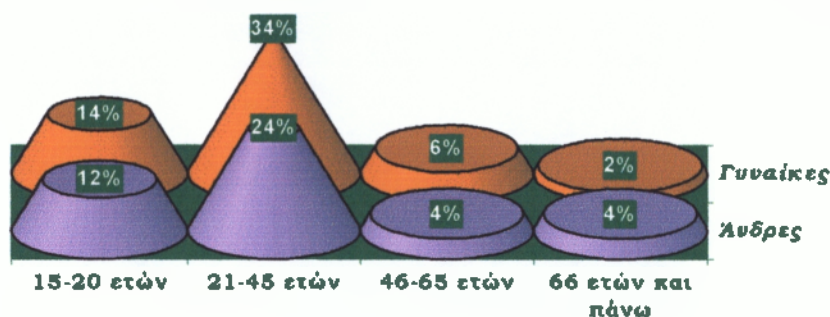
2. Αποτελέσματα της έρευνας

Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει η παράθεση των αποτελεσμάτων που συνήχθησαν από την παραπάνω έρευνα. Όπως έχει αναφερθεί, το ερωτηματολόγιο περιείχε τέσσερις νοηματικές ενότητες. Το κεφάλαιο χωρίζεται σε τέσσερα υποκεφάλαια, αντίστοιχα των εννοιών αυτών. Έτσι λοιπόν, το **πρώτο** υποκεφάλαιο αναφέρεται στα γενικά χαρακτηριστικά των κατοίκων του καταυλισμού, το **δεύτερο** στην κατάσταση που παρουσιάζουν τα σπίτια τους – συγκεκριμένα την κατάσταση που παρουσίαζαν την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας, γιατί προαναφέρθηκε ότι ο αριθμός των κατοικιών άλλαζε συνεχώς κατά την περίοδο του καλοκαιριού – ενώ στο **τρίτο** εκτίθενται τα όσα δείχνουν να σκιαγραφούν τη μορφή που θα ήθελαν να έχει το ιδανικό, γι' αυτούς, σπίτι. Στο **τέταρτο** και τελευταίο κεφάλαιο αναφέρονται τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την έρευνα σχετικά με την οικονομική αντίληψη των Ρομά της Καρυδιάς.

2.1. Γενικά χαρακτηριστικά των κατοίκων, δημογραφικά, κοινωνικά.

Τα ποσοστά που δίνονται παρακάτω αφορούν το δείγμα πληθυσμού που εξετάστηκε τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, στον καταυλισμό της Καρυδιάς.

(Ερωτ.1,2). Από το δείγμα αυτό, το 46% ήταν άνδρες και το 54% ήταν γυναίκες. Τα άτομα ηλικίας 15-20 χρόνων αποτελούσαν ποσοστό 26% του δείγματος. Το μεγαλύτερο ποσοστό καταλάμβαναν τα άτομα ηλικίας 21-45 χρόνων, ενώ από 46 έως 65 ετών ήταν το 10% του πληθυσμού που εξετάστηκε και από 66 ετών και πάνω ήταν μόλις το 6%. Το παρακάτω σχήμα παρέχει τις ηλικιακές αναλογίες που παρατηρήθηκαν μεταξύ των φύλων.

Γράφημα. 2.1.1.: Ηλικιακή κατανομή, κατά φύλο, του δείγματος που ερωτήθηκε.

Πηγή: Ίδια έρευνα

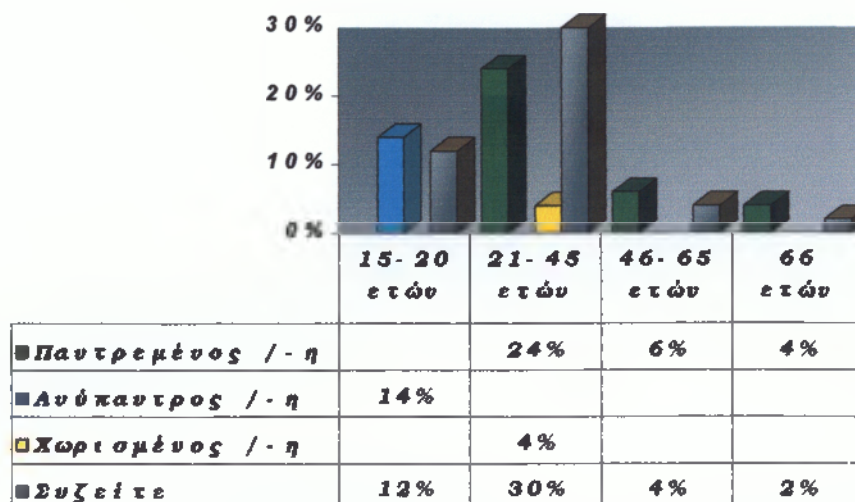
(Ερωτ.12). Επίσης, το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων ζουν σε οικογένεια που αποτελείται από 2 έως 5 άτομα. Τα ακριβή ποσοστά φαίνονται στον παρακάτω πίνακα.

Αριθμός μελών οικογένειας	Ποσοστά οικογενειών
2-5	52%
6-10	40%
10 και πάνω	8%

Πίνακας 2.1.1.: Ποσοστική κατανομή των αριθμών των μελών ανά οικογένεια

Πηγή: Ίδια έρευνα

(Ερώτ.3). Όσον αφορά την οικογενειακή κατάσταση των ερωτηθέντων, αξιοσημείωτο ήταν το γεγονός ότι στην πλειοψηφία τους (48%) τα ζευγάρια δεν ήταν παντρεμένα αλλά συζούσαν. Στην ερώτηση «είσαι παντρεμένος /-η», κάποιιοι έλεγαν «όχι, αστεφάνωτο», ενώ οι περισσότεροι απαντούσαν «ναι», με αποτέλεσμα να πάρει η ερώτηση, πλέον, τη μορφή «είστε στεφανωμένοι», για να μπορεί να συμπίπτει η απάντηση με την πραγματικότητα. Οι παντρεμένοι αποτελούν το 34% του ερωτηθέντος δείγματος ενώ υπάρχουν 14% ανύπαντροι και 4% χωρισμένοι.

Γράφημα 2.1.2.: Οικογενειακή κατάσταση των Ρομά της Καρυδιάς (σε σχέση και με την ηλικία)
Πηγή: Ίδια έρευνα

(Ερώτ.18) Είναι χαρακτηριστικό ότι οι περισσότερες οικογένειες που ερωτήθηκαν (92%), έχουν «πυρηνική» μορφή, δηλαδή απουσιάζουν, από αυτές οι παππούδες. Ένα ποσοστό 2% φιλοξενεί κάτω από τη στέγη του γιαγιά, ενώ σε ένα 6% συναντούμε και γιαγιά και παππού.

Παππούς	0%
Γιαγιά	2%
Παππούς και γιαγιά	6%
Ούτε παππούς ούτε γιαγιά	92%

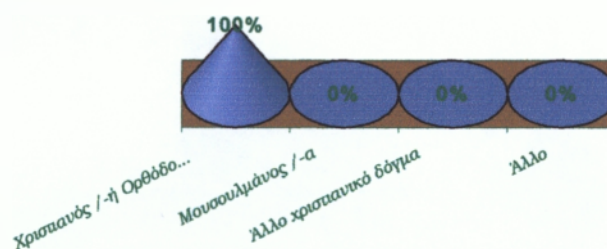
Πίνακας 2.1.2.: Ποσοστά ηλικιωμένων που ζουν μέσα στις οικογένειες των παιδιών τους
Πηγή: Ίδια έρευνα

(Ερώτ.7) Τα πιο συνήθη επαγγέλματα των Ρομά της Καρυδιάς είναι οι αγροτικές δουλειές (ως αποκλειστική εργασία, 28%) και το εμπόριο. Οι περισσότεροι απασχολούνται σε περισσότερες από μία εργασίες. Οι συνδυασμοί των εργασιών και τα ποσοστά τους φαίνονται στον πίνακα που ακολουθεί.

Επαγγελματικές ασχολίες των Ρομά της Καρυδιάς	Ποσοστά απαντήσεων
Αγροτικές δουλειές	58%
Εμπόριο φρούτων και λαχανικών	36%
Καλαθοπλεκτική	24%
Καμία	18%
Μεταπώληση παλιών σιδηρικών	4%
Βοήθεια προς τους γονείς	10%

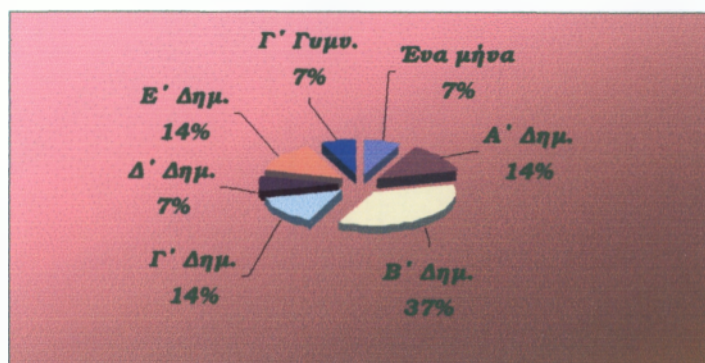
Πίνακας 2.1.3.: Επαγγελματικές ασχολίες των Ρομά της Καρυδιάς
Πηγή: Ίδια έρευνα

(Ερ. 4). Μια ακόμη αλλαγή στη διατύπωση ερώτησης έγινε στην ερώτηση 4: «Ποιο είναι το θρήσκευμά σου», στην οποία δε φάνηκε να υπάρχει πρόβλημα κατανόησης κατά την πιλοτική εφαρμογή. Η λέξη «θρήσκευμα» ήταν σε πολλούς άγνωστη. Όταν τους ρωτούσαν, πλέον, «σε τι πιστεύεις» κάποιοι έλεγαν «στα Άγια», «εκεί που πιστεύει όλος ο κόσμος», ενώ άλλοι έλεγαν «είμαστε βαπτισμένοι χριστιανοί». Κάποιοι δεν γνώριζαν τι σημαίνουν οι άλλες απαντήσεις, και τελικά η σπουδάστρια προτίμησε να ρωτάει ευθέως «είσαι βαπτισμένος /-η». Όσοι Ρομά ρωτήθηκαν απάντησαν πως είναι βαπτισμένοι Ορθόδοξοι χριστιανοί.

Γράφημα 2.1.3.: Το Θρήσκευμα των Ρομά της Καρυδιάς
Πηγή: Ίδια έρευνα

(Ερωτ.5,6) Η πλειοψηφία των ανθρώπων που ερωτήθηκαν στην Καρυδιά δεν έχει παρακολουθήσει καθόλου μαθήματα σχολείου, συγκεκριμένα το 72%, ενώ το υπόλοιπο 28% έχει παρακολουθήσει τις τάξεις που φαίνονται στο παρακάτω σχήμα, με τα δοθέντα ποσοστά.

Γράφημα 2.1.4.: Μορφωτικό επίπεδο των Ρομά της Καρυδιάς
Πηγή: Ίδια έρευνα

Στην ερώτηση 9 «Το σπίτι που μένεις τώρα ανήκει στην οικογένειά σου» όλοι απάντησαν «ναυ», και στην επόμενη ερώτηση όλοι εκτός από ένα άτομο απάντησαν «προφορικά». Προφανώς, το άτομο που απάντησε «υπάρχουν νομικά έγγραφα» θα είχε υπόψη του τη δικαστική απόφαση με την οποία επιτρεπόταν στους Ρομά η διαμονή στο χώρο της Καρυδιάς.

(Ερωτ.8) Οι Ρομά της Καρυδιάς έχουν έρθει στον καταυλισμό μετά το '94, ωστόσο, από το δείγμα που ερωτήθηκε συγκεντρώθηκαν διάφορες απαντήσεις, οι οποίες και φαίνονται στον παρακάτω πίνακα.

"Πόσον καιρό ζεις στην Καρυδιά;"	Ποσοστά απαντήσεων
Μια εβδομάδα περίπου	4%
6 μήνες	2%
1-2 χρόνια	22%
3-4 χρόνια	14%
4-5 χρόνια	40%
5-6 χρόνια	14%
6-7 χρόνια	2%
7-8 χρόνια	2%
12 χρόνια	2%

Πίνακας 2.1.4.: Το χρονικό διάστημα κατά το οποίο οι ερωτηθέντες απάντησαν ότι ζουν στον καταυλισμό της Καρυδιάς, σε ποσοστά.

Πηγή: Ίδια έρευνα

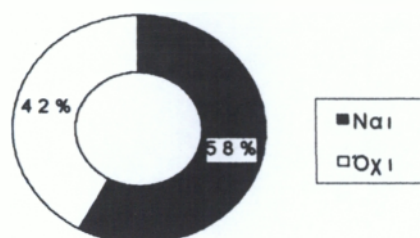
(Ερωτ.13) Σύμφωνα με τις απαντήσεις που έδωσαν οι ίδιοι οι Ρομά, ο κυριότερος λόγος για τον οποίον μένουν στον καταυλισμό της Καρυδιάς και όχι σε κάποιο σπίτι στην πόλη ή σε χωριό είναι ότι δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα, «τη δύναμη», όπως λένε, να πάνε κάπου αλλού. Για το 70% των ερωτηθέντων μοναδικός λόγος εγκατάστασής τους στην Καρυδιά είναι αυτός. Οι λοιπές απαντήσεις εμπεριέχουν, στην πλειοψηφία τους, αυτόν τον λόγο σε συνδυασμό και με κάποιους άλλους. Αναλυτικά οι απαντήσεις και τα ποσοστά τους δίνονται παρακάτω.

"Για ποιο λόγο μένεις στην Καρυδιά;"	Ποσοστά απαντήσεων
Μου αρέσει εδώ και εξυπηρετεί τις μετακινήσεις μου λόγω δουλειάς	4%
Δεν έχω τα χρήματα να πάω αλλού	70%
Εδώ ζούσαν οι γονείς μου	2%
Δεν έχω τα χρήματα να πάω αλλού, δεν μας δέχονται σε άλλη έκταση, εδώ ζούσαν οι γονείς μου, δεν έχω δική μου γη	14%
Δεν έχω τα χρήματα να πάω αλλού, δεν μας νοικιάζουν σπίτι (λόγω πολλών παιδιών), οι μπαλαμέ μας αντιμετωπίζουν με προκατάληψη, δεν "τα πάω" καλά με τους μπαλαμέ	8%
Δεν "τα πάω" καλά με τους μπαλαμέ, με εξυπηρετεί στις μετακινήσεις μου και εδώ είναι και "τα Ρομά"	2%

Πίνακας 2.1.5.: Ποσοστική κατανομή των λόγων για τους οποίους οι Ρομά μένουν στην Καρυδιά

Πηγή: Ίδια έρευνα

(Ερώτ.15) Από τον πληθυσμό που εξετάστηκε, το 58% απάντησαν ότι μένουν στο σπίτι τους όλον τον χρόνο.

Γράφημα 2.1.5.: Ποσοστά των Ρομά που μένουν στην Καρυδιά όλον τον χρόνο και αυτών που μετακινούνται.

Πηγή: Ίδια έρευνα

(Ερώτ.16) Από το υπόλοιπο 42%, από όσους μετακινούνται δηλαδή, οι περισσότεροι απάντησαν ότι στήνουν παράγκες σε κάποια δημόσια έκταση (52%), ενώ αρκετοί μένουν εξίσου σε παράγκες ή και στο αυτοκίνητο (23,8%). Στον παρακάτω πίνακα φαίνεται η ποσοστική κατανομή των απαντήσεων.

"Όταν μετακινείσαι, που μένεις;"	Ποσοστά απαντήσεων
Στο αυτοκίνητο	10%
Σε παράγκες σε κάποιο δημόσιο χώρο	52%
Σε κάποιο συγγενικό σπίτι (παράγκα)	14,20%
Σε παράγκες ή και στο αυτοκίνητο	23,80%

Πίνακας 2.1.6.: Ποσοστική κατανομή των τόπων όπου εγκαθίστανται οι Ρομά της Καρυδιάς κατά τις μετακινήσεις τους.

Πηγή: Ίδια έρευνα

2.2. Η παρούσα κατάσταση των κατοικιών στον καταυλισμό της Καρυδιάς

Στο κεφάλαιο 5, υποκεφάλαιο 5.2.1.του Α' Μέρους γίνεται μια καταγραφή της κατάστασης των κατοικιών και του καταυλισμού των Ρομά. Στις παραγράφους που ακολουθούν, οι ίδιοι οι Ρομά περιγράφουν τα σπίτια τους, μέσα από τις απαντήσεις που δίνουν στις ερωτήσεις της σπουδάστριάς.

Τα υλικά από τα οποία είναι κατασκευασμένα τα σπίτια των Ρομα της Καρυδιάς φαίνονται στον παρακάτω πίνακα. Τα ξύλα («ξυλοδουλειά») και τα πανιά υπάρχουν σε όλες τις κατοικίες (100%) ενώ και τα νάιλον συμπεριλαμβάνονται μέσα στα πιο βασικά υλικά (98%). Χρησιμοποιούνται επίσης σε σημαντικά ποσοστά, κόντρα πλακέ, τσιμέντο και τζάμια.

“Το σπίτι σου από τι υλικά είναι φτιαγμένο;”	Ποσοστά απαντήσεων
Ξύλα	100%
Πανιά	100%
Νάιλον	98%
Κόντρα πλακέ	42%
Τσιμέντο	30%
Τζάμια	18%
Χαλίκι	16%
Σίδερα	4%
Ψάθα	8%
Λαμαρίνες	4%
Συρματόπλεγμα	6%
Μουσαμάδες	2%

Πίνακας 2.2.1.: Ποσοτική κατανομή των υλικών από τα οποία είναι κατασκευασμένα τα σπίτια των Ρομά, στην Καρυδιά.
Πηγή: Ίδια έρευνα

(Ερωτ.19,20). Σε καμία κατοικία δεν υπάρχει παροχή νερού, ηλεκτρικού και αποχέτευσης. Ο τρόπος εξασφάλισης νερού είναι ίδιος για όλους τους κατοίκους του καταυλισμού: Γεμίζουν μεγάλα παγούρια (μπετόνια) από σπίτια της Μεσσηνίας ή του Ασπροχώματος, και το μεταφέρουν με τα αυτοκίνητά τους. Κάποιοι παίρνουν νερό από το κοντινό βενζινάδικο. Έχουν κατασκευάσει, μάλιστα, και μικρά φορεία για τα παγούρια τους, τα οποία μεταφέρουν εύκολα, τραβώντας τα με ένα σκοινί.

Όσον αφορά την παροχή ηλεκτρικού, οι συνήθεις τρόποι με τους οποίους την αντικαθιστούν οι Ρομά της

Καρυδιάς, για κάθε τι άλλο εκτός από θέρμανση και μαγείρεμα (φωτισμός, τηλεόραση, ραδιόφωνο κ.λπ.), είναι αυτοί που φαίνονται στον παρακάτω πίνακα.

"Τι χρησιμοποιείτε αντί για ρεύμα;"	Ποσοστά απαντήσεων
Λάμπα λουξ (με φιάλη υγραερίου)	80%
Καντήλι (με λάδι)	6%
Γεννήτρια	72%
Μπαταρία αυτοκινήτου	12%
Ξένη γεννήτρια	4%

Πίνακας 2.2.2.: Ποσοστική κατανομή των μέσων που χρησιμοποιούν οι Ρομά της Καρυδιάς ως υποκατάστατων του ηλεκτρικού ρεύματος.

Πηγή: Ίδια έρευνα

(Ερωτ. 21, 22). Για θέρμανση όλοι οι κάτοικοι του καταυλισμού χρησιμοποιούν σόμπα με ξύλα, ενώ για το μαγείρεμα χρησιμοποιούν πετρογκάζ (κάποιοι έχουν και κουζίνα υγραερίου).

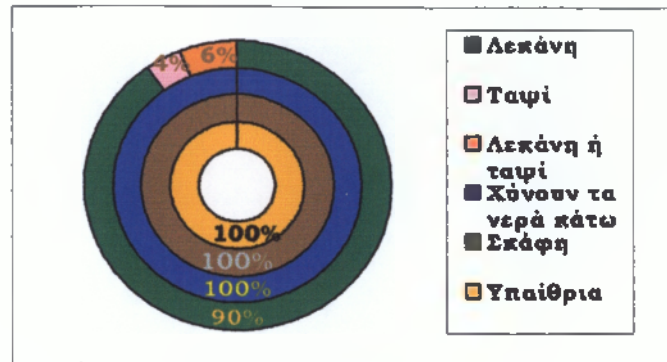
(Ερωτ.23). Σε καμία κατοικία δεν υπάρχει νιπτήρας, νεροχύτης, αποχωρητήριο και μπανιέρα. Από το δείγμα που ερωτήθηκε, το 98% απάντησαν ότι δεν διαθέτει το σπίτι τους ξεχωριστό χώρο για μπανιέρα – νιπτήρα – αποχωρητήριο, ενώ από όλες τις παράγκες απουσιάζουν αποχετευτικοί σωλήνες και βόθροι. Το 2% του δείγματος, διαθέτει κάποιον ξεχωριστό χώρο ο οποίος χρησιμοποιείται αποκλειστικά για το μπάνιο, ενώ στις υπόλοιπες κατοικίες, προκειμένου να κάνουν μπάνιο «χωρίζουν» με κουβέρτες ή πανιά κάποιο μέρος (γωνία) της παράγκας, για να μη φαίνονται.

(Ερωτ. 24). Αντί για νεροχύτη (για το πλύσιμο των πιάτων) χρησιμοποιούν κάποια πλαστική λεκάνη (90%), κάποιο ταψί (4%) ή και τα δύο αυτά (6%). Για νιπτήρα (πλύσιμο προσώπου, χεριών) δεν χρησιμοποιούν τίποτα (100%) παρά ρίχνουν κάτω τα νερά. Για μπανιέρα χρησιμοποιούν κάποια πλαστική σκάφη (100%), ενώ για αποχωρητήριο χρησιμοποιείται ο υπαίθριος χώρος γύρω από τις παράγκες. Επίσης, τα ακάθαρτα νερά από το πλύσιμο (των πιάτων, των ρούχων, των ιδίων) τα πετούνε λίγο πιο πέρα, έξω από τα σπίτια τους.

Τι χρησιμοποιείς:	Λεκάνη	Ταψί	Λεκάνη ή ταψί	Τίποτα, χύνω τα νερά κάτω	Σκάφη	Το υπαίθριο
Αντί για νεροχύτη	90%	4%	6%			
Αντί για νιπτήρα				100%		
Αντί για μπανιέρα					100%	
Αντί για αποχωρητήριο						100%

Πίνακας 2.2.3.: Τι χρησιμοποιούν οι Ρομά της Καρυδιάς αντί για νεροχύτη, νιπτήρα, μπανιέρα, αποχωρητήριο, σε ποσοστά.

Πηγή: Ίδια έρευνα

Γράφημα 2.2.1.: Τα στοιχεία του πίνακα 2.2.3. σε γραφική απεικόνιση
Πηγή: Ίδια έρευνα

(Ερωτ.25, 26). Το 34% των ερωτηθέντων απάντησαν ότι κοντά στο σπίτι τους υπάρχει κάδος για τα σκουπίδια, ενώ το υπόλοιπο 66% απάντησαν ότι δεν υπάρχει. Από αυτούς που απάντησαν «όχι», οι περισσότεροι (51,5%) πετούνε τα σκουπίδια τους σε κάποιον χώρο πιο μακριά από το σπίτι τους. Ένα ποσοστό 18,2% καίνε τα σκουπίδια τους, ενώ άλλοι τα μαζεύουν σε σακούλες και τα πετούνε σε κάδους (9,1%) ή μεταφέρουν τις σακούλες με το αυτοκίνητο σε σκουπιδότοπους (21,2%).

Τι κάνεις με τα σκουπίδια σου;	Ποσοστά απαντήσεων
Τα μαζεύω σε τελάρα ή σακούλες και τα πετάω πιο μακριά	51,50%
Τα καίω	18,20%
Τα μαζεύω σε σακούλες και τα πετάω σε άλλον κάδο	9,10%
Τα μαζεύω και τα πηγαίνω με το αυτοκίνητο σε σκουπιδότοπο ή σε άλλον κάδο	21,20%

Πίνακας 2.2.4.: Τι κάνουν οι Ρομά με τα σκουπίδια τους – ποσοστική κατανομή.
Πηγή: Ίδια έρευνα

Στην ερώτηση 27 «κάθε πότε περνάει το αυτοκίνητο του δήμου για να μαζέψει τα σκουπίδια», το 42% απάντησαν «κάθε εβδομάδα», το 10% απάντησαν «μπορεί και δύο φορές την εβδομάδα», 10% απάντησαν «δεν περνάει πάντα κάθε εβδομάδα», ενώ ένα 38% απάντησαν «δεν περνάει ποτέ», εννοώντας ότι δεν περνάει ποτέ από το δρόμο του σπιτιού τους.

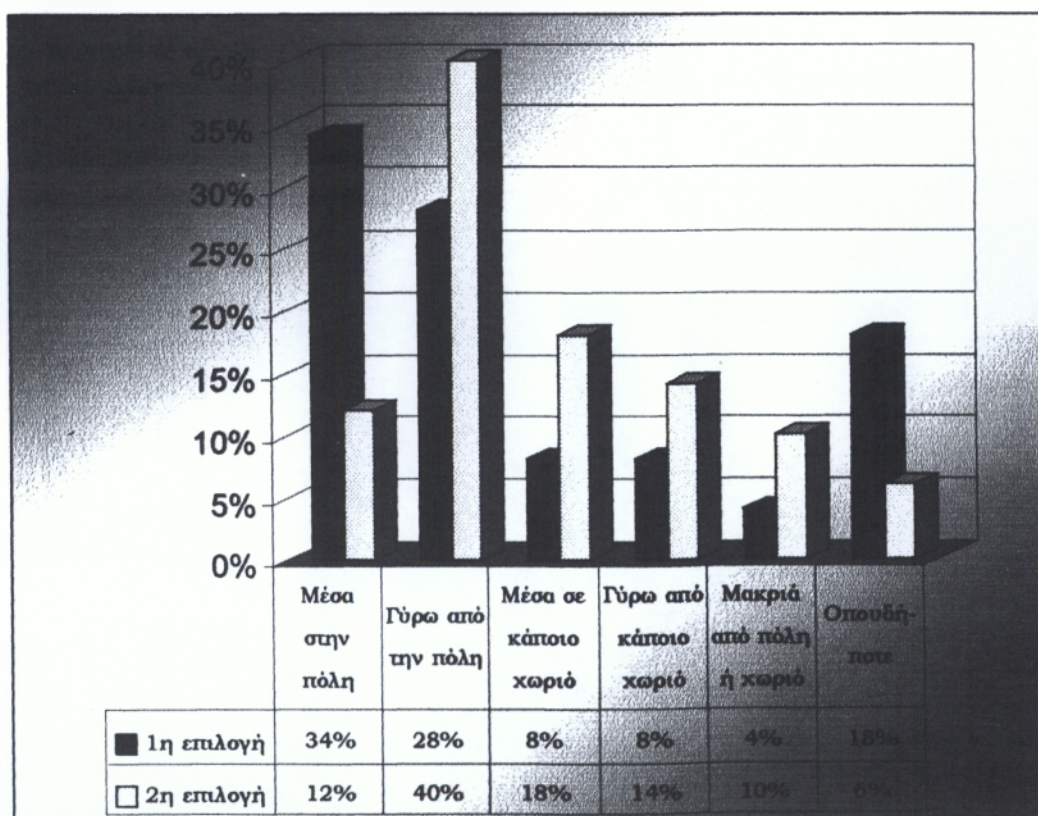
Κάθε πότε περνάει το αυτοκίνητο του δήμου για να μαζέψει τα σκουπίδια;	Ποσοστά απαντήσεων
Κάθε εβδομάδα	42%
Μπορεί και δύο φορές την εβδομάδα	10%
Δεν περνάει πάντα κάθε εβδομάδα	10%
Δεν περνάει ποτέ	38%

Πίνακας 2.2.5.: Κάθε πότε βλέπουν οι Ρομά το απορριμματοφόρο του δήμου στον καταυλισμό – ποσοστική κατανομή των απαντήσεων
Πηγή: Ίδια έρευνα

2.3. Ποια είναι η ιδανική θέση και μορφή κατοικίας για τους Ρομά της Καρυδιάς

2.3.1. Θέση που προτιμούν για την κατοικία τους

(Ερωτ.30). Στις ερωτήσεις 30 και 31 οι Ρομά κλήθηκαν να επιλέξουν, με σειρά προτεραιότητας, δύο περιοχές στις οποίες θα προτιμούσαν και δύο περιοχές στις οποίες δεν θα ήθελαν να βρίσκεται το σπίτι τους. Αν και από όλο το ερωτηματολόγιο, σ' αυτές τις δύο ερωτήσεις παρατηρήθηκε η μεγαλύτερη δυσκολία, ωστόσο οι Ρομά προσδιόρισαν εν τέλει ποιες από τις περιοχές αυτές θεωρούν καλύτερες για να ζήσουν. Ως πρώτη επιλογή, οι περισσότεροι ερωτηθέντες έθεσαν την απάντηση «μέσα στην πόλη» (ποσοστό 34%), ενώ δεύτερη έρχεται η απάντηση «γύρω από την πόλη» (ποσοστό 40%). Επίσης, «γύρω από την πόλη» προτίμησαν το 28% ως δεύτερη επιλογή. Αρκετοί ήταν αυτοί που επέλεξαν πρώτη την απάντηση «οπουδήποτε» (18%) και ως δεύτερη απάντηση «μέσα σε κάποιο χωριό» (18%). Στο παρακάτω σχήμα φαίνονται τα ποσοστά αυτά αναλυτικά.

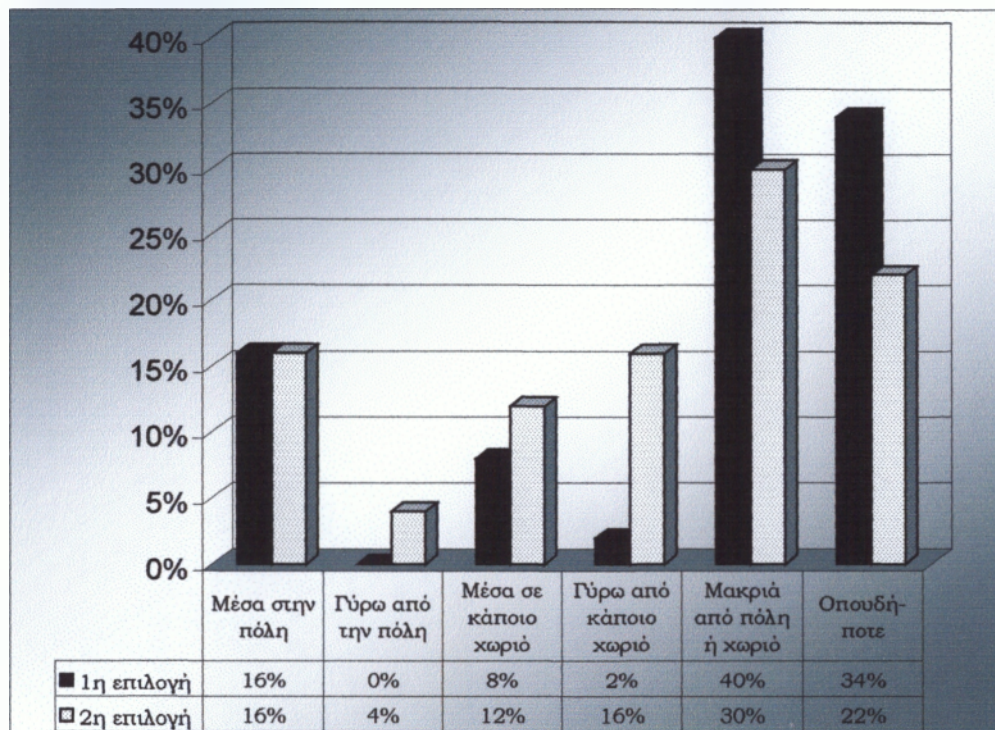

Γράφημα 2.3.1.1.: Σε ποιες περιοχές θα προτιμούσαν οι Ρομά της Καρυδιάς να βρίσκονται τα σπίτια τους (δύο επιλογές).

Πηγή: Ίδια έρευνα

(Ερωτ.31). Η κυριότερη χρησιμότητα της ερώτησης αυτής ήταν ότι ανάγκαζε τους ερωτώμενους που δεν ενδιαφέρονταν και τόσο να δώσουν μια συγκεκριμένη απάντηση στην προηγούμενη ερώτηση, και επέλεξαν «οπουδήποτε», να προσδιορίσουν δύο από τις παραπάνω περιοχές στις οποίες δεν θα ήθελαν να βρίσκεται το σπίτι τους. Οι περισσότεροι

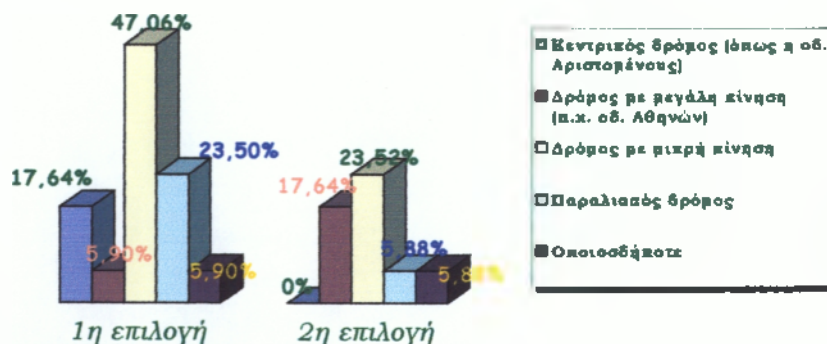
θεώρησαν ότι «μακριά από πόλη ή χωριό» θα ήταν η «χειρότερη» περιοχή στην οποία θα μπορούσε να βρίσκεται η κατοικία τους, ενώ αρκετά μεγάλο ποσοστό κατέλαβε η απάντηση «οπουδήποτε». Οι δύο αυτές απαντήσεις κατέχουν τα μεγαλύτερα ποσοστά και ως δεύτερη επιλογή. Στο παρακάτω σχήμα φαίνονται αναλυτικά τα αποτελέσματα.

Γράφημα 2.3.1.2.: Σε ποιες περιοχές δεν θέλουν οι Ρομά της Καρυδιάς να βρίσκονται τα σπίτια τους (δύο επιλογές).

Πηγή: Ίδια έρευνα

(Ερώτ.32). Από αυτούς που προτίμησαν «μέσα στην πόλη» ως πρώτη επιλογή (στην ερώτηση 30), οι περισσότεροι δήλωσαν ότι προτιμούν το σπίτι τους να βρίσκεται σε κάποιον δρόμο με μικρή κίνηση. Η απάντηση αυτή προτιμήθηκε από τους Ρομά, τόσο ως πρώτη (47,06%), όσο και ως δεύτερη επιλογή (23,52%) στην ερώτηση που τους έγινε¹³². Το παρακάτω σχήμα παρέχει όλα τα ποσοστά των απαντήσεων, αναλυτικά.

Γράφημα 2.3.1.3.: Κοντά σε ποιους δρόμους προτιμούν οι Ρομά να βρίσκεται το σπίτι τους.

Πηγή: Ίδια έρευνα

¹³² Η ερώτηση δεν απαιτούσε την επιλογή δύο απαντήσεων. Έτσι, κάποιος επέλεξε μία μόνο απάντηση, γι' αυτό και τα ποσοστά των απαντήσεων για τη δεύτερη επιλογή, αθροιζόμενα μεταξύ τους δεν αποτελούν μονάδα.

(Ερώτ.33). Στην ερώτηση 30, ένα ποσοστό 4% απάντησαν ότι θα προτιμούσαν το σπίτι τους να βρίσκεται σε κάποια περιοχή μακριά από πόλη ή χωριό. Στη συναρτώμενη ερώτηση 33, απάντησαν ότι προτιμούν να περνάει μπροστά από το σπίτι τους ένας δρόμος επαρχιακός (όπως ο δρόμος Καλαμάτας – Μεσσήνης).

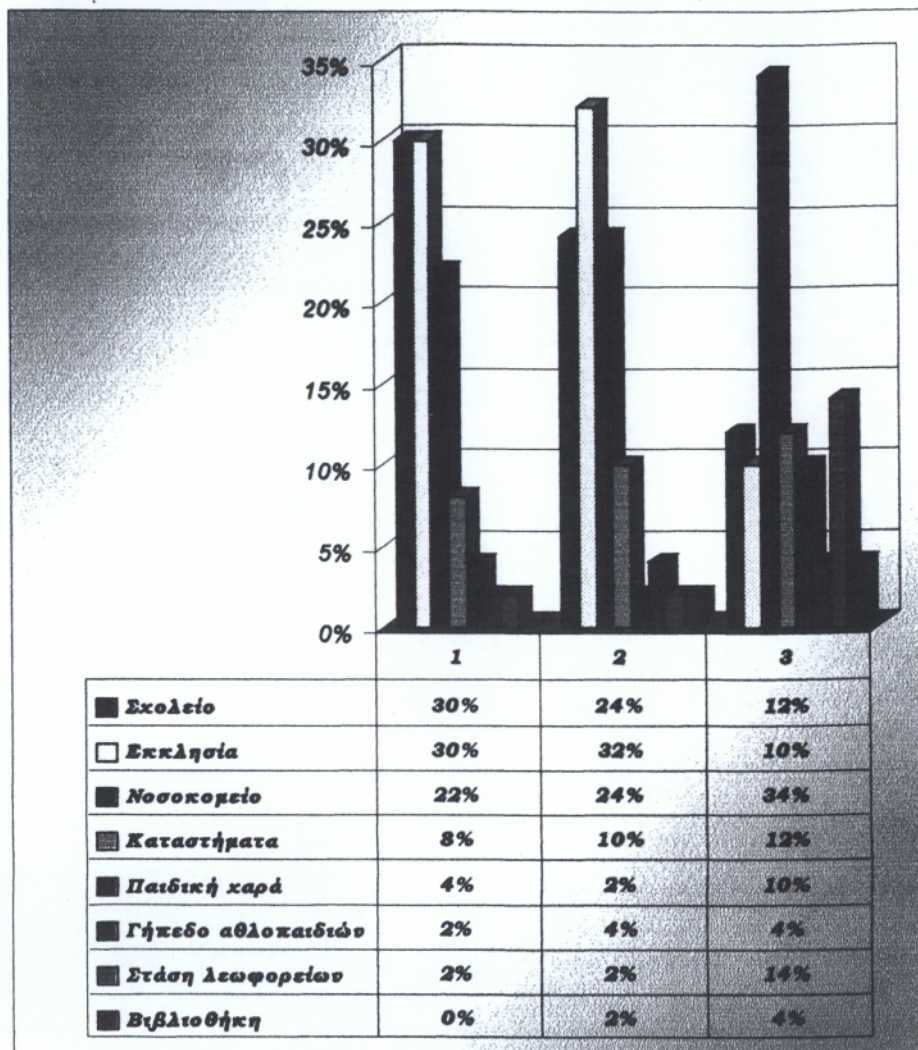
(Ερώτ.34). Από τις υπόλοιπες επιλογές της ερώτησης 30, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων δήλωσαν ότι προτιμούν να έχουν κάποιο σπίτι γύρω από την πόλη. Οι λόγοι για τους οποίους προτιμούν αυτήν την θέση είναι κατά κανόνα οι ίδιοι για όλους: υπάρχει περισσότερη ησυχία, όμως είναι κοντά το κέντρο με τις διευκολύνσεις της πόλης (μαγαζιά, νοσοκομείο κ.λπ.), μπορούν να επιδοθούν ευκολότερα στις αγροτικές δουλειές τους, κάποιοι είπαν ότι θα μπορούσαν να βάλουν κήπο, και γενικά συμφωνούσαν όλοι στο ότι δεν θέλουν την αστική ζωή. Οι αιτίες για τις οποίες οι Ρομά επέλεξαν την εκάστοτε απάντηση φαίνονται παρακάτω. Οι προτάσεις σε εισαγωγικά είναι αυτούσιες, όπως τις διατύπωσαν κάποιοι /-ες Ρομά /Ρόμνια.

Γιατί προτιμάς να ζήσεις:	Αιτιολογία
Γύρω από την πόλη;	Υπάρχει ησυχία, είναι κοντά το κέντρο, τα μαγαζιά, το νοσοκομείο, μπορώ να βάλω κήπο, όταν θα φεύγω από το σπίτι θα έχω το νου μου ήσυχο για τα παιδιά (δεν θα είναι σε έρημο τόπο). «Είναι πολλά τα παιδιά και κάνουν φασαρία», «για να μην ενοχλούμε».
Μέσα σε κάποιο χωριό;	Μπορώ να κάνω αγροτικές δουλειές, να κρατήσω ζώα. Είναι λιγότερος ο κόσμος. «Ζούσα παλιότερα σε χωριό και μου άρεσε πολύ».
Κοντά σε κάποιο χωριό;	Υπάρχει ησυχία, λίγος κόσμος, είναι κοντά οι αγροτικές δουλειές.
Οπουδήποτε;	Αρκεί να υπάρχει σπίτι, συγκοινωνία. «Όπου είναι τα Ρομά».

Σχήμα 2.3.1.1.: Οι λόγοι για τους οποίους οι Ρομά προτιμούν να εγκατασταθούν στις διάφορες περιοχές.

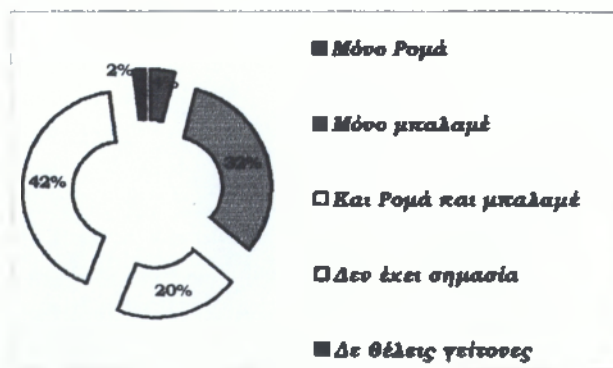
Πηγή: Ίδια έρευνα

(Ερώτ.35). Στο σημείο αυτό οι Ρομά κλήθηκαν να κάνουν τρεις επιλογές μεταξύ των χώρων / κτιρίων που παρατίθενται, με σειρά προτεραιότητας. Ως πρώτη επιλογή βρέθηκαν να ισοβαθμούν το σχολείο και η εκκλησία, με ποσοστό 30%, ενώ ακολουθεί το νοσοκομείο (22%). Για δεύτερη επιλογή εμφανίζεται πιο αυξημένη η επιλογή «εκκλησία» με ποσοστό 32%, ενώ το σχολείο και το νοσοκομείο φθάνουν στο 24%. Στην τρίτη επιλογή πρώτο έρχεται το νοσοκομείο, με ποσοστό 34%, ενώ η αμέσως επόμενη τιμή είναι αυτή της επιλογής «στάση αστικών λεωφορείων» με 14%. Το σχολείο και τα καταστήματα προτιμώνται ως τρίτη επιλογή σε ποσοστό 12%. Αναλυτικά τα ποσοστά των επιλογών παρατίθενται στο παρακάτω σχήμα.

Γράφημα 2.3.1.4.: Κοντά σε ποιους χώρους προτιμούν οι Ρομά να βρίσκονται τα σπίτια τους (τρεις επιλογές).

Πηγή: Ίδια έρευνα

Γράφημα 2.3.1.5.: Ποιους προτιμούν για γείτονες οι Ρομά - ποσοστική κατανομή.

Πηγή: Ίδια έρευνα

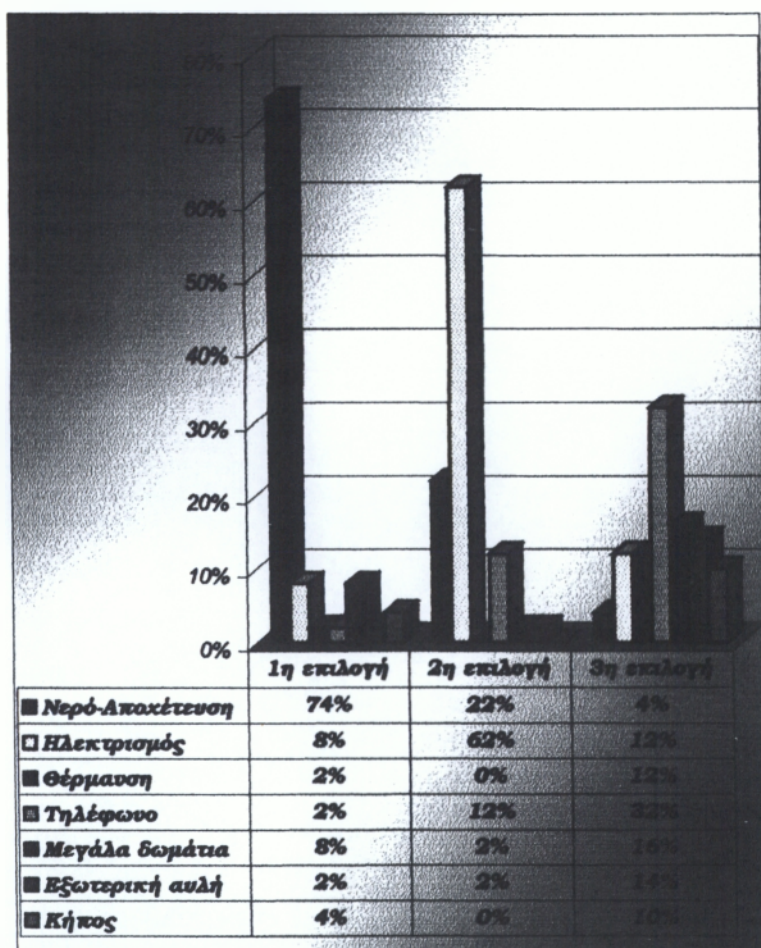
(Ερωτ.36). Όσον αφορά τους γείτονες που θα ήθελαν να έχουν κοντά στο σπίτι τους οι Ρομά της Καρυδιάς, τα απαντημένα ερωτηματολόγια μας παρέχουν τα εξής στοιχεία: οι περισσότεροι (42%) απαντούν «δεν έχει σημασία», ενώ το αμέσως μεγαλύτερο ποσοστό (32%) προτιμούν για γείτονες μόνο τους μπαλαμέ. Το 20% των ερωτηθέντων επιθυμούν να έχουν για γείτονες «και Ρομά και μπαλαμέ», ενώ οι λοιπές απαντήσεις προτιμώνται από πολύ μικρότερα ποσοστά.

Αναλυτικά τα ποσοστά φαίνονται στο παραπάνω σχήμα.

2.3.2. Μορφή που επιθυμούν να έχει η κατοικία τους – χωροκατανομή – εξοπλισμός

(Ερώτ.37). Η απόλυτη πλειοψηφία (100%) των Ρομά που ερωτήθηκαν απάντησαν ότι αν τους έδιναν ένα σπίτι χτισμένο όπως τα σπίτια των μπαλαμέ θα δέχονταν να μείνουν.

(Ερώτ.40). Τα τρία σπουδαιότερα πράγματα που θα ήθελαν οι Ρομά να έχει το σπίτι τους φαίνονται στον παρακάτω πίνακα. Ως πρώτη επιλογή οι περισσότεροι (74%) έθεσαν την παροχή νερού και την αποχέτευση, ως δεύτερη επιλογή κυριαρχεί ο ηλεκτρισμός (62%) ενώ στην τρίτη θέση προτιμάται, με όχι πολύ μεγάλο ποσοστό η τηλεφωνική σύνδεση (32%).

Γράφημα 2.3.2.1.: Τα τρία σπουδαιότερα πράγματα που θέλουν οι Ρομά στα σπίτια τους.
Πηγή: Ίδια έρευνα

(Ερώτ.41). Επίσης, περισσότερα από τα μισά άτομα του δείγματος (58%) δήλωσαν ότι προτιμούν στο σπίτι τους να υπάρχουν ξεχωριστά δωμάτια για γονείς και παιδιά, ξεχωριστά για αγόρια και κορίτσια και ξεχωριστό δωμάτιο για τους παππούδες. Το 14% του δείγματος προτιμούν να υπάρχουν στα σπίτια τους μόνο ξεχωριστά δωμάτια για γονείς – παιδιά – παππούδες, ενώ το 12% προτιμούν ξεχωριστά δωμάτια για γονείς – παιδιά,

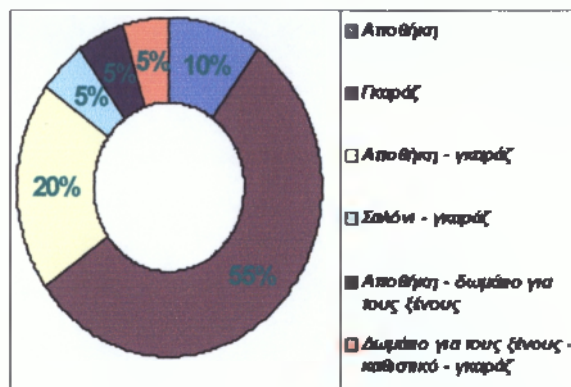
αγόρια και κορίτσια. Υπάρχει, επίσης, κάποιο ποσοστό (8%) που δεν θεωρούν απαραίτητο να υπάρχουν ξεχωριστά δωμάτια.

Γράφημα 2.3.2.2.: Ποιους ξεχωριστούς χώρους επιθυμούν να έχουν οι Ρομά της Καρδιάς στα σπίτια τους.

Πηγή: Ίδια έρευνα

(Ερώτ.42). Η πλειοψηφία (60%) των Ρομά που ρωτήθηκαν απάντησαν ότι χρειάζονται όλους τους χώρους που αναφέρονται στην ερώτηση αυτή. Από το υπόλοιπο 40%, που απάντησαν ότι κάποιους χώρους δεν τους χρειάζονται στο σπίτι τους, το 55% δήλωσε ότι δεν χρειάζονται το γκαράζ, ενώ το αμέσως επόμενο ποσοστό δήλωσε ότι δεν χρειάζονται ούτε γκαράζ ούτε αποθήκη. Οι απαντήσεις που έδωσαν, με τα ποσοστά τους, φαίνονται αναλυτικά στο διπλανό σχήμα.

Γράφημα 2.3.2.3.: Ποιους χώρους δεν χρειάζονται οι Ρομά της Καρδιάς στα σπίτια τους.

Πηγή: Ίδια έρευνα

Στην ερώτηση 43 «σε ποιον χώρο του σπιτιού σου πιστεύεις ότι θα μένεις περισσότερο όταν δεν εργάζεσαι» οι Ρομά απάντησαν κυρίως «στην κουζίνα» (42%). Την απάντηση αυτή δεν έδωσαν μόνο γυναίκες αλλά και άντρες (οι οποίοι θα περνούν την ώρα τους κοντά στις συζύγους τους). Αντίστοιχα, την απάντηση «στο σαλόνι» (ποσοστό 28%) δεν έδωσαν μόνο άντρες αλλά και γυναίκες. Το 12% απάντησαν ότι θα περνούν τον περισσότερο ελεύθερο χρόνο τους στο καθιστικό, ενώ τα υπόλοιπα ποσοστά δίνονται αναλυτικά στον παρακάτω πίνακα.

Σε ποιον χώρο του σπιτιού σου πιστεύεις ότι θα μένεις περισσότερο όταν δεν εργάζεσαι;	Ποσοστά απαντήσεων
Στην κουζίνα	42%
Στο σαλόνι	28%
Στη βεράντα ή /και στην αυλή	8%
Στην αυλή ή /και στο υπνοδωμάτιο	2%
Στην κουζίνα ή /και στην αυλή	2%
Στο υπνοδωμάτιο	6%
Στο καθιστικό	12%

Πίνακας 2.3.2.1.: Σε ποιους χώρους του σπιτιού θα περνούν οι Ρομά της Καρυδιάς τον ελεύθερο χρόνο τους.

Πηγή: Ίδια έρευνα

(Ερωτ.44). Τα πέντε πιο σπουδαία πράγματα που θα αγόραζε ένας Ρομ/ μια Ρόμι, αν έμπαινε μέσα σε ένα σπίτι καινούργιο αλλά άδειο, κλήθηκαν να τα προσδιορίσουν απαντώντας στην ερώτηση αυτή. Κάποιοι συμπλήρωσαν την επιλογή «άλλο» με τις απαντήσεις «έπιπλα» ή «κρεβατοκάμαρα». Τα ποσοστά των απαντήσεών τους δίνονται στον παρακάτω πίνακα. Με έντονη γραφή δίνονται τα μεγαλύτερα ποσοστά κάθε επιλογής.

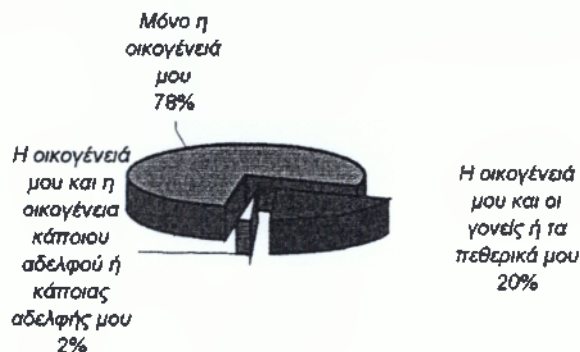
Ουσακός εξοπλισμός	Επιλογές	1η	2η	3η	4η	5η
Ντουλάπα για τα ρούχα		16%	24%	8%	10%	10%
Τηλεόραση		10%	20%	18%	6%	16%
Ραδιόφωνο		2%	4%	10%	8%	6%
Βιβλιοθήκη		4%	0%	0%	4%	2%
Γραφείο		0%	2%	0%	2%	2%
Ντουλάπια για την κουζίνα		12%	4%	6%	10%	10%
Ηλεκτρική κουζίνα		12%	12%	12%	16%	12%
Ψυγείο		12%	10%	20%	14%	24%
Γλυτήριο		6%	20%	20%	26%	14%
Έπιπλα		10%	0%	4%	2%	0%
Κρεβατοκάμαρα		16%	4%	2%	2%	4%

Πίνακας 2.3.2.2.: Ποια τμήματα εξοπλισμού κατοικίας είναι πιο απαραίτητα για τους Ρομά της Καρυδιάς (πέντε επιλογές)

Πηγή: Ίδια έρευνα

Παρακάτω δίνεται η σχηματική απεικόνιση των δεδομένων του πίνακα 2.2.3.2.2.

(Ερώτ.45). Περισσότεροι από τα τρία τέταρτα του ερωτηθέντος πληθυσμού (78%) απάντησαν ότι επιθυμούν στο σπίτι τους – το ιδανικό γι' αυτούς – να ζει μόνο η δική τους οικογένεια. Το 20% δήλωσαν ότι θέλουν μαζί τους τους γονείς ή τα πεθερικά τους, ενώ μόλις ένα 2% θα ήθελε ένα σπίτι τόσο μεγάλο που να φιλοξενεί ταυτόχρονα και την οικογένεια κάποιου αδελφού ή κάποιας αδελφής.

Γράφημα 2.3.2.5.: Ποια /ποιες οικογένεια /-ες θέλουν οι Ρομά της Καρυδιάς να ζει/ ζουν στο ιδανικό γι' αυτούς σπίτι.

Πηγή: Ίδια έρευνα

(Ερώτ.46). α) Το 60% των Ρομά που ερωτήθηκαν απάντησαν ότι επιθυμούν το σπίτι τους να είναι μονοκατοικία, για το 34% αυτών δεν έχει σημασία το είδος του σπιτιού, ενώ η περίπτωση διαμερίσματος σε κάποια πολυκατοικία προτιμάται από το 6%.

β) Ακολούθως, το 36% προτιμούν ισόγειο σπίτι, 20% δηλώνουν ότι επιθυμούν σπίτι διώροφο ενώ οι περισσότεροι (44%) λένε ότι αυτό δεν έχει σημασία γι' αυτούς.

γ) Οι περισσότεροι (54%) προτιμούν για το σπίτι τους πλάκα (με το σκεπτικό να μπορούν αργότερα να χτίσουν κι άλλον όροφο /άλλους ορόφους), ενώ ένα σημαντικό ποσοστό θεωρούν καλύτερη τη σκεπή (46%).

δ) Το 72% του δείγματος θέλουν ψηλό ταβάνι στο σπίτι τους και το 28% προτιμούν το χαμηλό.

ε) Περισσότεροι από τους μισούς απάντησαν ότι προτιμούν το σπίτι τους να έχει στρωμένο πλακάκι, 20% από αυτούς είπαν «ο,τιδήποτε», 12% προτιμούν μάρμαρο και 4% σανίδι.

στ) Όσον αφορά τη δυνατότητα μόνωσης των δωματίων από τα υπόλοιπα, το 70% επιθυμούν αυτή να γίνεται με πόρτες, 22% προτιμούν κουρτίνες, 6% προτιμούν κρόσσια ενώ το 2% δεν τη θεωρεί απαραίτητη (τα δωμάτια να μη χωρίζονται).

ζ) Οι περισσότεροι απάντησαν ότι θέλουν κανονικά καθίσματα (64%), το 18% προτιμά χοντρές μαξιλάρες για να κάθονται κάτω, 12% προτιμούν χαμηλά καθίσματα και 6% προτιμούν ψηλά καθίσματα.

η) Το 84% του δείγματος προτιμούν κανονικά κρεβάτια, 10% προτιμούν χαμηλά και 6% απάντησαν ότι θέλουν διώροφα κρεβάτια.

θ) Στο τελευταίο σκέλος της ερώτησης αυτής σχεδόν όλοι οι Ρομά απάντησαν ότι προτιμούν στο σπίτι τους να υπάρχουν λίγα παράθυρα για να βάζουν πολλά πράγματα στους τοίχους (94%) ενώ το αντίθετο προτιμάται από το υπόλοιπο 6%.

	Τι προτιμάς για το σπίτι σου;	Ποσοστά απαντήσεων
α)	Να είναι μονοκατοικία	60%
	Να είναι διαμέρισμα πολυκατοικίας	6%
	Δεν έχει σημασία	34%
β)	Να είναι ισόγειο	36%
	Να είναι διώροφο	20%
	Να είναι σε όροφο πολυκατοικίας	0%
	Δεν έχει σημασία	44%
γ)	Να έχει σκεπή	46%
	Να έχει πλάκα	54%
δ)	Να έχει ψηλό ταβάνι	72%
	Να έχει χαμηλό ταβάνι	28%
ε)	Να έχει σανίδι στο πάτωμα	4%
	Να έχει πλακάκι στο πάτωμα	64%
	Να έχει μάρμαρο στο πάτωμα	12%
	Να έχει ο,τιδήποτε	20%
στ)	Να μη χωρίζονται τα δωμάτια	2%
	Τα δωμάτια να χωρίζονται με κρόσσια	6%
	Τα δωμάτια να χωρίζονται με κουρτίνες	22%
	Τα δωμάτια να χωρίζονται με πόρτες	70%
	Τα δωμάτια να χωρίζονται με κάτι άλλο	0%

ζ)	Να έχει χαμηλά καθίσματα	12%
	Να έχει κανονικά καθίσματα	64%
	Να έχει ψηλά καθίσματα	6%
	Να έχει χοντρές μαξιλάρες	18%
	Να έχει κάτι άλλο	0%
η)	Να έχει χαμηλά κρεβάτια	10%
	Να έχει κανονικά κρεβάτια	84%
	Να έχει διώροφα κρεβάτια	6%
θ)	Να έχει πολλά παράθυρα και λίγα πράγματα στους τοίχους	4%
	Να έχει λίγα παράθυρα και πολλά πράγματα στους τοίχους	96%

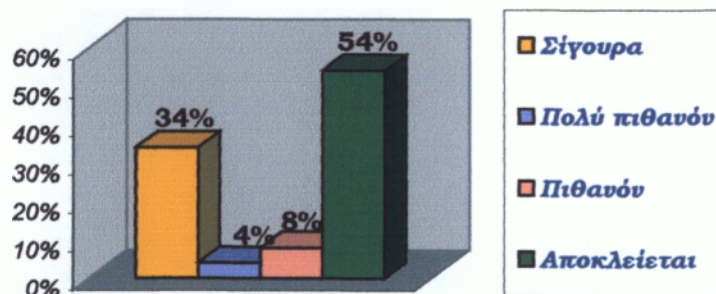
Πίνακας 2.3.2.3.: Πώς προτιμούν οι Ρομά το σπίτι τους (κάποιες λεπτομέρειες κατασκευής και εσωτερικού χώρου)
Πηγή: Ίδια έρευνα

2.4. Η οικονομική αντίληψη των Ρομά της Καρυδιάς

Πριν γίνει η παράθεση των πληροφοριών που συλλέχθηκαν πρέπει να σημειώσουμε ότι κατά την υποβολή των ερωτήσεων αυτών δε λησμονήθηκε η πιθανότητα να δοθούν λανθασμένες απαντήσεις εκ μέρους των Ρομά. Αυτή, άλλωστε, μπορεί να θεωρηθεί δικαιολογημένη αντίδραση και επιπλέον δεν επηρεάζει άμεσα τα αποτελέσματα των λοιπών ενοτήτων, απλά δίνει δυνατότητα να συναχθούν συμπεράσματα πλησιέστερα προς την πραγματικότητα, συγκρίνοντας τις απαντήσεις αυτές τόσο μεταξύ τους όσο και με την ορωμένη κατάσταση. Προς το παρόν θα γίνει αναφορά των ως άνω αποτελεσμάτων ο σχολιασμός ακολουθεί στο επόμενο κεφάλαιο.

(Ερωτ.39). Περισσότεροι από το 50% του δείγματος αποκλείουν την πιθανότητα να υπάρχουν πλούσιοι Ρομά που να θέλουν να ζουν σε παράγκες και σιηνές. Η απάντηση «συμβαίνει σίγουρα» δόθηκε από ένα μικρότερο ποσοστό (34%), ενώ 4% απάντησαν «πολύ πιθανόν να συμβαίνει» και 8% απάντησαν «πιθανόν να συμβαίνει».

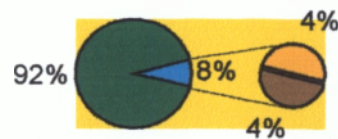
Υπάρχουν πλούσιοι Ρομά που να μένουν σε παράγκες;

Γράφημα 2.2.4.1.: Η γνώμη των Ρομά για τη σχέση οικονομικής κατάστασης και κατοικίας
Πηγή: Ίδια έρευνα

(Ερωτ.14, 47). Η «κύρια» ερώτηση είναι η 47, όμως προηγήθηκε η 14 με κάπως αλλαγμένη μορφή, προκειμένου να διαπιστωθεί η ορθότητα της απάντησης. Αποτέλεσμα ήταν να φανερωθεί ότι υπάρχουν άτομα τα οποία θα προτιμούσαν να αγοράσουν φορτηγό αυτοκίνητο αντί για γη ή σπίτι. Συγκεκριμένα, τα ποσοστά που επιθυμούν έτοιμο σπίτι είναι τα ίδια και στις δύο ερωτήσεις (92%), ενώ από το υπόλοιπο 8% που προτιμούν χρήματα αντί για σπίτι (στην ερώτηση 47), οι μισοί (4%) θέλουν με αυτά να χτίσουν σπίτι και οι μισοί προτιμούν να αγοράσουν αυτοκίνητο.

Τι θα θεωρούσες καλύτερο για σένα;

- Να υπήρχε κάποιος φορέας που να μπορεί να μου δώσει έτοιμο σπίτι
- Να υπήρχε κάποιος φορέας που να μπορεί να μου δώσει χρήματα για να χτίσω εγώ το σπίτι μου
- Να υπήρχε κάποιος φορέας που να μπορεί να μου δώσει χρήματα για να αγοράσω φορτηγό αυτοκίνητο

Γράφημα 2.2.4.2.: Τι προτιμούν οι Ρομά της Καρυδιάς όσον αφορά την παροχή σ' αυτούς έτοιμης κατοικίας ή χρημάτων.

Πηγή: Ίδια έρευνα

(Ερωτ.48,49). Από τα άτομα που ερωτήθηκαν όλοι απάντησαν ότι δεν έχουν στην κατοχή τους κάποιο κομμάτι γης¹³³. Ο κύριος λόγος για τον οποίον συμβαίνει αυτό, σύμφωνα με τις απαντήσεις των ιδίων, είναι η απουσία χρημάτων (90%). Κάποιοι απάντησαν ότι επιπλέον προτίμησαν να αγοράσουν κάτι άλλο – το αυτοκίνητο –, σε ποσοστό 6%, ενώ 4% προσέθεσαν τον λόγο ότι δεν «έληγονόμηση» τέτοια τακτική από τους γονείς τους. Τα αναλυτικά ποσοστά φαίνονται στον παρακάτω πίνακα.

Γράφημα 2.2.4.3.: Ποσοστική κατανομή των λόγων για τους οποίους οι Ρομά δεν έχουν δική τους γη

Πηγή: Ίδια έρευνα

(Ερωτ.51). Το 50% των Ρομά που απάντησαν στα ερωτηματολόγια είπαν ότι αν είχαν δέκα εκατομμύρια δραχμές θα προτιμούσαν να αγοράσουν έτοιμο σπίτι. Από τους

¹³³ Υπάρχει, ωστόσο, κάποια οικογένεια στον καταυλισμό που έχει στην ιδιοκτησία της γη, με τα μέλη της οποίας δεν κατέστη εφικτή η συνεργασία.

υπόλοιπους, το 46% θα αγόραζαν γη για να χτίσουν, ενώ 4% θα προτιμούσαν να αγοράσουν αυτοκίνητο.

Γράφημα 2.2.4.4.: Πού θα επενέδυναν οι Ρομά δέκα εκατομμύρια δραχμές.
Πηγή: Ίδια έρευνα

3. Συμπεράσματα

Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει ουσιαστικά ο σχολιασμός των αποτελεσμάτων της έρευνας, κάτω από το πρίσμα της σύγκρισης της παρούσας κατάστασης ζωής των Ρομά με αυτήν την οποία έδειξαν οι ίδιοι – μέσα από τις απαντήσεις τους – ότι θεωρούν ιδανική γι' αυτούς. Από τις ερωτήσεις των οποίων οι απαντήσεις θα σχολιασθούν εξαιρούνται κάποιες δημογραφικής φύσεως – όχι, όμως, όλες.

3.1. Ηλικία, γάμος, μορφωτικό επίπεδο

Το πρώτο σημείο που ελπίει την προσοχή μας είναι η παρουσία πολύ μικρού ποσοστού ηλικιωμένων, όχι μόνο στο δείγμα αλλά και στο σύνολο του πληθυσμού που κατοικεί την Καρυδιά – και αυτό είναι κάτι το οποίο μπορεί να βεβαιώσει η γράφουσα. Αν συνδυάσουμε τα αποτελέσματα της ερώτησης 2 με αυτά της ερώτησης 18 συνάγεται ότι οι Ρομά της Καρυδιάς δεν έχουν μεγάλο προσδόκιμο επιβίωσης αλλά οι περισσότεροι πεθαίνουν πριν φθάσουν σε μεγάλη ηλικία. Αλλά και όσοι ζουν δεν μένουν κάτω από την ίδια στέγη με τα παιδιά τους αλλά αποσύρονται στο δικό τους καλύβι.

Οι περισσότεροι Ρομά της Καρυδιάς «παντρεύονται» νωρίς. Οι περισσότερες κοπέλες και τα περισσότερα αγόρια μέχρι τα 20-22 χρόνια τους έχουν αποκατασταθεί οικογενειακά – έστω και αν δεν στεφανώνονται θεωρούνται παντρεμένοι – και αποκτούν πολύ νωρίς παιδιά. Το γεγονός ότι το ποσοστό των «αστεφάνωτων» ζευγαριών που δεν θεωρούνται συζευγμένοι ούτε με κάποιες άλλες διατυπώσεις είναι αρκετά μεγάλο σε έναν σχετικά μικρό πληθυσμό, είναι άξιο προσοχής. Ωστόσο, βαπτίζονται όλοι ορθόδοξοι χριστιανοί, έστω και αν όχι σε μικρή ηλικία (υπάρχουν ακόμη παιδιά έως δέκα ετών ή και παραπάνω που δεν έχουν ακόμη βαπτιστεί).

Οι μορφωτικές γνώσεις των Ρομά της Καρυδιάς είναι πολύ περιορισμένες και κάποια αιτιολογία για την κατάσταση αυτή είχε δώσει παλαιότερα στη σπουδάστριά ο πρόεδρος του καταυλισμού κ. Αριστόπουλος, λέγοντας ότι οι συνέπειες της απουσίας υδροδότησης – αποχέτευσης και άλλων διευκολύνσεων καθιστούν σε σημαντικό βαθμό δύσκολη τη συναναστροφή των μικρών Ρομά με τα άλλα παιδιά του σχολείου. Στα πλαίσια, όμως, του καταυλισμού, το σχολείο λειτούργησε πολύ ικανοποιητικά, θέμα για το οποίο έγινε λόγος σε προηγούμενο κεφάλαιο¹³⁴.

Από τις απαντήσεις στην ερώτηση 8 συνάγεται το συμπέρασμα ότι πολλοί Ρομά δεν γνωρίζουν όχι μόνο το πότε ακριβώς εγκαταστάθηκε η δική τους οικογένεια στην περιοχή αλλά ούτε πότε εγκαταστάθηκε ο αρχικός πληθυσμός στην Καρυδιά (Δεκέμβριος '94), αν λάβουμε υπόψη μας ότι κάποιοι απάντησαν πως ζουν στην Καρυδιά 12 χρόνια. Προφανώς και αυτή η άγνοια συμπορεύεται με τον – λειτουργικό – αναλφαβητισμό που επικρατεί στην κοινωνία τους.

¹³⁴ Α' Μέρος, κεφ. 5^ο, υποκεφ. 5.1., (α).

3.2. Η ιδιοκτησία των Ρομά και η κατάσταση στο εσωτερικό των σπιτιών τους

Οι Ρομά της Καρυδιάς, σύμφωνα με τις απαντήσεις τους, δεν έχουν στην ιδιοκτησία τους – που να κατοχυρώνεται από έγγραφα νομικά – ούτε γη ούτε σπίτι. Έχουν, βέβαια, οι περισσότεροι από αυτούς, αυτοκίνητα που τους χρειάζονται στη δουλειά τους, κάποιιοι μάλιστα έχουν δύο (οι γεροντότεροι δεν έχουν, και αυτοί ήταν που απάντησαν ότι θα προτιμούσαν να είχαν χρήματα για να αγοράσουν αυτοκίνητο αντί για γη ή σπίτι). Οι περισσότεροι Ρομά θέλουν να αποκτήσουν μια μόνιμη κατοικία. Άλλωστε, η μορφή που τώρα έχουν τα σπίτια τους δεν είναι ικανή να τους στεγάσει ικανοποιητικά και με ασφάλεια, κάτι που γίνεται αντιληπτό όχι μόνο από τις απαντήσεις τους στην ερώτηση 17, αλλά και από τις περιγραφές των ιδίων για θεομηνίες προηγούμενων χρόνων που κατέστρεφαν τα εύθραυστα καταλύματά τους.

Στο εσωτερικό των σπιτιών τους δεν υπάρχει ούτε υδροδότηση ούτε αποχέτευση, πολύ δε περισσότερο δεν υπάρχει ηλεκτροδότηση. Το άμεσο αποτέλεσμα της τελευταίας είναι να καθίσταται αδύνατη η συντήρηση των τροφίμων, τόσο το χειμώνα όσο, κυρίως, το καλοκαίρι (ίσως η κατανάλωση τέτοιων τροφίμων να είναι και ένας ακόμη λόγος για τον οποίον οι Ρομά επισκέπτονται συχνά το νοσοκομείο). Επιπλέον, οι νοικοκυρές δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν ούτε πλυντήριο ούτε σίδερο για τα ρούχα, αφού δεν υπάρχει ρεύμα. Παρόλα αυτά βλέπουμε τους Ρομά να παρακολουθούν τηλεόραση, ακόμη και αν χρειαστεί γι' αυτό να χρησιμοποιήσουν τη μπαταρία του αυτοκινήτου ή τη γεννήτρια κάποιου γείτονα (απόδειξη, αυτό, της σπουδαιότητας που έχει η τηλεόραση για τους Ρομά, η οποία συν τοις άλλοις αναπληρώνει την αδυναμία ανάγνωσης εφημερίδων, περιοδικών κ.λπ.)

Η έλλειψη υδροδότησης και αποχέτευσης έχει σαν αποτέλεσμα να απουσιάζουν οι συνθήκες καθαριότητας και υγιεινής από τα σπίτια τους, με όλες τις συνέπειες που αυτή η κατάσταση παρουσιάζει. Ωστόσο, η έλλειψη καθαριότητας από τον καταυλισμό εν γένει, δεν είναι κάτι που εξαρτάται εξ' ολοκλήρου από την ύπαρξη ή όχι δικτύου παροχής νερού.

Είδαμε ότι στην Καρυδιά το απορριμματοφόρο του δήμου περνάει από τον καταυλισμό κάθε εβδομάδα, σύμφωνα με τις διαβεβαιώσεις του 42% των ερωτηθέντων (ερωτ.27), αρκετοί από τους οποίους, μάλιστα, προσδιόρισαν ότι το αυτοκίνητο περνάει κάθε Τρίτη. Είναι αλήθεια ότι κατά την πορεία του το απορριμματοφόρο δεν διασχίζει όλον τον καταυλισμό (γι' αυτό και το 38% έδωσε την απάντηση «δεν περνάει ποτέ»). Ωστόσο, υπάρχουν και απομακρυσμένες παράγκες που είναι καθαρές μέσα και έξω από σκουπίδια, όπως υπάρχουν και χώροι στους οποίους πολλοί Ρομά καίνε τα σκουπίδια τους, σε αντίθεση με άλλους χώρους που αποτελούν μόνιμους σκουπιδότοπους –πιθανές εστίες μόλυνσης.

3.3. Πού θα ήθελαν οι Ρομά να βρισκείται το σπίτι τους

Στην ερώτηση 30 οι περισσότεροι Ρομά απάντησαν ότι θέλουν το σπίτι τους να βρισκείται μέσα στην πόλη, ενώ η αμέσως επόμενη επιλογή ήταν «γύρω από την πόλη». Αυτό δείχνει ότι επιθυμούν να ενταχθούν και αυτοί στους ρυθμούς της υπόλοιπης κοινωνίας. Ωστόσο, οι επιλογές τους φανερώνουν ότι η ζωή μακριά από την πόλη και τους κατοίκους της κρατάει τους Ρομά σε κάποια στάση επιφυλακτικότητας και προσοχής, πράγμα που καταφαίνεται από τα ποσοστά που προέκυψαν στην ερώτηση 32 (κοντά σε δρόμο με μικρή κίνηση προτιμούν να ζούνε το 47,06% των ερωτηθέντων). Άλλωστε, σ' αυτή τη διαπίστωση

συνηγορεί και η αιτιολογία αυτών που επέλεξαν «γύρω από την πόλη»: επειδή έχουν πολλά παιδιά δεν θέλουν να ενοχλούν τους άλλους κατοίκους, προτιμούν την ησυχία, τον λίγο κόσμο, την όχι και τόσο αστική ζωή.

Πάντως, από τις απαντήσεις στην ερώτηση 31 γίνεται φανερό ότι οι Ρομά της Καρυδιάς δεν θέλουν, κατά κανόνα, να ζήσουν σε περιοχή μακριά από πόλη ή χωριό – όπως είναι αυτή που ζουν τώρα. Βέβαια, αρκετοί απάντησαν ότι θα ήθελαν ένα σπίτι και ας ήταν «πουδηήποτε», αυτό όμως είναι ευνόητο ότι δείχνει την έντονη επιθυμία τους για μόνιμη κατοικία. Οι λοιπές απαντήσεις στην ερώτηση αυτή (31) μπορούν να εξηγηθούν, τρόπον τινά, ως αποτέλεσμα της μη ικανοποιητικής κατανόησης της ερώτησης ή της τυχαίας επιλογής, κάτι που η σπουδάστρια δεν θα μπορούσε να ελέγξει ή/ και να αποφύγει.

Ένα ακόμη σημείο που αξίζει την προσοχή μας είναι ότι από κάποια στιγμή της ερευνητικής διαδικασίας και μετά, οι Ρομά άρχισαν να δίνουν τις ίδιες σχεδόν απαντήσεις στις ερωτήσεις 35 και 36¹³⁵. Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται και από το γράφημα 2.3.1.4, η επιλογή «εκκλησία» κατέχει ποσοστό ίσο με την επιλογή «σχολείο» και είναι αυτές οι δύο επικρατέστερες επιλογές. Αυτό που προξενεί εντύπωση είναι όχι μόνο ότι οι σχέσεις των Ρομά με την εκκλησία δεν είναι πολύ στενές, αλλά κυρίως το ότι, ενώ στην αρχή επέλεγαν το σχολείο, τα καταστήματα ή κάποιες από τις άλλες επιλογές, άρχισαν κάποια στιγμή να επιλέγουν την εκκλησία, πολύ συχνά ως πρώτο ή δεύτερο σημαντικότερο κτίριο που θα ήθελαν να βρίσκεται κοντά στο σπίτι τους. Αυτό, πιθανόν, να οφείλεται σε κάποιον ιδιοτελή συλλογισμό, καθώς ορισμένοι από τους Ρομά έτυχε να γνωρίζουν την περίπτωση του οικισμού Ρομά στη Φλώρινα.

Επίσης, ενώ αρχικά οι περισσότεροι «επέλεγαν» ως γείτονες «και Ρομά και μπαλαμέ» ή έλεγαν ότι γι' αυτούς δεν έχει σημασία, αργότερα οι περισσότεροι άρχισαν να επιλέγουν την απάντηση «μόνο μπαλαμέ». Η επιλογή αυτή μπορεί για κάποιους να αποτελεί πραγματική επιθυμία – οι συχνοί καυγάδες και οι παρεξηγήσεις μεταξύ των Ρομά είναι παράγοντες που ενισχύουν αυτήν τους την επιθυμία – ή μπορεί να εξηγηθεί ως προσπάθεια επίτευξης του καλύτερου, για αυτούς, δυνατού αποτελέσματος. Πιθανόν κάποια άτομα να μην κατανόησαν το ρόλο της σπουδάστριας και την καθαρά προσωπική εργασία της πάνω στο θέμα, αλλά να τη θεώρησαν ως έχουσα κάποια αρμοδιότητα σχετικά με τις κατοικίες τους – πράγμα για το οποίο είχαν διαβεβαιωθεί από την ίδια ότι δεν ισχύει. Έτσι, έδιναν την απάντηση «μόνο μπαλαμέ», πιστεύοντας, ίσως, ότι θα αποφύγουν τη «γκετοποίησή» τους, πάλι, σε κάποιον ειδικά φτιαγμένο γι' αυτούς οικισμό.

3.4. Πώς θα ήθελαν οι Ρομά να είναι το σπίτι τους

Το μεγαλύτερο ποσοστό των Ρομά έθεσαν ως πρώτη επιλογή τους το νερό και την αποχέτευση στην ερώτηση 40. Λόγος είναι, σαφώς, η εμπειρία της εγκαταβίωσης σε έναν τύπο που στερείται των απαραίτητων αυτών διευκολύνσεων. Ως δεύτερη επιλογή θέλουν οι περισσότεροι το ρεύμα και στην τρίτη θέση σπουδαιότερο γι' αυτούς είναι το τηλέφωνο. Περισσότεροι από το ένα τέταρτο του πληθυσμού που ερωτήθηκε θέτουν ως τρίτη προτιμότερη επιλογή τα μεγάλα δωμάτια ενώ άλλοι προτιμούν την εξωτερική αυλή. Είναι

¹³⁵ Η διαπίστωση αυτή έγινε από την ίδια τη σπουδάστρια και είναι κάτι που δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί μέσα από τα ποσοστά ή άλλα στοιχεία της έρευνας, παρά μόνο από τη σύγκριση των ημερομηνιών (και των ωρών) κατά τις οποίες συμπληρώθηκαν τα ερωτηματολόγια.

και αυτές οι επιλογές αποτέλεσαν των νυν συνθηκών διαβίωσής τους που τους αποστερούν από την ευχέρεια του ξεχωριστών, προσωπικών – και ευρύχωρων – δωματίων και της ιδιαίτερης αυλής του σπιτιού: στην Καρυδιά οι μεγάλοι κάθονται σε παρές και τα παιδιά παίζουν, στους δρόμους από όπου περνούν τα αυτοκίνητα τόσο των ιδίων όσο και των εργοστασίων που βρίσκονται στην περιοχή.

Τα πιο σημαντικά τμήματα οικιακού εξοπλισμού για τους Ρομά δίνονται στον πίνακα 2.3.2.2. και στο γράφημα 2.3.2.4.. Στην πρώτη επιλογή βλέπουμε να «σοβαθούν» η ντουλάπα για τα ρούχα και η κρεβατοκάμαρα, με σχετικά μικρά ποσοστά. Οι επιλογές των ερωτηθέντων, στην πρώτη κατηγορία διαμοιράστηκαν μεταξύ των λοιπών απαντήσεων δίχως να υπάρχει κάποιο ιδιαίτερα μεγάλο ποσοστό. Στη δεύτερη κατηγορία/ επιλογή βλέπουμε ότι οι περισσότεροι συμφωνούν στη χρησιμότητα της ντουλάπας για τα ρούχα (προφανώς για να μπορούν να φορούν ρούχα λιγότερο τσαλακωμένα) ενώ ένα 20% απάντησαν ότι το δεύτερο πράγμα που θα αγόραζαν θα ήταν η τηλεόραση - για ένα άλλο 20% το δεύτερο σπουδαιότερο πράγμα θα ήταν το πλυντήριο. Πάντως, τις απαντήσεις «γραφείο» και «βιβλιοθήκη» τις επέλεξαν ελάχιστα, σχετικά, άτομα, κυρίως ως τέταρτη ή πέμπτη επιλογή.

Η απουσία των παππούδων από τις περισσότερες ρόμικες οικογένειες είναι κάτι που καθιερώθηκε, πλέον, ως τρόπος ζωής για τους Ρομά της Καρυδιάς, οι οποίοι δηλώνουν ότι προτιμούν στο σπίτι τους να ζει μόνο η δική τους οικογένεια. Αυτοί που θα ήθελαν να ζουν μόνιμα στο σπίτι τους οι γονείς ή τα πεθερικά τους αποτελούν ένα μικρό ποσοστό (20%) του ερωτηθέντος πληθυσμού. Ωστόσο, στην ερώτηση 41, τα περισσότερα άτομα απάντησαν ότι θα ήθελαν στο σπίτι τους να υπάρχουν ξεχωριστοί χώροι για γονείς – αγόρια – κορίτσια – παππούδες, πράγμα που σημαίνει ότι κάποιοι – οι νεότεροι – να εξετάζουν το ενδεχόμενο να κρατήσουν κοντά τους τους γονείς ή τα πεθερικά τους.

Η έλλειψη ιδιαίτερου χώρου, που αναφέρεται παραπάνω είναι, προφανώς, ο λόγος για τον οποίον οι περισσότεροι από τους ερωτηθέντες εκδηλώνουν την προτίμησή τους στην ύπαρξη ξεχωριστών δωματίων στο σπίτι τους. Μόνο ένα ποσοστό 8% δήλωσαν ότι δεν έχει γι' αυτούς σημασία το να υπάρχουν ξεχωριστά δωμάτια. Και οι πιο πολλοί απάντησαν ότι θέλουν τα δωμάτια να χωρίζονται μεταξύ τους με πόρτες (ερώτ.46στ).

Στην ερώτηση 42, το μεγάλο ποσοστό των Ρομά που απάντησαν ότι δεν χρειάζονται να έχουν στο σπίτι τους γκαράζ, μπορεί να δικαιολογηθεί από το γεγονός ότι, όπως μέχρι τώρα δεν έχουν συγκεκριμένο χώρο φύλαξης του αυτοκινήτου, έτσι και αν αποκτήσουν καινούργιο σπίτι, δεν θα τους είναι απαραίτητο το γκαράζ. Πιθανόν, ωστόσο, να υπήρξαν και άτομα που δεν γνώριζαν τι είναι το γκαράζ (όπως αρκετοί που ρώτησαν «τι είναι αυτό») και να δίστασαν να ρωτήσουν, προτιμώντας να το απορρίψουν ως μη απαραίτητο. Τα υπόλοιπα, μικρότερα ποσοστά, δείχνουν, πιθανόν, ότι οι συγκεκριμένοι Ρομά δεν έχουν ιδιαίτερες απαιτήσεις κατοικίας αλλά τους αρκεί ένα μόνιμο σπίτι, έστω και αν δεν έχει όλους τους χώρους που αναφέρονται στην ερώτηση αυτή.

Η κουζίνα και το σαλόνι είναι οι χώροι εκείνοι του σπιτιού στους οποίους οι περισσότεροι Ρομά θα περνούν τον καιρό τους, δηλαδή είναι τα δωμάτια που θα πρέπει να είναι και τα πιο λειτουργικά. Εκτός από τις γυναίκες, οι οποίες κατά κανόνα δήλωσαν ότι θα περνούν τον περισσότερο χρόνο τους στην κουζίνα, όταν δεν θα βγαίνουν από το σπίτι, υπήρξαν και αρκετοί άνδρες που απάντησαν ότι θα μένουν στην κουζίνα, μαζί με τις γυναίκες τους. Το αμέσως μεγαλύτερο ποσοστό ήταν αυτοί που επέλεξαν το σαλόνι ως τον προτιμότερο χώρο για να μένουν τις ελεύθερες ώρες τους και να ξεκουράζονται, μπροστά στην τηλεόραση, όπως είπαν οι ίδιοι. Το καθιστικό παίζει έναν ρόλο παρόμοιο με αυτόν του σαλονιού.

Στην πλειοψηφία τους οι Ρομά επιθυμούν το σπίτι τους να είναι μονοκατοικία. Αυτό οφείλεται, προφανώς, στην επιθυμία διατήρησης του τύπου κατοικίας που τώρα φιλοξενεί τους Ρομά. Ένα σημαντικό ποσοστό απάντησε «δεν έχει σημασία», ενώ την ίδια απάντηση έδωσαν οι περισσότεροι στο σκέλος (β) της ερώτησης αυτής (46). Από αυτούς που επέλεξαν, ωστόσο, κάποια άλλη απάντηση, το μεγαλύτερο ποσοστό προτιμούν το σπίτι τους να είναι ισόγειο – και πάλι, ακολουθώντας σε αδρές γραμμές το ίδιο πρότυπο.

Ο λόγος για τον οποίον το 54% του ερωτηθέντος δείγματος προτιμούν το σπίτι τους να έχει πλάκα είναι για να μπορούν να χτίσουν επάνω δίχως να χρειάζεται να χαλάσουν τη σκεπή και αυτό το σκεπτικό έχουν οι περισσότεροι γονείς για τα αγόρια της οικογένειάς τους. Επίσης, στην πλειοψηφία τους οι Ρομά προτιμούν να έχει το σπίτι τους ψηλό ταβάνι, προφανώς για να διαφέρει αυτό από τις τσιρινές κατοικίες τους, στις οποίες συχνά σκύβουν για να μπουν ή και να σταθούν σε κάποια σημεία τους. Κάποιοι, μάλιστα, φτιάχνουν και τις παράγκες τους με αρκετά ψηλή οροφή. Για τα παράθυρα οι Ρομά είπαν ότι προτιμούν να έχει λίγα το σπίτι τους αλλά αντίθετα να υπάρχουν στους τοίχους του πολλά πράγματα. Αυτό αποδίδεται, πιθανότατα, στη συνήθεια που έχουν και τώρα να κρεμούν στους υποτυπώδεις τοίχους των σπιτιών τους πετσέτες, κεντήματα κ.λπ..

Όσον αφορά στις λοιπές λεπτομέρειες σχετικά με το εσωτερικό του σπιτιού τους, οι περισσότεροι ερωτηθέντες δήλωσαν ότι θα επέλεγαν να βάλουν πλακάκι στο πάτωμα. Πιθανόν ο λόγος να είναι γιατί το πλακάκι καθαρίζεται ευκολότερα, ή για τον ίδιο λόγο που είπε κάποια νεαρή μητέρα-νοικοκυρά: «να το καθαρίζω και να γυαλίζω» - σε σαφή αντίθεση με το πάτωμα των τσιρινών κατοικιών τους. Τα καθίσματα και τα κρεβάτια στο ιδανικό γι' αυτούς σπίτι, οι Ρομά θέλουν να είναι, κατά κανόνα, κανονικά στο ύψος. Ένα όχι πολύ μικρό ποσοστό δήλωσαν, ωστόσο, ότι προτιμούν στο σπίτι τους να έχουν χοντρές μαξιλάρες για να κάθονται κάτω – συνήθεια που είδαμε να διατηρούν και οι Ρομά της Φλώρινας – ενώ αρκετοί προτιμούν καθίσματα χαμηλά: αυτοί που επέλεξαν «ψηλά καθίσματα» έχουν, οι περισσότεροι, μεγάλο ύψος.

3.5. Οικονομικά στοιχεία

Στην πλειοψηφία τους, οι απαντήσεις των Ρομά δείχνουν ότι ο λόγος για τον οποίον οι άνθρωποι αυτοί ζουν στην Καρυδιά είναι ότι δεν έχουν τα χρήματα να πάνε κάπου αλλού. Υπάρχουν, ωστόσο, και κάποιοι που διαθέτουν αρκετά χρήματα – σύμφωνα και με όσα λένε κάτοικοι του καταυλισμού – οι οποίοι προτιμούν να ζουν στην Καρυδιά. Πιθανόν, κάποια από τα άτομα που αρνήθηκαν να απαντήσουν στα ερωτηματολόγια να ήταν μεταξύ αυτών.

Ακόμη μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι στην ερώτηση 49 ελάχιστοι επέλεξαν την απάντηση «γιατί προτίμησα να αγοράσω κάτι άλλο», εννοώντας το αυτοκίνητο, ενώ σχεδόν όλοι οι ερωτηθέντες έχουν αυτοκίνητα. Επίσης, από την όλη διαδικασία η εντύπωση που σχηματίστηκε ήταν ότι οι Ρομά της Καρυδιάς, όπως και αυτοί της Φλώρινας, για τους οποίους έγινε λόγος σε προηγούμενη ενότητα, έχουν επαναπαυτεί, τρόπον τινά, στην υπόσχεση της πολιτείας ότι θα τους χτίσει σπίτια, και ελάχιστοι έδειξαν να θεωρούν τους εαυτούς τους ικανούς να συμμετάσχουν στο έργο της μόνιμης εγκατάστασής τους σε κανονική κατοικία.

3.6. Γενικές παρατηρήσεις

Μέχρι αυτό το σημείο έχουμε σχηματίσει κάποια αμυδρή εικόνα για το πώς ονειρεύεται ένας Ρομ / μια Ρόμνι της Καρυδιάς την κατοικία του /της. Σχετικά με τα αριθμητικά αποτελέσματα της έρευνας, παρατηρήσαμε ότι κάποιες από τις απαντήσεις σε ορισμένα ερωτήματα μοιάζουν άστοχες (π.χ. η επιλογή αγοράς πρώτα μιας βιβλιοθήκης για τον εξοπλισμό ενός καθόλα άδειου σπιτιού) ενώ κάποιες άλλες μάς ξενίζουν (π.χ. η προτίμηση στα διώροφα κρεβάτια). Δίχως να παραβλέπουμε την πιθανότητα να είναι πράγματι αυτές οι μετά από σκέψη ειπωμένες και ειλικρινείς επιλογές των ερωτηθέντων, μπορούμε να εξετάσουμε το ενδεχόμενο οι άνθρωποι αυτοί να μη θεώρησαν σημαντικό το να απαντήσουν με αρκετή περίσκεψη και να εξέφεραν, έτσι, μια αδιάφορη γνώμη. Άλλωστε, η πιθανότητα της επιλόλαιης συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων – με οποιονδήποτε τρόπο και αν γίνεται αυτή – πρέπει πάντα να λαμβάνεται υπόψη, τόσο κατά την κατάρτιση όσο και κατά την επεξεργασία τους.

Παράλληλα, ας μη λησμονούμε ότι ο πληθυσμός στον οποίον απευθύνθηκε η έρευνα αυτή είναι ένας «παραμελημένος» πληθυσμός, τοποθετημένος στο περιθώριο του ενδιαφέροντος της κοινωνίας. Κάποιοι από τους ανθρώπους αυτούς ίσως θεώρησαν άσκοπη την όλη αυτή προσπάθεια, και έτσι ανάλογες ήταν και οι απαντήσεις τους. Υπήρξαν, όμως, αρκετοί οι οποίοι αντιμετώπισαν αλλιώς την εργασία και προσπάθησαν να δώσουν τις «καλύτερες» απαντήσεις – έστω και αν αυτές δεν ανταποκρίνονταν απόλυτα στην πραγματικότητα. Η ορθότητα και ακρίβεια των απαντήσεων είναι οι πλευρές εκείνες της έρευνας για τις οποίες μόνον εικασίες μπορούμε να κάνουμε, ειδικά όταν η έρευνα αφορά έναν τέτοιον πληθυσμό.

3.7. Συγκεντρωτικά και συμπληρωματικά συμπεράσματα

Η προσπάθεια να εκμαιεύσουμε μέσα από τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων τη γνώμη που οι Ρομά έχουν για το ιδανικό – γι' αυτούς – σπίτι, έφερε, τελικά, στο φως τα εξής πορίσματα (συγκεντρωτικά):

- Οι Ρομά της Καρυδιάς – όπως και των περισσότερων καταυλισμών στην ελληνική επικράτεια – επιθυμούν να εγκατασταθούν κάπου μόνιμα.
- Δεν φαίνεται να θεωρούν τους εαυτούς τους αρμόδιους ή και ικανούς για την πραγματοποίηση αυτής τους της επιθυμίας.
- Αν υπήρχε δυνατότητα να τους παρασχεθεί ένα έτοιμο σπίτι, δίχως να ζητηθεί η γνώμη τους για τη μορφή του, δε θα είχαν κανένα πρόβλημα να μείνουν σ' αυτό.
- Η μορφή της κατοικίας που δείχνουν να προτιμούν οι περισσότεροι δεν μπορεί να υπάρξει στην περιοχή (μέσα στην πόλη) που οι απαντήσεις τους δείχνουν ότι θεωρούν καλύτερη γι' αυτούς.
- Δεν αποκλείεται οι απαντήσεις που έδωσαν οι Ρομά να μην ανταποκρίνονταν ακριβώς στην πραγματικότητα, όπως δεν αποκλείεται να μην είχαν προβληματιστεί ποτέ πάνω στο θέμα της κατοικίας τους, οπότε και θα εξέφεραν μια τυχαία γνώμη.

Στο σημείο αυτό αρχίζει και ένας προβληματισμός σχετικά με τη βαρύτητα που, τελικά, μπορούμε να δώσουμε στα αποτελέσματα της έρευνας. Πιθανόν, μια συνδυαστική θεώρηση αυτών, κάτω από το πρίσμα μιας καθόλα αντικειμενικής κριτικής, να οδηγήσει στο

συμπέρασμα ότι υπεύθυνο για το πλήθος και την αντιγκωμία των απόψεων να είναι το χαμηλό κοινωνικο-πολιτιστικό επίπεδο των Ρομά.

Αλλά, από την άλλη μεριά, μπορεί να προδίδει απλά μια λανθάνουσα, πραγματική, όμως, κατάσταση: οι Ρομά έχουν ανάγκη αλλά όχι ιδιαίτερες ανάγκες μόνιμης κατοικίας. Η πολυφωνία που σε ορισμένα σημεία διαπιστώθηκε μαρτυρεί, πιθανότατα, από τώρα, το γεγονός ότι για κάθε κάτοικο ή για κάθε οικογένεια του καταυλισμού υπάρχει και διαφορετική μορφή κατοικίας που θεωρείται η ιδανική. Η μεγαλύτερη ομαδοποίηση που μπορεί να γίνει είναι δυνατόν να περιλάβει έναν σχετικά μικρό αριθμό οικογενειών που να έχουν τις ίδιες προτιμήσεις.

Είτε από τη μία οπτική γωνία είτε από την άλλη, καταλήγουμε στο ότι οι Ρομά χρειάζονται την άμεση προσφορά βοήθειας από την υπόλοιπη οργανωμένη κοινωνία, με τη δική τους γνώμη να βαραίνει άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο. Η βοήθεια αυτή «οφείλεται» στους Ρομά, εφ' όσον τους αντιμετωπίζουμε ως πολίτες της χώρας με ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις. Πιθανόν η προσφορά αυτή της πολιτείας να μην εκφραστεί με τη δημιουργία τόσων οικισμών «τσιγγάνικων χωριών» όσοι είναι οι καταυλισμοί στην Ελλάδα, αλλά με άλλους τρόπους. Κάποιοι από αυτούς προτείνονται παρακάτω.

4. Ένα κεφάλαιο πριν τις προτάσεις

Σκοπός του κεφαλαίου αυτού είναι η ομαλή είσοδος του αναγνώστη στο κεφάλαιο των προτάσεων. Θεωρήθηκε σκόπιμο, προτού αρχίσει η απαρίθμηση των προτεινόμενων λύσεων, να προσδιοριστεί η βάση επί της οποίας το πρόβλημα, να γίνει σαφής η θέση της συγγράφου και να διευκρινιστεί ο ευκταίος προβληματισμός.

4.1. Σκοπός και στόχοι των προτάσεων. Ποιες λύσεις έχουν προταθεί μέχρι τώρα.

Σε μια ευνομούμενη χώρα όπως είναι η Ελλάδα, η οποία αποτελεί μέλος της Ενωμένης Ευρώπης και βρίσκεται μεταξύ των είκοσι πλουσιότερων χωρών του κόσμου, η μόνη διέξοδος του προβληματισμού πάνω στο θέμα των – Ελλήνων – Ρομά θα είναι, ασφαλώς, η επίτευξη ενός ικανοποιητικού βιοτικού επιπέδου για τους ανθρώπους αυτούς, οι οποίοι απαρτίζουν μια σημαντική μερίδα του όλου πληθυσμού. Ασφαλώς, οι προσπάθειες που έχουν ως επίκεντρο τους Ρομά, αυτόν θα έχουν ως τελικό σκοπό τους¹³⁶. Ειδικά στην Ελλάδα, τους τελευταίους μήνες καταβάλλονται φιλότιμες προσπάθειες για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και των ευκαιριών εκπολιτισμού και ενσωμάτωσης των Ελλήνων Ρομά στους ρυθμούς της υπόλοιπης κοινωνίας.

Συγκεκριμένα, στα πλαίσια της οργανωμένης κοινωνίας, μέσω των αποφάσεων των διοικούντων γίνονται αξιοπρόσεκτες ενέργειες. Οι προτάσεις για τη δημιουργία οικισμών σε διάφορες περιοχές της χώρας (Σοφάδες, Διδυμότειχο, Μενεμένη κ.λπ.) προχωρούν, σε κάποιες περιοχές εξετάζεται η δυνατότητα ανακούφισης του στεγαστικού προβλήματος με την εγκατάσταση λυόμενης κατοικίας (στρατόπεδο Γκόνου, οικισμοί Θήβας, Αγρινίου, Ν. Ιωνίας Βόλου κ.λπ.), χορηγούνται στεγαστικά δάνεια και προβλέπεται η παροχή ακόμη περισσότερων στα επόμενα χρόνια. Ακόμη καταρτίζονται προγράμματα για την εκπαίδευση των μικρών – αρχικά – Ρομά και μελετάται η δυνατότητα εξασφάλισης «βιβλιαρίου μετακινούμενου μαθητή». Διάφορες άλλες ενέργειες γίνονται για την επαγγελματική κατάρτιση των νέων Ρομά, στον τομέα της υγείας επιδιώκεται η διάδοση της προληπτικής ιατρικής και του εμβολιασμού, ενώ από πολιτιστικής πλευράς οργανώνονται εργαστήρια για δημιουργική απασχόλησή τους (φωτογραφία, μουσική) και παρέχονται ευκαιρίες άθλησης στα πλαίσια ειδικών προγραμμάτων.

Όλες οι παραπάνω ενέργειες δεν περιλαμβάνουν απαραίτητα τις κινήσεις άλλων ευαισθητοποιημένων φορέων – ιδιωτών – μη κυβερνητικών οργανώσεων, που, όπως αναφέρεται στην αρχή της εργασίας, εργάζονται καλή τη πίστει, με παρόμοιους σκοπούς. Ωστόσο, όλες αυτές οι προσπάθειες, ιδιωτικών ή δημοσίων φορέων, έχουν έναν κοινό μεσοπρόθεσμο – μάλλον – στόχο που επιδέχεται κριτική και, ενδεχομένως, βελτίωση. Και ο στόχος αυτός είναι η δημιουργία των ιδιαίτερων, ρόμικων οικισμών.

¹³⁶ Κάποιες από αυτές τις κινητοποιήσεις αναφέρονται σε προηγούμενα κεφάλαια του βιβλίου, ενώ θα υπάρχον, ασφαλώς, πολύ περισσότερες οι οποίες δεν κατέστη εφικτό να συμπεριληφθούν λόγω μεγάλου πλήθους ή άλλων παραγόντων.

4.2. Κριτική των αποτελεσμάτων των μέχρι τώρα ενεργειών. Μια διαφορετική αντίληψη της κοινωνικής ενσωμάτωσης.

Συγκρίνοντας τα αποτελέσματα που επέφεραν στην κοινωνική θέση των Ρομά οι διάφορες προσπάθειες εγκατάστασής τους σε ξεχωριστούς, ειδικά φτιαγμένους γι' αυτούς, οικισμούς, μπορούμε να διαπιστώσουμε τα αρνητικά σημεία αυτής της συλλογιστικής νοοτροπίας των γκατζέ. Το πρώτο «τσιγγάνικο» χωριό που αναφέρεται και στο 3^ο κεφάλαιο, υποκεφ. 3.1., είναι το παλαιότερο παράδειγμα που μας προσφέρει η ιστορία, μαζί με την κατάληξή του. Οι πιο πρόσφατες απόπειρες, σε άλλες χώρες (π.χ. Ολλανδία) ή και στη δική μας (π.χ. η περίπτωση της Φλώρινας ή του Ζευφυρίου Αττικής) προσφέρουν αρκετά πειστικές αποδείξεις του ισχυρισμού ότι η ιδέα της ομαδικής εγκατάστασης των Ρομά σε έναν τόπο αποτελεί, τελικά, παράγοντα τουλάχιστον καθυστέρησης του έργου της ενσωμάτωσης, περί ης ο λόγος. Και από την άλλη πλευρά, υπάρχει το παράδειγμα της Ισπανίας.

Όπως, πιθανότατα, θα υποστηρίξουν κάποιοι, η ιδέα της διασποράς των Ρομά σε διάφορα σημεία των εκάστοτε κατοικημένων περιοχών, ίσως αποβεί καταλυτική της διατήρησης της ταυτότητάς τους, κάτι το οποίο δε θέλουν ούτε οι γκατζέ ούτε οι ίδιοι. Ωστόσο, αυτό που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί είναι η ότι μέσα στην έννοια της «ταυτότητα» των Ρομά έχουν συμπεριληφθεί και κάποια γνωρίσματα που ίσως οι ίδιοι δεν επιθυμούν – τώρα πια, τουλάχιστον – να διατηρήσουν, ή δεν θα επιθυμούσαν να τα διατηρήσουν αν είχαν το κατάλληλο μορφωτικό επίπεδο για να τα διακρίνουν. Μεταξύ αυτών μπορούμε να εντοπίσουμε τη νοοτροπία της μετακίνησης, τη διαφορετική εθνότητα, την ψυχολογία της μειονότητας με όλα τα συνακόλουθα χαρακτηριστικά αυτής, καθώς και εξωτερικά στοιχεία, όπως είναι η ενδυμασία, οι διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσουν (συχνοί καυγάδες μεταξύ τους, «βεντέτες» κ.λπ.). Τα παραπάνω συνθέτουν για τους Ρομά ένα πρόσωπο που μπορεί, σε έναν σημαντικό βαθμό, να θεωρηθεί υπεύθυνο για τον κοινωνικό αποκλεισμό που οι άνθρωποι αυτοί βιώνουν. Η ερώτηση, δηλαδή, που διατυπώνεται, πλέον, είναι η εξής: μήπως, στο όνομα της διατήρησης των ιδιαίτερων πολιτισμικών στοιχείων των ρόμικων πληθυσμών – στοιχεία τα οποία διαμορφώθηκαν από παράγοντες που έχουν αναφερθεί στο 2^ο κεφάλαιο – διατηρούνται, ουσιαστικά, τύποι κοινωνιών που θα έπρεπε να είχαν, πια, εξαλειφθεί;

Είναι ευνόητο ότι η οποιαδήποτε οργανωμένη κοινωνία που θέλει να καυχάται για τις ίσες ευκαιρίες που παρέχει σε όλους τους ανθρώπους που ζουν στα δικά της γεωγραφικά πλαίσια, οφείλει να επιδιώκει την ισότιμη πρόοδο όλων των μελών της. Ένας λόγος, λοιπόν, για τον οποίον πρέπει να επιτευχθεί η ενσωμάτωση των Ρομά στις εκάστοτε κοινωνίες είναι για να γίνουν και αυτοί συμμετοχοί στην ολοένα αυξανόμενη πρόοδο, σε όλους τους μέχρι τώρα υφισταμένους τομείς. Αν πάρουμε το παράδειγμα της ελληνικής κοινωνίας, με το ρόλο στον οποίον έχουμε συνηθίσει τους Ρομά, θα διαπιστώσουμε ότι είναι κοινή η δυσαρέσκεια όλων, μπροστά στην ιδέα της ελατείας – με την οποία έχει συνδεθεί η νοοτροπία των Ρομά. Η κατάργηση αυτού του τρόπου ζωής είναι ένας ακόμη λόγος που συνηγορεί υπέρ της κοινωνικής ενσωμάτωσης.

Τα περισσότερα από τα βήματα που έχουν κάνει οι Ρομά προς την πρόοδο και βελτίωση της ποιότητας ζωής τους τα πραγματοποίησαν δίχως ιδιαίτερη βοήθεια από την επίσημη πολιτεία. Η τελευταία καλείται, πλέον, να εκμεταλλευτεί την έμφυτη εφευρετικότητα και ευφυΐα των Ρομά και να τους βοηθήσει να γίνουν περισσότερο παραγωγικοί, τόσο για τους ίδιους όσο και για το σύνολο της κοινωνίας. Το αρχαίο ρητό «πενία τέχνας κατεργάζεται» δεν θα καταργηθεί αν οι Ρομά μάθουν να χρησιμοποιούν το μυαλό και τις υπόλοιπες δυνατότητές τους όπως όλοι οι άλλοι κάτοικοι του εκπολιτισμένου κόσμου, και όχι μόνο από τα προγράμματα της τηλεόρασης.

Από την άλλη πλευρά, η διατήρηση της πολιτισμικής τους ταυτότητας είναι κάτι που μπορεί να επιτευχθεί μέσω της οδού που ακολούθησαν άλλες μειονότητες που κατά καιρούς εμφανίστηκαν στις κοινωνίες. Δεν αμφισβητείται, βέβαια, η ιδιαιτερότητα των Ρομά, όμως οι αρνητικές εκφάνσεις αυτής της ιδιαιτερότητας είναι από όλους επιθυμητό να εξαλειφθούν. Τον πολιτισμό που φέρουν μέσα στη μουσική τους μπορούν να τον καλλιεργήσουν όντες ενταγμένοι μέσα στην κοινωνία. Μπορούν να δημιουργήσουν συλλόγους στους οποίους θα αναβιώνουν οι παραδόσεις του κάθε πληθυσμού – από τους πολλούς που υπάρχουν με τους πολλούς διαφορετικούς χαρακτήρες. Μπορούν να διδαχθούν να μη ντρέπονται για την ιστορία τους, όμως να μην εμμένουν στον αποκλεισμό τους. Η ποικιλομορφία μιας κοινωνίας είναι απαραίτητη για τη βιωσιμότητά της, στο βαθμό που όλα τα μέλη της διαποτίζονται από κοινούς στόχους και πορεύονται με τους ρυθμούς της εποχής.

Η ιδέα της δημιουργίας ξεχωριστών οικισμών για τους Ρομά, όπου και αν βρίσκονται αυτοί, είναι ουσιαστικά μια κεκαλυμμένη άρνηση για αποδοχή τους από το υπόλοιπο κοινωνικό σώμα, εφ' όσον τα αποτελέσματα παρόμοιων ενεργειών είναι ήδη γνωστά. Στην καλύτερη περίπτωση, η θέση ενός τέτοιου στόχου δηλώνει βία για προσωρινή ανακούφιση ενός προβλήματος, που όμως δεν επιτυγχάνει τον τελικό σκοπό: κάτι τέτοιο απαιτεί περισσότερο χρόνοβόρες και ίσως κοστοφόρες διαδικασίες, για την δρομολόγηση των οποίων αρμόδιες δεν είναι μόνο οι κεντρικές κρατικές υπηρεσίες αλλά και τα όργανα της εκάστοτε τοπικής αυτοδιοίκησης.

Οι Ρομά της Ελλάδας – στους οποίους ανήκουν και οι Ρομά της Καρυδιάς, που μας απασχολούν – είναι και αισθάνονται Έλληνες πολίτες. Η αντιμετώπισή τους ως τέτοιων από τους υπόλοιπους, τους γκατζέ ή μπαλαμέ ή «λαϊκούφ» της Ελλάδας, εφ' όσον στοχεύει στην προσφορά ίσων ευκαιριών θα πρέπει να αποπροσανατολιστεί από την ιδέα του ξεχωριστού οικισμού για τους Ρομά. Άλλωστε, η δημιουργία ξεχωριστής κοινωνίας Ρομά μέσα στα πλαίσια της υπόλοιπης κοινωνίας, όσες και αν είναι οι προοπτικές της για την τελική ομογενοποίηση, δεν εξυπηρετεί τίποτα ουσιαστικό, αλλά και δεν θα επιφέρει το καλύτερο αποτέλεσμα. Μέχρι τώρα εκδηλώθηκε η πολιτική βούληση για την αλλαγή της κατάστασης αυτής και αυτό είναι προς τιμήν της χώρας μας. Ωστόσο, πάντοτε υπάρχει θέση για καινούργιες προτάσεις, κάποιες από τις οποίες παρατίθενται στη συνέχεια.

5. Προτάσεις

Ακολουθώντας την τυπική δομή και εκπληρώνοντας το σκοπό της πτυχιακής μου εργασίας θα παραθέσω στις σελίδες αυτού του κεφαλαίου τις προτάσεις που, τελικά, απορρέουν μέσα από την μέχρι τώρα εμπειρία μου από τους Ρομά και την ενασχόλησή μου με το θέμα της κατοικίας τους. Βέβαια, τα όσα γράφονται παρακάτω δεν είναι δυνατόν να αφορούν αποκλειστικά και μόνο το οικιακό πρόβλημα των σιγηνιτών, καθόσον το θέμα αυτό δεν είναι ανεξάρτητο από τα άλλα. Άλλωστε, η οποιαδήποτε προβληματική (εδώ ο όρος χρησιμοποιείται σαν ουσιαστικό) μπορεί να ευσταθεί μόνο αν αντιμετωπίζει το σύνολο των πτυχών κάθε εξεταζόμενου θέματος.

5.1. Συστηματικό πρόγραμμα οριστικής ενσωμάτωσης

Το θέμα της κατοικίας είναι όχι μόνο για τους Ρομά αλλά και για όλους τους ανθρώπους, ο κυριότερος, ίσως, παράγοντας που καθορίζει το βιοτικό επίπεδο και τις δυνατότητες προόδου. Στην περίπτωση των Ρομά – της Ελλάδας και των άλλων χωρών – που συνοδεύονται από μια ιστορία νομαδικής ζωής και συνεχών μετακινήσεων, η καλύτερη πρόταση που μπορεί να διατυπωθεί εδώ για την επίλυση του οικιακού τους προβλήματος και συνάμα για την ολοκληρωτική ένταξή τους στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο είναι η, με τη δική τους θέληση, εγκατάστασή τους σε κατοικημένες περιοχές, στις οποίες ουσιαστικά θα διασπαρούν. Αυτή η απόφαση της γκατζικανής κοινωνίας είναι απαραίτητη προκειμένου να καταστεί εφικτή η συνειδητοποίηση από τους Ρομά της δικής τους ξεχωριστής, προσωπικής/ οικογενειακής, πρώτα, και έπειτα ομαδικής/ «φυλετικής» θέσης που καλούνται να καλύψουν στο ψηφιδωτό της κοινωνίας.

Για την επίτευξη του στόχου αυτού, ο οποίος δεν μπορεί να είναι ούτε βραχυπρόθεσμος ούτε μεσοπρόθεσμος, ωστόσο θα μπορεί να έχει οριστικά θετικά αποτελέσματα, είναι απαραίτητη η ύπαρξη προγράμματος το οποίο είτε θα καταρτισθεί από κεντρικές υπηρεσίες της πολιτείας είτε θα αποτελεί την ιδιαίτερη πρόταση κάποιου νομού. Στην προσπάθεια αυτή μπορούν, ασφαλώς, να συνεργαστούν και άλλοι φορείς (Ν.Ε.Λ.Ε., Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και κατά του Ρατσισμού, Εκκλησία, ίσως εθελοντές ιδιώτες), όμως κάθε ενέργεια θα γίνεται πάντα στα πλαίσια του καθορισμένου, από το αρμόδιο όργανο, σχεδίου. Θεωρώντας ότι ο νομός Μεσσηνίας μπορεί να αποτελέσει ένα προς μίμηση παράδειγμα για τους υπόλοιπους νομούς της χώρας, και παίρνοντας ως δείγμα τον καταυλισμό της Καρυδιάς, προτείνονται οι εξής ενέργειες για την εφαρμογή του συγκεκριμένου προγράμματος:

1. Επιλογή μιας οικογένειας – ή, το πολύ, δύο – για δοκιμαστική εφαρμογή. Η αρχή καλό είναι να γίνει από μια νεοσύστατη οικογένεια, με γονείς σε νεαρή ηλικία και ένα - δύο παιδιά. Η ένταξη τέτοιων οικογενειών είναι ευκολότερη, τόσο γιατί οι ίδιοι θα θέλουν περισσότερο από τις άλλες να ενταχθούν στην υπόλοιπη κοινωνία, όσο και γιατί οι προϋποθέσεις που θα τεθούν μπορούν ευκολότερα να γίνουν αποδεκτές από αυτούς.

2. Προετοιμασία της οικογένειας για την εγκατάστασή της σε έναν συγκεκριμένο τόπο, τον οποίο θα μπορούν οι γονείς, μέχρι έναν βαθμό, να επιλέξουν. Για την υλοποίηση του έργου αυτού θα απαιτείται η συνεργασία κοινωνικών λειτουργών που θα επισκέπτονται σε καθορισμένη – πιθανότατα όχι καθημερινή – βάση την οικογένεια στον καταυλισμό και θα κάνουν γνωστές σ' αυτήν τις δυσκολίες που θα αντιμετωπίσει, τις αλλαγές που θα πρέπει να γίνουν στη νοοτροπία αλλά, κυρίως, την αναγκαιότητα για τη μόνιμη εγκατάστασή της και τα οφέλη που θα συνεπάγεται αυτή.

3. Προετοιμασία του χώρου υποδοχής της οικογένειας. Ο χώρος αυτός θα είναι είτε κάποιο χωριό είτε κάποιος συνοικισμός έξω από πόλη – είναι ευκολότερο να γίνει η αρχή σε τέτοιες περιοχές. Όπως αναφέρθηκε, θα πρόκειται για τόπο στον οποίο το ζευγάρι θα επιθυμεί ή, τουλάχιστον, δεν θα έχει σοβαρή αντίρρηση να στήσει το σπιτικό του. Οι κάτοικοι της περιοχής θα ερωτηθούν, αρχικά, σχετικά με το αν επιθυμούν να έχουν μόνιμα εγκατεστημένη στην περιοχή τους μια οικογένεια Ρομά, και, ανάλογα με τις προθέσεις τους, θα προχωρήσει ή όχι το έργο της ενημέρωσής τους από τους /τις κοινωνικούς /-ες λειτουργούς πάνω στο θέμα της έμπρακτης αποδοχής των νέων κατοίκων. Η όλη προσπάθεια θα εξαρτάται, ασφαλώς, και από τη συνεργασία και προσφορά των δημοτικών συμβούλων ή των άλλων εκπροσώπων των επιλεγμένων περιοχών (εφ' όσον προτείνεται η παροχή, στην οικογένεια, δυνατότητας επιλογής, θα πρέπει να υπάρχουν τουλάχιστον δύο περιοχές οι οποίες να εξετάζονται ως πιθανοί τόποι εγκατάστασης).

Η επιλογή των προς εξέταση χώρων δεν θα πρέπει να γίνει δίχως να ληφθεί υπόψη η εργασία των μελών – που θα είναι οι γονείς, αρχικά. Γιατί, για παράδειγμα, ένας λαχειοπώλης δεν θα έχει ικανοποιητική εργασία σε ένα χωριό, όπως, αντίθετα, κάποιος που ασχολείται με αγροτικές δουλειές δεν θα έχει εύκολη πρόσβαση στη δουλειά του αν ζει μέσα σε μια πόλη. Επίσης θα πρέπει να καθοριστεί ο αριθμός των ρόμικων οικογενειών που θα εγκατασταθούν σε κάποια περιοχή, με βάση και το μέγεθος του «γκατζικανού» πληθυσμού.

4. Κατασκευή της κατοικίας στην οποία θα εγκατασταθούν οι Ρομά, με καθ' ολοκληρίαν χρηματοδότηση από την πολιτεία. Η χρηματοδότηση θα αφορά μόνο αυτήν την οικογένεια – όχι τις οικογένειες που θα δημιουργήσουν τα παιδιά της – και μόνο αυτήν, την πρώτη κατοικία.

5. Παροχή κινήτρων από την πολιτεία για την ενίσχυση της απόφασης των Ρομά για μόνιμη εγκατάστασή τους. Τα κίνητρα αυτά μπορεί να παρασχεθούν, ίσως, από την τοπική κοινωνία, μετά από αποφάσεις των αρμοδίων διοικητικών οργάνων. Θα απαιτείται, βέβαια, έλεγχος του βαθμού προσαρμογής /μονιμότητας της εγκατάστασης στον τόπο όπου οι ίδιοι οι Ρομά επέλεξαν, τελικά, να εγκατασταθούν, και ένας τρόπος για τη διαπίστωση αυτού του βαθμού είναι η φοίτηση των παιδιών τους στο σχολείο.

6. Συνέχιση του έργου των κοινωνικών λειτουργών, οι οποίοι /-ες θα επικεντρώνουν τις προσπάθειές τους στο θέμα της συμβίωσης, τόσο με τους γείτονες, που θα είναι μόνο μπαλαμέ, όσο και μέσα στην ίδια την οικογένεια. Η βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των μελών της οικογένειας είναι κάτι που θα αποβεί ταυτόχρονα αποτέλεσμα και παράγοντας της ομαλής κοινωνικής ένταξης των Ρομά στο νέο τους περιβάλλον – το οποίο, εννοείται, θα συμπράττει προς την επίτευξη του επιθυμητού σκοπού.

Ο βαθμός επιτυχίας της εφαρμογής του πιλοτικού προγράμματος θα είναι καθοριστικός για τη συνέχισή του και σε άλλες οικογένειες Ρομά, του ίδιου καταυλισμού και άλλων. Οι ενέργειες της πολιτείας, που θα έχουν ως σκοπό, όπως αναφέρθηκε, τη μόνιμη εγκατάσταση των Ρομά σε έναν τόπο, θα συνοδεύονται από εμφανή, θετικά αποτελέσματα. Το πρώτο από αυτά είναι ότι θα έχουν την ευκαιρία να μορφώνονται παρακολουθώντας τα μαθήματα του σχολείου – οι μικροί Ρομά – ή άλλα ειδικά προγράμματα – οι μεγαλύτεροι. Εννοείται, βέβαια, ότι θα επιδιωχθεί με κάθε τρόπο η πολιτογράφηση όλων των Ελλήνων Ρομά στους αντίστοιχους δημοτικούς καταλόγους. Και είναι απαραίτητο να πολιτογραφηθούν όλοι οι Ρομά, γιατί μόνο αν έχουν την ελληνική ιθαγένεια θα μπορούν να δικαιούνται και να διεκδικήσουν ορισμένες παροχές όπως είναι αυτή της μόνιμης κατοικίας. Βέβαια, κάποιες υπηρεσίες υγείας, την προστασία της σωματικής ακεραιότητας από τις αστυνομικές αρχές και παρόμοιες παροχές μπορούν να τις απολαύσουν και πολίτες άλλων χωρών, όμως πολλοί από τους Ρομά της Ελλάδας δεν ανήκουν σε κανέναν τόπο παρά μένουν ακόμη ακαθορίστου ιθαγένειας ή υπηκοότητας – και είναι λάθος να τρέφουν την ψευδαίσθηση ότι μπορούν να αποκτήσουν τα αιτούμενα κάτω από τις παρούσες προϋποθέσεις.

Μια αξιολογητένη ενέργεια που θα μπορούσε να γίνει είναι να συμπεριληφθούν στα σχολικά βιβλία κάποια μαθήματα για την ιστορία των Ρομά, για τη ζωή των προγόνων τους, όπως υπάρχουν κεφάλαια που αναφέρονται στην ιστορία άλλων μειονοτήτων (τουλάχιστον τα βιβλία που εκδίδει το αρμόδιο υπουργείο στην Ελλάδα, περιέχουν αρκετές τέτοιες αναφορές). Οι Ρομά μπορούν, επίσης, να καλλιεργήσουν μέσα από συστηματική διδασκαλία την κλίση που φέρουν έμφυτη προς τη μουσική και το χορό, να διατηρήσουν και να βελτιώσουν αυτά τα πολιτισμικά στοιχεία του χαρακτήρα τους.

Το κυριότερο έργο, όμως, που θα έχει να πραγματοποιήσει η εκπαίδευση είναι να πείσει τους Ρομά να αποποιηθούν τα γνωρίσματα εκείνα που τους κρατούν στο περιθώριο της κοινωνίας (επαιτεία, χειρομαντεία κ.λπ.). Ακόμη και η ενδυμασία είναι ένας από αυτούς τους παράγοντες, ο οποίος, όμως, θα αλλοιωθεί ανάλογα με την ταχύτητα προσαρμογής των Ρομά στις πραγματικές συνθήκες της κοινωνίας. Όσο και αν αυτό φαίνεται απόλυτο ή και σκληρό, είναι δύσκολο κάποιος να αντιταχθεί στην ψυχολογία της πλειοψηφίας – οι Ρομά, συγκεκριμένα, γνωρίζουν καλά πως μια τέτοια προσπάθεια έχει ως συνήθη έκβαση την αποτυχία. Τα δεδομένα της κάθε εποχής αλλάζουν με την πάροδο του χρόνου και η συμμόρφωση στις εκάστοτε επιταγές είναι, τελικά, η ασφαλής οδός για την επιβίωση ατόμων και ομάδων – στο βαθμό, βέβαια, που δεν καταστρατηγούνται ουσιώδεις αρχές για την όλη υπόστασή τους.

Για να επιτευχθεί ο επιθυμητός σκοπός πρέπει η κοινωνία των γκατζέ να γίνει πιο φιλόξενη και οι Ρομά να αλλάξουν κάποιες συνήθειές τους. Κυρίως, όμως, οι τελευταίοι θα πρέπει να συνειδητοποιήσουν το ρόλο που καλούνται να διαδραματίσουν ως πολιτισμένα μέλη μιας πολιτισμένης κοινωνίας: ο τελικός στόχος της οποιασδήποτε εκπαιδευτικής ή άλλης ενέργειας θα πρέπει να είναι το να καταλάβουν πως είναι αυτοί οι ίδιοι που θα καθορίζουν, πλέον, τη ζωή τους, γνωρίζοντας τα δικαιώματα που έχουν και τις υποχρεώσεις που τους αναλογούν.

5.2. Εμβολωματικές λύσεις του προκειμένου προβλήματος

Τώρα πια, αυτό που απομένει είναι να προταθούν κάποιες λύσεις για άμεση εφαρμογή και για την αντιμετώπιση του «μεγάλου εχθρού των Τσιγγάνων», του χειμώνα, γιατί είναι αυτονόητο ότι ακόμη και αν αρχίσει από τώρα η εφαρμογή του προγράμματος αυτού, ο καταυλισμός θα παραμείνει στην ίδια θέση και στις ίδιες συνθήκες για αρκετόν χρόνο ακόμη. Αυτό, άλλωστε, προβλέπεται να γίνει στην Καρυδιά ούτως ή άλλως, εφ' όσον και το επιχειρησιακό πρόγραμμα που έχει καταρτισθεί συναντά ακόμη ουσιαστικά κωλύματα.

1. Το πρώτο πράγμα που θα άξιζε να γίνει για να βελτιωθούν σημαντικά οι συνθήκες στην Καρυδιά είναι μια γεώτρηση, για την παροχή κατάλληλου νερού στους κατοίκους του καταυλισμού. Το κόστος για μια τέτοια ενέργεια είναι σχετικά μικρό, συγκρινόμενο με το συνολικό κόστος, όχι του ανωτέρω προτεινόμενου προγράμματος, αλλά και αυτού που έχει ήδη εκπονηθεί.

2. Η παροχή, από δημόσιους ή άλλους φορείς, στερεότερων υλικών για τις παράγκες των Ρομά, όπως π.χ. λαμαρίνες, θα καταστήσει τις κατοικίες του καταυλισμού λιγότερο ευάλωτες στις δυσμενείς καιρικές συνθήκες.

3. Η επαναλειτουργία, τέλος, του σχολείου στον καταυλισμό, έστω και με τις ίδιες ελλείψεις που είχε την περασμένη χρονιά –οι οποίες δεν φάνηκαν να εμποδίζουν την εργασία των εκπαιδευτικών – θα είναι μια ενέργεια, σπουδαιότερη, ίσως, και από τις προηγούμενες δύο. Για τη χρηματοδότηση ενός τέτοιου έργου, μάλιστα, προσκαλούνται να συνεργαστούν όλοι οι φορείς που ενδιαφέρονται για την κατάσταση των Ρομά.

Τελικά, η αποτελεσματικότητα και η αποδοτικότητα των όποιων ενεργειών αναληφθούν, ασφαλώς και κυρίως θα εξαρτηθεί από τα πρόσωπα που θα οριστούν ως αρμόδια για την εκκίνηση και δρομολόγηση των διαδικασιών. Έχει σημασία το να υπάρχουν και τυπικά και ουσιαστικά προσόντα, τόσο για αυτούς που θα έχουν άμεση επαφή με τους Ρομά (κοινωνικοί /-ές λειτουργοί, δάσκαλοι /δασκάλες κ.λπ.), όσο και για αυτούς που θα επιβλέπουν /διευθύνουν το πρόγραμμα και των οποίων η γνώμη θα βαρραίνει, τελικά, περισσότερο. Τα συγκεκριμένα στελέχη «οφείλουν» να ζουν μέσα στην πραγματικότητα, και αυτό σημαίνει να αντιλαμβάνονται τον αντίκτυπο που θα έχουν οι αποφάσεις τους και να μπορούν να προβλέψουν τα αποτελέσματα των ενεργειών τους. Το σπουδαιότερο, όμως, από όλα, είναι να αγαπούν τους ανθρώπους αυτούς και να νιώθουν ότι έχουν χρέος – εφ' όσον μπορούν – να βοηθήσουν στην αποκατάστασή τους η μεγαλύτερη απειλή για ένα τέτοιο έργο είναι η αίσθηση της κατά φύσιν ανωτερότητας και υπεροχής.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στις σελίδες που προηγήθηκαν καταβλήθηκε προσπάθεια επεξεργασίας του θέματος «Διαχείριση αναγκών κατοικίας των Ρομά – Η περίπτωση του καταυλισμού Καρυδιάς Καλαμάτας». Αναφέρθηκαν κάποια ιστορικά στοιχεία από τα πάμπολλα, μιας ιστορίας αιώνων, σκιαγραφήθηκε με όση αντικειμενικότητα ήταν εφικτό το γνωστό – ή άγνωστο, σε κάποια σημεία – κοινωνικό πρόσωπο των Ρομά, και το μεγαλύτερο μέρος της εργασίας αναλώθηκε πάνω στο θέμα της κατοικίας, όπως έπρεπε, άλλωστε.

Συγκεκριμένα, για τον καταυλισμό της Καρυδιάς, ετοιμάστηκε ειδικό ερωτηματολόγιο το οποίο θα έπρεπε να αποδίδει μέσα από τις απαντήσεις των ερωτώμενων τον τύπο κατοικίας που επιθυμούν για τις οικογένειές τους οι ίδιοι οι Ρομά. Τελικά, τέτοιος τύπος κατοικίας δεν προέκυψε. Αντίθετα φανερώθηκε, με τον συνυπολογισμό και άλλων παραγόντων και παραδειγμάτων, ότι οι Ρομά δεν έχουν κάποιες ιδιαίτερες ανάγκες κατοικίας αλλά έχουν, απλά, ανάγκη να ζήσουν μια ζωή όπως ο μέσος Έλληνας πολίτης.

Ίσως, βέβαια, μια άλλη ερευνητική εργασία, της ίδιας ή διαφορετικής έκτασης, στον ίδιο ή σε κάποιον άλλον καταυλισμό να φέρει στο φως άλλα στοιχεία, να αποδείξει ότι οι Ρομά έχουν, πράγματι, ξεχωριστές ανάγκες, ότι ο τρόπος που ονειρεύονται να ζήσουν διαθέτει ως αναπόσπαστο κομμάτι την «κουλτούρα» της τωρινής ζωής τους. Ας μου επιτραπεί, όμως, να κάμω μερικές επισημάνσεις.

Αν και το χρονικό διάστημα που δαπάνησα στον καταυλισμό της Καρυδιάς δεν ήταν μεγάλο – άλλωστε η έρευνα έγινε στα πλαίσια μιας προ-πτυχιακής εργασίας – οι μήνες της συστηματικής και αποκλειστικής ενασχόλησής μου με το αντικείμενο των Ρομά ή «Τσιγγάνων», και δη αυτών της Ελλάδας, ήταν αρκετοί. Αυτό που, τώρα πλέον, διαπιστώνεται είναι ότι ούτε μόνη της μια έρευνα, ούτε μόνη η θεωρητική μελέτη μπορεί να μας τοποθετήσει σωστά απέναντι στο πρόβλημα των Ρομά – και μέσα σ' αυτό περιλαμβάνεται τόσο το πρόβλημα της κατοικίας όσο και το ευρύτερο του κοινωνικού τους αποκλεισμού.

Για να γίνει μια πρόταση και να μπορεί αυτή να αντέξει στο χρόνο απαιτείται βέβαια, γνώση του αντικειμένου που μπορεί, όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση, να είναι και ένας ολόκληρος πληθυσμός – σε τοπικό ή γενικότερο επίπεδο. Όμως, χρειάζεται ταυτόχρονα να έχουμε ξεκαθαρίσει και το τι θέλουμε «εμείς» και τι περιμένουμε – προσδοκούμε ως αποτέλεσμα των οποιονδήποτε ενεργειών μας. Στην περίπτωση των Ρομά, πιστεύω πως όλοι θέλουμε την ενσωμάτωσή τους και τη δίκαιη συμμετοχή τους στα κοινά αγαθά. Σχετικά με το τι περιμένουμε από τις προσπάθειες που γίνονται, υπάρχουν κάποιες αμφισβητήσεις, όσον αφορά την ορθότητα και αποτελεσματικότητά τους, οι οποίες και διατυπώθηκαν ήδη.

Στο τέλος αυτής της περιδιάβασης μέσα από τους καταυλισμούς και τις παράγκες των Ρομά, στην Καρυδιά και αλλού, η πτυχιακή αυτή εργασία θα έχει πετύχει κάτι, έστω μικρό, αν έδωσε το έναυσμα για προβληματισμό. Αν όχι, τότε δεν έχει πετύχει το σκοπό της. Πάντως, η αλήθεια είναι ότι οι Ρομά θα συνεχίσουν να υπάρχουν, είτε γίνουν οι προτεινόμενες ή άλλες καλύτερες ενέργειες, είτε όχι. Αλλά η ποιότητα της δικής τους ζωής θα προσδιορίζει τον βαθμό της δικής μας ευαισθησίας, γιατί, πράγματι, ούτε οι υποσχέσεις των πολιτικών μπορούν να επιφέρουν ουσιαστικό αποτέλεσμα, ούτε οι Ολιβερές ή αισιόδοξες διαπιστώσεις στον επίλογο μιας πτυχιακής εργασίας.

Στην περίπτωση της ενσωμάτωσης των Ρομά, το πιο ανεξήγητο, φαινομενικά, είναι ότι, αν και διαφέρουν από όλες τις άλλες μειονότητες που πέρασαν από τον ελλαδικό χώρο, έχουν ένα «πλεονέκτημα» απέναντί τους: βρίσκονται σ' αυτόν για πολύ μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Εξαιτίας αυτής ακριβώς της αδικαιολόγητης καθυστέρησης προσαρμογής, η μεγάλη κοινωνία που τους περιβάλλει τους οφείλει τη μεταχείριση που οφείλει ο γονιός προς το παιδί – παρόμοιες μεθόδους «παιδαγωγίας», την ίδια ακούραστη φροντίδα και αγάπη. Η επιδίωξη αυτής της σχέσης μεταξύ της πλειοψηφίας των γκατζέ και της μειοψηφίας των Ρομά, είναι ευχή και ελπίδα, τόσο της σπουδάστριάς που έγραψε αυτήν την εργασία, όσο – θέλουμε να πιστεύουμε – και όσων θα αναλάβουν υπεύθυνα να ασχοληθούν με τα ποικιλώνυμα προβλήματα αυτών των ομάδων. Η ανεξαρτησία της σκέψης και η ελευθερία των κινήσεων, πέρα από ιδιοτελή ή άλλα κίνητρα θα βραβευθεί, τελικά, με την έκλειψη του φαινομένου των καταυλισμών ή άλλης μορφής «γκέτο» και οι Ρομά –όπως και οι άλλες μειονότητες– θα μπορούν να απολαμβάνουν τα αποτελέσματα της προόδου, συνεισφέροντας και αυτοί σε ένα ποθητό, σύσσωμη της κοινωνίας, αρμονικό έργο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Agnus Fraser**, *Οι Τσιγγάνοι*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1996.
- Γιώργης Έξαρχος**, *Αυτοί είναι οι Τσιγγάνοι*, εκδ. Γαβριηλίδη, Αθήνα 1996.
- Π. Δρανδάκης**, *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, εκδ. οργανισμός Ο Φοίνιξ, Αθήνα 1928.
- Εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάννικα»**
- Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα για την εκπαίδευση Τσιγγάνων Συνδέσμων (Mediators) – Διακρατικό Σχήμα PROKLISI, Γ.Γ.Λ.Ε., Αθήνα 1999**
- Μαρία Παυλή, Αθηνά Σιδέρη**, *Οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας και Κάτω Αχαΐας*, Γ.Γ.Λ.Ε., Αθήνα 1990
- Μιράντα Τερζοπούλου, Γιάννης Γεωργίου**, *Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα. Ιστορία – Πολιτισμός*, Γ.Γ.Λ.Ε., Αθήνα 1998
- Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών της UNESCO**, εκδ. Ελληνική Παιδεία, 1972.
- Παγκόσμια Λαογραφική και Γεωγραφική Εγκυκλοπαίδεια**, Εκδ. Χ. Γιοβάνης & Σια Ο.Ε., Αθήνα 1967
- Περιβαλλοντική ομάδα 2^ο Γυμνασίου Καλαμάτας**, *Οι Τσιγγάνοι της Καλαμάτας*, σχολ. έτος 1999-2000.
- Περιοδικό «Διαβάζω»**, αρ. 374., σελ. 79-98
- Περιοδικό «Σάλπιγξ της Ορθοδοξίας»**, Ι. Μητροπόλεως Φλωρίνης και Εορδαίας, τεύχος Απριλίου – Μαΐου 1968
- Περιοδικό «Χριστιανική Σπίθα»** (σύνταξη – έκδοση Μητροπολίτης Φλωρίνης κ. Αυγουστίνος Καντιώτης), Ιανουάριος 1978, αρ.392
- Πρακτικά της ημερίδας με θέμα «Το κατοικείν των Ρομά»**, που έλαβε χώρα στην Καλαμάτα τον Απρίλιο του 1999.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΡΟΜΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΥ
ΚΑΡΥΔΙΑΣ ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ

Στα πλαίσια της Πτυχιακής Εργασίας με θέμα:
«Διαχείριση Αναγκών Κατοικίας των Ρομά»

Ημερομηνία

Ωρα

1. ΦΥΛΟ

Ανδρας

Γυναίκα

2. ΗΛΙΚΙΑ

15-20

46-65

21-45

66 και πάνω

3. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Παντρεμένος/-η

Χήρος/-α

Ανύπαντρος/-η

Συζείτε

Χωρισμένος/-η

Ξαναπαντρεμένος/-η

Αρραβωνιασμένος/-η

Άλλο

4. ΠΟΙΟ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ ΣΟΥ;

Χριστιανός/-ή Ορθόδοξος/-η

Άλλο χριστιανικό δόγμα

Μουσουλμάνος/-α

Άλλο

5. ΕΧΕΙΣ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΕΙ ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΣΧΟΛΕΙΟΥ;

Ναι

Όχι

6. ΑΝ ΝΑΙ, ΜΕΧΡΙ ΠΟΙΑ ΤΑΞΗ ΠΗΓΕΣ (ή, αν συνεχίζεις, ΣΕ ΠΟΙΑ ΤΑΞΗ ΕΙΣΑΙ;)

.....

7. ΤΙ ΔΟΥΛΕΙΑ ΚΑΝΕΙΣ ΓΙΑ ΝΑ ΖΗΣΕΙΣ;

(Αν χρειάζεται, σημείωσε περισσότερες από μία απαντήσεις)

Αγροτικές δουλειές

Παίξιμο μουσικών οργάνων

Γάνωμα μαγειρικών σκευών

Τραγούδι και χορός

Εμπόριο ρούχων

Βοηθάς τους γονείς σου

Εμπόριο φρούτων-λαχανικών

Καμία

Καλαθοπλεκτική

Άλλη

8. ΠΟΣΟΝ ΚΑΙΡΟ ΖΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΑΡΥΔΙΑ;

.....

9. ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΠΟΥ ΜΕΝΕΙΣ ΤΩΡΑ ΑΝΗΚΕΙ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΟΥ;

Ναι

Όχι

10. ΑΝ ΝΑΙ, ΜΕ ΠΟΙΟΝ ΤΡΟΠΟ ΑΝΑΓΝΩΡΙΖΟΥΝ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΤΗΝ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΣΟΥ;

Υπάρχουν νομικά έγγραφα

Προφορικά

Με άλλον τρόπο

11. ΑΝ ΟΧΙ, ΣΕ ΠΟΙΟΝ ΑΝΗΚΕΙ;

Σε άλλο Ρομ και πληρώνεις ενοίκιο

Σε άλλο Ρομ που σου την παραχώρησε

Αλλού

12. ΠΟΣΑ ΑΤΟΜΑ ΕΙΣΤΕ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΟΥ;

Ένα

2-5

6-10

10 και πάνω

13. ΓΙΑΤΙ ΔΙΑΛΕΞΕΣ ΝΑ ΖΗΣΕΙΣ ΕΔΩ ΚΑΙ ΟΧΙ ΣΕ ΚΑΠΟΙΟ ΚΑΝΟΝΙΚΟ ΣΠΙΤΙ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ; (Αν χρειαστεί, μπορείς να σημειώσεις περισσότερες από μία απαντήσεις)

Γιατί σου αρέσει εδώ

Γιατί εδώ ζούσαν/ζουν οι γονείς σου

Για άλλο λόγο

Γιατί δεν έχεις τα χρήματα να πας αλλού

Γιατί δεν «τα πιάς» καλά με τους μπαλαμέ

Γιατί μετακινείσαι λόγω της δουλειάς σου και είναι ευκολότερο να μένεις εδώ

14. ΥΠΟΘΕΣΕ ΟΤΙ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΣΟΥ ΔΙΝΕΙ ΤΙΣ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ. ΠΟΙΑ ΔΙΑΛΕΓΕΙΣ;

Σου δίνει τα αναγκαία χρήματα για να χτίσεις το σπίτι σου

Σου δίνει το σπίτι έτοιμο

Σου δίνει χρήματα για να αγοράσεις φορτηγό αυτοκίνητο

15. ΜΕΝΕΙΣ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΣΟΥ ΟΛΟΝ ΤΟΝ ΧΡΟΝΟ;

Ναι

Όχι

16. ΑΝ ΟΧΙ, ΠΟΥ ΜΕΝΕΙΣ ΟΤΑΝ ΜΕΤΑΚΙΝΕΙΣΑΙ (μόνος ή με την οικογένειά σου);

Στο αυτοκίνητο

Σε παράγκες σε κάποιο δημόσιο χώρο

Νοικιάζεις σπίτι

Νοικιάζεις γη και στήνεις κάποια παράγκα

Αλλού

17. ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΣΟΥ ΑΠΟ ΤΙ ΕΙΔΟΥΣ ΥΛΙΚΑ ΕΙΝΑΙ ΦΤΙΑΓΜΕΝΟ;
 (Αν χρειάζεται, μπορείς να σημειώσεις περισσότερες από μία απαντήσεις)

Τούβλα
 Ξύλα
 Νάιλον
 Τσιμέντο

Παλιά
 Τζάμια
 Άλλο

18. ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΣΟΥ ΖΕΙ/ΖΟΥΝ

Παππούς
 Παππούς και γιαγιά

Γιαγιά
 Ούτε παππούς ούτε γιαγιά

19. ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΣΟΥ ΕΧΕΤΕ:

α) Νερό
 β) Ηλεκτρικό

Ναι **Όχι**

20. ΑΝ ΟΧΙ, ΤΟΤΕ

α) Από που παίρνετε νερό;
 β) Τι χρησιμοποιείτε αντί για ηλεκτρισμό;

21. ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΣΟΥ ΤΙ ΘΕΡΜΑΝΣΗ ΕΧΕΤΕ ΤΟ ΧΕΙΜΩΝΑ;

(Αν χρειαστεί, σημείωσε περισσότερες από μία απαντήσεις)

Καθόλου θέρμανση
 Σόμπα πετρελαίου
 Σόμπα ξύλου

Γκαζιέρα
 Άλλον τρόπο

22. ΜΕ ΤΙ ΜΑΓΕΙΡΕΥΕΤΕ;

(Αν χρειαστεί, σημείωσε περισσότερες από μία απαντήσεις)

Με ηλεκτρική κουζίνα
 Με πετρογκάζ

Με γκαζιέρα
 Με άλλον τρόπο

23. ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΣΟΥ ΔΙΑΘΕΤΕΙ ΤΑ ΠΑΡΑΚΑΤΩ:

α) Νεροχύτη
 Νιπτήρα
 Αποχωρητήριο
 Μπανιέρα

Ναι **Όχι**

β) Ξεχωριστό χώρο για μπανιέρα - αποχωρητήριο - νιπτήρα
 Σωλήνες για την αποχέτευση των ακάθαρτων νερών
 Βόθρο

24. α) ΑΝ ΑΠΑΝΤΗΣΕΣ «ΟΧΙ» ΣΕ ΚΑΠΟΙΟ /-Α ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΡΑΠΑΝΩ, ΤΙ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΕΙΤΕ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΣΟΥ ΑΝΤΙ ΓΙΑ:

Νεροχύτη.....
Νιπτήρα.....
Μπανιέρα.....
Αποχωρητήριο

β) ΑΝ ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΣΟΥ ΔΕΝ ΔΙΑΘΕΤΕΙ ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΗ -ΒΟΘΡΟ-, ΤΙ ΚΑΝΕΤΕ ΜΕ ΤΑ ΑΚΑΘΑΡΤΑ ΝΕΡΑ;

.....

25. ΚΟΝΤΑ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΣΟΥ ΥΠΑΡΧΕΙ ΚΑΔΟΣ ΓΙΑ ΤΑ ΣΚΟΥΠΙΔΙΑ:

Ναι Όχι

26. ΑΝ ΟΧΙ, ΤΟΤΕ ΤΙ ΚΑΝΕΙΣ ΜΕ ΤΑ ΣΚΟΥΠΙΔΙΑ ΣΟΥ;

.....
.....

27. ΚΑΘΕ ΠΟΤΕ ΠΕΡΝΑΕΙ ΤΟ ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΟ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΓΙΑ ΝΑ ΜΑΖΕΨΕΙ ΤΑ ΣΚΟΥΠΙΔΙΑ:

Κάθε εβδομάδα Δεν περνάει πάντα κάθε εβδομάδα
Μπορεί και δύο φορές την εβδομάδα Δεν περνάει ποτέ

28. ΑΝ ΕΙΧΕΣ ΤΑ ΧΡΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΤΑΘΕΡΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΘΑ ΔΙΑΛΕΓΕΣ ΝΑ ΑΦΗΣΕΙΣ ΤΟΝ ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟ ΚΑΙ ΝΑ ΖΗΣΕΙΣ ΜΕ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΟΥ ΣΕ ΚΑΝΟΝΙΚΟ ΣΠΙΤΙ, ΣΕ ΠΟΛΗ Ή ΧΩΡΙΟ:

Σίγουρα Πιθανόν
Πολύ πιθανόν Όχι

29. ΑΝ ΟΧΙ, ΓΙΑΤΙ:

.....

30. ΣΗΜΕΙΩΣΕ ΔΥΟ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΣΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΘΑ ΗΘΕΛΕΣ ΝΑ ΒΡΙΣΚΕΤΑΙ ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΣΟΥ

Μέσα στην πόλη Γύρω από την πόλη
Μέσα σε κάποιο χωριό Γύρω από το χωριό
Μακριά από πόλη ή χωριό Οπουδήποτε

31. ΣΗΜΕΙΩΣΕ ΔΥΟ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΣΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΔΕΝ ΘΑ ΗΘΕΛΕΣ ΝΑ ΒΡΙΣΚΕΤΑΙ ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΣΟΥ:

Μέσα στην πόλη Γύρω από την πόλη
Μέσα σε κάποιο χωριό Γύρω από το χωριό
Μακριά από πόλη ή χωριό Οπουδήποτε

32. (ΑΝ Η ΠΡΩΤΗ ΣΟΥ ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΙΝΑΙ «ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ»), ΚΟΝΤΑ ΣΕ ΤΙ ΔΡΟΜΟ ΘΑ ΗΘΕΛΕΣ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΣΟΥ; (Μέχρι δύο απαντήσεις)

- Κοντά σε κεντρικό δρόμο (όπως η οδός Αριστομένων)
- Κοντά σε δρόμο με μεγάλη κίνηση (π.χ οδός Αθηνών)
- Κοντά σε δρόμο με μικρή κίνηση
- Κοντά σε παραλιακό δρόμο
- Οπουδήποτε

33. (ΑΝ Η ΠΡΩΤΗ ΣΟΥ ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΙΝΑΙ «ΜΑΚΡΙΑ ΑΠΟ ΠΟΛΗ Ή ΧΩΡΙΟ»), ΚΟΝΤΑ ΣΕ ΤΙ ΔΡΟΜΟ ΘΑ ΗΘΕΛΕΣ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΣΟΥ;

- Κοντά σε έναν δρόμο σαν αυτόν που περνάει και τώρα μπροστά από το σπίτι σου
- Κοντά σε έναν περιφερειακό δρόμο
- Κοντά σε έναν επαρχιακό δρόμο
- Κοντά σε έναν εθνικό δρόμο

34. ΑΝ Η ΠΡΩΤΗ ΣΟΥ ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΙΝΑΙ ΚΑΠΟΙΑ ΑΛΛΗ, ΓΙΑΤΙ ΔΙΑΛΕΞΕΣ:

Γύρω από την πόλη

.....
Μέσα σε χωριό

.....
Κοντά σε χωριό

.....
Οπουδήποτε

35. ΚΟΝΤΑ ΣΕ ΠΟΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΚΤΙΡΙΑ - ΧΩΡΟΥΣ ΘΕΛΕΙΣ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΣΟΥ; ΔΙΑΛΕΞΕ ΤΑ ΤΡΙΑ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΑ ΓΙΑ ΣΕΝΑ.

Σχολείο

Εκκλησία

Νοσοκομείο

Καταστήματα

Παιδική χαρά

Γήπεδο αθλοπαιδιών

Στάση αστικών λεωφορείων

Βιβλιοθήκη

36. ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΠΟΥ ΘΑ ΗΘΕΛΕΣ ΝΑ ΜΕΝΕΙΣ, ΘΑ ΗΘΕΛΕΣ ΓΙΑ ΓΕΙΤΟΝΕΣ

Μόνο Ρομά

Και Ρομά και μπαλαμέ

Δεν θέλεις γείτονες

Μόνο μπαλαμέ

Δεν έχει σημασία

37. ΑΝ ΣΟΥ ΕΔΙΝΑΝ ΕΝΑ ΣΠΙΤΙ ΧΤΙΣΜΕΝΟ ΟΠΩΣ ΤΑ ΣΠΙΤΙΑ ΤΩΝ ΜΠΑΛΑΜΕ (υλικά, αριθμός και μέγεθος δωματίων κ.λπ.) ΘΑ ΗΘΕΛΕΣ ΝΑ ΜΕΙΝΕΙΣ;

Ναι

Όχι

38. ΑΝ ΟΧΙ, ΓΙΑΤΙ

39. ΚΑΠΟΙΟΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΥΝ ΟΤΙ ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΠΛΟΥΣΙΟΙ ΡΟΜΑ ΠΟΥ ΘΕΛΟΥΝ ΝΑ ΚΑΤΟΙΚΟΥΝ ΣΕ ΠΑΡΑΓΚΕΣ ΚΑΙ ΣΚΗΝΕΣ. ΕΣΥ ΤΙ ΠΙΣΤΕΥΕΙΣ ΓΙ' ΑΥΤΟ;

Συμβαίνει σίγουρα

Πιθανόν να συμβαίνει

Πολύ πιθανόν να συμβαίνει

Αποκλείεται να συμβαίνει

40. ΔΙΑΛΕΞΕ ΤΑ ΤΡΙΑ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΠΟΥ ΘΑ ΗΘΕΛΕΣ ΝΑ ΕΧΕΙ ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΣΟΥ:

Νερό - Αποχέτευση

Ηλεκτρισμός

Θέρμανση

Τηλέφωνο

Μεγάλα δωμάτια

Εξωτερική αυλή

Κήπος

41. ΣΤΟ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΟ ΣΟΥ ΣΠΙΤΙ ΘΑ ΗΘΕΛΕΣ ΝΑ ΥΠΑΡΧΟΥΝ:

Ξεχωριστό δωμάτιο για τα κορίτσια και ξεχωριστό για τα αγόρια

Ξεχωριστό δωμάτιο για τους γονείς και ξεχωριστό για τα παιδιά

Ξεχωριστό δωμάτιο για τους παππούδες

Όλα τα παραπάνω

Δεν έχει σημασία το να υπάρχουν ξεχωριστά δωμάτια

42. ΤΑ ΣΠΙΤΙΑ ΤΩΝ ΜΠΑΛΑΜΕ ΕΧΟΥΝ ΤΟΥΣ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΞΕΧΩΡΙΣΤΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ-ΔΩΜΑΤΙΑ. ΠΟΙΟΙ ΑΠΟ ΑΥΤΟΥΣ ΠΙΣΤΕΥΕΙΣ ΟΤΙ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΟΙ ΓΙΑ ΤΟ ΔΙΚΟ ΣΟΥ ΣΠΙΤΙ;

Υπνοδωμάτια

Σαλόνι

Κουζίνα

Αποθήκη

Δωμάτιο για τους ξένους

Καθιστικό

Μπάνιο - τουαλέττα

Γκαράζ

43. ΣΕ ΠΟΙΟΝ ΧΩΡΟ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ ΣΟΥ ΠΙΣΤΕΥΕΙΣ ΟΤΙ ΘΑ ΜΕΙΝΕΙΣ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΟΤΑΝ ΔΕΝ ΕΡΓΑΖΕΣΑΙ;

44. ΑΝ ΕΜΠΤΑΙΝΕΣ ΣΕ ΕΝΑ ΣΠΙΤΙ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΟ ΑΛΛΑ ΑΔΕΙΟ, ΠΟΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΘΑ ΑΓΟΡΑΖΕΣ ΠΡΩΤΑ; ΔΙΑΛΕΞΕ ΠΕΝΤΕ (5).

Ντουλάπα για τα ρούχα		☐	Ντουλάπια για την κουζίνα		☐
Τηλεόραση		☐	Ηλεκτρική κουζίνα		☐
Ραδιόφωνο		☐	Ψυγείο		☐
Βιβλιοθήκη		☐	Πλυντήριο		☐
Γραφείο		☐	Άλλο		☐

45. ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΣΟΥ ΘΑ ΗΘΕΛΕΣ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΤΟΣΟ ΜΕΓΑΛΟ ΩΣΤΕ Σ' ΑΥΤΟ ΝΑ ΖΕΙ/ΖΟΥΝ:

Η οικογένειά σου (αν είσαι παντρεμένος /-η) και οι γονείς σου

Μόνο η οικογένειά σου

Η οικογένειά σου και η οικογένεια κάποιου /-ας αδελφού /-ής σου

☐
☐
☐

46. ΤΟ ΝΕΟ ΣΟΥ ΣΠΙΤΙ ΘΑ ΠΡΟΤΙΜΟΥΣΕΣ:

(Σημείωσε μόνο μία απάντηση για κάθε υποερώτημα)

α) Να είναι μονοκατοικία	☐	β) Να είναι ισόγειο	☐
Να είναι διαμέρισμα πολυκατοικίας	☐	Να είναι διόροφο	☐
Δεν έχει σημασία	☐	Να είναι σε όροφο πολυκατοικίας	☐
		Δεν έχει σημασία	☐
γ) Να έχει σκεπή	☐	δ) Να έχει ψηλό ταβάνι	☐
Να έχει πλάκα	☐	Να έχει χαμηλό ταβάνι	☐
ε) Να έχει σανίδι στο πάτωμα	☐	στ) Να μη χωρίζονται τα δωμάτια	☐
Να έχει πλακάκι στο πάτωμα	☐	Τα δωμάτια να χωρίζονται με κρόσσια	☐
Να έχει μάρμαρο στο πάτωμα	☐	Τα δωμάτια να χωρίζονται με κουρτίνες	☐
Να έχει ο,τιδήποτε	☐	Τα δωμάτια να χωρίζονται με πόρτες	☐
		Τα δωμάτια να χωρίζονται με κάτι άλλο	☐
ζ) Να έχει χαμηλά καθίσματα	☐	η) Να έχει χαμηλά κρεβάτια	☐
Να έχει κανονικά καθίσματα	☐	Να έχει κανονικά κρεβάτια	☐
Να έχει ψηλά καθίσματα	☐		
Να έχει χοντρές μαξιλάρες	☐		
Να έχει κάτι άλλο	☐		

θ) *Να έχει πολλά παράθυρα και λίγα πράγματα στους τοίχους*
Να έχει λίγα παράθυρα και πολλά πράγματα στους τοίχους

47. **ΤΙ ΘΑ ΠΡΟΤΙΜΟΥΣΕΣ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΡΑΚΑΤΩ:**

Να υπήρχε κάποιος φορέας που να μπορεί να σου δώσει χρήματα
Να υπήρχε κάποιος φορέας που να μπορεί να σου δώσει έτοιμο σπίτι

48. **ΕΧΕΙΣ ΔΙΚΗ ΣΟΥ ΓΗ;**

Ναι

Όχι

49. **ΑΝ ΟΧΙ, ΓΙΑΤΙ:**

Γιατί δεν είχες τα χρήματα να αγοράσεις

Γιατί δεν έβρισκες κατάλληλη περιοχή

Γιατί προτίμησες να αγοράσεις κάτι άλλο

Γιατί δεν το θεωρείς απαραίτητο

Για άλλο λόγο.....

50. **ΑΝ ΝΑΙ, ΓΙΑΤΙ ΔΕΝ ΧΤΙΖΕΙΣ ΕΚΕΙ ΕΝΑ ΣΠΙΤΙ;**

Γιατί δεν θέλεις εκεί, προτιμάς κάπου αλλού

Γιατί δεν έχεις τα χρήματα

Γιατί δεν θέλεις να χτίσεις σπίτι

Γιατί δεν είναι στο σχέδιο πόλεως

Για άλλο λόγο.....

51. **ΑΝ ΕΙΧΕΣ ΔΕΚΑ ΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΑ ΔΡΑΧΜΕΣ, ΤΙ ΘΑ ΠΡΟΤΙΜΟΥΣΕΣ ΝΑ ΚΑΝΕΙΣ;**

Να αγοράσεις γη για να χτίσεις το δικό σου σπίτι

Να αγοράσεις σπίτι

Να αγοράσεις αυτοκίνητο

Να κάνεις κάτι άλλο

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι
(Επιχειρησιακό Πρόγραμμα, Υγ/κή Διάταξη)

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΟΜΑΔΑΣ - ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ:

• Η παρουσία της ομάδας αυτής, συνήθως στα όρια δήμων και κοινοτήτων δημιουργεί συχνά προβλήματα συνύπαρξης, ρατσισμού, και περιθωριοποίησης.

• Στην περιοχή της ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ (Μεσσήνη-Καλαμάτα- ευρύτερη περιοχή Μελιγαλά, Αρι, Μαυρομάτι, Κοπανάκι - περιοχή Γαργαλιάνοι, Φιλιατρά)

ζει, εργάζεται, και μετακινείται τα τελευταία χρόνια μια σημαντική κοινότητα τσιγγάνων που παρουσιάζει τα εξής χαρακτηριστικά:

1. Υψηλή γεννητικότητα

2. Εξαιρετικά νέους πληθυσμούς (το 60% είναι κάτω των 26 ετών)

3. Υποβαθμισμένες συνθήκες διαβίωσης

4. Πρόωρη εγκατάλειψη της υποχρεωτικής εκπ/σης, με συνέπεια τον σχετικά έντονο αναλφαβητισμό.

5. Υψηλή ανεργία που συνεπάγεται συχνά Περιθωριοποίηση.

6. Φαινόμενα απόρριψης, ρατσισμού, και ξενοφοβίας.

Αποτέλεσμα των παραπάνω είναι ένας φαύλος κύκλος τύπου: Αναλφαβητισμός - Ανεργία - Περιθωριοποίηση - Υποβάθμιση - Ρατσισμός

Ειδικά το φαινόμενο του ρατσισμού, βρίσκεται τα τελευταία χρόνια σε έξαρση, κυρίως γιατί συνδέεται και με την ευρύτερη έξαρση της μικρής εγκληματικότητας.

ΣΤΟΧΟΣ:

“ Κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη των τσιγγάνων του νομού, μέσα από την καταπολέμηση της περιθωριοποίησης, του αναλφαβητισμού και την προώθηση της απασχόλησης”, καθώς και αντιμετώπιση του οικιστικού προβλήματος αυτής της κοινωνικής ομάδας.

Για την επιτυχία του στόχου και την “συστολή” όλων των παραπάνω αναφερομένων “χαρακτηριστικών” η έντονη παρουσία των οποίων είναι αναπόφευκτη σε έναν πολυδύναμο χώρο υποδοχής, επιφέροντας έτσι δυσλειτουργία στα οποία προγράμματα επιλεγούν για εφαρμογή:

Προτείνουμε: Την δημιουργία τεσσάρων(4) καταυλισμών. Ένας στην ευρύτερη περιοχή Καλαμάτας, ένας στην ευρύτερη περιοχή Μεσσήνης, ένας στην ευρύτερη περιοχή Μελιγαλά, και την οριοθέτηση(δεν υπάρχει τοπική συμφωνία) ενός ακόμη στην ευρύτερη περιοχή Φιλιατρών.

•Με δεδομένο το κόστος των απαραίτητων υποδομών ανά οικογένεια, που έχει ως εξής:

ΜΠΑΖΩΜΑ 750τ.μ X 1 = 750 κ. μ X 2000	1.500.000
ΟΔΟΠΟΙΑ	400.000
ΥΔΡΕΥΣΗ	400.000
ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΗ	600.000
ΟΜΒΡΙΑ	500.000
ΦΥΤΕΥΣΕΙΣ - ΦΩΤΙΣΜΟΣ - ΠΕΡΙΦΡΑΞΕΙΣ	600.000
Συνολικό minimum κόστος υποδομής ανά θέση	4.000.000

•Τις πάγιες κτιριακές υποδομές ανά καταυλισμό, που έχουν ως εξής :

6 Συγκροτήματα Λουτρών (4+2)	120 τ. μ	
6 Συγκροτήματα Κουζινών	110 τ. μ	
2 Αίθουσες Σχολείων	200 τ. μ	
1 Αίθουσα Προνιακού Χαρακτήρα	60 τ. μ	
1 Αίθουσα Ιατρείου	60 τ. μ	
1 Εκκλησία		10.000.000
Χώροι Άθλησης - Παιδική χαρά		15.000.000
Σύνολο : 550 τ. μ X 120.000 = 66.000.000	550 τ. μ	66.000.000
Γενικό Σύνολο		91.000.000

•Καθώς επίσης, και το **στρεμματικό κόστος** (περίπου) ανά περιοχή, που έχει ως εξής:

Περιοχή	Τιμή ανά στρέμμα
ΚΑΛΑΜΑΤΑ	3.000.000
ΜΕΣΣΗΝΗ	1.500.000
ΜΕΛΙΓΑΛΑ	1.000.000

Εκτιμούμε πως το οικονομικό κόστος ανά καταυλισμό, κατανέμεται ως εξής :

Α. καταυλισμός Καλαμάτας

Θέσεις: Σαράντα (40) για μόνιμες οικογένειες και Τριάντα (30) για διερχόμενες. **Σύνολο καταγεγραμμένων ατόμων 359**

Οικόπεδο	50 στρ. X 3.000.000	150.000.000
40 οικογένειες μόνιμες	40 οικ. X 4.000.000	160.000.000
30 οικογένειες διερχόμενες	30 οικ. X 2.000.000	60.000.000
Πάγιες κτιριακές υποδομές		91.000.000
Συνολικό κόστος		461.000.000

Β. καταυλισμός Μεσσήνης

Θέσεις: Σαράντα (40) για μόνιμες οικογένειες και Τριάντα (30) για διερχόμενες. **Σύνολο καταγεγραμμένων ατόμων 402**

Οικόπεδο	50 στρ. X 1.500.000	75.000.000
40 οικογένειες μόνιμες	40 οικ. X 4.000.000	160.000.000
30 οικογένειες διερχόμενες	30 οικ. X 2.000.000	60.000.000
πάγιες κτιριακές υποδομές		91.000.000
Συνολικό κόστος		386.000.000

Γ. καταυλισμός Μελιγαλά

Θέσεις : Σαράντα(40)για μόνιμες οικογένειες και Τριάντα (30) για διερχόμενες. **Σύνολο καταγεγραμμένων ατόμων 227**

Οικόπεδο	50 στρ. X 1.000.000	50.000.000
40 οικογένειες μόνιμες	40 οικ. X 4.000.000	160.000.000
30 οικογένειες διερχόμενες	30 οικ. X 2.000.000	60.000.000
πάγιες κτιριακές υποδομές		91.000.000
Συνολικό κόστος		321.000.000

Δ. καταυλισμός Φιλιατρών

Απλά να οριοθετηθεί, αφού δεν υπήρξε σε πρώτη φάση η απαραίτητη τοπική συμφωνία. Εδώ δεν δόθηκαν στοιχεία από τον δήμο ώστε να γίνει ακριβής καταγραφή. **Υπολογίζεται** ότι υπάρχουν περίπου **400** άτομα.

Μετὰ την χρηματοδότηση και ως προς την λειτουργία των καταυλισμών:

1.Οι δήμοι θα αναλάβουν τα σχετικά με ύδρευση, περιμετρικό φωτισμό, αποχέτευση, διάθεση απορριμμάτων, φύλαξη καταυλισμού καθώς και διάθεση κοινωνικού λειτουργού , την παρουσία του οποίου θεωρούμε απαραίτητη

2. Τα λειτουργικά έξοδα θα καθορισθούν από τον κανονισμό λειτουργίας.

3. Οι δήμοι αναλαμβάνουν την ευθύνη, με παρεμβάσεις στις τοπικές κοινωνίες, να απασχολούνται κατά προτεραιότητα οι εγκατεστημένοι μέσα στους καταυλισμούς, τόσο στις εποχιακές όσο και στις μόνιμες εργασίες.

4. Με βάση την απασχόληση θα προκύψουν ανάγκες κατάρτισης στον αγροτικό και επαγγελματικό τομέα. Αναλόγως θα πραγματοποιηθεί η επιμόρφωση των ατόμων αυτών, σε ολιγομελή τμήματα (5-6 ατόμων) κατά ομάδες και ειδικότητα.

5. Την μέριμνα της επιμόρφωσης θα αναλάβει η αναπτυξιακή εταιρία της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης σε συνεργασία με τη ΝΕΛΕ, τα ΚΕΚ- ΟΤΑ, και σε συνδυασμό με τα προγράμματα του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου.

6. Για όσους είναι μόνιμα εγκατεστημένοι σε καταυλισμούς και μετά την πάροδο δύο ετών (μόνιμης εγκατάστασης) να μπορούν να δανειοδοτηθούν από τις τράπεζες, άτοκα ή με όρους σεισμοδανείου, για την αγορά μόνιμης κατοικίας εκτός καταυλισμού.

7. Η κυβέρνηση με απόφασή της διασφαλίζει, την διαμονή των αθίγγανων εντός καταυλισμών, απαγορεύοντας την εκτός καταυλισμών ανεξέλεγκτη παραμονή τους.

Υποχρέωση των δανειοδοτημένων θα είναι να παρακολουθούν με συνέπεια τα προγράμματα στα οποία έχουν ενταχθεί.

Επίσης τα παιδιά τους οφείλουν να παρακολουθούν ανελλιπώς το δημόσιο ή ειδικό σχολείο στο οποίο θα φοιτούν.

Βασική προτεραιότητα του επιχειρησιακού σχεδιασμού πρέπει να είναι η κοινωνική και σταδιακά επαγγελματική επανένταξη της ομάδας των αθίγγανων μέσα από μία ολοκληρωμένη παρέμβαση, η οποία πρέπει να αποτελείται από:

- **Ε**ργαστήριο επαγγελματικής αποκατάστασης
- **Ε**κπαίδευση προσαρμοσμένη στις ανάγκες τους
- **μ**αθήματα αναλφαβητισμού
- **Σ**τήριξη στην επαγγελματική τους αποκατάσταση
- **Δ**ημοσιότητα και ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης

Στόχος αυτών των παρεμβάσεων θα είναι η δημιουργία προϋποθέσεων οι οποίες θα:

- **Σ**υμβάλλουν στην καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας.
- **Έ**λκουν τους αθίγγανους προς τις δράσεις του προγράμματος, και τις επιμέρους ενέργειες του.
- **Σ**υμβάλλουν στην βελτίωση των επαγγελματικών τους ικανοτήτων.
- **Σ**τηρίζουν την αυτοαπασχόληση και την ίδρυση επιχειρήσεων.
- **Δ**ιασφαλίσουν μια αρμονική, οικονομική, και κοινωνική συμβίωση των αθίγγανων και της τοπικής κοινωνίας και οικονομίας.

Είναι γνωστό πως η κοινωνική ομάδα των αθίγγανων, πλήττεται από υψηλά ποσοστά ανεργίας, που συχνά αγγίζουν το 50%.Όσον αφορά τους απασχολούμενους, συχνά

εργάζονται σε εργασίες υποβαθμισμένες, που απαιτούν μειωμένα ή καθόλου προσόντα, ή απασχολούνται ευκαιριακά με το μικρό πλανόδιο εμπόριο, δραστηριότητα που συχνά κινείται στα όρια της νομιμότητας.

Ο αναλφαβητισμός και ο ρατσισμός που συνήθως κυριαρχούν και οι κακές ως βίαιες σχέσεις με τις δημόσιες υπηρεσίες, (εφορία) δεν ευνοούν εξ' άλλου αυτού του τύπου τη νομιμότητα.

Οι ανάγκες κοινωνικής και εργασιακής ένταξης είναι σαφείς:

⇒ αναλφαβητισμός

⇒ στήριξη για τις συναλλαγές της δημόσιας διοίκησης

⇒ εκπαίδευση

⇒ καταπολέμηση των ρατσιστικών φαινομένων

⇒ αναγνώριση της πολιτιστικής τους διαφορετικότητας

Η τοπική κοινωνία των αθίγγανων, νοιώθει έντονα και έχει επανειλημμένως εκφράσει, σαφείς ανάγκες για μία διαφορετική αντιμετώπιση της συμβίωσης της με το χώρο που συνήθως την φιλοξενεί. **Από την άποψη αυτή, η συνεργασία της είναι διασφαλισμένη, γιατί λύνονται έτσι πολλά προβλήματα της.**

Για τη δραστική αντιμετώπιση των προαναφερομένων αναγκών, προτείνουμε παράλληλα, τη δημιουργία και λειτουργία club εργασίας, με συγκεκριμένους στόχους που θα είναι:

❖ ενεργοποίηση της ομάδας των αθίγγανων

❖ δημιουργία κέντρων και πόλων ενδιαφερόντων

❖ δημιουργία ομάδων εργασίας

Αιδιερεύνηση αναγκών

Αιστήριξη στην εύρεση εργασίας

Αιστήριξη συναλλαγής με τη δημόσια διοίκηση

Ακοινωνική στήριξη

Το club εργασίας πρέπει να στελεχωθεί και να αποτελείται από:

1. Υπεύθυνο δράσης
2. Ανιματέρ
3. Κοινωνικούς λειτουργούς
4. Υπαλ. Γραφείου δημόσιας διοίκησης

Ο υπεύθυνος της ενέργειας, σχεδιάζει τις δραστηριότητες σε εβδομαδιαία και μηνιαία βάση.

Ο ρόλος των ανιματέρ, είναι η ανάπτυξη των ομάδων και των ατόμων, μέσα από σχεδιασμένες ενέργειες, και η παρακολούθηση σύντομων κύκλων για εξεύρεση εργασίας.

Ο ρόλος των κοινωνικών λειτουργών είναι κύρια συνοδευτικός, προς τις γυναίκες, τις συζύγους, τα μέλη και τα προστατευόμενα μέλη των οικογενειών σε θέματα υγείας παιδείας, νομικά και άλλα.

Οι ως άνω είναι εγκατεστημένοι στις δημόσιες υπηρεσίες και αναλαμβάνουν την εξυπηρέτηση συνοδεία των ατόμων της ομάδας των αθίγγανων.

Τα μέλη του club εργασίας θα παρακολουθήσουν σύντομη ειδική εκπαίδευση, για τη βελτίωση της επικοινωνίας τους με τους αθίγγανους.

Ευθύνη τους θα είναι επίσης η παροχή πληροφοριών για κάθε θέμα που μπορεί να αφορά τους αθίγγανους, όπως νομοθεσία, στρατιωτικά θέματα, ασφαλιστικά κ. τ. λ.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ ΑΘΙΓΓΑΝΩΝ

A. Για περιοδεύοντες και εκτός Νομού

Ειδικό Τμήμα Ενσωματωμένο σε κανονικό δημοτικό σχολείο, για μερική φοίτηση σε μορφή ενισχυτικής διδασκαλίας. Τον υπόλοιπο χρόνο φοίτηση στην κανονική τάξη με σκοπό την σχολική ένταξη και κοινωνική ενσωμάτωση.

Το πρόγραμμα αυτό προτείνεται με την επιφύλαξη πως τα αποτελέσματά κατά την εφαρμογή του θα είναι μικρά, λόγω της μερικής φοίτησης και της συνεχούς μετακίνησης.

B. Για τους μόνιμους ή περιοδεύοντες εντός Νομού.

Αυτοδύναμο 1/θέσιο Ειδικό Τμήμα ενσωματωμένο σε κανονικό δημοτικό σχολείο.

Θα λειτουργεί ως τμήμα προετοιμασίας για την μετέπειτα ένταξη των μαθητών στο κανονικό δημοτικό σχολείο.

Πλήρης φοίτηση των μαθητών στο τμήμα. με συμμετοχή αυτών σε εκδηλώσεις, γιορτές, εκδρομές.

• Πρόγραμμα μαθημάτων τμήματος

1. Συνήθειες υγιεινής ζωής - αυτοεξυπηρέτησης

2. Θέματα συζητήσεων καθημερινής κοινωνικής ζωής:

√ γιορτές, επισκέψεις σε φίλους, γάμους, ασθενείς, κηδείες

√ γειτονιά, πόλη, πατρίδα, θρησκεία

√ υποχρεώσεις - δικαιώματα

√ μελέτη περιβάλλοντος

✓ ΘΕΜΑ ΗΜΕΡΑΣ από την ιστορία, θρησκεία, φύση

3. Μελέτη επαγγελμάτων

4. Ρούχα- ντύσιμο- κατοικία- θέρμανση- κυκλοφορία- κίνδυνος

5. Προαριθμητικές και προαναγνωστικές ασκήσεις

6. Εισαγωγή στους πρώτους αριθμούς, 1, 10, 20.

7. Συλλαβισμό

8. Μουσική- γυμναστική- Τεχνικά μαθήματα

Στο τέλος του έτους επιλέγονται οι μαθητές που θα ενταχθούν στην Α' τάξη για κανονική φοίτηση.

Σκοπός του τμήματος είναι να αναπτύξει:

✓ το λόγο και την προφορική ελληνική γλώσσα

✓ να καλλιεργήσει ηθικές συνήθειες

✓ το συναίσθημα αγάπης και φιλίας

✓ την αγάπη προς την πατρίδα, τη φύση, την πόλη ή το χωριό

✓ σεβασμό προς τους άλλους ανθρώπους

✓ συνήθειες καθαριότητας

✓ γενικά κάθε τι που θα βοηθήσει στην ένταξή τους.

στο σχολικό περιβάλλον, και στο κοινωνικοοικονομικό σύστημα.

Μετά το δημοτικό ένα μέρος είναι ικανό για φοίτηση στο γυμνάσιο, οι άλλοι μαθητές πρέπει να φοιτήσουν σε επαγγελματικά εργαστήρια με μαθήματα:

✓ πηλού

✓ καλαθοπλεκτικής

✓ υφαντικής

✓ γεωπονικής

Σαμπαζιώτης Δημήτριος

Σύμβουλος Κοινωνικών Θεμάτων

234. Τα «απαγορεύεται» αναφέρονται στις παραγράφους 1 και 2 του πρώτου άρθρου, ενώ τα άλλα άρθρα αποσαφηνίζουν ότι:

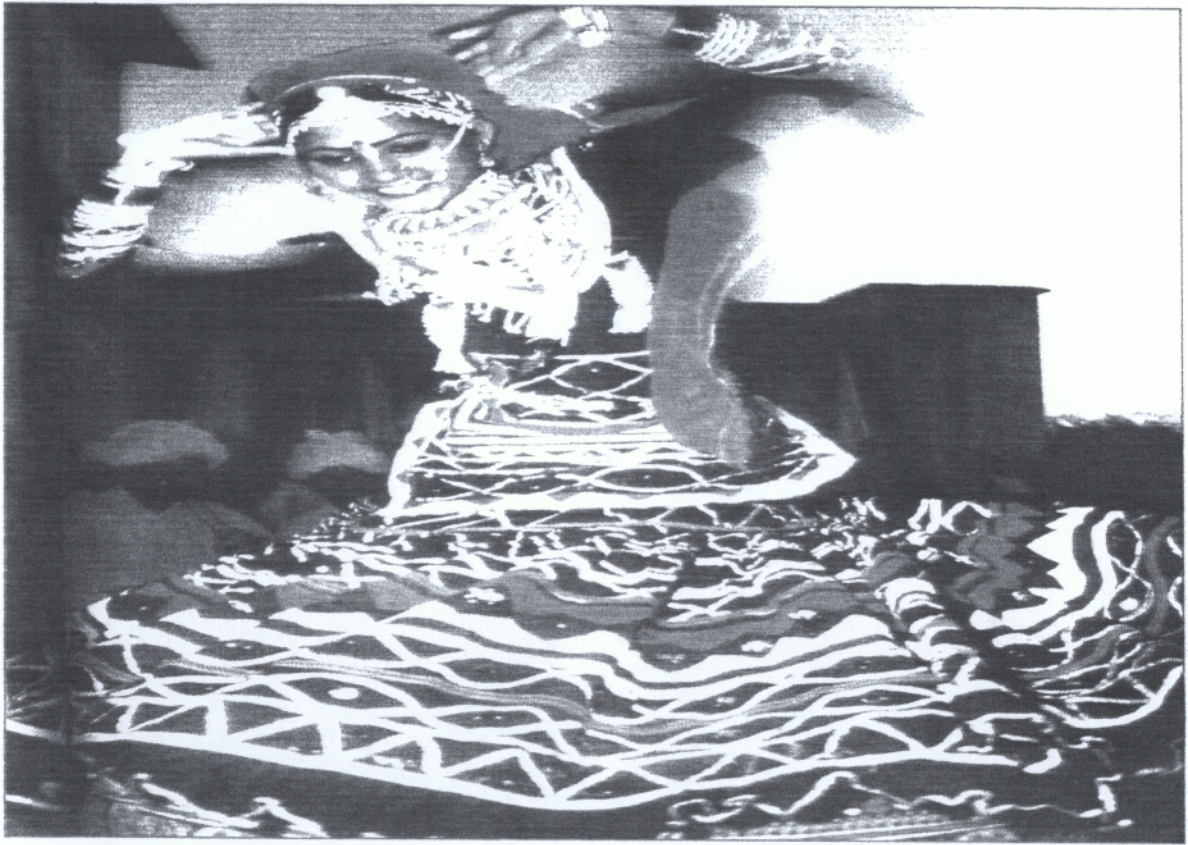
«Άρθρο 2:1. Για τον καθαρισμό των καταλλήλων χώρων, οι αρμόδιες Νομαρχιακές υπηρεσίες (Υγειονομικό Τμήμα Πολεοδομίας και Πολεοδομικών εφαρμογών, ΤΥΔΚ), σε συνεργασία με οποιαδήποτε άλλη υπηρεσία ή αρχή ορίζει ο Νομάρχης, επιλέγουν και προτείνουν την περιοχή ή της περιοχές εγκαταστάσεως. 2. Η τελική έγκριση καθορισμού των χώρων εγκαταστάσεως γίνεται με απόφαση του Νομάρχη, ύστερα από γνωμοδότηση του Νομαρχιακού Συμβουλίου επί σχετικής εισηγήσεως Επιτροπής, που συγκροτείται με απόφαση του Νομάρχη, για το σκοπό αυτό και αποτελείται από εκπροσώπους της Υγειονομικής Υπηρεσίας, της ΤΥΔΚ, του Τμήματος Πολεοδομίας και Πολεοδομικών Εφαρμογών, της Υπηρεσίας Γεωργίας, των Αστυνομικών Αρχών, της Τοπικής Ενώσεως Δήμων και Κοινοτήτων, του Δήμου ή Κοινότητας στην περιοχή των οποίων πρόκειται να γίνει η εγκατάσταση και κατά περίπτωση, εφ' όσον συντρέχει λόγος, του Τουρισμού ή άλλης υπηρεσίας και αρχής.

Άρθρο 3:1. Οι χώροι οργανωμένης εγκαταστάσεως των *πλανόδιων νομάδων*, που θα καθορισθούν, σύμφωνα με το άρθρο 2 της παρούσας, πρέπει να βρίσκονται έξω από κατοικημένες περιοχές και σε ικανή απόσταση από το εγκεκριμένο σχέδιο ή από τις τελευταίες συνεχόμενες κατοικίες. 2. Η χωρητικότητα κάθε χώρου, σε αριθμό πρόχειρων στεγασμάτων και ατόμων, καθορίζεται με τη Νομαρχιακή απόφαση, με γνώμονα την υγιεινή και αποδεκτή ανθρώπινη διαβίωση. 3. Δεν επιτρέπεται η εγκατάσταση κοντά σε αρχαιολογικούς χώρους, παραλίες, τοπία φυσικής ομορφιάς, εμφανή σημεία από κύριους δρόμους ή σε περιοχές που μπορεί να επηρεάσουν τη δημόσια υγεία (πηγές υδροληψίας, πόσιμο νερό, κ.λπ.). 4. Οι χώροι οργανωμένης εγκαταστάσεως πρέπει να διαθέτουν τα απαραίτητα έργα υποδομής για την υγιεινή διαβίωση, όπως πόσιμο νερό, υγιεινά αποχωρητήρια, δοχεία συλλογής και μέσα αποκομιδής των απορριμμάτων και κατά προτίμηση δυνατότητες ατομικής καθαριότητας σε κοινόχρηστα λουτρά και πλύσεως ιματισμού. Οι λεπτομέρειες για τα έργα υγιεινής καθορίζονται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση από την υγειονομική (sic) υπηρεσία, με βάση τις ισχύουσες υγειονομικές διατάξεις και με γνώμονα την προστασία της υγείας των κατασκηνωτών και της δημόσιας υγείας γενικότερα. 5. Τα αποχωρητήρια, λουτρά, εγκαταστάσεις πλύσεως ιματισμού, τυχόν αναψυκτήρια και άλλα πρόχειρα κατασκευάσματα, θα πληρούν τις ισχύουσες διατάξεις του Γ.Ο.Κ.

Άρθρο 4: 1. Η οργάνωση και εποπτεία της λειτουργίας των εγκεκριμένων χώρων εγκαταστάσεως, γίνεται από τη Νομαρχία, που μπορεί να μεταβιβάσει τη σχετική αρμοδιότητα και ευθύνη στον ενδιαφερόμενο ΟΤΑ ή νομικό πρόσωπο. 2. Για την κάλυψη των εξόδων εγκαταστάσεως λειτουργίας, μπορεί να επιβληθούν, με νομαρχιακή απόφαση, ανταποδοτικά τέλη. 3. Τα απαραίτητα έργα υποδομής στους χώρους εγκαταστάσεως πλανόδιων νομάδων (ύδρευση, αποχωρητήρια κ.λπ.), εντάσσονται, έπειτα από πρόταση της Υγειονομικής Υπηρεσίας, σε ένα από τα προγράμματα του Νομαρχιακού Ταμείου και ειδικότερα στο πρόγραμμα «Μικρά Εξυγιαντικά Έργα του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας».

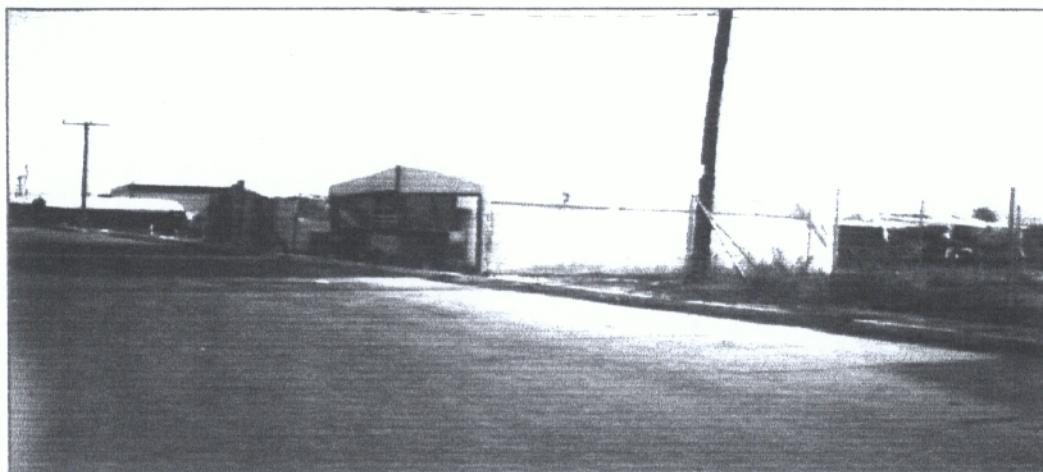
Άρθρο 5: 1. Οι υπάρχουσες κατά τη δημοσίευση της διατάξεως πρόχειρες εγκαταστάσεις *σκηνιτών αθιγγάνων* κ.λπ. σε διάφορα σημεία, εφ' όσον δημιουργούν άμεσα υγειονομικά προβλήματα, απομακρύνονται υποχρεωτικά με νομαρχιακή απόφαση σε χώρους, που υποδεικνύονται προσωρινά, από την Επιτροπή του άρθρου 2, παρ. 2 της παρούσας, μέχρις ότου οργανωθούν κανονικές εγκαταστάσεις, σύμφωνα με τους όρους της παρούσας διατάξεως.

Άρθρο 6: 1. Η παρούσα διάταξη ισχύει μετά 15 ημέρες από τη δημοσίευση στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. 2. Η εκτέλεση ανατίθεται στα Υγειονομικά και Αστυνομικά όργανα και οι παραβάτες της παρούσας διώκονται και τιμωρούνται, σύμφωνα με το άρθρο 3 του Α.Ν. 2520/40, όπως έχει αντικατασταθεί με το άρθρο μόνο του Ν. 290/43, που κυρώθηκε με την 303/46 Π.Υ. ΑΣ. αν από άλλες διατάξεις Νόμων ή Διαταγμάτων δεν προβλέπεται βαρύτερη ποινή. 3. Η παρούσα διάταξη δεν αναφέρεται στους οργανωμένους χώρους κατασκηνώσεως (ΚΑΜΠΙΝΓΚ), που εποπτεύει ο ΕΟΤ, ούτε στα λαϊκά θέρετρα και τις θερινές κατασκηνώσεις, που καθορίζονται από άλλες διατάξεις. Δεν ισχύουν οι περιορισμοί της διατάξεως για εγκαταστάσεις καλλιεργητών σε αγροτικές περιοχές ή κτηνοτρόφων σε θερινά ή χειμερινά βοσκοτόπια ή γενικά προοιωνητών. Αθήνα 25 Απριλίου 1996

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ (ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ)

Η είσοδος και άλλοι δρόμοι του καταυλισμού

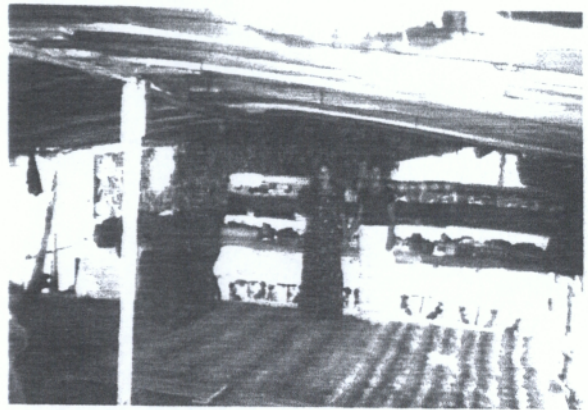

Εικόνες από τον καταυλισμό

Κάποιες παράγκες στο εσωτερικό τους

Πηγαίνοντας για νερό στο βενζινάδικο

...και γυρίζοντας

Ποζάροντας, εν ώρα δουλειάς...

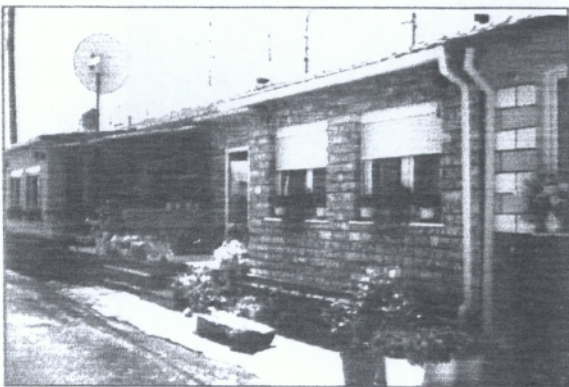

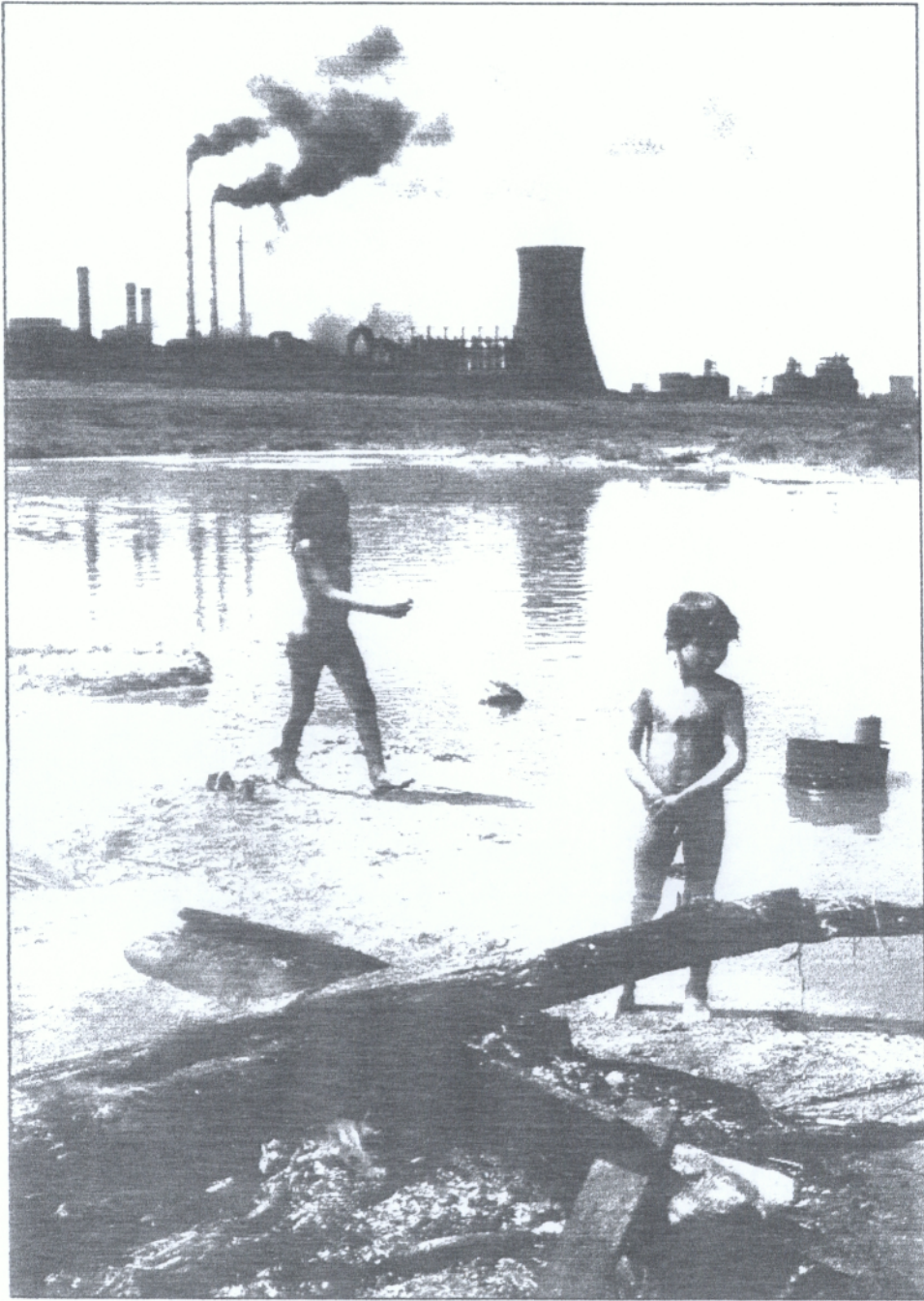
... η μη

«Παιδιά, φωτογραφία!»

Οικισμός Ρομά στη Φλώρινα

Μικροί Ρομά στην Κόπσα Μίκα της Ρουμανίας
(Από το λεύκωμα «Οι καλύτερες φωτογραφίες» της National Geographic)

Ρομά σε διάφορες περιοχές της νης
(από το περιοδικό «ΜΕΛΩΔΙΑ», 07/00)

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

ΡΟΥΜΑΝΙΑ

ΟΥΓΡΑΡΙΑ

ΑΛΒΑΝΙΑ

ΓΑΛΛΙΑ

ΙΝΔΙΑ

